

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ННІ права і соціальних технологій
Факультет соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації
Кафедра соціальної роботи**

**Матеріали I Міжнародної
науково-практичної конференції**

**«ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: НА МЕЖІ
НАУКИ ТА ПРАКТИКИ»**

20-21 травня 2021 р.

ЧЕРНІГІВ-2021

*Друкується за рішенням вченої ради Національного університету
«Чернігівська політехніка» (протокол № 5 від 31 травня 2021 року).*

Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. – 200 с.

ISBN 978-617-7932-17-7

У збірнику містяться матеріали, подані на науково-практичну конференцію «Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики», в яких висвітлюються теоретичні та практичні проблеми впровадження соціальної роботи.

Представлені матеріали присвячені методологічним, інноваційним аспектам сучасної соціальної роботи, а також вирішенню глобальних викликів у сучасній соціальній роботі. Збірник адресований здобувачам вищої освіти, аспірантам, викладачам, фахівцям соціальної сфери.

Тексти тез представлені у авторській редакції. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат і прізвищ несуть автори

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова організаційного комітету:

Новомлинець Олег Олександрович, доктор технічних наук, професор, ректор НУ «Чернігівська політехніка»

Співголови:

Маргасова Вікторія Геннадіївна

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи НУ «Чернігівська політехніка»

Остапенко Людмила Анатоліївна, кандидат юридичних наук, доцент, директор ННІ права і соціальних технологій НУ «Чернігівська політехніка»

Члени організаційного комітету:

Анна Пірцхалашвілі, проректор з наукових досліджень Комітету конференції (Грузія)

Проф. Ян-Урбан Санда, директор та власник Інституту доктора Яна-Урбана Сандала (Норвегія)

Тобіас Кіндлер, науковий співробітник Інституту соціальної роботи та простору Університету прикладних наук Східної Швейцарії (Швейцарія)

Едмонд Драготі, доктор філософії, професор Тиранського університету (Албанія)

Карагодіна Олена Геннадіївна, доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та практичної психології АПСВТ (Україна)

Карпенко Олена Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри теорії та технології соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Україна)

Коленіченко Тетяна Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи НУ «Чернігівська політехніка» (Україна)

Кравченко Оксана Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна)

Кривоконь Наталія Іванівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи НУ «Чернігівська політехніка» (Україна)

Лісовець Олег Васильович, доктор педагогічних наук, доцент, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Україна)

Остришко Тетяна Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи НУ «Чернігівська політехніка» (Україна)

Полянничко Анжела Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (Україна)

Попович Василь Михайлович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та психології Національного університету «Запорізька політехніка» (Україна)

Ревко Альона Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи НУ «Чернігівська політехніка» (Україна)

Яценко Тетяна Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету педагогіки та психології Барановичського державного університету (Білорусь, Брестська обл.)

УДК 364

ЗМІСТ

Секція 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

<i>Tobias K.</i> Social work as agency of Social Change – political engagement and policy practice among Social Work students and professionals	7
<i>Візнюк І. М.</i> Соціально-психологічні умови успішної адаптації вихованців у закладах інклюзивної освіти.....	8
<i>Володченко Ж. М., Кондратьєв І. М.</i> Основні філософсько-світоглядні принципи і стандарти професійної етики	11
<i>Євдокимова І. А., Горбунова-Рубан С. О.</i> Соціальна політика та соціальна робота в умовах трансформації суспільства	13
<i>Киселиця С. В.</i> Гуманістичні критерії соціально зорієнтованої діяльності.....	15
<i>Кривоконь Н. І.</i> Наснаження в контексті розвитку методології сучасної соціальної роботи	18
<i>Лециньський О. П.</i> Методологія менеджменту соціальної роботи	21
<i>Махниборода Д. О., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О.</i> Зелена соціальна робота: чи потрібна вона Україні.....	22
<i>Москаленко В. В.</i> Політика ідентичності: соціальні виклики сучасності.....	24
<i>Петенок А. В.</i> Соціальні мережі як вторинний агент соціалізації молоді в сучасному соціумі	27
<i>Поліщук А. С., Долинний С. С.</i> Проблема життєвого самоздійснення осіб з особливими освітніми потребами у соціометричному вимірі	29
<i>Савельчук І. Б.</i> Парадигмальний підхід як методологічне підґрунтя дослідження вітчизняної соціальної роботи.....	32
<i>Таран В. О.</i> Парадигмальний вимір гібридності.....	34
<i>Чепурна Г. Л.</i> Перспективи використання нарративного підходу в практиці соціальної роботи	38
<i>Шакур Н. В., Москалець А. С.</i> Інструменти вирішення соціальних проблем в контексті вдосконалення державної політики регулювання ринку праці	40

Секція 2

ІННОВАЦІЙНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВІД НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

<i>Revko A.</i> Leadership and Emotional Intelligence in Social Management	42
<i>Адаменко О. Ю., Коленіченко Т. І.</i> Проблеми дітей в дистантних сім'ях: теоретичний аналіз	44
<i>Балухтіна О. М., Лебеденко В. В.</i> Технології соціальної роботи з профілактики суїцидальної поведінки у підлітків.....	46
<i>Балухтіна О. М., Махниборода Д. О.</i> Психологічне насильство в сім'ї: проблемне поле в соціальній роботі.....	48
<i>Бондаренко М. С.</i> Соціальне підприємництво як інноваційний спосіб вирішення соціальних проблем.....	51
<i>Борисюк С. О., Б'янка Г. Г.</i> Досвід організації телефону довіри для сімей з дитиною, яка має порушення слуху.....	54

<i>Буглак Ю. В., Мекиун А. Д.</i> Соціальна робота з молоддю в умовах сьогодення.....	56
<i>Бутиліна О. В., Сорока Ю. Г.</i> Розвиток навичок самоменеджменту соціального працівника	58
<i>Вахно В. Д., Мекиун А. Д.</i> Типи неблагополучних родин	60
<i>Віхляєва Я. Є.</i> Особливості використання методів арт-терапії в соціальній роботі.....	62
<i>Гончаренко О. В., Качан Т. В.</i> Урахування гендерної складової в практичній соціальній роботі з людьми похилого віку.....	65
<i>Горошко О. О.</i> Форми роботи з безпритульними і бездоглядними дітьми.....	67
<i>Децюк Т. М., Баранова К. А.</i> Проблеми працевлаштування молоді в Україні	69
<i>Застело А. О.</i> Сучасні аспекти вивчення детермінант феномену свідомості	72
<i>Захаріна М. І.</i> Актуальні послуги для соціальної інтеграції дітей-сиріт.....	74
<i>Знобей О. В.</i> Формування толерантності майбутніх соціальних працівників в умовах вищого навчального закладу	76
<i>Іонова І. М., Пухно А. М.</i> Профілактика адиктивної поведінки підлітків.....	78
<i>Карагодіна О. Г., Байдарова О. О.</i> Принцип участі у вищій освіті з соціальної роботи: «ідеальне» vs «реальне»	81
<i>Качалова Т. В.</i> Індекс інклюзії як необхідна умова розвитку закладу вищої освіти	84
<i>Кирпань Е. В.</i> Поняття, види та особливості надання соціальних допомог людям пенсійного віку	87
<i>Кожина Г. М., Рассказова О. І., Мозилко О. П.</i> Реабілітація підлітків, які зловживають або знаходяться в залежності від психоактивних речовин: досвід центрів денного перебування за програмою «компас».....	90
<i>Коленіченко Т. І., Васильєва А. О.</i> Вплив соціальних мереж на формування особистості.....	93
<i>Коленіченко Т. І., Губко В. О.</i> Університет третього віку як соціально-педагогічна послуга для людей похилого віку	96
<i>Коленіченко Т. І., Милько Н. Б.</i> Підтримка сімей, які виховують дітей з особливими потребами	99
<i>Конончук А. І.</i> Діяльність територіальних центрів соціального обслуговування щодо надання соціальних послуг громадянам похилого віку: результати комплексного дослідження	102
<i>Конончук Д. І.</i> Формування безпечної поведінки підлітків: деякі аспекти теорії та практики.....	105
<i>Кравченко О. О.</i> Інклюзивний туризм у контексті надання соціальних послуг в Україні	108
<i>Кривенко В. О.</i> Форми і методи соціальної роботи з особами, які зазнали домашнього насильства.....	110
<i>Кряж І. В.</i> Психологічні підґрунтя соціальних «зелених інтервенцій»	112
<i>Кряж І. В., Левенець Н. В.</i> Екзистенційна визначеність як чинник суб'єктивного благополуччя студентської молоді	115
<i>Лавріненко М. В., Мекиун А. Д.</i> До проблеми соціального захисту безпритульних дітей	117
<i>Лавріненко М. В.</i> Особливості соціальної роботи з жертвами насильства	119
<i>Литвиненко А. М.</i> Сучасні підходи до профілактики адиктивної поведінки.....	121
<i>Лісовець О. В.</i> Інноваційні практики забезпечення прав дітей у закладі освіти.....	123

<i>Луценко О. А., Зеленський С. Л.</i> Західно-європейський досвід організації навчально-виховного процесу для людей з обмеженими можливостями	125
<i>Мекишун А. Д.</i> До проблеми правової компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери	128
<i>Мекишун А. Д., Маслак М. В.</i> Арт-терапевтичний підхід в роботі з людьми, що мають функціональні обмеження	130
<i>Мекишун А. Д., Саннікова Г. О.</i> Актуальні питання соціальної роботи з людьми похилого віку	131
<i>Мекишун А. Д., Скирда О. Д.</i> Особливості соціальної роботи з людьми, які мають суїцидальні наміри	133
<i>Николаєва В. І., Суворцева І. Ю.</i> Закордонний досвід створення соціальних кооперативів як приклад «низхідної» мобілізації громади для організації догляду	135
<i>Орлова М. М.</i> Підготовка майбутніх соціальних працівників до діяльності щодо збереження здоров'я дітей і молоді	137
<i>Останіна Н. С.</i> Формування готовності організатора позашкільного закладу до роботи з обдарованими дітьми та молоддю	140
<i>Петенок А. В.</i> Ейджизм як соціальна проблема дискримінації людей похилого віку в Україні	142
<i>Полякова О. М., Пономаренко Л. І.</i> Сімейні радники як інноваційна форма протидії домашньому насильству в Україні	145
<i>Попович В. М.</i> Соціально-психологічний тренінг як метод формування професійної компетентності соціальних працівників	148
<i>Риженко К. Д.</i> Технологія реалізації стратегії гейткіпінгу у соціально педагогічній роботі з дітьми	149
<i>Садикіна А. С., Застело А. О.</i> Психофізіологічні детермінанти феномену ауто агресії	152
<i>Сарнацька А. В., Семігіна Т. В.</i> Гендерно зумовлене насильство: погляд жінок	154
<i>Скирда О. Д.</i> Соціальна робота з учасниками АТО та членами їх сімей	157
<i>Терьошина І. Ф., Зеленська К. О., Гайчук Л. М., Перепьолкіна К. М.</i> Організація проведення практичних занять студентів по спеціальності «Соціальна робота» у Харківському національному медичному університеті	159
<i>Шниг Н. О.</i> Партнерство школи та сім'ї щодо профілактики домашнього насильства над дітьми	161

Секція 3

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ І ЛОКАЛЬНІ РІШЕННЯ У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

<i>Garone T.</i> To tackle the problems of the 21 st century (social, economic and environmental) we have to think like 21 st century social workers	163
<i>Farkas K. J., Romaniuk J. R.</i> Current approaches in trauma informed care	164
<i>Ворона М. М.</i> Пріоритетність напрямку екологічної освіти в контексті необхідного стандарту сучасного суспільства	166
<i>Герасименко О. В., Боровик П. М.</i> Вплив навчально-виховного процесу на політичну соціалізацію студентської молоді	168
<i>Герасименко О. В., Кулик О. В.</i> Молодіжна субкультура як чинник соціалізації особистості	170

Герасименко О. В., Попова В. В. Теоретико-методологічні засади психологічного впливу на процес формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників у роботі з дітьми з особливими потребами	173
Децюк Т. М., Васильєва Д. А. Проблема дотримання академічної доброчесності здобувачами вищої освіти	176
Дітковська Л. А. Соціальна робота і сучасні інформаційні технології: електронні соціальні послуги	178
Зінченко Т. В. Діяльність товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця: історія і сьогодення	181
Кучер Г. М. Соціальна робота в умовах Covid-19 в Уманській міській територіальній громаді	184
Сінявська Л. В., Захаріна М. І. Супервізія як метод соціальної роботи.....	187
Титенко Г. П. Загальні аспекти гендерної нерівності у сучасному соціумі.....	189
Хлєбїк С. Р. Соціально-реабілітаційний туризм в громаді для підлітків, які опинилися в складних життєвих обставинах	191
Чалкова І. Ю. Особливості соціальної роботи із молоддю в Україні.....	194
Шановалова Т. В. Соціально-економічний аспект соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб в сучасне українське суспільство.....	196

Секція 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

Kindler Tobias,

Research assistant at the Institute for Social Work and Spaces of the University
of Applied Sciences of Eastern Switzerland (*St. Gallen, Switzerland*)

SOCIAL WORK AS AGENCY OF SOCIAL CHANGE – POLITICAL ENGAGEMENT AND POLICY PRACTICE AMONG SOCIAL WORK STUDENTS AND PROFESSIONALS

Social work and policymaking are closely interrelated. The pioneers of the profession were convinced that social problems were not a consequence of individual mistakes or personal negligence but rather resulted from insufficient social conditions. As such, they advocated for social change and the adoption of better policies for the people they worked with (Cummins, Byers, & Pedrick, 2011; Pritzker & Lane, 2018). Today this type of intervention on the policy level has become a key dimension of social work practice and social work education, supported by the international definition of social work (IFSW, 2014) as well as by various national Codes of Ethics (AvenirSocial, 2010; BASW, 2014; NASW, 2017) and academic publications all around the globe (Benz & Rieger, 2015; Gal & Weiss-Gal, 2013; Haynes & Mickelson, 2000; Jansson, 2018).

While contemporary professional associations, social work practitioners and scholars agree that the profession should engage in policy-related activities, there is still a dearth of empirical data on the actual policy involvement of social work students and social workers. It remains unclear as to what extent, and in what forms, social work students and practitioners are involved in policy processes and what factors influence this kind of engagement (Weiss-Gal & Gal, 2020).

This contribution suggests reporting findings from the first quantitative study on social work students' and social workers' policy engagement in Switzerland (Kindler, 2021). With its federal structure and pronounced decision-making competence on the local level, this country offers interesting insights for research in this specific field. The empirical data of the study was collected by means of an online survey in which 1815 social work students and professionals from all the Swiss cantons participated. The results showed a rather low level of political participation, but in comparison with the Swiss population, it can be classified as average. Hypothesis testing procedures revealed six main factors influencing political engagement of social work students and social workers: (1) political interest, (2) number of memberships in mobilization networks, (3) internal political efficacy, (4) support of political social work, (5) strength of party preference and (6) strength of political ideology.

References

1. AvenirSocial (2010). Swiss Social Workers' Code of Ethics. Berne: AvenirSocial.
2. BASW (British Association of Social Workers) (2014). Code of Ethics. <https://www.basw.co.uk/about-basw/code-ethics>
3. Benz, B., & Rieger, G. (2015). Politikwissenschaft für die Soziale Arbeit. Eine Einführung. Wiesbaden: Springer VS.
4. Cummins, L. K., Byers, K. V., & Pedrick, L. (2011). Policy Practice for Social Workers. New Strategies for a New Era. Boston, MA: Allyn & Bacon.
5. Gal, J., & Weiss-Gal, I. (2013). Social Workers Affecting Social Policy. Bristol: The Policy Press.
6. Haynes, K. S., & Mickelson, J. S. (2000). Social Workers in the Political Arena. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
7. IFSW (International Federation of Social Workers) (2014). Global Definition of Social Work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work>
7. Jansson, B. S. (2018). Becoming an Effective Policy Advocate. From Policy Practice to Social Justice. Boston: Cengage Learning.

8. Kindler, T. (2021, in press). Politische Aktivität von Sozialarbeitenden. Einblicke in ein sich dynamisch entwickelndes Forschungsfeld. In: Dischler, A., & Kulke, D. (Eds.), Politische Praxis und Soziale Arbeit. Opladen: Barbara Budrich.

9. Lane, S. R., & Pritzker, S. (2018). Political Social Work. Using Power to Create Social Change. Cham: Springer International Publishing.

10. NASW (National Association of Social Workers) (2017). Code of Ethics. Washington, DC: NASW. Weiss-Gal, I., & Gal, J. (2020). Explaining the policy practice of community social workers. Journal of Social Work, 20(2), pp. 216 – 233.

Візнюк І. М.,

доктор психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
(м. Вінниця, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ УСПІШНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ У ЗАКЛАДАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

В Україні у зв'язку з її інтеграцією в європейський простір відбуваються зміни у ставленні до людей з обмеженими можливостями. Дедалі частіше можна стикнутися з тим, що однією з гострих сучасних соціальних проблем є стан здоров'я дітей та молоді. Стабільно високими є показники дитячої інвалідності. На кінець 2020 року в Україні було майже 136 тис. дітей-інвалідів. Ці дані свідчать про негативну тенденцію зростання чисельності дітей з особливостями психофізичного розвитку, що обумовлює необхідність різних форм соціальної допомоги та підтримки таких дітей.

Організація соціальної допомоги дітям, які позбавлені можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами та проблеми інвалідності у світі та в Україні зокрема. Внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їх потреб іншими людьми, що складає багатогранний процес соціальної реабілітації. Освіта, психолого-педагогічний вплив на особистість є інструментами вирішення однієї з основних проблем у суспільній та державній політиці щодо дітей з обмеженими функціональними можливостями – їх соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції у суспільство.

Організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями в останнє десятиріччя присвячено ряд праць вітчизняних та російських науковців [1 – 2]: І. Зверева, І. Іванова, А. Капська, В. Ляшенко, Н. Мирошніченко, О. Молчан, В. Тесленко, Є. Ярська-Смірнова та ін. Відомими і значущими є дослідження Г. Дульнева, Ж. Шиф, В. Петрової, К. Турчинської, А. Висоцької, в яких доведено високу ефективність корекційного навчання, внаслідок якого відбуваються позитивні зміни в розвитку психіки, соціальної адаптації цих дітей [3].

Метою статті є вивчення соціально-психологічних умов успішної адаптації вихованців у закладах інклюзивної освіти. *Основним завданням* проблеми є емпіричне дослідження шляхів адаптації та інтеграції у громаду дітей з обмеженими функціональними можливостями. Для емпіричного дослідження нами було проведено психодіагностичну методику «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛО-АМ)» А. Маклакова і С. Чермяніна та методи математичної статистики (описова статистика, знаходження середніх величин). Експериментальна база дослідження: Центр реабілітації «Гармонія» ім. Р. Панасюк.

В Україні поступово переходять від терміну «інвалід» до більш гуманного: «особа з обмеженими функціональними можливостями».

Особа, яка має функціональні обмеження – це особа, яка має тимчасові або постійні порушення у фізичному та (або) психічному розвитку і яка потребує особливих умов в

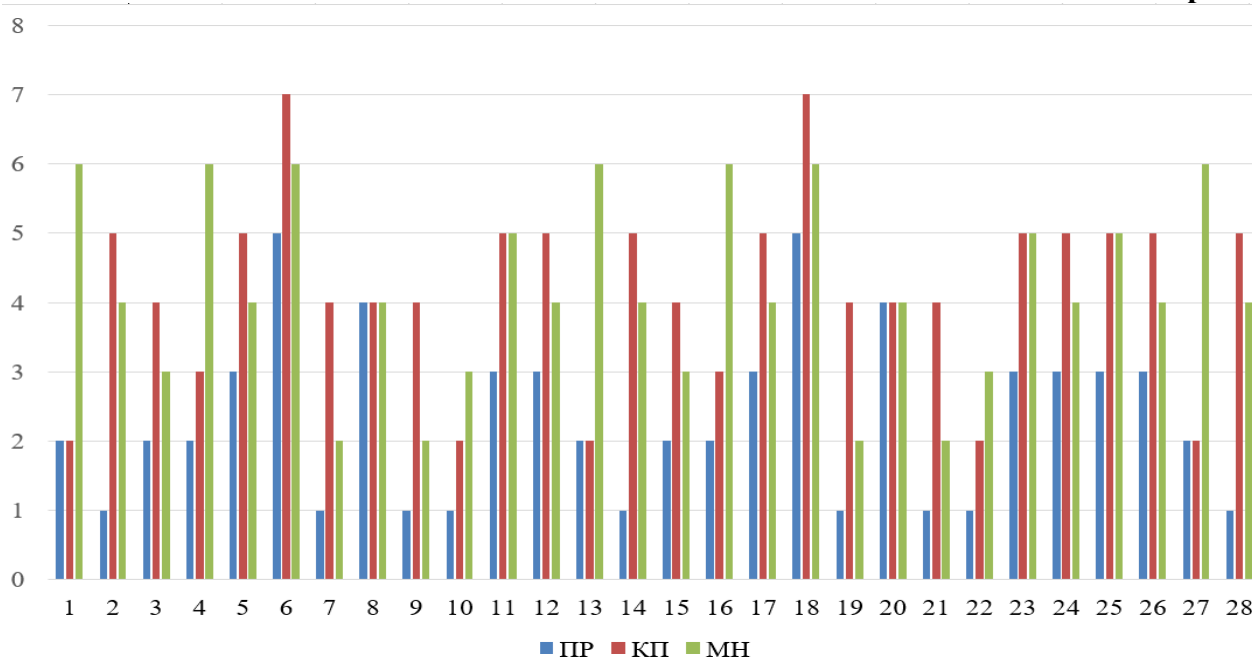

процесі життєдіяльності [2]. Обмежена життєдіяльність розуміється як будь-яке обмеження чи відсутність (в результаті порушення) здатності діяти у такий спосіб, який вважається нормальним для людини. Розрізняють вроджені аномалії в розвитку, тобто ненормальності, вроджені відхилення від загальної закономірності розвитку людини, та втрату здоров'я – наявність хвороб і фізичних дефектів, які призводять до фізичного, душевного та соціального неблагополуччя людини.

Багаторівневий особистісний опитувальник (МЛО) «Адаптивність» (А. Маклаков, С. Чермянін) призначений для вивчення адаптивних можливостей індивіда на основі оцінки деяких психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик, що відображають особливості психічного та соціального розвитку особистості. Опитувальник рекомендується для вирішення завдань професійного психологічного відбору, психологічного супроводу навчальної та професійної діяльності. Він складається із 165 питань і має чотири структурних рівня, що дозволяє отримати інформацію різного обсягу та характеру в умовах соціально-психологічної адаптації.

Відповідно до теми та поставлених в роботі завдань для аналізу були відібрані результати за 3 і 4 шкалами. Згідно з інтерпретацією запропонованою автором, отримані «сирі» бали були переведені в стени. Відповідно обробки результатів методики, зважаючи на шкалу брехні, ми не будемо брати до уваги результати 2-х дітей, які набрали критичну кількість балів за цією шкалою. Результати наведені на гістограмі 1.

Гістограма 1

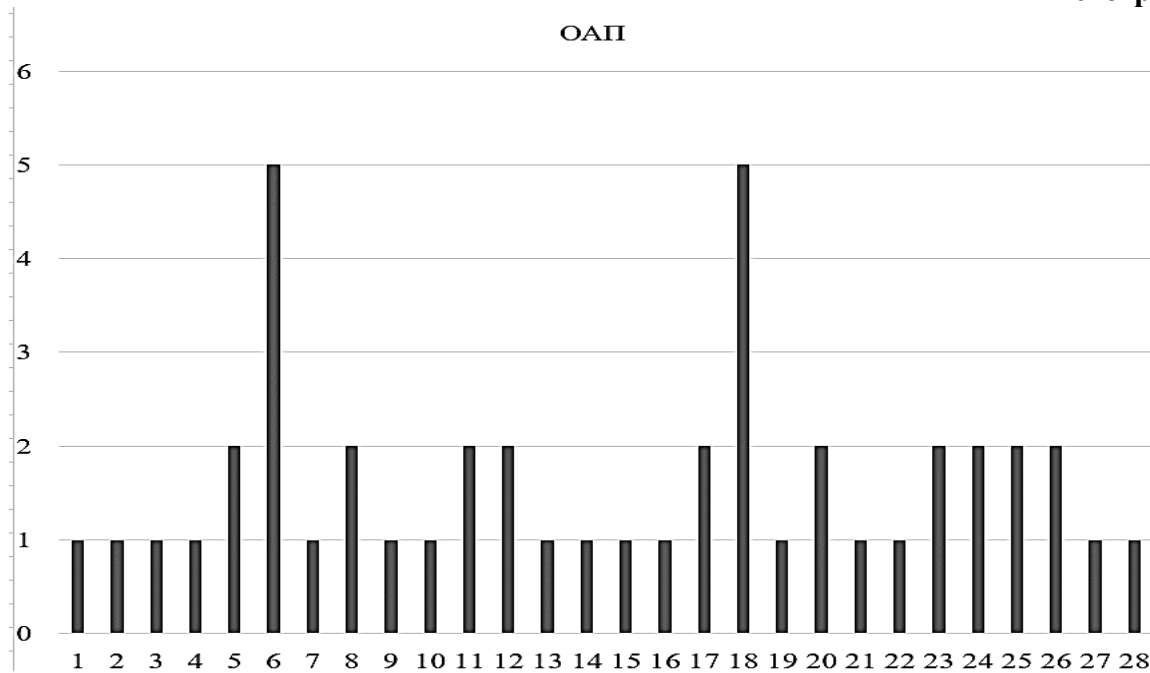

Згідно результатів представлених на гістограмі за шкалою ПР (поведінкова регуляція), 87% досліджуваних мають низький рівень поведінкових реакцій, і їх можна характеризувати як досліджуваних з певною схильністю до нервово-психічних зривів, відсутністю адекватності самооцінки і адекватного сприйняття дійсності.

Характеризуючи шкалу комунікативного потенціалу (КП), можна стверджувати, що 70% досліджуваних властивий низький рівень комунікативних здібностей, утруднення в побудові контактів з оточуючими, прояви агресивності, підвищена конфліктність.

За шкалою моральна нормативність (МН) 67% досліджуваних мають низький рівень соціалізації, неадекватну оцінку свого місця і ролі в колективі, відсутність прагнення дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки.

Остання четверта шкала методики демонструвала особистісний адаптаційний потенціал, результати наведені на гістограмі 2.

Згідно табличних даних – можна зробити висновок, що 93% досліджуваних належать до групи зниженої адаптації. Ця група має ознаки явних акцентуацій характеру і деяких ознак психопатій, а їх психічний стан можна охарактеризувати як межовий. Процес адаптації протікає важко. Можливі нервово-психічні зриви, тривалі порушення функціонального стану. Особи цієї групи мають низьку нервово-психічну стійкість, конфліктні, можуть мати делінквентні вчинки.

Таким чином, за результатами експериментального дослідження були отримані результати, які демонструють цікаву тенденцію, що досліджувані мають знижений рівень адаптації, низький рівень поведінкових реакцій та низький комунікативний потенціал, проте одночасно з тим переживають високі рівні самопочуття, настрою та активності.

Основними шляхами інтеграції дітей з обмеженими функціональними можливостями є: адаптування особистості до суспільних, соціально-економічних стосунків; створенням суспільством умов для задоволення особливих потреб кожної особистості; автономність; участь у суспільній діяльності; забезпечення соціальних зв'язків; прийняття соціумом усіх особистостей незалежно від її можливостей (соціального статусу, матеріального забезпечення, фізичного чи психічного здоров'я).

Серед потреб дітей з інвалідністю щодо їх успішної соціальної інтеграції виділено: вдосконалення архітектурного середовища; оснащення його технічним обладнанням для даної категорії населення (спеціальне програмне забезпечення, технічні засоби); адаптованість навчально-методичного забезпечення для освітнього процесу.

До основних бар'єрів, що створюють перешкоди до позитивної інтеграції осіб з інвалідністю є: комунікативна взаємодія та психологічні бар'єри (замкнутість, сором'язливість, уникнення невдач, емоційні реакції, вольові можливості) тощо.

Список використаних джерел

1. Калініченко І. К. Інклюзивна освіта. Теорія та практика. *Дитина з особливими потребами*. 2016. №7. С.2 - 16.
2. Качалова Т. В. Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти. *Наукові записки НДУ імені Миколи Гоголя: психолого-педагогічні науки*. 2018. №3. С.35 – 44.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. С. 49 - 52.

Володченко Ж. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя (м. Ніжин, Україна)

Кондратьєв І. М.,

кандидат філософських наук, професор кафедри філософії права та юридичної логіки
Національна Академія Внутрішніх Справ України (м. Київ, Україна)

ОСНОВНІ ФІЛОСОФСЬКО-СВИТОГЛЯДНІ ПРИНЦИПИ І СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ

Будь-яка професія легітимізується у суспільстві через корисність, затребуваність і необхідність її для суспільства. Професійна діяльність націлена за своєю суттю на покращення і полегшення життя людей у спільноті. Суспільство динамічне, перебуває в процесі постійних змін. Кожне нове покоління висуває нові запити і вимоги до професійної діяльності. На динаміку змін у суспільстві істотно впливає врахування (не врахування) особистісних задатків соціалізованих людей, при їх професійній орієнтації, можливості набуття ними професійних компетентностей, відповідно до особистих схильностей та уподобань. Чим повніше ця здатність реалізується, тим швидше відбуваються суспільні перетворення і формуються нові запити щодо оптимізації різних сфер професійної діяльності.

Професіоналізм як властивість і вимога до професійної діяльності закріплюється у відповідних нормативних (при потребі – нормативно-правових) актах, є метою спеціалізованого навчання, основною для визначення вимог до суб'єктів, що здійснюють і та ін. Чим складніша суспільна організація, тим більш розгалуженою є система професійної діяльності і професійної зайнятості різних соціальних груп. В процесі розвитку людства змінюється не тільки кількість професій, але їх склад, співвідношення. У наш час з'являються нові професії і зникають старі, стираються межі між багатьма з них, а деякі, навпаки, постійно діляться, дробляться, розгалуджуються.

У будь-якій професійній діяльності відбувається поєднання її цементуючої основи, що виступає ідейним підґрунтям професії як такої (трудова мораль) та зовнішніх суспільно значимих орієнтирів – викликів і вимог сьогодення, фіксованих зазвичай у суспільній ідеології і політиці(професійна етика). **Трудова мораль** - формується всередині трудового колективу: це фіксовані (корпоративна етика) і неписані норми, традиції правил поведінки і взаємовідносин у трудовому колективі. Поняття " етичний " утворено на основі слова "етос", що означало звичне місце перебування, а потім вже. просто звички. характер, темперамент, звичай.

Одне з основних відмінностей моралі від інших форм суспільної свідомості полягає в тому, що її норми не є суворо обов'язковими і надають право широкого вибору , санкціонуються винятково силою впливу суспільної думки. Але, щодо вимог, які висуваються зокрема до працівників юридичної сфери, ці умови виявляються в багатьох випадках недостатніми, і етичні норми здобувають тут виключно обов'язкового характеру і забезпечуються адміністративними санкціями.

Професійна етика - формується ззовні суспільством як запит, очікування і визначення меж професійної діяльності і професійної компетенції; це етичні вимоги, що містяться в правових нормах, прийнятих добровільно представниками будь-якої професії, галузі, громадського об'єднання й обов'язкові для виконання особами, що є членами професійного, галузевого чи іншого локального об'єднання, що прийняла цей документ. Невиконання цих правил може мати юридичні наслідки(звільнення з посади, відсторонення від справи).

Що стосується нашого предмету дослідження, про специфіку професійної етики слід зауважити що: детальна регламентація на рівні нормативно-законодавчої сфери діяльності широкого профілю спеціалістів має і практичну, і ідейно-етичну складову, від дотримання яких, знання та вміння застосовувати набуті знання на практиці залежить професіоналізм діяльності юриста. Виходячи з цього, ми стверджуємо в основі багатьох різновидів професійної етики в тому числі юридичної, соціальної знаходяться праці класифікатора

Античної філософської думки Аристотеля, який в основних своїх роботах "Никоманова етика", "Евмедова етика", "Велика етика" визначив мораль як форму суспільної свідомості, тип світогляду, спосіб духовно-практичного освоєння дійсності.

Отже, **професійна етика** - це галузь етичної науки, що вивчає систему моральних норм і принципів, які діють у специфічних умовах взаємовідносин людей у сфері визначеної професії; ця специфічна дія як загально-етичних норм, так і особливих норм професійної моралі, що вносять аналітико-рекомендаційний характер, виникають у даній професійній групі. В свою чергу, наприклад, юридична етика на наш погляд, це теорія про етику, що досліджує роль і значення моральних принципів у сфері досудового розслідування, судового провадження, здійснення правосуддя і правоохоронної діяльності.

У сфері досліджень професійної етики вважалося, що на професійну діяльність спеціалістів широкого профілю мають вплив, тільки позитивні морально-етичні норми, стандарти, ідеали (обов'язок, совість, справедливість, честь, чесність, гуманність) які вважаються висхідними від загально-філософської категорії «Добро». При цьому дослідниками в сфері теорії моралі не потрібно забувати, що існують і інші форми, нормативи, ідеали, норми (негативної моралі) на які в сьогоденні орієнтуються певні прошарки населення. Тому, наприклад, професійна етика юриста, соціального працівника принципово відрізняється від етики абсолютної більшості інших професій (виключення складають ЗСУ України, ДСНС, спеціалізовані державні органи, фахівці деяких інших професій, що працюють в умовах чи то ризику, чи то пов'язаних зі здоров'ям і життям людей).

Існуючі відкриті проблеми моралі, які досліджує професійна етика, характеризуються такими ознаками:

- вони пов'язані з легальними і публічними сферами життя суспільства, які піддаються раціональному регулюванню і соціальному контролю; сама їх наявність як проблем, що притягує до себе громадську думку, свідчить про підвищені моральні вимоги, які пред'являються до офіційно санкціонованої, інституційно оформленої діяльності;

- осмислення відкритих моральних проблем не зводиться до вироблення певної моральної позиції, а вимагає також спеціальних знань; моральний вибір тут співпадає з професійною бездоганністю рішення;

- відкриті проблеми - це такі відхилення від моральних вимог, які претендують на моральний статус; їх можна охарактеризувати як виняток із правил, як підтвердження правила; йдеться про такі виняткові ситуації, коли найкращим способом наслідування норми є відступ від неї;

- відкриті проблеми моралі, хоч і мають казуальний характер, однак не вирішуються за допомогою казуального методу; вони відкриті не тому, що знайдено рішення, а тому, що не мають його; це-прикладні і в тому розумінні одиничні проблеми, а розуміння одиничного не може мати логічно зобов'язуючих формул; тут істотно важлива не тільки бездоганність самого рішення, скільки бездоганність його прийняття.

Із зазначеного вище, співвідношення загальної теорії моралі та теорії етики(в тому числі юридичної етики) це є діалектика загального, особливого, індивідуального в специфічній діяльності ціннісно - орієнтованих суб'єктів соціального життя суспільства. При цьому основними філософсько-світоглядними (теоретичними основами) професійної етики є:

- принциповість, мужність, безкомпромісність, самовідданість у боротьбі зі злочинністю, об'єктивність і неупередженість під час прийняття рішень;

- бездоганність особистої поведінки на відповідальних посадах, у побуті, чесність, непідкупність, турбота про професійну честь, суспільну репутацію працівника;

- свідомо дисципліна, ретельність та ініціатива, професійна солідарність, підтримка, сміливість, морально-психологічна готовність до дій у складних ситуаціях, здатність до розумового ризику в екстремальних умовах;

- постійне удосконалювання професійної майстерності, знань в області службової етики, етикету і такту, підвищення загальної культури, розширення світогляду, творче засвоєння необхідного для служби вітчизняного і закордонного досвіду.

Список використаних джерел

1. Аболіна Т. Г., Васильєва І. В., Єрмоленко А. М. та ін. Теоретичні проблеми сучасної етики: навч. посіб. для студ. ВНЗ. 2-ге переробл та доповн. Київ: ВД "Авіцена", 2013.
2. Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Здирко Н. Г. Професійна етика: Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2011. 252 с.
3. Етика: Навч. посіб./За ред. проф. В. О. Лозового. К. 2004. 180 с.
4. Лозовий В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2008. 317 с.
5. Рудакевич М. Професійна етика державних службовців: Теорія і практика в умовах демократизації державного управління. – Тернопіль. 2007. 190 с.

Євдокимова І. А.,

кандидат соціологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри соціології управління та соціальної роботи

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

Горбунова-Рубан С. О.,

кандидат соціологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології управління та соціальної роботи

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Трансформаційні процеси, що мають місце в усіх сферах українського суспільства протягом останніх десятиліть, стимулюють народження нових характеристик у соціальних відносинах та виникнення різних соціальних наслідків, потребують відповідної діяльності щодо мінімізації негативних впливів, які вони можуть мати для соціальних суб'єктів у суспільстві. До провідних видів діяльності, які орієнтовані на регулювання цих процесів, традиційно відносять соціальну політику та соціальну роботу. Слід також додати, що нова реальність вимагає й розвитку нових теоретико-методологічних підходів до аналізу власне соціальної політики та соціальної роботи, які також знаходяться під впливом трансформаційних процесів.

Аналізуючи соціальну політику слід відзначити, що її варто розглядати в трьох аспектах: як практичну діяльність, як науку та як навчальну дисципліну. Як практична діяльність соціальна політика може бути визначена як діяльність держави, а також інших суб'єктів суспільства, яка спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку соціальної сфери та вирішення соціальних проблем. Отже, в сучасному суспільстві соціальна політика вже не пов'язана тільки з діяльністю держави, адже інші суб'єкти (громадські організації, бізнес-організації, міжнародні організації тощо) також відіграють важливу роль у вирішенні соціальних проблем. По-друге, об'єктом соціальної уваги, тобто тим, на що спрямована діяльність суб'єктів соціальної політики є соціальна сфера суспільства. Відповідно, соціальна політика не ототожнюється з суспільною (публічною) політикою, а пропонується більш вузький погляд на неї – як таку, яка здійснюється лише в одній зі сфер суспільного життя – в соціальній сфері. Нарешті, предметом соціальної політики, або фокусом безпосередньої уваги та зусиль з боку суб'єктів соціальної політики – є соціальні проблеми. До загальних особливостей соціальної політики як практичної діяльності відносять її цілераціональний та системний характер, формальну фіксацію в документах і заявах та ін.

Як і будь-яка інша діяльність, соціальна політика на певному етапі свого розвитку стає предметом наукового аналізу, результатом якого є знання, яке належить до сфери науки. Таким чином, соціальна політика існує не лише як практична діяльність, але й як наука.

Соціальна політика як наука є сукупністю теоретичних і методологічних знань про соціальну політику як практичну діяльність. До її головних характеристик ми можемо віднести її міждисциплінарний та прикладний характер.

Як навчальна дисципліна соціальна політика є системою визнаних наукових положень, які транслюються системою освіти. Соціальну політику як навчальну дисципліну вивчають майбутні фахівці в сфері соціального захисту, державного управління, соціальної роботи тощо. Початок ринкових реформ в Україні в 1990-ті рр. змусив по-новому поставитися до проблем соціальної політики, ввести цей термін в навчальні курси і вивести зміст відповідних підручників за рамки власне соціального забезпечення. Як навчальна дисципліна соціальна політика зараз стала широко затребуваною, проте ще в 2000-ні роки при значній кількості публікацій з соціальної проблематики студентам, що вивчають відповідні дисципліни, не можна було запропонувати жодної систематизованої публікації.

Важливим для розуміння сутності соціальної політики є з'ясування її співвідношення з таким поняттям, як «соціальна робота». Незважаючи на те, що поняття «соціальна робота» міцно увійшло в науковий та повсякденний обіг в багатьох країнах світу для позначення особливої діяльності, і сучасне суспільство складно уявити без соціальних працівників, - дати чітке визначення цьому поняттю, яке б підходило для всіх країн, досить складно. Крім того, існує безліч поглядів не тільки на визначення цього поняття, але й на мету і завдання соціальної роботи. Обумовлено це різними причинами. Наприклад, в різних країнах існують різні за змістом освітні програми з підготовки соціальних працівників, а також різні спеціалізації, різні практики здійснення соціальної роботи. Наприклад, у Великій Британії до соціальної роботи не відносять роботу з молоддю та роботу за місцем проживання, роботу з територіальною громадою, а в Німеччині - це основна складова соціальної роботи. В різних країнах існують різні суб'єкти соціальної роботи. Наприклад, в США соціальну роботу здійснюють переважно недержавні організації, а у Франції, Швеції та інших європейських країнах - державні. Крім того, існує безліч теорій соціальної роботи. Ситуація ускладнюється також молодістю цієї професії, її тісним зв'язком з іншими видами професійної діяльності. Досить лаконічним і точним, на наш погляд, виглядає визначення поняття соціальної роботи, яке запропоновано Американською національною асоціацією соціальних працівників: соціальна робота - це професійна діяльність щодо надання допомоги індивідам, групам, громадам, яка збільшує та/або відновлює їх здатність до соціального функціонування і створює сприятливі для цього можливості в суспільстві.

Що стосується співвідношення соціальної політики і соціальної роботи, то у вітчизняних і зарубіжних публікаціях склалося декілька основних підходів до його пояснення. Найбільш поширеним є підхід, який розглядає соціальну роботу в якості інструменту реалізації державної соціальної політики. Згідно з іншим підходом, соціальні працівники беруть активну участь у формуванні державної соціальної політики, активно коригують її. У цьому зв'язку, наприклад, Ш. Рамон відзначає, що між соціальною політикою і соціальною роботою існує двосторонній зв'язок і багато соціальних проблем було спочатку виявлено соціальними працівниками в процесі практичної роботи, а пізніше вони отримали резонанс в соціальній політиці. Цікаве бачення взаємозв'язку соціальної політики і соціальної роботи пропонує також інший англійський вчений Т. Шанін, який безспідставно вважає, що головним джерелом неоднозначності і суперечливості соціальної роботи як професії, є її безпосередня залежність від сучасної держави, її своєрідний симбіоз з останньою. Дійсно, багато соціальних працівників зайняті діяльністю в різних державних установах, мета яких не завжди співпадає з цінностями професії соціального працівника. Саме соціальні працівники висловлюють найбільш гострі критичні зауваження стосовно державної соціальної політики. Позиція соціальних працівників як спеціалістів - передбачає об'єктивність і безпристрасність, але в реальному житті вони не завжди цього можуть досягти. Виступаючи часто від імені держави, вони представляють центральну деперсоналізовану владу, але разом з тим нерідко беруть на себе функції виразників інтересів і захисників прав найменш соціально захищених громадян суспільства. Третій підхід полягає в тому, що соціальна робота виступає автономним від соціальної політики видом діяльності і соціальні працівники самі стають активними суб'єктами вирішення соціальних проблем у суспільстві.

Очевидно, що те, яким чином на практиці виглядає співвідношення соціальної політики та соціальної роботи в конкретному суспільстві, залежить від багатьох чинників. Наприклад, в суспільствах, де існують розвинуті демократичні традиції, які ґрунтуються на формальних та неформальних механізмах, соціальні працівники дійсно можуть виступати в якості впливових суб'єктів при формуванні соціальної політики держави. Або в суспільствах, в яких сформовані інституційні та фінансові умови для існування «недержавної» соціальної роботи в межах громадського та комерційного секторів, безперечно можна говорити про перетворення соціальної роботи в самостійного суб'єкта соціальної політики. Якщо ж такі умови сформовані слабо або взагалі відсутні, а соціальна робота здійснюється переважно в межах державної системи соціального обслуговування, то, відповідно, на практиці можна спостерігати реалізацію першого з названих підходів.

Список використаних джерел

1. Рамон Ш., Шардлоу С., Парслоу Ф., Родригес Ф. К. Что такое социальная работа. Ассоциация психиатров Украины, 1996. 31 с. (Серия «Социальная работа»).
2. Шанин Т. Социальная работа как культурный феномен современности. URL: <http://old.russ.ru/journal/inie/97-09-26/shanin.htm>
3. Євдокимова І. А. Соціальна політика: Навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. URL: <http://www.sociology.kharkov.ua/ksocwork/images/metodichki/soc-pol.pdf>
4. Євдокимова І. А. Держава як суб'єкт соціальної політики: еволюція ідеї та сучасна дискусія. Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірка наукових праць. Випуск 20. Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2014. С. 196-201.

Киселиця С. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ГУМАНІСТИЧНІ КРИТЕРІЇ СОЦІАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Усталення затребуваності загальнолюдських цінностей у буденній свідомості кожної здорової людської спільноти вимагає корекції завдань, що повсякчас постають перед фахівцями, які світоглядно-теоретично мають обґрунтовувати соціально зорієнтовані дії. Відповідаючи на гуманітарні виклики сучасності, прагнемо віднайти аргументи щодо визначальної ролі гуманізму в праксеологічній царині, що є підмурівком науково виваженої комунікації в демократичному соціумі.

Сенсожиттєва роль тут відводиться саме людинознавству, його можливості технологічно, професійно, зацікавлено впливати на суспільство з метою його одухотворення і, головне, стимулювати внутрішню (психологічну) потребу в гуманізмі у максимальній кількості учасників соціальної дії. Недооцінювання нагальності вирішення цієї проблеми спричинює недостатню дослідницьку культуру, «недисциплінованість мислення» науковця, освітянина, соціального працівника і таких інших та очевидну праксеологічну деструкцію. Адже вузькоспеціалізовані знання будуть спрямовані на підготовку фахівця, здатного виконувати досить обмежену кількість економіко-господарських операцій, якщо вони не націлені на виховання духовної істоти, здатної гідно тримати «життєві удари», вміти реактивно приймати рішення та бути готовими брати громадянську відповідальність на себе. «Тому надзвичайно актуальною проблемою як для філософії, так і для особистості є вміння вчасно розпізнати та навчитися абстрагуватися від несприятливих екзистенціальних чинників, так чи інакше наявних у людському суспільстві, відносній незалежності від негативної інформації, виховання тілесної і духовної стійкості щодо життєвих негараздів, зосередженості на позитивних емоціях за будь-якого подієвого контексту. За визначенням, це завдання не вимагає надлюдських зусиль і, за бажання, доступне практично кожній мислячій та дієздатній особі» [1, с. 103].

У новітній Україні, яка, наразі, переживає суттєву суб'єкту трансформацію, подібні питання постають вкрай гостро. Посилаючись на звичні для пострадянської ментальності аргументи, «виробники та популяризатори духовності» (в міру власних моральних імперативів, посадових обов'язків, розвиненості інтелекту, професійних навичок тощо) не завжди зважають на смислову націленість будь-якої науки на конкретну, пересічну, «середньостатистичну» людину. Ця обставина пояснюється й тим, що за очевидного гуманізуючого потенціалу соціогуманітарних наук, їх загальноцивілізаційний контекст не став для переважної більшості громадян надійно обґрунтованим. На жаль, дуже часто соціально зорієнтовані науково-освітні та інші державні й громадські організації лише демонструють докази абсолютної цінності (унікальності) кожної людини та акцентують на визначальному впливові вищезазначених наук на формування громадянської свідомості.

Це не тільки не приносить очікуваного спільнотою ефекту від зосередженості фахівців на вузькоспеціалізованих знаннях, але й шкодить через незасвоєні загальнолюдські цінності на ментальному рівні – основі буденної соціально зорієнтованої дії. Тож, зазвичай, розповсюджені людинознавчі концепції або відгукуються на запити часу ситуативно, або запізно, або виправдовують існуючий стан речей споконвічними індивідуальними пошуками сенсу буття, властивого «усім часам і всім народам», або ж містять опис бажаних, ілюзорних, утопічних алгоритмів людської діяльності у відповідності із владною ідеологією.

Одним із інноваційних способів вирішення проблеми гуманізації як особистості, так і спільноти на теренах сучасного вітчизняного культурно-антропологічного простору уявляється методологія мета антропологічного потенціалізму, в якій вельмишановні автори аргументовано стверджують: «Це означає підтримку гідної, добродійної людини, здатної не лише до компетентної діяльності з імунітетом до імітацій, а й до творення людяності і у духовно-культурному, і в економічному, і у політичному вимірах соціального буття – основних вимірах, де відбувається консолідація. При цьому варто усвідомлювати, що консолідація країни – це консолідація не лише людей, а й інститутів та спільнот, серед яких найважливішими є держава та громадянське суспільство» [2, с. 193].

Справа, вочевидь, не лише в методологічній занедбаності «середньостатистичної людини» в праксеології... Радше – у недостатньо усвідомленій нагальності вирішення проблем, що постали перед науковим співтовариством і громадою, а відтак, і перед кожною адекватною, добросовісною, відповідальною особою. Позаяк світоглядний досвід повсякчас складається у вигляді особливої царини діяльності, спрямованої не стільки на науково-теоретичну інтерпретацію подій, як життєво-практичну, на кшталт буденної свідомості, що «мільярди разів повторюючись», формує унікальний вимір людської спільноти.

Видається, що саме на підґрунті аксіологічної аморфності та анархічній змінюваності правил комунікації в державі й виникає феномен соціальної байдужості. На підтвердження істинності розмислу доцільно звернутись до сентенції глибоко поважного і послідовного прихильника гуманізму: «Сьогодні ми живемо у світовому співтоваристві, де толерантність визнається як цінність. Щодо українців, звичайно, зараз ми набагато толерантніші, ніж, скажімо, 30 чи 70 років тому. Нас змінює історія. Але, хочу сказати, що поблажливість і повага до інших – наша національна риса» [3]. Припускаємо, що занадто висока здатність наших співвітчизників толерувати, може обернутися нігілізмом, конформізмом, аполітичністю, пасіонарністю, маргінальністю і таке інше. (Про це детальніше авторка висловила в [4]). Тож, щоб уникнути подібних випробувань, праксеологія повинна розробляти не тільки цільовий комплекс соціальних дій, але й чітко визначати засоби їх досягнення, головним змістовним критерієм яких має бути гуманізм.

Саме це буде свідчити про олюднений світ, демократичний соціум, який особистість повсякчас відвойовує у власної інстинктивної природи через віру в ідеали. Відповідно до них людина одухотворюється у тій мірі, в якій її віра стає переконанням, в актуальній цілокупності всіх форм реального ставлення до господарсько-економічного сегменту, діяльність в якому становить «левоу частку» основоположних інтересів; завдання в культурно-антропологічному контексті – чинити зусилля, реалізовувати громадянські права та обов'язки, особистісні прагнення, що не суперечать загальнолюдським цінностям.

Відтак, спілкування на основі гуманізму стає незаперечною консолідуючою умовою соціуму, загальнолюдською, груповою та індивідуальною цінністю водночас, надскладним морально-етичним і науково-теоретичним завданням, предметом віри у здатність Усіма разом і Кожним зокрема Тут і Зараз вирішувати нагальні соціальні проблеми. Спільність позицій, інтересів, майнового, духовного стану тощо формує впевненість не стільки у самоцінність «себе, улюбленого», як силу сумісництва, колективної дії, значущість іншої людини. Неабияка роль належить креативності власних настанов, вольових зусиль на шляху, де існують «всім миром», а реалізація мети кожного пролягає через можливості всіх. Саме така сукупність обґрунтованих і контрольованих правил соціальної поведінки людини й утворює кодекс чеснот поколінь в демократичному суспільстві.

Життєствердний потенціал феномену напруженої як внутрішньої, так і зовнішньої духовної роботи – безумовний; його зміст свідчить, що майбуття кожного із учасників соціальної дії – у наших серцях, головах, руках. Адже наше життя – унікальне і безцінне, тому ми й прагнемо зробити його ідеальним. Відтак, саме духовність стає основним критерієм існування мислячої та відповідальної особи, екзистенціальним мотивом мудрого ставлення до світу, оскільки вона єдина має свободу вибору, позаяк формальне пізнання ігнорує найсуттєвіше – воно залишає носія знань поза сенсожиттєвою межею. Спроби людини засвідчити вірність гуманному світовідношенню і можливість це довести власним прикладом в історії цивілізації виявляються бажанням сформулювати такі надійні світоглядні постулати, що створюють передумови невичерпності життєвих сил та дієвою підставою соціального оптимізму. Адже особистісна реальність втаємниченого, божественного, сакрального, одухотвореного, містичного, ірраціонального дійства у житті, на щастя, повсякчас «вислизає» від будь-якої технологічності, фіксованості, прогнозованості й об'єктивації в соціумі.

В умовах інтеграції українства у європейське співтовариство de-facto і de-jure проблема застосування творчих інтенцій людини нагально заактуалізована. Кожному соціально зорієнтованому громадянину необхідно виховувати почуття власної гідності, культивувати віру в домінанту духовного над матеріальним, дбати про міжособистісну та інституціональну гармонію. Наявністю подібних дій можемо сподіватись на гуманізацію соціуму, що є не тільки викликом науковцям, а й креативним завданням особистості, яка розуміє, що саме вона здатна самотужки одухотворювати життєвий простір, ошаслиблюючи саму себе наразі й у подальшій перспективі забезпечувати здорову спадкоємність поколінь.

Така особливість пояснюється домінуванням у людини комунікативно-різновекторної здатності адаптуватися до середовища існування через специфічну модель поведінки, не стільки рефлексивної (інстинктивно-чуттєвої), скільки рефлексивної (інтелектуально-вольової). Відтак, закономірно долучаємось до водночас методологічно вивірених та гуманістично натхненних сентенцій високошановного колеги: «Социальное, как и духовное, творчество возможно только при участии достаточного числа взрослых, неинфантильных людей, способных полагаться на собственный ум, не нуждающихся в том, чтобы их водили на помочах. Независимых от внешних авторитетов или инструкций, а имеющих мужество следовать внутреннему слову, внутреннему голосу. А на это способны только свободные существа. И само это движение есть проявление свободы» [5, с.257]. Тож і зміст соціально зорієнтованої діяльності вбачаємо не стільки в конструюванні ідеологем, скільки в оперті на колективну творчість, зокрема, ідеології уможливлення суспільних ідеалів.

Таким чином, віра у визначальну роль загальнолюдських цінностей у людському житті має розглядатися як консолідуючий мотив, що покладає на себе гуртуючу роль в одухотворенні соціуму. Оскільки сутність духовності не стільки екзистенціальна, скільки соціокультурна, для праксеології та методології соціального пізнання пошук тих життєвих істин, що здатні нас об'єднати і заміщення тих сентенцій, що нас роз'єднують має складати основу фахової підготовки соціальних працівників. Тож, можна очікувати на істотні результати лише через взаємодію науки, філософії, політології, соціології, релігії, мистецтва в контексті вивчення потреб пересічної людини. Сподіваємось, що висловлені в тезах ідеї містять соціально зорієнтовані перспективи ствердження людяного світу, оптимізують стосунки між

поколіннями, спонукають до міжособистісної гармонії і стануть ефективним доробком соціогуманітарних наук у розбудову гуманного суспільства та морально-етичну підтримку відповідальної (перед собою, родиною, країною та глобальним світом) особистості.

Список використаних джерел

1. Киселиця С. В., Шевченко В. О. Антропогенний вимір щастя у техногенному світі. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: «Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 139. С.103-107. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=169>(дата звернення 19.04.2021).
2. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: Наукова думка, 2020. 254 с.
3. Попович М. В. Толерантність – наша національна риса. Наскільки терпимим є сучасне українське суспільство? *Вісник Пенсійного фонду України*, 2011. № 14. URL: <http://www.filosof.com.ua/Conference/Tolerant.doc> (дата звернення 23.04.2021).
4. Киселиця С. В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»*. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. Вип. 31 (364). С.59-66. URL: <http://philosophy-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/373/387/> (дата звернення 17.04.2021).
5. Мамардашвили М. К. Философия и свобода. *Мой опыт нетипичен*. Санкт-Петербург: Азбука, 2000.400 с.

Кривоконь Н. І.,

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

НАСНАЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Проблематика розвитку методологічних засад соціальної роботи уявляється нам актуальною з огляду на важливість пошуку науково обґрунтованих пояснень різноманітним новітнім тенденціям і явищам, притаманним сучасному суспільству, зважаючи на необхідність виявлення й упорядкування теорій, закономірностей, які дозволяють коректно систематизувати та узагальнювати набутий, та такий, що на разі формується, соціальний досвід, а також віднаходити адекватні, раціональні й валідні прийоми реагування на ті чи інші виклики, ризики та негаразди, котрими постійно наповнюється наше мінливе повсякдення.

Методологія, власне, постає своєрідною самосвідомістю будь-якої науки, визначаючи шляхи ефективного вирішення різноманітних її завдань, розкриває загальний підхід до організації та регулювання усіх видів діяльності людини. В українській Енциклопедії освіти вказується, що «в широкому розумінні методологію тлумачать як систему принципів і способів побудови теоретичної та практичної діяльності, а також як вчення про цю систему» [1, с. 498]. В контексті соціальної роботи методологія має забезпечувати вивчення всіх компонентів наукової, пізнавальної та перетворюючої діяльності в означеній царині, дозволяти відслідковувати важливі їх взаємозв'язки, досліджувати способи формування нового знання, виявляти механізми відношень особистості, соціуму, моральності, цінностей, культури тощо. Досягнення сучасної методології мають збагачувати соціальну роботу як самостійну, самодостатню, інтегровану галузь знань, базовану на практиці, а також повинні забезпечити той концептуальний каркас, завдяки якому умістовлюються теоретична база, категоріальний апарат, предметне поле в соціономічних дослідженнях, а також виразняються принципи та методи самої практичної соціальної роботи.

Вихідними пунктами і передумовою теоретичних й емпіричних пошуків в межах конкретно-наукової методології виступають принципи та методи. Дану публікацію хочемо присвятити характеристиці наснаження як принципу та методу сучасної соціальної роботи.

Зважаючи на те, що провідною функцією методу виступає регуляція та орієнтація в межах конкретної діяльності, визначення інструментів подальшого пізнання та зміни дійсності, а принципи є тією пізнавальною установкою, що визначають вихідні положення щодо використання того чи іншого прийому, способу, методу, спробуємо описати деякі особливості наснаження, що дозволяють розглядати його як правило і стратегію, якими повинні керуватися соціальні працівники у своїй діяльності, а також як перелік конкретних кроків, котрі уможливають отримання позитивного результату для змін у скрутних життєвих ситуаціях клієнтів.

Загально визнаним є факт, що наснаження («empowerment») виступає професійною цінністю та метою діяльності соціальних працівників. Підтвердження цієї тези віднаходимо у глобальному визначенні соціальної роботи, ухваленому у 2014 році: «Соціальна робота – це заснована на практиці професія та навчальна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, наснаженню та звільненню людей. Принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності є головними для соціальної роботи. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними науками, гуманітарними та корінними знаннями, соціальна робота залучає людей та структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту» [5]. Обґрунтування необхідності наснаження в соціальній роботі ґрунтується на трьох основних засадах: етичних, політичних і психологічних. Етичні причини визначаються гуманістичним спрямуванням соціальної роботи як діяльності, демократичні переконання забезпечують політичне обґрунтування, а мотивація та самоактуалізація виступають основними психологічними чинниками, що пояснюють важливість даної стратегії для результативності в досягненні змін.

Зауважимо, що сам концепт «наснаження» є доволі емким, багатограним, різноаспектним та таким, що наразі використовується в межах широкого кола знань. Науковці тлумачать дане поняття в термінах «посилення влади і повноважень», «сприяння у досягненні самостійності», «спроможності розпоряджатися власною долею», «розширення прав і можливостей, укріплення потенціалу», «набуття сили, віднайдення енергії, снаги», «активізації, мобілізації ресурсів» тощо. Вітчизняна дослідниця Т. Семигіна визначає наснаження як «процес підвищення здатності індивідів робити в своєму житті такий вибір, який веде до бажаних результатів» [4, с. 55].

Ми у своїх попередніх працях [2] виділили декілька рівнів аналізу даної категорії і визначили суть наснаження як відмову від парадигми слабкості, патерналізму на користь розуміння людини як істоти, що розвивається, є спроможною, відповідальною, рівноправною та наділеною повноваженнями. Для досягнення результату наснажена людина має залучати особистісний та колективний потенціал та інші ресурси, зокрема соціальну взаємодію. Наснаження має на меті досягнення змін в житті людей шляхом підсилення та розвитку їх особистісного потенціалу, за рахунок залучення внутрішніх і зовнішніх ресурсів, підвищення рівня відповідальності клієнтів разом із розподіленням повноважень в ході професійної взаємодії.

Для розуміння особливостей наснаження як засадничого принципу соціальної роботи, вважаємо за потрібне скористатися положеннями, висловленими у праці, присвяченій самокерованій груповій роботі. Автори виділяють 5 основних тез [3, с. 52]: 1) соціальні працівники повинні дотримуватися щодо людей, з якими працюють, такої позиції, яка визнає, що всі люди володіють певними навичками, вміннями, інтелектом та здібностями; 2) люди мають право бути почутими і право контролю над своїм власним життям; 3) проблеми користувачів соціальних послуг дуже складні. Проблеми людей ніколи не будуть зрозумілими, якщо вони розглядатимуться тільки як результат особистої неповноцінності; 4) практика може бути ефективно побудованою, якщо ґрунтуватиметься на розумінні того, що люди, які діють разом, стають сильнішими. Люди, які не мають влади, можуть здобути її, працюючи у групах разом; 5) методи роботи мають відображати егалітарні принципи: працівники не очолюють групу, а допомагають їй членам самостійно приймати рішення і

контролювати їх результати; уся робота має бути спрямована проти гноблення, націленого на расу, стать, вік, сексуальну орієнтацію, клас, інвалідність або будь-яку іншу форму соціальної диференціації, на яких історично будувалися (і продовжують будуватися) фальшиві почуття переваги та неповноцінності.

Відтак, говорячи про наснаження як принцип соціальної роботи, важливо враховувати, що відносини між суб'єктами професійної взаємодії мають будуватися передусім на переосмисленні ставлення до клієнтів, а саме – відмові від залежності, слабкості, пасивності на користь розвитку активної, сильної позиції людей, котрі самі визначають цілі, отримують та аналізують інформацію, делегують повноваження. Такі погляди дають змогу здійснювати контроль над власним життям та уможливають прийняття відповідальних рішень. Крім того, важливим є не лише результат, але й процес досягнення цілей. Оскільки в ході його відбувається аналіз ситуації в цілому, накопичення певного досвіду, формування емоцій, настроїв, зв'язків тощо. Процес досягнення мети робить людину сильнішою, більш досвідченою, відволікає її від незначних негараздів, важких думок, переключаючи на соціальну взаємодію, спілкування, можливо, на опанування новими видами діяльності тощо. Не менш важливим моментом наснаження як принципу є і врахування змін на всіх рівнях соціального буття – від індивіда до суспільства в цілому, заперечуючи ізольованість та відокремленість людей і їх життєвих ситуацій від соціального оточення. Особливо даний постулат є актуальним у наш час, коли цивілізаційні та суспільні зміни стають усе масштабнішими та менш керованими. Нарешті, наснаження як принцип передбачає подолання явищ стигматизації в суспільстві, відмову від «навішаних ззовні», ярликів і відповідного зневажливого ставлення до представників тих чи інших соціально негараздних груп. Що, в свою чергу, має надати сили клієнтам і сприятиме створенню відповідних можливостей для подолання маргінальності, підштовхне до правильних, продуктивних учинків, допоможе ствердитися у власному виборі нового (можливо, дещо складнішого, але соціально прийняттого) способу життя.

Розглядаючи наснаження як метод соціальної роботи, варто розділяти процесний та результативний аспекти. Наснаження як процес означає активізацію життєвої позиції клієнта під впливом соціального працівника. Причому, внаслідок цього відбувається усвідомлення та/або посилення відповідальності особи за стан вирішення власної проблеми (а, отже, і усвідомлення самої проблематики), а також формуються навички самопомоги та мобілізуються ресурси. Наснаження за підтримки соціального працівника має згодом перерости у самонаснаження. В цьому контексті важливо пам'ятати про спонукання, мотивацію до змін як один із найважливіших чинників «включення» активності особистості клієнта. Без бажання та прагнення до змін з боку самого клієнта не варто навіть і говорити про успішність діяльності по вирішенню проблем людини.

Водночас, для досягнення позитивних результатів в процесі покращання життєвої ситуації людини та її наснаження важливими є не лише особливості самої особистості, її соціальний розвиток, але і спрямовуючий, професійно організований вплив соціальних працівників, основним завданням та принципом діяльності яких і виступає наснаження. Ключовими функціями соціальних працівників з метою наснаження особистості клієнта є, перш за все, організація мотиваційного процесу, спонукання людини (чи групи) до активності, прагнення досягти змін, покращити якість життя, набути новий досвід. Тобто для використання наснаження як методу важливу роль відіграють навички соціального впливу та цілепокладання. В ході наснаження соціальні працівники повинні допомогти визначитися клієнтам в оцінці задоволення чи незадоволення життям та життєвими обставинами, що склалися, сприяти у формулюванні та конкретизації бажаного майбутнього, підтримувати спроби його моделювання й організації, впорядкування, планування тощо.

Ще однією особливістю наснаження як методу є діяльність з мобілізації ресурсів. Причому, їх необхідно не лише вміло використовувати, але й мати знання про їх наявність, місце знаходження, а також про осіб чи структури, які ними володіють. Для ефективної мобілізації можливостей важливо також бути небайдужим до ситуації, ініціативним і

прагнути змін. Сама ж діяльність по залученню ресурсів повинна бути усвідомлюваною, прив'язаною до конкретних ситуацій і можливостей.

Маємо надію, що висловлені у публікації міркування, сприятимуть діалогу та розгортанню дискусії стосовно розвитку методологічних засад соціальної роботи в цілому, а також щодо уточнення ролі наснаження в межах даного виду діяльності, зокрема.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / відповідальний редактор В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи: монографія. Харків: видавництво ФОП Олійник, 2011. 480 с.
3. Мюллендер О., Уорд Д. Самокерована групова робота. Діяльність користувачів з метою наснаження. Київ : Асоціація психіатрів України, 1996. 176 с.
4. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
5. Global Definition of Social Work (2014). *IFSW and IASSW*. URL: <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work>.

Лещинський О. П.,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

Черкаський Національний університет ім. Б. Хмельницького (м. Черкаси, Україна)

МЕТОДОЛОГІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Менеджмент соціальної роботи, як і інших галузей управління суспільними процесами, визначається основними завданнями (функціями) цієї системи, особливостями діяльності в цій галузі та психологічними особливостями людей, які здійснюють цю діяльність. Наприклад, методи та структура управління театрами буде відрізнятися від управління роботою супермаркету. Проблеми менеджменту соціальної роботи виникають від недостатньої усвідомленості вихідних засад та особливостей управління в цій галузі. Вихідним у менеджменті стає розуміння самої сутності соціальної роботи. Найбільш розповсюдженими є наступні тлумачення сутності соціальної роботи: а) як інструменту реалізації державної політики; б) як допомоги населенню, окремим групам та особам у важких та кризових ситуаціях; в) надання соціальних послуг; г) допомога у виявленні та реалізації внутрішніх можливостей індивіда або групи осіб у різних суспільних ситуаціях [2], [4]. Усі вище названі напрями часто розглядають як альтернативні. Насправді у них реалізуються різні функції соціальної роботи. Кожна організація або суспільна інституція реалізує певну функцію або їх поєднує. В залежності від функцій та їх поєднання можуть будуватися різні моделі менеджменту [3]. В певних організаціях переважає соціологічний напрям соціальної роботи, в інших – психолого-педагогічний. Менеджмент соціальної роботи весь час розвивався у пошуку моделей управління в контексті цих двох моделей соціальної роботи. Соціальному напрямку розвитку соціальної роботи більше відповідала модель Нового суспільного управління (New Public Management), що виникла у Великій Британії у 1980-х рр. та поширилась на інші країни [5]. Сутність цієї моделі менеджменту – в переході від централізації до децентралізації, передачі повноважень місцевим громадам, перехід від ієрархічних структур управління до сіткоподібних. Ця модель відповідає передачі повноважень управління місцевим громадам в Україні. Психолого-педагогічному напрямку соціальної роботи відповідає модель ситуаційного менеджменту як модель роботи з конкретними клієнтами. У такій моделі створюють або відновлюють соціальні зв'язки клієнта. Структура та функції організацій, спроможних це роботи, відрізняються від попередньої моделі. Натомість в Україні найбільш розповсюдженими є наступні моделі організації соціальної роботи:

лінійна, лінійно-функціональна, функціональна. Усі ці структури мають пірамідальну будову та високий рівень формалізації взаємовідносин і спроможні реалізовувати лише деякі з названих функцій соціальної роботи. Інші функції потребують інших моделей управління. Побудова певної моделі менеджменту потребує аналізу функцій організації, характеру діяльності її працівників та психологічних особливостей персоналу. Методологічною засадою такого аналізу може слугувати функціонально-ресурсний підхід, який використовується в аналізі соціальних і технічних систем [1].

Список використаних джерел

1. Ареф'єв С. О., Мягих І. М. Функціонально-структурний підхід до розвитку підприємництва. Стійкий розвиток підприємств у міжнародному економічному просторі : Монографія за редакцією Ареф'євої О. В. К.: ФОП Маслаков, 2018. 364 с., С. 105-113
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі.— К. : Центр учбової літератури, 2009.
3. Масюк О. П. Інституціональні виклики менеджменту соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*, 2016, С.150-158.
4. Основи наукових досліджень у соціальній роботі: Навч. посіб. за ред. М. М. Букача. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2009.
5. Шипунова Т. В. Эволюция и проблемы менеджмента социальной работы. *Управленческое консультирование*. 2009. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-i-problemy-menedzhmenta-sotsialnoy-raboty>

Махніборода Д. О.,

здобувач вищої освіти 3 курсу

Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

Кузьміна М. О.,

викладач кафедри соціальної роботи та психології

Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

Кузьмін В. В.,

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології

Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

ЗЕЛЕНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ЧИ ПОТРІБНА ВОНА УКРАЇНІ?

Трансформація теорії та сучасних технологій соціальної роботи – вирішальний чинник соціального зростання, який припускає формування нової моделі соціальної роботи. Проблеми та виклики сучасного розвитку суспільства вимагають від соціальних працівників всебічного врахування не тільки соціальних аспектів їх діяльності, але й економічних та екологічних перспектив, що відповідають концепції сталого розвитку. Цілі Сталого Розвитку повинні бути орієнтирами соціальної згуртованості суспільства щодо забезпечення інтеграції зусиль економічного зростання, соціальної підтримки 153 та екологічного, раціонального природокористування. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» надає бачення орієнтирів досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), які були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році [1].

Аналіз літератури засвідчує, що появі зеленої соціальної роботи як теорії та практики передували формування екологізму як напряму соціологічного і психологічного дискурсу, а також політичного мислення і соціальний активізм на рівні громад, привнесення питань екології у політичний порядок денний, зокрема артикуляція суспільних запитів на екологічну справедливість, і розвиток так званих зелених технологій у різних сферах суспільного життя [2, с. 13].

Концепція зеленої соціальної роботи спирається на філософію сталого розвитку та на структурний підхід до розв'язання проблем соціальної нерівності та бідності, наголошує на

потребі такої діяльності соціальних працівників, 10б яка була б орієнтована на забезпечення гідних умов навколишнього середовища та екологічної справедливості, належного і рівного доступу до природних ресурсів, веде мову про зміну соціального контексту та збереження довкілля, обґрунтовує специфічну практику втручань соціальних працівників в умовах екологічних та техногенних катастроф.

Міжнародні фахові організації соціальних працівників активно використовують ідеї сталого розвитку у своїх документах. Зокрема, документ «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій» [5] ухвалений Міжнародною федерацією соціальних працівників, Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи і Міжнародною радою соціального добробуту у 2012 р., зпоміж пріоритетів соціальної роботи визначає сприяння стабільності довкілля та життєвого середовища людини.

Розвиток теоретичних концепцій зеленої соціальної роботи пов'язують з ім'ям британської дослідниці Лени Домінеллі, яка є прихильницею структуралістських підходів до розв'язання соціальних проблем і активізації пригнічених груп населення. Теоретичні засади зеленої роботи викладено у її книзі - Зелена соціальна робота: від кризи навколишнього середовища до екологічної справедливості (2012) [4].

Зрозуміло, що усвідомлення ролі та значення зеленої соціальної роботи повинно відображатися при розробці її методології та адаптації:

- на міжнародному рівні – співпраця з міжнародними неурядовими та підприємницькими організаціями щодо формування у населення раціонального користування природними ресурсами;

- на національному рівні – залучення представників влади щодо боротьби за доступність та справедливий розподіл природних ресурсів для всіх категорій населення;

- на місцевому рівні – зменшення негативного впливу транспорту, постачання енергії, будівництва та кількості відходів на довкілля засобами соціальної роботи;

- на професійному рівні - теоретизування та стратегічне планування напрямів зеленої соціальної роботи з метою популяризації глобальної ідеї сталого розвитку та отримання практичного досвіду її втілення;

- на індивідуальному рівні – співпраця з громадськими діячами та громадськими організаціями у сфері соціальної роботи та соціального підприємництва, які мають практичний досвід запровадження сталого розвитку громади.

Важливим є посилення ролі місцевих громад у процесах досягнення цілей сталого розвитку, які можуть бути реалізовані засобами зеленої соціальної роботи та соціального підприємництва. Саме поєднання концепцій зеленої соціальної роботи з місією соціального підприємництва збільшить зусилля з формування природоохоронних моделей поведінки та практики, стимулюють інформування, просвітницьку діяльність та освітні заходи щодо сталого споживання і виробництва, знаходження альтернативних ефективних вирішень соціальних проблем підприємницькими методами. Намагання «вирішити «старі» соціальні проблеми «новими» підприємницькими підходами пов'язують соціальне підприємництво з інновацією, а саме соціальне підприємництво називають «інновацією у соціальній сфері» [3, с. 28-29].

Практика зеленої соціальної роботи протистить неоліберальним тенденціям обмеження соціальної роботи до короткострокового догляду за тими, хто не може обійтися без сторонньої допомоги. Вона виходить за межі екологічної психології і виховання, оскільки зелена соціальна робота передбачає цілеспрямований вплив на соціальний контекст і владу в громадах [1].

В Україні, яка пережила дві хвилі масової внутрішньої міграції (у 1986 та у 2014-2015 роках), має райони із загрозами паводків та підтоплень, а також громади із вкрай несприятливою екологічною ситуацією, не кажучи вже про структурні нерівності в громадах і між громадами, стійку тенденцію урбанізації, слід було б більше уваги приділяти екосоціальним підходам і формуванню життєстійкості вразливих груп у громадах, підготовці соціальних працівників як до розвитку громад, так і до дій в умовах екстремальних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». К.: Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. 176 с.
2. Семигіна Т. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? // Вісник Академії праці соціальних відносин і туризму. 2018. № 2. С. 11-27.
3. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. К.: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
4. Dominelli L. Green social work: From environmental crises to environmental justice. Cambridge: Polity Press, 2012. 207 p.
5. The Global Agenda for Social Work and Social Development / International Federation of Social Workers. URL: www.globalsocialagenda.org

Москаленко В. В.,

доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ, Україна)

ПОЛІТИКА ІДЕНТИЧНОСТІ: СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Актуальність. Потреба ідентичності, яка пов'язана з визначенням особистістю свого «Я», за своїм значенням виходить на одне з перших місць в сучасному демократичному суспільстві, яке проголошує верховенство закону та право вибору кожного громадянина. В умовах сучасного суспільства, що супроводжуються еміграційними процесами, може виникати криза ідентичності особистості спричинена неможливістю підтвердити людиною свого «Я» через складність знайти соціальну групу, яка б підтвердила статус людини, і визнала її гідність як особистості. Економічні претензії, що останні півстоліття пояснюють економічну нерівність людей глобалізованого світу, стають більш гострими, коли вони пов'язані з почуттям приниження і неповаги. В таких умовах людині складно зрозуміти своє місце у соціумі та підтримувати внутрішню узгодженість та стійкість свого «Я». Вимога визнання і поваги своєї ідентичності охоплює багато з того, що відбувається сьогодні у світовій політиці. На думку Ф. Фукуями [4] ця потреба являється не тільки рушійною силою історії, але й породжує популістський націоналізм, ісламський екстремізм і політику ідентичності, які розділяють суспільство по різні сторони. Саме тому стає актуальним дослідження особливостей політики ідентичності та її вплив на життєдіяльність сучасної людини.

Історичний екскурс. До ХХ століття у роботах науковців гуманітарного напрямку чітко оформилось два різних напрями дослідження проблеми ідентичності: перший – пов'язував проблему ідентичності зі сутністю окремої особистості, другий - бачив її у особливостях суспільства, як умови її виявлення. Ці два напрями залишаються і сьогодні основою дослідження проблеми ідентичності, які активізувались у другій половині ХХ ст. Перший – популяризував Е. Еріксон у 1950-х рр., а другий отримав розповсюдження у соціальній психології 1980-х і 1990-х рр., зокрема в роботах Г. Теджфелла, Дж. Тернера, Дж. Марсія [2,3]. Починаючи з 80-х рр. чисельність робіт вітчизняної науки, у назві яких є термін «ідентичність», дуже велика [1]. Тим не менш багато питань залишаються актуальними і на сьогодні. Найбільш актуальною є проблема зв'язку ідентичності особистості з процесом життєдіяльності людини, який пов'язано з політикою суспільства і зворотно впливає на всі інші сфери людської життєдіяльності. Саме цьому питанню присвячено дану статтю.

Мета статті: проаналізувати феномен політики ідентичності у сучасному світі.

Основний зміст. Поняття «політика ідентичності» отримало розповсюдження в культурній політиці 1980-х і 1990-х рр. Сутність цього феномену детально розкрито у роботі Френсіса Фукуями «Ідентичність. Потреба у визнанні і політика пригнічення», написаної ним у 2018. Політика ідентичності базується на сучасній концепції ідентичності особистості, в основу якої покладено такі принципи: принцип природної цінності внутрішнього «Я»; принцип рівного визнання особистісної цінності поряд з іншими людьми; принцип

публічного визнання природної цінності особистості. Ці принципи Ф. Фукуяма поклав в основу своєї теорії тімосу, яка пояснює сутність сучасної політики ідентичності.

Тімос (зі дrevньогрецької - дух) – частина душі, яка шукає визнання. Ще дrevні греки визначали духовність як частину душі людини (внутрішнє), яка існує поряд з такими складовими як раціональною та емоційною її сферами (зовнішнім). Відмінності між внутрішнім та зовнішнім в умовах домінування однієї зі сторін цього протиріччя може породжувати конфлікт. Хоча протиріччя між суспільством і особистістю існували завжди, проте лише в сьогоденні склались умови для усвідомлення того, що зовнішнє суспільство несправедливо оцінює істинну природу внутрішнього «Я», яке вимагає визнання власної гідності. Ф. Фукуяма стверджує, що політика ідентичності виростає із відмінностей між сутнісним внутрішнім «Я» і зовнішнім світом соціальних норм, які не враховують цінність цього внутрішнього «Я». Оскільки прагнення до визнання закладено у природі людини, то в умовах сьогодення почуття ідентичності швидко перетворюється у політику ідентичності, яка вимагає суспільного визнання цінності кожної людини. Про це свідчить суттєва частина політичних конфліктів сучасного світу – від демократичних революцій до нових соціальних рухів, від націоналізму та ісламізму до молодіжних політичних заворушень, які можна визначити як вияв політики ідентичності. За останні два покоління світ став свідком великої кількості стихійних виступів проти авторитарної влади (починаючи від падіння комуністичних режимів, завершення політики апартеїда у північній Африці у 90 –х рр. і закінчуючи «кольоровими революціями» у Грузії і в Україні на початку 2000-х рр. та революцією Гідності 2014р.) Основним змістом цих процесів було питання визнання базової людської гідності.

На основі теорії тімосу Ф. Фукуяма пропонує модель поведінки, яка виходить за межі домінуючих сьогодні економічних моделей, які будуються на припущеннях про те, що люди є раціональними індивідами, які прагнуть до отримання найвищої вигоди у економічній сфері. Думка, що отримання людиною економічної вигоди, а підвищення матеріального благополуччя є найвищою для неї користю, на сьогодні є досить розповсюдженою. Слабкі місця стандартної економічної моделі людської поведінки критикують науковці поведінкової економіки, зокрема, Д. Канеман та А. Тверські. Вони показали, що у реальній дійсності люди нерациональні: вони, наприклад, вибирають поведінку «за замовченням» замість більш оптимальних стратегій, або, не задумуючись копіюють поведінку оточуючих. Ф. Фукуяма, приєднуючись до цієї думки, теж вважає, що для розуміння дії людей у сучасному світі, потрібно розширити модель мотивації дії людей за межі простої економічної моделі. Як стверджує Ф. Фукуяма, ніхто не заперечує здатність людини до раціональної поведінки, проте людська психологія значно складніше, ніж передбачає економічна модель. Людині властиво бажати не тільки те, що є по відношенню до неї зовнішнім, - їжі, напоїв, престижної марки автомобіля. Люди заздуть також позитивних суджень про їх особисту цінність і гідність. Ці судження можуть мати внутрішнє джерело, але частіше вони йдуть від оточуючих, які визнають їх цінність. Якщо людина отримає позитивну оцінку, вона відчуває гордість, а якщо не отримає, то відчуває гнів(коли вважає, що її недооцінюють), або сором (коли розуміє, що не відповідає високим нормам оточуючих).

Отже, вибудовуючи теорію тімосу, Ф. Фукуяма включає морально-етичну складову (тімос) в модель поведінки, що дає більш глибоке розуміння мотивації та поведінки людини. Тімос як частина душі, яка прагне та шукає визнання, існує у кожного індивіда, який може відчувати біль від неповаги до нього. Ця частина душі, тімос, стала зосередженням сучасної політики ідентичності.

Теорія політики ідентичності Ф. Фукуяма виходить також з принципу рівного визнання гідності всіх громадян, який визначено ним як «ізотимія». Протягом більшої частини історії доля великої маси людства була визначена нерозумінням того, чому суспільство вважає велику масу людей не такою цінною, як еліту. Ізотимія вимагає, щоб було визнано базову цінність людини однаковою для всіх громадян. У демократичних суспільствах проголошується, що «всі люди створені рівними». В зв'язку з цим виникає питання трактування поняття «рівності всіх». Навіть відкидаючи неоднаковість трактування в різні періоди історії поняття «всі люди», існує проблема, яка полягає в тому, що визнання

абсолютної однаковості цінності всіх і кожного, означає невизнання цінності людей, які в якомусь сенсі перевершують інших. Крім того проблемою ізотимії є те, що деякі види людської діяльності викликають більшу повагу, ніж інші. Сучасну політику ідентичності рухає прагнення до визнання рівності груп, які були маргіналізовані суспільством. Проте це прагнення може перерости у вимоги визнання власної вишчості групи. В багатьох випадках це складає суть історії націоналізму, релігійного екстремізму та деякою мірою – національної ідентичності. Як стверджує Ф. Фукуяма, не тільки окремі групи, але й цілі країни можуть відчувати нестачу поваги, що підтримує в них агресивний націоналізм. Аналізуючи феномен ізотимії в умовах сучасної ліберальної демократії з її кризами, Ф. Фукуяма робить висновок, що ізотимія і надалі буде розпалювати жагу рівного з оточуючими визнання, яке навряд чи буде колись повністю задоволеним. І з цим не можна не погодитись.

Третьою, не менш важливою тезою політики ідентичності, яку Ф. Фукуяма називає «мегалотимією», є прагнення індивідів до публічного визнання своєї особистісної цінності. Усвідомлення власної цінності не є достатнім, якщо оточуючі не визнають її публічно, або, що є ще гіршим, якщо вони принижують мене або ігнорують моє існування. Мегалотимія базується на жадобі виключності: люди готові до небезпечних ризиків у досягненні результатів заради визнання оточуючими їх виключності. Історично мегалотимія існувала завжди: у деяких умовах вона сприяла формуванню історичних особистостей, в інших – призводила до появи тиранів, диктатура яких кидала суспільства у бездну бід. Оскільки прагнення до визнання закладено у природі людини, почуття ідентичності як усвідомлення своєї цінності, в певних умовах може перерости у вимогу суспільного визнання цієї цінності і швидко перетворитися у політику ідентичності. Справа у тому, що внутрішнє почуття власної гідності, яке вимагає визнання, стимулює пошуки індивідом групи, яка тільки й може підтвердити самооцінку особистості. Мегалотимія – як вимога публічного визнання виключності групи, до якої належить «Я» особистості, явище суто сучасне, яке виникло в останні десятиліття. Саме цей феномен сьогодення є ядерною характеристикою політики ідентичності.

Отже, політика ідентичності базується на сучасній концепції ідентичності особистості, основу якої складає ціннісно-мотиваційна сфера людини, що суттєво впливає на формування структури особистості, в якій переважають установки на об'єднання з групою, що здатна підтвердити її цінність. Своєрідність сьогоденнього моменту полягає в тому, що ідентичність особистості як прагнення до публічного визнання своєї цінності, може набувати суперечливого соціального значення: з одного боку, вона може перерости у форму «політики рессентименту» (Ф. Фукуяма), тобто використання недооцінки групи в інтересах певних політичних верств, а з іншого боку - політику зміцнення національної єдності і соціальної солідарності громадян. Як доводить Ф. Фукуяма, розвинуті форми національної ідентичності, що побудовані на достатньо широких, але чітких і визначених критеріях членства у національно-державній спільноті, здатні відігравати велику позитивну роль в якості основи легітимності демократичних інститутів і дієздатної демократичної політики.

Висновки. У поясненні питань політики ідентичності потрібно враховувати наступні моменти: по – перше, політика ідентичності базується на її зумовленості особливостями формування ідентичності особистості умовами сучасного мережевого суспільства; по-друге, практики соціального впливу на феномен політики ідентичності повинні виходити з врахування особливостей сучасних умов, в яких вона створюється; по – третє, політика ідентичності формується у взаємовідносинах особистісного «Я» та «Інших»; по – четверте, у практиках творіння політики ідентичності потрібно усвідомлювати «Я» іншого і певним чином ставитись до нього.

Перспективою подальших досліджень є аналіз зв'язку особливостей ідентичності різних соціальних груп мережевого суспільства з політикою ідентичності.

Список використаних джерел

1. Москаленко В. В. Формування ідентичності особистості як функція соціалізації. *Москаленко В. В. Соціалізація особистості* : монографія. К. : Фенікс, 2013. С.140 - 166.
2. Сушков И. Р. Психологические отношения человека в социальной системе. М. :Изд.-во «Институт психологии РАН» 2008.612с.

3. Тернер Дж. Социальное влияние. СПб.: Питер 2003. 425 с.
4. Фукуяма Ф. Идентичность: стремление к признанию и политика неприятия / пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2019. 256 с.

Петенок А. В.,

здобувачка вищої освіти І курсу магістратури, гр. МСРп-201
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
Науковий керівник: **Децюк Т. М.,**
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ВТОРИННИЙ АГЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

XXI століття – це століття високих технологій, інтернету та діджиталізації життя. Сучасні технологічні винаходи значно спрощують життя людей та розширюють можливості. Під впливом інтернету змінюється стиль життя людей, зокрема звичні канали отримання інформації, характер міжособистісних взаємин, структура дозвілля, відбувається інтенсивне вироблення нових моделей взаємодії з середовищем. Особливої популярності за останні 20 років набули соціальні мережі, що дозволяють швидко і зручно комунікувати, заводити нові соціальні зв'язки, вести власний бізнес.

Існує багато точок зору щодо перспектив розвитку і значення соціальних мереж. Все залежить від цільової аудиторії, на яку вони орієнтовані. Найбільш активною соціальною групою користувачів соціальних мереж є молодь. Соціальні мережі для них стали невід'ємною частиною життя, а отже мають значний вплив на формування особистості молодої людини, її цінностей, переконань та поглядів, а також побудову соціальних контактів, зв'язків, стосунків, особистісну ідентичність. Тобто, можна стверджувати, що соціальні мережі є вторинним агентом соціалізації молоді. Наскільки цей вплив є вагомим, чи має він позитивні чи негативні наслідки є метою нашого дослідження.

Як зазначає Н. Бондар, соціальні мережі допомагають молодим людям в «самопрезентації». При цьому схвалення групи однолітків стає більш значущим, ніж схвалення дорослими представниками якогось «відстороненого суспільства». У соціальних мережах все просто, відсутні будь-які умовності, яких подекуди неможливо уникнути в реальному світі. Науковець стверджує, що вони впливають на процес соціалізації, становлення і розвиток особистості молодих людей, відсуваючи на другий план класичні інститути соціалізації (сім'ю, школу, реальних друзів і однолітків). Це пояснюється тим, що поєднання ілюзорного, ідеального, фантастичного віртуального світу, за умови функціонування його за законами реальності, роблять його надзвичайно привабливим для молоді [3, с. 261].

Щодо визначення самого поняття «соціалізація», то ми розглядаємо його як безперервний і багатогранний процес входження людини у суспільство, що триває протягом усього життя людини. Але інтенсивніше це відбувається в дитинстві і юності, адже в цей період формуються всі базові цінності, засвоюються соціальні норми і правила, формується мотивація соціальної поведінки [5, с. 222].

Агентами соціалізації є групи людей і окремих індивідів, що впливають на особистість в процесі її життєдіяльності, завдяки чому відбувається процеси її становлення, засвоєння суспільних норм і цінностей, освоєння соціальних ролей. Існує безліч агентів соціалізації, за допомогою яких людина адаптується до життя в суспільстві на різних етапах свого розвитку. Найбільш активно агенти впливають на індивіда в дитячі та юнацькі роки. Вплив на дорослу сформовану особистість менш значуще [5, с. 223]. Соціалізацію особистості молоді традиційно пов'язували з родиною і системою освіти. Проте в умовах діджиталізації суспільства коло агентів соціалізації розширилося.

Залежно від періоду, в який починають діяти різні агенти соціалізації, їх поділяють на первинні або вторинні. До агентів вторинної соціалізації традиційно відносять: державу, державні інституції, громадські організації, засоби масової інформації та інтернет ресурси.

Дослідник В. Симхович стверджує, що останні проведені дослідження свідчать, що Інтернет як один з агентів соціалізації може спровокувати появу таких негативних явищ, як інтернет-залежності, компульсивна (нав'язлива) віртуальна поведінка, занурення у світ внутрішніх переживань, при цьому зменшується потреба в активному входженні до зовнішнього середовища, втрачаються навички елементарної живої міжособистісної комунікації [6, с. 202]. Також негативний інтернет контент може сприяти засвоєнню асоціальних, антиправових установок, які засвоюються і відтворюються в реальному світі.

Однак слід визначити і значні переваги соціальних мереж. В умовах пандемії COVID19 спілкування в соціальних мережах стало найбільш безпечним і можливим. Адже значна кількість молодих людей в умовах карантинних обмежень втратили можливість реально зустрітися та спілкуватися зі своїми друзями або родичами, особливо з тими, які проживають закордоном. Завдяки соціальним мережам молодь отримує інформації про події у світі, останні новини у всій державі та своєї громади, вчиться критично мислити та аналізувати інформацію, адже її потік (часто протилежних поглядів та позицій) є надзвичайно інтенсивним.

Розпочався процес створення нового типу індивіду індивіда – Homo virtualis – людини, орієнтованої на віртуальність, творця, носія, споживача віртуальної культури [2].

Схожу позицію має науковець Т. Галіч, який стверджує, що Інтернет і соціальні мережі стають потужним агентом вторинної соціалізації людини. При чому, соціалізації не тільки в мережевому світі, а й у реальному суспільстві, у якому живе людина [1, с. 252].

Разом з тим російський дослідник А. Чистяков зауважує, що в Інтернеті народжується новий вид соціалізації, який не можна зводити ні до первинної, ні до вторинної соціалізації, оскільки він здійснюється всередині віртуального простору, а його результати позначаються на реальному соціальному оточенні [7, с. 25]. Також А. Чистяков позначив це як «третинна соціалізація», яка може мати різну спрямованість та двоякий результат: забезпечувати розвиток позитивної життєвої орієнтації та негативної – призводити до десоціалізації в реальному соціумі.

Важливими фактором впливу є якою саме соціальною мережею користується молодь, а також з якою метою. Розглянемо результати дослідження, які проводила компанія Research & Branding Group (станом на березень 2019 року). Вони засвідчили, що найбільш популярною в Україні (50% респондентів) серед користувачів є соціальна мережа Facebook. За період з травня 2018 року значно збільшилася кількість користувачів соціальної мережі YouTube (30%) та Instagram (27%). Поряд з цим помітно зменшилася кількість учасників у таких соціальних мережах, як Однокласники (6%) і ВКонтакте (10%). При цьому користувачів найбільше цікавить розважальний і пізнавальний зміст соціальних мереж. Лише 36% із них використовують соцмережі з метою отримання новин, а 60% користуються ними з метою спілкування з друзями [4, с. 117].

Таким чином, роль соціальних мереж у процесі соціалізації сучасної молоді дедалі зростає і потребує глибокого вивчення та аналізу. Вміле використання інтернет-ресурсів, зокрема соціальних мереж, традиційними інститутами соціалізації (школа, заклади вищої освіти) може сприяти підсиленню їх позитивного та планомірного впливу на особистість сучасної молоді людини. Діджиталізація – це незворотній процес для нашого суспільства, а отже його варто розглядати не як загрозу, а як нові можливості.

Список використаних джерел

1. Галіч Т. Соціальні мережі Інтернет як агент соціалізації молоді. Спеціальні та галузеві соціології. Том XV, Випуск 281. 2014. С. 250-256.
2. Городецька О. Вплив соціальних мереж на розвиток та соціалізацію особистості URL: <http://www.wisely.info/?p=62> (дата звернення: 01.05.2021)

3. Бондар Н. Є. Психологічні особливості самопрезентації студентської молоді в соціальних мережах інтернет. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. Вип. 37. 2012. С. 261-266.

4. Саєнко М. С. Проблема виникнення агресивної поведінки у підлітків як один із негативних аспектів їх спілкування у соціальних мережах. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні програми і проекти в психології, педагогіці, освіті» (13–14 березня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 116 -133.

5. Соціологія: підручник. за ред. В. Г. Городяненка. 3-тє вид., переробл. і доп. Київ. ВЦ «Академія», 2008. 544 с.

6. Симхович В. Проблемы социализации молодежи в сетевом обществе. Spoleczenstwo sieci. Tom I. Gospodarka sieciowa w Europie srodkowej i wschodniej [Pod red. Slawomira Partyckiego]. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011. С. 201-205.

7. Чистяков А. Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций: социокультурный анализ / А. Чистяков. – Ростов-на-Дону: Рост. гос. пед. ун-т, 2006. – 278 с.

Поліщук А. С.,

кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри всесвітньої історії
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
(м. Вінниця, Україна)

Долинний С. С.,

аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
(м. Вінниця, Україна)

ПРОБЛЕМА ЖИТТЄВОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У СОЦІОМЕТРИЧНОМУ ВИМІРІ

Сучасний етап розвитку української освітньої системи характерний низкою особливостей, які визначають тенденції створення варіативних моделей закладів освіти в державі. Ці тенденції обумовлені необхідністю спрямованості педагогічного процесу на особистісний розвиток, самовизначення та самоактуалізацію особистості з особливими освітніми потребами, які впливають на соціалізацію підлітків.

Актуальність проблематики освіти на науково-теоретичному рівні базується на недостатній розробці теоретичних підходів до реалізації формування особистості дитини в суспільних інституціях на засадах взаємодії з сім'єю та необхідності пошуку і створення необхідних умов для самореалізації розвитку кожної дитини з функціональними обмеженнями та її соціалізації у сучасних соціокультурних умовах. Адже соціокультурні реалії сьогоденного світу об'єктивно задають нові параметри перебігу соціалізації, висувають до її суб'єкта інші вимоги щодо формування нових моделей соціальної поведінки та конструювання внутрішньої системи цінностей.

Метою статті є обґрунтування проблем життєвого самоздійснення осіб з особливими освітніми потребами у соціометричному вимірі.

Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті громади [1].

Теоретичні засади процесу соціалізації особистості з особливими освітніми потребами висвітлені у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Т. Гаврилова, Л. Гордін, М. Євтух, А. Капська, О. Карпенко, І. Кон, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, А. Мудрик, С. Харченко та ін. Принциповими для дослідження і сучасної теорії та практики спеціальної

освіти є наукові надбання наших земляків Г. Костюка, В. Сухомлинського, І. Ткаченка, фундаторів психолого-педагогічної науки в Україні, які значну частину свого творчого доробку присвятили аналізу особливостей навчання та розвитку дітей з особливими потребами та ролі праці у становленні особистості дитини [1 – 2].

Згідно соціальної моделі життєвого самоздійснення осіб з особливими освітніми потребами, передбачено, перш за все, можливість для індивіда соціально функціонувати. З цією метою різними державними структурами створюються соціальні служби, розробляються цілеспрямовані спеціалізовані програми. Однак проблеми людей, які мають функціональні обмеження, розглядаються не лише як соціальні, тому можна виділити такі моделі до розгляду інвалідності.

Медична модель, вона визначає інвалідність як медичну патологію. Згідно з цією моделлю людина вважається «в норм», якщо вона не має за медичними показниками відхилень. Медична модель, яка поширена в нашій країні, привела до медикалізації соціальних програм, спрямованих на надання допомоги особам з обмеженими можливостями. Її головний недолік полягає в тому, що всі розроблені програми мають спеціалізований характер. Особливо це помітно в більшості шкіл-інтернатів, коли дитина вилучається із середовища сім'ї і вже не має сімейної підтримки. А це сприяє тому, що дитина ізолюється від суспільства, що відбувається на її соціальному статусі [2, с. 45].

Політична модель орієнтована на те, що діти, котрі мають функціональні обмеження, розглядаються як меншість, права і свободи яких незаслужено обмежуються у цьому плані дана модель послужила поштовхом до поширення руху за права людини з обмеженими можливостями, оскільки кожна людина має право на соціальну роль. Основне положення програм, розроблених на базі політичної моделі, є твердження: людина, котра має обмежені можливості, її сім'я і родичі повинні бути головними експертами з проблем інвалідності і мати пріоритетне право визначати соціальну політику, яка повинна відбиватися на їхніх інтересах [1].

Модель «культурний плюралізм» характеризує інвалідність не як медичну проблему, а як проблему нерівних можливостей. Дана модель розглядає людину з обмеженими можливостями і проблемами, які постають, з позицій громадянських прав, а не з позицій наявності патології. Вона орієнтується на всі можливості усунення фізичних і психологічних бар'єрів в соціальному середовищі шляхом створення різноманітних соціальних служб, засобів і методів. Саме сфера соціальної роботи, а не медичний аспект є головною, де діти з проблемами в розвитку отримують професійну підтримку, захист, допомогу, саме тут їм створюють всі умови для соціальної адаптації, реабілітації та інтеграції в суспільне життя.

Даний підхід цінний тим, що він пропонує альтернативу і можливість вибору, який людина може зробити самостійно при підтримці соціальних служб. До того ж варто наголосити, що критерієм незалежності є не міра її дієздатності і самостійності в умовах відсутності допомоги, а якість життя в умовах надання спеціалізованої допомоги.

Основними проблемами людей з обмеженими функціональними можливостями виступають [2]:

- *матеріальне забезпечення* (різниця між реальним прожитковим мінімумом і встановленими виплатами по інвалідності, брак реалізації встановлених законодавством пільг і нестача деяких додаткових, недостатність безкоштовного забезпечення технічних і медичними засобами лікування, реабілітації, компенсації вад і захворювань);

- *медичне обслуговування* (недостатня кількість і якість послуг безкоштовного лікування, а також профілактики, реабілітації і ранньої діагностики, брак спеціалізованих закладів і кваліфікованих фахівців, особливо в невеликих поселеннях, нестача заходів щодо оздоровлення і санаторного лікування, зокрема брак путівок для дітей з батьками);

- *психологічна допомога дітям і батькам* (нестача відповідних осередків і фахівців, матеріально-технічного та інформаційно-методичного забезпечення інноваційних методів роботи);

- *освіта і професійне навчання* (нестача спеціальних груп у дитячих садках і спеціальних класів у загальноосвітніх школах, спеціальних шкіл, особливо в малих

поселеннях, недостатня якість надомного навчання і спеціальної підготовки педагогів, що його здійснюють, недостатність закладів професійного навчання і можливостей безкоштовного продовження освіти);

– *працевлаштування дітей і батьків* (невиконання законодавчих квот щодо працевлаштування, нестача спеціальних робочих місць, прийнятних режиму і умов праці, брак можливостей надомної праці, спеціалізованих підприємств, недостатність зусиль Державної служби зайнятості);

– *спілкування, заняття улюбленими справами* (нестача осередків – клубів, денних центрів соціальної адаптації, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями – форм роботи – груп взаємодопомоги, спеціальних змін в таборах відпочинку тощо, інших форм роботи державних і громадських організацій, які займаються проблемами інвалідності).

– *підготовка дітей і молоді до самостійного життя* (нестача центрів соціальної адаптації, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями – спеціалізованих служб ЦССМ, закладів професійної орієнтації і навчання, діяльності щодо сприяння працевлаштуванню, створення спеціалізованих служб знайомств тощо);

– *вільне пересування* (невиконання вимог законодавства щодо пристосування будівельних споруд і транспорту до потреб людей з функціональними обмеженнями, певна нестача транспортних пільг) [1, с. 6].

Особливе місце серед проблем дітей з обмеженими функціональними можливостями, займає поняття *ексклюзії* – процесу розриву соціальних зв'язків. Загалом можна виділити декілька форм соціальної ексклюзії осіб з обмеженими можливостями та їхніх родичів. Стосовно проблем у сфері освіти дітей і молоді з функціональними обмеженнями, можна виділити такі причини: неспроможність відвідувати загальноосвітню школу, деякі вади й недоліки інших форм освіти; труднощі у пересуванні та віддаленість спеціальних навчальних закладів, що заважає отримати спеціальність; недостатня адаптованість навчальних програм загальноосвітніх і навіть спеціальних шкіл для дітей з певними порушеннями, брак індивідуального підходу; відсутність у сільській місцевості і малих містах спеціальних навчальних закладів; брак індивідуальних навчальних програм, адаптованих до особливостей різних видів інвалідності дітей, які навчаються вдома; відсутність зацікавленості, мотивації вчителя у навчанні дитини з функціональними обмеженнями разом зі здоровими дітьми в класі загальноосвітньої школи [1, с. 8].

Таким чином, обмежена дієздатність окремих дітей та молодих людей має сприйматися як наслідок того, що соціальні умови звужують можливості самореалізації людей з інвалідністю. Діти та молодь з обмеженими функціональними можливостями мають розглядатися не як аномальна, а особлива група людей. Щоб забезпечити це, необхідна інтеграція людей з обмеженими можливостями в суспільство через створення для них умов максимально можливої самореалізації, а не шляхом пристосування інвалідів до норм та правил життя здорових людей.

Список використаних джерел

1. Тараскіна, Л. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі в умовах упровадження інклюзивної моделі навчання. *Дитина з особливими потребами*. 2016. №5. С. 8-11.

2. Теоретико-методологічні засади та технології інклюзії у ЗВО. Досвід університету «Україна»: колект. монографія / П. М. Таланчук та ін. *ВНЗ «Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна»*. Київ: Ун-т «Україна», 2018. 480 с.

Савельчук І. Б.,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та технології соціальної роботи
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В останні десятиліття під впливом трансформаційних процесів у соціальній сфері специфічність пошуку шляхів вирішення соціальних проблем призводить до покращення якості надання соціальних послуг. Ефективність та своєчасність прояву оновленого характеру професійної діяльності соціальних працівників багато в чому залежить від методологічних перспектив соціальної роботи, теоретико-методологічних напрямів соціальної освіти, практичних питань розробки та впровадження інноваційних моделей надання соціальних послуг. Це концентрує увагу на поєднанні та взаємному доповненні різних методологічних підходів соціальної роботи парадигмами, теоріями та концепціями щодо їх впливу на практичну діяльність соціальних працівників, що дозволить «по-новому» проаналізувати подальший розвиток методології соціальної роботи не з позиції загострення соціально-економічних й соціальних проблем та їх подолання, а з точки зору методологічних новацій – здобутків та наукових досягнень.

Неминучість поступової трансформації методологічних засад соціальної роботи вказує на розширення парадигмальних меж як теорії й практики соціальної роботи, так і меж впливу соціогуманітарних, психолого-педагогічних, соціально-педагогічних наук на розвиток соціальної роботи. Це призводить до виникнення достатньо нового напрямку парадигмальних досліджень, оскільки відбувається спроба пов'язати парадигмальну проблематику з конкретними напрямками розвитку теорії та практики соціальної роботи. За таких умов можуть відбуватися зміни її методологічних орієнтирів стосовно:

- характеру співвідношення різних наукових підходів щодо теоретичного обґрунтування практики соціальної роботи;
- специфіки впливу інноваційних моделей надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів згідно ціннісних орієнтирів соціальної роботи, способів організації та механізмів взаємодії соціальних працівників з отримувачами соціальних послуг;
- інтеграції шляхів розв'язання соціальних проблем на макро- (на рівні реалізації соціальної політики), мезо- (на рівні організації соціальної роботи в територіальній громаді), мікро- (на рівні індивідуальної соціальної роботи з отримувачами соціальних послуг) рівнях професійної соціальної роботи.

Актуалізація змін на певних рівнях соціальної роботи пов'язує площину методологічних засад соціальної роботи з логічним переосмисленням перспектив її подальшого розвитку та доповнення іншими методологіями та підходами.

Множинність підходів (парадигм, теорій та концепцій) соціальної роботи пояснюється тим, що кожен з методологічних підходів відповідає певним специфічним завданням професійної діяльності соціальних працівників та має свої важелі впливу на розв'язання соціальних проблем. З іншого боку, їх взаємодія, взаємодоповненість та взаємозбагачення один одного, неможливі без повного врахування методологічних структур, що надає змогу стверджувати про інтегрування парадигмального підходу для визначення методологічних орієнтирів соціальної роботи.

Водночас, неоднозначність наукового статусу соціальної роботи, її структурування на теорію та практику, зокрема спрямованість практичної діяльності соціальних працівників поступово знаходять своє відображення у методології соціальної роботи. Переосмислення теоретичних засад щодо обґрунтування розробки і запровадження більш дієвих форм організації, доцільних методів й технологій соціальної роботи надають змогу критичного аналізу методологічної проблематики досліджень в галузі соціальної роботи та пошуку перспектив системної інтеграції теорії й практики соціальної роботи.

Специфічність методологічних вимог та засобів теоретичного відтворення системи соціальної роботи, спричинена багатьма чинниками [1, с.201-202]:

- по-перше, тим, що така система має достатньо чітке та різке визначення своєї межі, яка поділяє зв'язки на внутрішні та зовнішні;
- по-друге, виявом та аналізом системоутворюючих зв'язків та способу їх реалізації;
- по-третє, відтворенням механізму життя, динаміки, тобто способу її функціонування та розвитку, бо для практики дуже важливо отримати не тільки її загальну характеристику, але й обґрунтувати закон взаємної зміни її властивостей.

Разом з цим, для соціальної роботи стає характерним формування «нового» способу цілісності, логічного узмістовлення практичної діяльності поліпарадигмальним типом організації знань та цінностей, де мультипарадигмальність виступає методологічним принципом сучасної системи соціальної роботи [2]. Оскільки соціальна робота як соціокультурний феномен віддзеркалює механізми взаємодії соціальної політики, соціального забезпечення та соціальної організації суспільства, то надзвичайно велику роль відіграє наявність методологічних зв'язків парадигмальних досліджень в галузі соціальної роботи. Немає сумнів, що охарактеризовані ознаки парадигмального дослідження – це різновиди критеріїв, які активно використовуються для оцінки дослідницької діяльності стосовно парадигмальних орієнтирів.

Тому, ідея застосування парадигмального підходу підкреслює важливість врахування парадигмальних орієнтацій соціальної роботи для покращення результатів її реалізації. Якщо регулятивна природа парадигми може розглядатися як істотна, тобто основоположна для цієї наукової категорії, то саме цим фактично виражається напрям теоретизування та практичного застосування способів реалізації парадигмальних ідей. Проте, саме практична діяльність соціальних працівників має можливість впливати на розвиток парадигм соціальної роботи та вносити свої корективи у розвиток теорії соціальної роботи.

Відносно розмежування соціальної роботи на теорію та практику, зазначимо, що вона не нова для вітчизняної науки, оскільки у різні часи в конкретних галузях науки спостерігався або умовний розділ, або науково обґрунтована об'єктивність практичної діяльності визначити теорію та практику. Історичні передумови становлення зарубіжної соціальної роботи на засадах взаємодоповнення та взаємозбагачення теорії практичною діяльністю та навпаки, сприяли виникненню поділу на теорію та практику. В сучасних умовах пріоритетною стає проблема ідентичності соціальної роботи в контексті співвідношення чинників становлення та розвитку теорії та практики [3].

Спостерігається розширення змістового значення парадигм соціальної роботи щодо їх застосування як в науково-дослідній діяльності, так і відносно форм організації практичної діяльності соціальних працівників. З іншого боку, цей зміст є звуженим відносно методології соціальної роботи, так як надається можливість використати сутнісні ознаки методологічного знання з парадигмальними ідеями та ціннісними орієнтаціями.

Оскільки поняття «парадигмальний підхід» за останнє десятиліття набувало поступового поширення в наукових дослідженнях, але його застосування й досі залишається дискусійним. Саме через виявлення методологічного потенціалу парадигмальних структур забезпечується створення теоретичних та методологічних передумов для отримання бажаних змін щодо результативності соціальної роботи.

Актуальними стають розробка і запровадження більш дієвих форм організації, доцільних методів та технологій щодо їх застосування в практичній соціальній роботі. Підвищення якості і стандартів надання соціальних послуг, певним чином потребує теоретичного осмислення практичної соціальної роботи та значення парадигмальної методології соціальної роботи, яка надасть змогу:

- розуміння методологічної проблематики соціальної роботи як науки;
- виявлення перспектив системної інтеграції теорії та практики соціальної роботи;
- визначення базових наукових категорій стосовно їх об'єднання відповідно до специфіки методологічних підходів.

У контексті парадигмального дискурсу визначаються система цілей, завдань, принципів, методів та цінностей, розвиток й функціонування яких спрямовується відповідно до сутнісних характеристик соціальної роботи й професійно-ціннісної орієнтації майбутнього соціального працівника.

Крім цього, завдяки парадигмальному підходу до системного вивчення стану соціальної роботи як науки, соціальної роботи як професійної діяльності можливо оцінити перспективи існуючих теорій та практичних моделей соціальної роботи, їх взаємозв'язок і взаємовплив. Так, зарубіжний досвід упровадження основних ідей парадигм сучасної соціальної роботи дає нам можливість співвідносити їх спроможність впливати на практичну соціальну роботу.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи вважається доцільним існування наступних парадигм соціальної роботи [5], що впливатимуть на теоретичне обґрунтування практичної соціальної роботи:

- парадигми соціальної роботи, що характеризуються як професійноорієнтовані;
- парадигми соціальної роботи, що вважаються клієнтоорієнтованими;
- парадигми соціальної роботи, що характеризують систему взаємодій фахівця та клієнта.
- парадигми соціальної роботи, що характеризують систему змін [5].

Специфіка соціальної роботи спрямовує пошук теоретичних засад у напрямку визначення суттєвого місця соціальної роботи як науки серед інших суспільних наук та взаємодії з ними. Постають труднощі становлення соціальної роботи та проблеми визначення її статусу та ідентифікації, яка пояснювала б здатність до створення власної теорії або можливість переосмислення та адаптування теорій, що виникли за її межами.

Таким чином, у поліпарадигмальному просторі соціальної роботи зберігається варіативність теоретичного обґрунтування практичної соціальної роботи, оскільки проблема парадигми соціальної роботи як науки та соціальної роботи як практичної діяльності не набула достатнього теоретичного обґрунтування та залишається недостатньо вивченою.

Список використаних джерел

1. Бех В. П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : монографія / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.
2. Савельчук І. Б. Методологічні орієнтири сучасної соціальної роботи // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. Науково-методичний журнал. №1-2. К., 2016. С. 36 - 44.
3. Савельчук І. Б. Сутнісні й змістові характеристики становлення теорії та практики соціальної роботи. // *Social Work & Education*. 2020. Vol. 7. No. 4. Ternopil Aberdeen, pp. 436 - 451. DOI: 10.25128/2520- 6230.20.4.3.
4. Pincus A, Minahan A. *Social Work Practice: Model and Method*. Itasca, Ill: F.E.Peacock. – 1973.

Таран В. О.,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та психології
Національний Університет «Запорізька Політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ВИМІР ГІБРИДНОСТІ

Динаміка і ускладнення соціальних процесів, що набуває особливої гостроти на сучасному етапі світового розвитку, зумовлюють пошуки найбільш адекватного даним тенденціям наукового категоріального апарату. Одним із нових понять, що заслуговують на увагу, слід вважати поняття «гібридність», трансформація змісту якого у бік все більшої соціалізації цілком відповідає проблемному полю сучасної науки – природничої, техніко-технологічної, військової,

економічної, інформаційної, всього комплексу соціогуманітарної, використовуючись, у тому числі, при аналізі різноманітних соціальних явищ і процесів як глобального характеру, так і національного масштабу. Це прямо стосується й України як країни перехідного типу, що значною мірою обумовлюється особливостями її історичного минулого, постколоніальним, посттоталітарним, постгеноцидним статусом, олігархічною формою державного управління, сучасною внутрішньою системною невизначеністю і відсутністю чітких позицій у світових геополітичних процесах. Тому з усією очевидністю гібридність пронизує практично всі складові її національно-державного буття – економічну, військово-політичну, інформаційну, законодавчо-правову, релігійну, духовно-культурну, світоглядно-ціннісну тощо, що стало предметом окремих численних досліджень. Разом з тим, знайшовши відображення в роботах багатьох сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема таких як Р. Нокс, М. Брун, Дж. Мартін-Барберо, В. Мігноло, Іха-ба Хассан, Р. Барт, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Пенроуз, П. Гілрой, Х. Бхабха, П. Вербнер, Д. Перкінс, Ф. ван Каппен, Р. Марутян, Л. Волошина, А. Дорошкевич, В. Горбулін та інших, проблема гібридності не тільки не вичерпала себе, а, навпаки, стала відкривати все нові аспекти своєї сутності, починаючи від глибинних внутрішніх механізмів зародження, структурної організації і закінчуючи особливостями функціонування, розмаїттям форм, спрямованістю розвитку тощо, що обумовлює потребу в її подальшій концептуалізації і підняття на рівень науково-методологічного осмислення.

Поняття «гібридність» (від лат.: hybrida – помісь) має біологічне коріння і спочатку розумілося як результат природного або штучного схрещування генетично відмінних форм. Згодом цей термін набуває все більш універсального характеру, розповсюджуючись як на природні, так і соціальні об'єкти. На соціальному ж рівні він активно вживається при дослідженні максимально широкого кола проблем, що торкаються практично усіх рівнів і форм соціальних зв'язків і взаємовідносин. При цьому сам процес мінливості і динамічності різноманітних процесів і явищ визначається поняттям «гібридизація».

Теоретичне обґрунтування об'єктивного характеру процесу гібридизації, яке має давню історію, знайшло продовження в сучасних дослідженнях, що здійснюються переважно на стику наук. Вони значно розширюють наші уявлення про механізми такого процесу і показують, що універсальні взаємозв'язки, взаємовпливи, взаємопроникнення і взаємообумовленість різноманітних систем здійснюються не тільки в межах їх власної структурної організації чи в межах конкретної форми чи рівня організації матеріального світу, але й між системами різних рівнів організації універсуму в цілому. А це дає можливість краще зрозуміти роль гібридності у соціальних процесах та тенденції розвитку сучасного локального та глобального світу.

Незважаючи на значну кількість наукових розробок, які представляють інтерес саме у даному контексті, достатньо послатися на декілька. Перш за все, це нова теорія світобачення – синергетика (від грец. synergeja – співдія), яка посіла особливе місце у світлі становлення постнекласичної картини світу з її ідеями плюралізму та діалогізму. Створена німецьким вченим Г. Хакеном [5] у другій половині ХХ століття, вона відома і під іншими назвами – теорія динамічного хаосу в США (М. Фейгнбаум), теорія дисипативних систем у франкомовних країнах (І. Пригожин), «теорія самоорганізації» у вітчизняній літературі, які, проте, не тільки не суперечать основному спрямуванню нової науки – дослідженню процесів самоорганізації явищ через використання методів нелінійної термодинаміки, але й суттєво доповнюють певні її положення. Незважаючи на те, що синергетика зароджувалася в надрах квантової механіки, термодинаміки, фізики нерівноважних станів і теорії динамічних систем, вона вважається міждисциплінарною наукою, а предмет її інтересів сягає макроскопічних процесів і багаторівневих координацій, зачіпаючи різноманітні галузі природничого і соціального пізнання, у тому числі й сферу мережного інформаційного простору. Більше того, синергетика стирає непереборні грані між фізичними і хімічними процесами, з одного боку, та біологічними і соціальними – з другого.

В центрі уваги синергетики – функціонування об'єктів як відкритих систем. Оскільки відкрита система – це система, що обмінюється речовиною, енергією й інформацією з

навколишнім середовищем, вона є мінливою і динамічною. Подібна нестійкість системи передбачає втрату нею під впливом навколишнього середовища чи взаємодії з іншою/іншими системою/системами якісних характеристик свого попереднього стану і набуття нового якісного стану. Останнє обумовлює безкінечний процес «боротьби» між двома її станами – рівноважним і нерівноважним – дисипативним, пов'язаним з приростом ентропії (мірою складності, хаотичності, невизначеності). Нерівновага, у свою чергу, здатна знову перейти до рівноваги як нового стаціонарного стану системи. Отже, кожний новий стаціонарний стан як прояв чергового етапу самоорганізації системи, представляє собою її нову якість, набуту в результаті взаємообміну з навколишнім середовищем, і може розглядатися як певна форма гібридності. Причому у такій гібридності через поступове внутрішнє структурування, що забезпечує тотожність її як об'єкта самому собі, відбувається трансформація її попереднього динамічного «хаотичного стану», або динамічного хаосу (М. Фейгнбаум) у «порядок», який, у свою чергу, виступає передумовою до наступного ланцюга перетворень від стану хаосу до порядку і т.д. Гібрид може розглядатися і як черговий етап, або точка біфуркації, у розвитку системи.

Проблема динаміки процесу гібридизації тісно пов'язана з історичним процесом розвитку суспільства, її універсалізацією в умовах сучасних глобалізаційних процесів, впливом на всі сфери суспільного життя. Її теоретичне обґрунтування знайшло відображення в концепціях інформаційного суспільства, засадничих позиціях представників постмодернізму та постпостмодернізму, який, у свою чергу, знаходить прояв у ряді теоретичних проектів – перформатизмі Р. Ешельмана, гіпермодернізмі Ж.Ліповецькі, автономодернізмі Р. Семюелса, діджімодерну А. Кірбі, метамодернізмі Т. Вермюлена і Р. ван ден Аккера, реновалізмі Д. Тодда, космодернізмі К. Морару, акселераціонізмі Н. Срничека і Н. Ланда та ін. Всі ці концепції прямо, або опосередковано розглядають гібридність як одну із визначальних рис сучасного суспільства і культури, яка як «монструозна, надзвичайно пластична істота, здатна підтримувати свій метаболізм у чому завгодно і поглинати все, з чим стикається» [2]. При цьому просторова зона її (гібридності) розповсюдження постійно розширюється через залучення нових пластів інформації. Так, постпостмодернізм активно оперує такими поняттями, як «віртуальна реальність» та «гіперреальність», які стають базовими при аналізі досліджуваних його представниками проблем.

Разом з тим в умовах глобалізації все більшої гостроти набуває проблема взаємовідносин і взаємовпливу людського життя в його біо-психо-техно-соціальної цілісності з природним середовищем, що призводить до формування нової якості універсуму. Одним із важливих аспектів даної проблеми є проблема посилення ролі суб'єктивного фактору – свідомої діяльності людей, які інтенсифікують гібридизацію не тільки соціальних, але й природних процесів через застосування досягнень науки і технологій. Так, через використання генної інженерії і біотехнології стає все більш розповсюдженою практика штучного генного обміну між сортами і видами, котрі у природних умовах були б неможливі. Долання природних міжвидових бар'єрів за допомогою агресивних векторів генного переносу здатне сприяти появі на світ нових трансгенних рослин і тварин (патогенів). З іншого боку, комерціалізація процесу виготовлення і розповсюдження продуктів трансгенного походження, у тому числі й генетично модифікованих продуктів харчування, може призвести й до негативних результатів. Це не тільки можливі неочікувані наслідки для біологічної природи самої людини, але й здатність зруйнувати традиційні способи виробництва і суспільноорієнтовані способи праці, що тягне за собою нівелювання особливостей і продуктивну конкуренцію між органічним та хіміко-технологічним, біо-технологічним і генно-технологічним сільським господарством (з відповідними галузями наук) та призводить до деформації соціальної структури суспільства і укладу його життя, негативно впливаючи врешті-решт і на політичну сферу життя суспільства в цілому. Подібна суперечливість зазначених процесів актуалізує необхідність створення і реалізації концепції сталого глобального суспільства, здатного гармонізувати такі суперечності.

Подібна модель орієнтована на досягнення оптимального балансу між трьома складовими розвитку – економічною, соціальною та екологічною. При цьому гібридизація активно охоплює як кожен із зазначених складових, так і міжскладові зв'язки з усіма специфічними особливостями дії гібридизаційного механізму, ретельно описаного в межах вже згаданого вище синергетичного підходу. Реалізація «глобальних цілей» такого розвитку передбачає не тільки оптимізацію і взаємозв'язок економічного зростання, соціальної інтеграції і захисту навколишнього середовища, але й взаємоузгодженість міжнародних і національних програм в галузях економіки, політики, права, технології, науки, освіти, моралі тощо, що означає утвердження нової гібридизованої моделі світового цивілізаційного устрою. Стратегія такого розвитку була зафіксована в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2015 року [3], що знайшло відображення в законодавчій базі України у 2019 році і підтвердило готовність країни до переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку [4].

Певною мірою стратегія сталого глобального суспільства передбачає часткову реалізацію принципів коеволюції – концепції, яка ґрунтується на ідеях В. І. Вернадського про геологічну роль людини і людства щодо переходу біосфери в стадію ноосфери і означає процес сумісного розвитку біосфери і людського суспільства [1]. Вона передбачає оптимальне співвідношення інтересів людини і решти всієї біосфери, уникнувши при цьому двох крайнощів: прагнення до повного панування людини над природою і плазування перед нею. Згідно з принципом коеволюції, людство, для того, щоб забезпечити своє майбутнє, повинне не тільки змінювати біосферу, пристосовувавши її до своїх потреб, але і змінюватися самому, пристосовуючись до об'єктивних вимог природи, що передбачає постійне розширення і удосконалення взаємозв'язків між людиною і оточуючим середовищем. Подібні ідеї знайшли продовження в концепції мітозу біосфер, що була сформована співробітниками Міжнародного інституту екотехніки під керівництвом М. Нельсона і займалася розробками штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. Цю школу можна розглядати як французьку лінію розвитку вчення про ноосферу, представлену Е. Леруа і П. Т. де Шарденом. Прибічники цієї школи виступають за гармонійний синтез біосфери і техносфери з метою формування ноосфери. Під техносферою вони розуміють «глобатех» – тип нової культури, експансія якої можлива не тільки в межах земної кулі, а й у Космосі. Саме тому ноосфера в такому розумінні стає важливим фактором еволюції Всесвіту, розширюючи зону міжсистемного взаємообміну, що виводить нас на новий рівень процесу гібридизації.

Отже, виходячи із вищенаведеного, можна зазначити, що гібридність є універсальною властивістю сучасного глобалізованого світу, яка обумовлюється розширенням і ускладненням його системних елементів, а також інтенсифікацією їх взаємовідносин і взаємовпливів, що призводить до безперервного формування все нових якісних утворень як складових якісно нового і мінливого універсуму. На науково-теоретичному рівні гібридність представляє собою здатність синтезувати досягнення в різних галузях знань для отримання більш адекватних уявлень про найбільш складні процеси, які охоплюють як прості однорівневі, так і складні багаторівневі об'єкти. В методологічному плані гібридність може розглядатися як один із принципів у формуванні сучасної наукової парадигми, що має універсальний характер. Саме у такому парадигмально-методологічному значенні принцип гібридності дозволяє розширити сукупність вихідних світоглядних принципів, які лежать в основі аналітично-дослідницької роботи, пов'язаної з реалізацією професійних потреб і професійної діяльності соціального суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Кудря О. В. Принцип коеволюції в контексті ноосферної концепції В. Вернадського / О. В. Кудря // Філософські обрії. 2010. № 23. С. 110 - 123.
2. Павлов А. Постмодерністський ген: являється ли посткапіталізм постмодернізмом? URL : http://logosjournal.ru/arch/106/Logos%202-2019_Press-7-30.pdf.

3. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року №70/1. DOI : https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030_UA.pdf.

4. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». DOI : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

5. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен // Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. URL :<http://booksshare.net/books/physics/haken-g/1985/files/sinergetikaierarhiineustoychivostey1985.pdf>

Чепурна Г. Л.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри креативних індустрій та соціальних інновацій
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НАРАТИВНОГО ПІДХОДУ В ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кризові явища українського суспільства породжують непередбачувані ситуації соціальної роботи. Як діяти соціальному працівникові, якщо ситуація клієнта настільки складна, унікальна, що не підлягає «правилам»? Як працювати з клієнтом так, аби він не став залежним від соціальної допомоги, а навпаки ствердився у своїй авторській позиції життя? На ці питання намагаються дати відповіді представники нарративного підходу – одного з найзмістовніших та найперспективніших напрямів соціогуманітарної науки постнекласичного періоду.

Нарративний підхід («оповідна» від англ. «narrative» історія, оповідання) – це напрям в психології, консультуванні, соціальній роботі, який засновано на ідеях соціального конструктивізму, про те, що життя й стосунки людей формуються в процесі соціальної взаємодії [8].

Положення нарративного підходу набули особливої популярності у 80 - тих роках ХХ століття. Одним з ініціаторів його застосування в психології став Дж. Брунер, який досліджував здатність людини описувати власне минуле у формі нарративу [3]. Спираючись на ідеї Дж. Брунера, австралієць Майкл Уайт та новозеландець Девід Епстон створили новий особливий напрямок – нарративну психотерапію [11]. Зауважимо, що перші спроби використання технік нарративного підходу здійснювалися М. Уайтом саме у соціальній сфері.

Нарративний підхід набуває все більшої популярності у вітчизняній галузі соціогуманітарного знання. Серед вітчизняних науковців-психологів нарративний підхід представлено в роботах Т. Титаренко, Н. Чепелевої, О. Шиловської. Як новий напрямок у сфері соціальної роботи нарративний підхід розглядають А. Александрова, Н. Кабаченко, О. Бойко, Ю. Дем'яненко, Т. Семигіна та інші. Науковці наголошують на необхідності впровадження нарративного підходу у професійну підготовку фахівців соціальної роботи [6]. Дослідники описують можливості нарративної діагностики як методу дослідження в соціальній роботі, адже метод нарративу допомагає детально вивчити кожен окремий випадок, розглянути індивідуальні особливості особистості, глибинно проаналізувати її життєву історію [8; 10; 11]. Привертають увагу дослідження присвячені застосуванню нарративних технік у практиці взаємодії з клієнтами соціальної роботи. Александрова [9; 4;1].

У чому ж переваги нарративного підходу в соціальній сфері? У сучасних умовах робота фахівця соціальної сфери спрямована на розвиток здатності людини по новому подивитись на події свого життя. За своїм професійним призначенням соціальний працівник зосереджує зусилля на тому, аби допомогти клієнтові соціальної роботи проаналізувати свої проблеми та життєві труднощі, продемонструвати та обговорити ті аспекти взаємодії та поведінки, розширити позитивний досвід у розв'язанні проблем. Саме нарративний підхід дозволяє:

відокремити життя та стосунки від тих знань та історій, які на думку клієнта вже себе вичерпали; кинути виклик деструктивним способам життя; переписати історії життя клієнтів у відповідності із альтернативними історіями їх ідентичності, «кращими» версіями себе, та кращими способами життя [2; 5].

Дослідники наголошують на протиріччях викликаних невідповідністю соціальної роботи в Україні сучасним світовим етичним принципам соціальної роботи [10]. Відтак, нарративний підхід можна розглядати і як нову філософію соціальної роботи. Нарративний психолог Гарі Пакін у своїй праці «Клінічна соціальна робота: нарративний підхід» акцентує на тотожності цінностей соціальної роботи та принципів нарративного підходу [7]. **Зокрема, у написанні соціальним працівником листів клієнтам, залученні аудиторії, якій відома нова історія клієнта виявляються цінності «служіння» та цінність людських стосунків. Ідея деконструкції домінуючих деструктивних дискурсів сприяє утворенню спільнот підтримки та громадських організацій, що сприяє відновленню цінності справедливості. Підтримуються ідеї самоцінності людини, відокремлення проблеми від людини дає змогу вийти за рамки історії «страждання» і історію «подолання» [7].**

Таким чином, впровадження у практику соціальної роботи нарративного підходу дозволить фахівцям соціальної сфери за короткий проміжок часу досягнути ефективності у роботі з різними категоріями клієнтів. Методи нарративної діагностики є зручними інструментами дослідження індивідуальних траєкторій соціального розвитку. Саме нарративний підхід може подолати морально-етичні протиріччя сучасної роботи фахівця соціальної сфери, сприятиме реалізації принципів піклування і підтримки на противагу етиці контролю.

Список використаних джерел

1. Александрова А. Л. Нарративная терапия: социально-педагогический аспект. *Актуальные проблемы воспитания и образования: Сборник научных статей / Под ред. М. Д. Горячева.* Самара: Самарский университет, 2005. № 5. С. 3–12.
2. Брокмайер И., Харре Р. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы. *Вопросы философии.* 2000. №3. С. 29–42.
3. Брунер Дж. Жизнь как нарратив. *Постнеклассическая психология.* 2005. №1. С. 9 – 30.
4. Жекулина Т. М. Травля в школе. Нарративный подход к работе с проблемой. Москва: Генезис, 2018. 184 с.
5. Жорняк Е. С. Нарративная терапия: от дебатов к диалогу. *Консультативная психология и психотерапия.* 2001. № 3. С. 91–124.
6. Кабаченко Н., Бойко О. Нарративний метод у професійній підготовці соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2020. Вип. 2(5). С.150-157
7. Конспект главы "Этика социальной работы, постмодернистская этика... и где им сойтись" (Гэри Пакин, "Клиническая социальная работа: нарративный подход") DOI:<https://www.facebook.com/notes/нарративная-практика/конспект-главы-из-книги-клиническая-социальная-работа-нарративный-подход/333148826733314/>
8. Літвінова О. В. Методологія використання нарративного підходу в діагностиці та терапії психічних явищ: досвід українських науковців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* 2012. Вип.3 (29). С.183-191
9. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму.* 2019. № 1. С. 70 - 85
10. Семигіна Т. В. Дослухаючись до розповідей: нарративні дослідження у соціальній роботі. *Korszerű módszerek és algoritmusatapasztalati éselmé letitudományoskutatási: tudományosművegyűjteménye nemzetközitudoanyagával (Hang 2),* Szeptember 18, 2020. Budapest, Magyarország: EurópeanScientificPlatforme. P. 115 - 117
11. Уайт М. Карти нарративной практики: Введение в нарративную терапию. М. : Ренезис, 2010.326с.

Шакун Н. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Москалець А. С.,

магістр соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ІНСТРУМЕНТИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

В умовах реформування системи соціально-економічного захисту в Україні актуальності набуває питання розробки та впровадження дієвих інструментів вирішення соціальних проблем в цілому та вдосконалення державної політики регулювання ринку праці зокрема. Остання спрямована на подолання невтішних тенденцій розвитку ринку праці - значного соціального напруження внаслідок падіння рівня реальної заробітної плати, зростання рівня прихованого безробіття, зниження попиту на робочу силу, збільшення чисельності соціально вразливих верств населення тощо.

Серйозний дисбаланс між професіями та кваліфікацією є однією з ключових передумов для стримування розвитку українського ринку праці та досягнення повної та продуктивної зайнятості населення. В умовах соціально-економічного розвитку та глобалізації світового економічного простору, без ефективного національного нагляду, неможливо збалансувати ринок праці та розвинути трудовий потенціал економічно активного населення, що дозволить вирішити всебічно та своєчасно проблему зайнятості.

Наявні в Україні методи регулювання ринку праці не повністю враховують особливості різних вікових категорій та особливості регіонального ринку праці. У зв'язку з цим сформовано комплексний механізм національного нагляду за ринком праці, який забезпечить професійне самовизначення та розвиток населення, реалізує його трудовий потенціал та підвищить мотивацію до участі у високопродуктивній роботі.

Вивчення теоретичних методів державного регулювання ринку праці дозволяє зробити деякі узагальнення. Конкретні деталі нагляду за ринком праці як об'єктом національного нагляду пов'язані з характеристиками робочої сили та векторів. Механізм державного регулювання ринку праці являє собою цілеспрямований вплив держави на учасників соціалотрудових відносин щодо формування та розміщення ресурсів праці економічно активного населення, за допомогою принципів, функцій, форм, методів та інструментів, що забезпечує соціально-економічний розвиток та сприяє його зайнятості.

У зв'язку з цим важливо забезпечити становлення та розвиток соціального підприємництва як одного з інструментів вирішення соціальних проблем на ринку праці. Як справедливо зазначає Ревко А. М., соціальне підприємництво - це інноваційна діяльність людини, котра здійснює системні зміни в соціальній чи екологічній сферах, отримує прибуток від цієї діяльності та має значний вплив на економічне зростання регіону. Наприклад, соціальні підприємці створюють нові робочі місця, сплачують податки та покращують рівень життя на певній території [1, с. 313].

Інституалізація соціального підприємництва як нового виду соціально-економічної діяльності у таких країнах, як Великобританія, Німеччина, Польща, США та ін. припадає на другу половину ХХ ст. Докладний аналіз соціального підприємництва як економічної інституції здійснили зарубіжні та вітчизняні вчені: Дж. Майр, М. Маклін, А. Передо, М. Наумова, Ж. Крисько, О. Кожемяченко та ін. Причому дослідницька активність цих вчених рухалась у напрямку вивчення соціального підприємництва як принципово нового виду діяльності, що поєднує підприємницьке новаторство та соціальну спрямованість, з метою вирішення певної соціальної проблеми [2].

У контексті окресленої в доповіді проблематики, слід проаналізувати досвід соціального підприємництва, характеристики його соціальних норм та правового

забезпечення, а також оподаткування країн, які мають суттєві відмінності між такими країнами: Великобританія, Німеччина, Польща, США, Бразилія та Індія. Можливості використання моделей розвитку соціального підприємництва в Україні:

1) Англійська. Для України англійську модель можна частково використовувати через низькі проблеми ефективності управління розвитком соціального підприємництва, лише за відсутності єдиної правової моделі, тобто соціальний статус компанії можуть пропонуватися окремим компаніям, яким надано певні пільги та державні гарантії.

2) Німецька. Вважається, що досвід законодавчого нагляду за статусом соціальних підприємств слід розглядати як досвід, який «повинен служити спільним інтересам», а вигода від цієї діяльності повинна охоплювати широке коло громад.

3) Американська. Може використовувати досвід впровадження сертифікації соціальних підприємств. Це підтверджує визнання того факту, що некомерційна діяльність корисна суспільству, а також застосування практики надання грантів з бюджетів, позик та фінансування певних програм.

4) Польська. Може бути використаний метод створення соціальних кооперативів, головна особливість якого полягає в тому, що щонайменше 50% учасників підприємства повинні належати до людей з життєвими труднощами.

5) Бразильська. Необхідно створити структуру, подібну до Національного комітету соціальної допомоги, яка несе відповідальність за реєстрацію та сертифікацію соціальних підприємств та зобов'язує ці підприємства вести облік усіх доходів та витрат.

6) Індійська. Для України рекомендується використовувати досвід Індії у законодавчих положеннях щодо відсотка використання, призначеного для соціальних підприємств. На основі прибутку та визнання соціальних цілей соціальні підприємства можуть бути звільнені від податку [3, с.303].

Вагомим напрямом вдосконалення державної політики регулювання ринку праці є визначення кола професій, що не тільки мають попит на сучасному ринку праці, а й певну перспективу, та спрямовані на опанування досягнень у розвитку новітніх технологій на вістрі науково-технічного прогресу, дають гарантію сталого працевлаштування, стабільної і високооплачуваної роботи. Для цього необхідним є створення державної системи, яка щоденно на високому професійному рівні займатиметься моніторингом та прогнозуванням розвитку професій.

Сьогодні така інформація є вкрай обмеженою, бо ґрунтується на статистичній звітності про вакансії, що підприємства надають державній службі зайнятості. Тобто, необхідним є створення Національного та регіональних центрів дослідження професійної структури попиту на ринку праці. Мета створення цих Центрів - забезпечити систематичне прогнозування економічних та соціальних потреб кваліфікованого персоналу та запровадити механізми формування національного замовлення на навчання з урахуванням середньострокового прогнозу.

Отже, для вдосконалення національної політики нагляду за ринком праці у забезпеченні належного рівня професійної підготовки безробітних необхідно: забезпечити ефективну взаємодію між центрами зайнятості та роботодавцями й профспілками; створити національний центр для вивчення професійної структури попиту на ринку праці; запровадження модульної системи проектування навчального процесу, інтерактивних форм проведення занять; забезпечення якісного інформаційного забезпечення процесу навчання тощо.

Список використаних джерел

1. Revko A. Social Entrepreneurship as the Main Resource for the Regional Development. *Marketing and Management of Innovations*. Sumy State University. 2017. №1. P. 85 - 96.
2. Розвиток соціального підприємництва в Україні та його роль у реінтеграції Донбасу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old2.niss>.
3. Шаульська Л. В., Кабаченко Г. С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці // *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). – С. 300 - 309.

Секція 2

ІННОВАЦІЙНА СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВІД НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Revko A. M.,

Doctor of Economic Sciences, Professor of Social Work Department
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv city, Ukraine)

Leadership and Emotional Intelligence in Social Management

Managers of social organization often fail to appreciate how profoundly the organizational climate can influence on its results. According to Lewis et al. (2017), leadership is a process by which an individual influences a group of individuals to achieve a shared goal.

It is important to note that leader and boss are not the same. The distinctions between leader and boss are:

- 1) boss drives employees, but leader coaches employees;
- 2) boss depends of authority and leader depends of goodwill;
- 3) boss says “I”, but leader says “We”;
- 4) boss places blame for the breakdown, leader just fixes the breakdown;
- 5) boss knows how it’s done and leader shows how it’s done;
- 6) boss uses people, but leader develops people;
- 7) boss takes credit, leader just gives credit;
- 8) boss commands, but leader asks;
- 9) boss says “Go!” and leader says “Let’s go!”

To begin with, organizational climate is influenced by leadership style [1]. Leadership styles are the behavioral pattern which a leader adopts to direct the behavior of members in an organization in order to achieve the goal of the organization.

According to Daniel Goleman there are six styles of leadership: commanding, visionary, affiliative, democratic, pacesetting and coaching leadership style.

Commanding leadership style works best in crisis to kick start a turnaround, or problem people. This is an “I tell, you do it” style of leadership. People that use the commanding leadership style want to get things done and they want them done quickly. There can be a time a need for this style of leadership but it should be used sparingly. For commanding style of leadership is required EQ (emotional intelligence) qualities: drive to achieve, initiative, self-control.

Visionary leader has a good understanding of the bigger picture and communicates using relevant experience confidently. A real visionary leader will not only explain where people are going they will also be able to explain why getting there is important and beneficial to the people they are communicating with. Visionary leadership style works best when changes require a new vision, or when a clear direction is needed. For this leadership style EQ qualities are required: self confidence, empathy, change catalyst.

Affiliative style of leadership works best to heals rifts in a team or to motivate people during stressful circumstances. Leader wants to create and build emotional bonds. For this leadership style emotional intelligence qualities are required: empathy, building relationships and communication.

The democratic leadership style is used to gain vital facts and information from the experts or those with the relevant knowledge in your team. It focuses more on listening than it does directing and encourages participation from employees. This leadership style works best to build buy-in or consensus, or to get input from valuable employees. EQ qualities which are required: collaboration, team leadership and communication.

The pacesetting leadership style is very results focused, it focuses on the end result more than the way the results are achieved. This leadership style works best to get quick results from a highly motivated and competent team. Leaders using the pacesetting leadership lifestyle expect excellent performance from their staff when results are below expectations the leader will often jump up to

pick up the slack. For this leadership style emotional intelligence qualities are required: conscientiousness, drive to achieve and initiative.

The coaching style of leadership focuses on developing people for the future by joining the development of individual goals with the long term goals of a social organization's success. This style of leadership works best to help people improve performance or develop long term strengths. The coaching style of leadership develops people professionally working on improving their skill sets and identifying weaknesses. Emotional intelligence qualities are required for this leadership style: developing others, empathy and self-awareness.

It is essential to keep in mind that emotional intelligence is a very important skill in leadership. Emotional intelligence or EQ is the ability to understand and manage your own emotions, and those of the people around you. People with a high degree of emotional intelligence know what they're feeling, what their emotions mean, and how these emotions can affect other people [2].

For social managers emotional intelligence helps you build stronger relationship at work, achieve career and personal goals. It can also help to connect with feelings, turn intention into action, and make informed decisions about what matters most for social organization.

In the case of social management, emotional intelligence is an important skill for the role and it is thought to have a beneficial effect on stress. Social workers are often subjected to 'emotional labour', when they have to mask their true feelings in a situation where they may feel angry, embarrassed or even fearful with a hostile client or upset about the circumstances of a vulnerable child.

In the career of social management, it is vitally important to have a high degree of emotional intelligence to make positive impact and become a competent social manager. These are qualities of someone with a high degree of emotional intelligence: motivation; friendship; self-control; self-satisfaction; concentration; peace of mind; freedom; satisfaction; autonomy; gratitude, etc.

The social manager must be able to recognize their own emotions and how they can impact their life before helping solve a client's emotional stressors. He or she might picture someone who never lets his temper get out of control, no matter what problems he's facing. Or social manager might think of someone who has the complete trust of her staff, listens to her team, is easy to talk to, and always makes careful, informed decisions.

As a conclusion important to note, that to be effective, leaders must have a solid understanding of how their emotions and actions affect the people around them. The better a social manager as a leader relates to and works with others, the more successful he or she will be.

References

1. Daniel Goleman (2000). Leadership That Gets Results. *Harvard Business Review*, March–April. URL: https://command.columbusstate.edu/docs/readingassignments/auxiliaryreadinglists/leadership_thatgetsresults.PDF
2. Goleman D. (1996). Emotional Intelligence. 368 p.
3. Rank, M. G., & Hutchison, W. S. (2000). An analysis of leadership within the social work profession. *Journal of Social Work Education*, 36(3), 487-202.
4. Salavoy P., Mayer J. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
5. Wimpfheimer, S. (2004). Leadership and management competencies defined by practice social work managers: An overview of standards developed by the National Network for Social Work Managers. *Administration in Social Work*, 28(1), 45-56.

Адаменко О. Ю.,
здобувачка 2-го рівня вищої освіти, гр. МСРп-201
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
Коленіченко Т. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ДІТЕЙ В ДИСТАНТНИХ СІМ'ЯХ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

З давніх-давен і понині сім'я відіграє особливо важливу роль в розвитку й становленні кожної особистості. Родина є своєрідною сформованою системою, яка виконує безліч функцій, наприклад, таких як: виховна, репродуктивна, економічна, рекреаційна, соціального захисту і т.д. Але досить часто життя вносить свої корективи та в силу тих чи інших обставин, один з батьків або ж навіть обидва, мають покинути дім на певний час.

Отже, сім'я, яка вирізняється особливими умовами життя, а саме – перебуванням одного (двох) батьків за кордоном тривалий час, детермінується як «дистантна» [3]. Вчені встановили, що однією з найголовніших причин виїзду громадян за кордон – є економічні негаразди в державі. Українці таким чином прагнуть поліпшити умови життя, отримувати бажану заробітну плату, аби мати змогу на належному та достатньому рівні забезпечувати свою родину. Звісно, це пояснює той факт, що статистика явища трудової міграції в Україні залишається невтішною, адже тільки за неофіційними даними українських заробітчан за кордоном – близько семи мільйонів [2].

Все це обумовлює актуальність детального дослідження феномену дистантних сімей в Україні, а також впливу функціонування даних сімей на розвиток дітей. Оскільки якомога більш детально дослідивши це питання, можна сформувати ефективний механізм профілактики деформації інституту дистантної сім'ї, і разом з цим сприяти збереженню психологічної рівноваги та благополуччя між членами родини.

Останнім часом науковці більше уваги стали приділяти дослідженню феномену дистантних сімей та особливостям формування взаємовідносин між членами таких родин. Зрештою варто виокремити таких вчених: Ф. Мустаєва, Я. Гошовський, І. Трубавіна (визначення поняття «дистантна сім'я»); О. Пенішкевич (типологія дистантних сімей); Л. Ковальчук, Т. Дорошок (дослідження змін поведінки дітей в дистантній сім'ї); Г. Іващенко, І. Дубровіна, О. Карбиков (аналіз впливу дисгармонійних стосунків між членами родини на розвиток дитини).

Як вже було зазначено вище, сім'я реалізує безліч важливих функцій, а також виступає найважливішим інститутом соціалізації особистості. Тобто можна стверджувати, що вона являється основою формування індивідуальності людини, так званим, фундаментом зародження нового покоління. Оскільки саме в родині діти вперше починають взаємодіяти, засвоювати відповідні соціальні ролі, а під впливом характеру поведінки батьків – формується стала система ціннісних орієнтацій. У такий спосіб варто зазначити, що визначальними факторами «здорового» сімейного життя є: атмосфера любові та абсолютної емоційної єдності між батьками та дітьми; почуття цілковитої безпеки та захищеності, а також чуттєві взаємовідносини між всіма членами родини [3].

Дистантна сім'я характеризується як повноцінна за особливостями структури, адже обоє з батьків є наявними, проте в силу конкретних обставин, члени родини роз'єднані територіально. Як результат, всі функції сімейної системи не реалізуються належним чином. Прикладом слугує соціологічне опитування трудових мігрантів в Італії, яке було проведено західноукраїнським центром «Жіночі перспективи». В результаті опитування з'ясувалося, що діти віком від 1-16 років були залишені вдома половиною з опитаних жінок [1]. Мама, яка залишає дітей на батька, або ж родичів, зовсім не вирішує таким способом дефіцит материнського тепла та любові, якого в будь-якому випадку буде так бракувати. Адже всі ми розуміємо, що ніхто в повній мірі ніколи не зможе замінити турботу матері. Звісно, в кожній

родини можуть бути особисті мотиви для виїзду за кордон, але не завжди діти поділяють такі наміри і як наслідок – відносини між батьками та дітьми набувають формального характеру.

Безперечно, деформація сімейно-рольової структури матиме вплив на становлення відносин в сім'ї, а особливо – на розвиток дитини. На жаль, за останні роки значна кількість дистантних сімей здобули статус неповних або ж неблагополучних, що в свою чергу спричинило появу нового комплексу дитячих проблем. Але це не означає вкрай тяжке становище всіх дистантних сімей без виключення. Певна річ, що все залежить від вміння пристосуватися до нових обставин, бажання бути емоційно поєднаними з дітьми, попри відстань.

Відзначимо, що обмеженість спілкування з найріднішими членами родини досить згубно позначається на становищі взаємин в сім'ї. Адже дитина природно потребує постійної взаємодії з батьками, а також тісного емоційного контакту. Таким чином діти зазвичай досить тяжко сприймають виїзд батьків за кордон, оскільки рівень достатнього матеріального забезпечення в даному випадку стоїть поруч з розвитком комплексу неповноцінності. Це стає результатом відчуття зниженої значущості, дефіциту батьківського тепла і любові, повноцінного виховання [3].

У такий спосіб варто виокремити характерні симптоми дітей в дистантних сім'ях:

- у підлітків спостерігаються сенситивні, гіпертимні та демонстративні типи акцентуації характеру;
- за тривалої відсутності батьків, в дітей починають розвиватися реакції роздратування, почуття провини та образливості;
- підвищується рівень фрустрованості, тривожності;
- для них характерні егоїстичність, критичність, а також мінливість в інтересах та поглядах [1].

Ускладнює ситуацію проблема статевого виховання, яка є досить актуальною особливо в підлітковому періоді. Оскільки саме завдяки прикладу своїх батьків у дітей усвідомлюється відповідна статеві приналежність, і на основі цього формується стала система поведінкових патернів. А за відсутності одного з батьків дитина залишається без відповідного прикладу гендерної ролі, оскільки на відстані не вдається в повній мірі перейняти певні навички та особливості поведінки.

В результаті варто виокремити класифікацію проблем дітей в дистантних сім'ях:

- проблеми соціально-психологічного характеру (труднощі взаємовідносин з батьками, однолітками, вчителями; погіршення загального емоційного стану)
- проблеми фізичного характеру (психосоматичні захворювання; затримка фізичного, інтелектуального розвитку)
- проблеми педагогічного характеру (відсутність інтересу до оточуючих людей та навколишнього середовища; відсутність мотивації та жаги до навчання) [2].

На жаль, ситуація, що складається на даний час – невтішна, діти з таких сімей залишаються без достатнього контролю, в ранньому віці починають вживати алкогольні напої, вести аморальний спосіб життя і свою чергу поповнюють перелік «дітей вулиці». Разом з тим помітна така тенденція – самооцінка підлітків з дистантних сімей є вищою, ніж у підлітків з традиційних сімей. Це можна пояснити тим, що в даний період підлітки якомога швидше хочуть відчутти і проявити себе, як дорослі вже особи. А відсутність одного (двох) з батьків передбачає підвищену особисту відповідальність, отже, і можливість реалізації себе на рівні дорослого [2]. Загальне економічне становище родини також покращується, на основі цього соціальний статус підлітка підноситься в порівнянні з ровесниками.

Все вище зазначене дає змогу дійти висновку, що на даний час функціонування інституту сім'ї зазнає впливу різних соціально-економічних факторів. Утворення дистантних сімей є саме наслідком несприятливої ситуації в державі, коли батьки не маючи вибору, покидають дітей вдома і прямують за кордон, щоб мати змогу гідно забезпечити свою сім'ю.

Тенденція збільшення кількості даних сімей, на жаль, вказує тільки на відсутність ефективної політики у сфері вирішення таких питань. Як результат, все більш гостро постає проблема становища дітей в дистантних сім'ях. Оскільки попри наявну значну кількість неблагополучних сімей в Україні, додаються ще й бездоглядні діти, які зростають саме в дистантних сім'ях. В свою чергу державна політика не має залишати поза увагою деформацію інституту сім'ї, адже абсолютно всі процеси сімейно-рольової структури позначаються на емоційному стані дитини, а діти – це наше з вами майбутнє.

Список використаних джерел

1. Ваврик А. Й. Соціальні та психологічні особливості життєдіяльності дітей із сімей трудових мігрантів / А. Й. Ваврик // Молодіжна політика : проблеми та перспективи : збірник наукових праць. 2010. №4 (14). С. 401 – 405.
2. Голова Н. Соціально-психологічна класифікація проблем дистантних сімей та їх вплив на особистість підлітка / Н. Голова // Молодь і ринок. 2017. № 2. С. 63 – 67.
3. Раєвська Я.М. Феномен дистантної сім'ї та її вплив на особистість підлітка. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2011, Випуск 13. С. 280 – 281.

Балухтіна О. М.,

кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка», (м. Запоріжжя, Україна)

Лебеденко В. В.,

студентка 3 курсу, спеціальність 231 «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка», (м. Запоріжжя, Україна)

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

У сучасному суспільстві проблема суїциду серед підлітків з кожним днем набуває глобальності, адже саме в віці від 10 до 16 років дитина проходить статеве дозрівання та її психічний та психологічний стан стає більш вразливим, що впливає на сприйняття світу і повсякденних проблем.

За даними Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, в Україні у 2017 р. вчинили самогубство 166 підлітків, у 2018 – 97, у 2019 – 111, а у 2020 р. – 123 дитини у віці 12–16 років. Порівняно з 2017 р. кількість смертей через самогубства зменшилась у 2018 та 2019 роках. Однак, з 2020 р. знов почала зростати, в лютому 2021 р. вже зафіксовано 21 новий випадок самогубств серед підлітків, і це надзвичайно багато, враховуючи, що рік тільки розпочався[1]. Разом з тим, соціально-психологічні дослідження доводять, що, майже 85% підлітків хоч раз у житті думали про самогубство. У 80 % випадків причиною суїциду серед підлітків виступають стосунки з близькими. За сімейними мотивами діти вдаються до суїциду в 46,9% випадків, через конфлікти з однолітками і через негарзди в коханні – в 13,6% випадків[2, с. 32].

Як свідчать статистичні дані, проблема є актуальною, особливо в наш час, коли населення країни, в тому числі підлітки, відчувають негативний тиск через економічну та соціальну напругу, вірусну хворобу COVID-19. У зв'язку з цим, підлітки відчувають депресію і самотність, яка ускладнюється ще й вимушеним дистанційним навчанням, а також неможливістю повернутися до звичного темпу життя та спілкування. Тому гострота проблеми суїцидів серед підлітків зумовлює батьків, лікарів, педагогів і соціальних працівників постійно стежити за незначними змінами в поведінці дітей.

Мета дослідження – визначити особливості роботи соціальних працівників щодо попередження та запобігання суїцидальних проявів серед підлітків.

Значну увагу до проблем самогубства серед підлітків приділяли такі українські та зарубіжні вчені: Е. Дюркгейм, І. Кон, В. Бехтерев, А. Амбрумова і О. Лісова. Саме французький соціолог Еміль Дюркгейм дав визначення самогубства. Суїцид – це навмисне позбавлення себе життя або самогубство, а суїцидент – це людина, яка вчинила самогубство. Також вчений зазначав, що причиною самогубств підлітків можуть служити гострі конфлікти у навчанні, сім'ї та особистісних сферах [3, с. 11–14]. Згодом вчені, зокрема А. Амбрумова та В. Бехтерев визначили найбільш типові мотиви суїцидальної поведінки у підлітків:

1. переживання образи, самотності, відчуженості;
2. дійсна або уявна втрата батьківської любові, ревності;
3. переживання, пов'язані зі смертю, розлученням, доглядом батьків із сім'ї;
4. почуття провини, сорому, докорів сумління, ображене самолюбство, страх ганьби, глузувань, приниження;
5. любовні невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність у дівчат;
6. бажання привернути увагу до своєї долі, викликати співчуття до себе;
7. співчуття або наслідування товаришам, героям книг або фільму [2, с. 34].

Підсумовуючи зазначимо, що мотиви до вчинення самогубства можуть конкретизуватися у шкільних проблемах, втраті рідної людини, нерозділеному коханні, образах, самотності, непорозуміннях в оточенні, низькій самооцінці, несприйнятті себе та бажанні привернути увагу до своєї особи [4, с. 23].

Успішність соціальної роботи з профілактики суїцидів та лікування суїцидальної поведінки підлітків багато в чому залежить від вміння соціального працівника розпізнати ознаки суїцидальності в поведінці людини. Серед таких ознак дослідники називають найбільш загальними депресію, розповіді про свої проблеми, як наприклад, роблять сучасні підлітки у соціальних мережах (Instagram, Telegram, Facebook і тому подібне).

У справах дітей та підлітків, що схильні до суїциду та девіантної поведінки, працює соціально-психологічна служба у школах та закладах вищої освіти. Мета служби полягає у забезпеченні своєчасної кваліфікованої соціально-психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу та у створенні сприятливих умов для розвитку і психологічного комфорту учнів та студентів [2, с. 40]. Для попередження самогубства та корекції суїцидальної поведінки підлітка соціально-психологічна служба працює таким чином:

1. Дослідження з метою виявлення дітей групи суїцидального ризику, в яких є труднощі у навчанні, у поведінці та ознаки емоційних розладів (бесіди з класними керівниками та педагогічними працівниками; спостереження в класах; тестування).
2. Визначення причин труднощів дітей групи суїцидального ризику (соціальний працівник проводить індивідуальне обстеження дітей для визначення типу групи суїцидального ризику та рівня небезпеки).
3. Визначення шляхів подолання труднощів (переадресування до спеціалістів – дитячого психоневролога, психотерапевта та за необхідності реабілітолога).
4. Психологічно-просвітницька діяльність вчителів, педагогів та батьків (психолого-педагогічні семінари «Фактори, які впливають на суїцидальну поведінку в дитячому та підлітковому віці», «Як допомогти при загрозі суїциду» тощо).
5. Робота з педагогічним колективом навчального закладу, що передбачає здійснення психолого-педагогічних педрад, які присвячені профілактиці явища.
6. Психокорекційні заходи з дітьми із групи суїцидального ризику [4, с. 25–27].

Одним із засобів профілактики скоєння самогубства є «телефон довіри», який почав свою роботу в Україні нещодавно, порівняно з європейськими країнами. За кордоном «телефони довіри» з'явилися ще в 1967 р. [5, с. 10].

Такий вид соціальної послуги надає можливість людині, що опинилася у скрутному становищі і не в змозі самотужки знайти вихід, крім як піти із життя, анонімно звернутись по допомогу до кваліфікованого консультанта. Також у 2014 р. для психологічної допомоги дітям було організовано анонімні онлайн чати, куди підлітки можуть написати і поспілкуватися з психологом.

У сучасній практиці в Україні використовується ряд моделей «телефону довіри»:

1. професійна модель, коли на телефоні довіри працюють фахівці – психологи;
2. волонтерська модель, яка використовує допомогу людини, яка добровільно прийшла в програму;
3. підліткова модель, коли волонтерами-консультантами виступають підлітки, що пройшли спеціальну підготовку.

В Україні, зокрема і в Запоріжжі, вже багато років працює анонімна консультаційна лінія «Телефон довіри». Кожна дитина та підліток, які опинилися в складних обставинах або мають наміри піти з життя, мають змогу звернутися до національної дитячої «гарячої лінії»: 0 800 500 225 (зі стаціонарних телефонів) або 116 111 (з мобільних телефонів). Фахівці вислухають як дорослих, так і дітей, які не в змозі самотійно вирішити проблеми.

Отже, можна зробити висновок що діяльність соціальних служб та «телефону довіри» мають позитивні результати, адже за статистикою, в Україні з 2010 р. по 2016 р. кількість самогубств знизилася на 9,8%[1]. Варто зазначити, що це також пов'язано з початком функціонування «телефонів довіри». Але сьогоднішня статистика щодо суїцидів серед підлітків, яка на жаль збільшується, свідчить про те, що необхідно все ж таки вдосконалювати технології роботи з підлітками-суїцидентами та покращувати профілактичні заходи.

На жаль, запровадження сучасних форм та методів профілактики суїцидів у кризових стаціонарах, шляхом амбулаторної допомоги, патронажу, психологічної консультації, створення "телефонів довіри" до сьогодні не набуло масштабів державної програми і загалом є справою ентузіастів. В умовах відсутності єдиних стандартів та підходів до боротьби з суїцидами в державі, соціальним службам необхідно активніше залучати можливості недержавних організацій. Маємо надію, що скоро з'являться Центр профілактики суїцидів та буде затверджена загальнодержавна програма, яка зможе суттєво змінити на краще вирішення цієї, в першу чергу, соціальної проблеми.

Список використаних джерел

1. Статистика самогубств неповнолітніх в Україні. URL:<https://hromadske.ua/samogubstvo> (дата звернення: 24.03.2021).
2. Прийменко В. М. Суїцидальна поведінка. Психологічний аналіз і профілактика: методичні рекомендації для практичних психологів і соціальних педагогів. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2015. 43 с.
3. Дюркгейм Е. Самогубство : соціологічне дослідження / Пер. з фр. Л. Кононович. К. : Основи, 1998. 519 с.
4. Силяхіна В. И. Система работы по профилактике суицида (методические рекомендации). Кривой Рог : СОШ №4, 2005. 34 с.
5. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівській молоді : Методичні рекомендації. К. : ПППО АПН України, КФ ВМУРоЛ «Україна», ППЩербатих О. В. 2007. 68 с.

Балухтіна О. М.,

кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна

Махніборода Д. О.,

студентка 3 курсу, спеціальність 231 «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Сьогодні проблема домашнього насильства вважається однією з найрозповсюдженіших в усьому світі. В Україні, за даними досліджень, близько 70% жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства та до 35% неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання. Також, майже половина всіх випадків згвалтувань, більше третини навмисних убивств і злочинів скоюються в сім'ї [1, с. 73].

Дослідженню домашнього насильства присвячені роботи Б. Головкина, С. Денисова, В. Дзунзи, І. Долянської, О. Ільяшенко, Ю. Петрушенко, Т. Циганчук та ін. Також, вченими проаналізовані різні аспекти цієї проблеми: гендерне насильство в Україні (М. Аніщук); історичні витоки домашнього насильства (Л. Сукмановська); питання кримінально-правового захисту від насильства в сім'ї (Г. Заславська); адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей (О. Ткаленко); соціологічні аспекти домашнього насильства (Я. Вознюк) [2, с. 11]. Серед соціологів до проблем насильства в сім'ї вперше зверталися О. Конт, Е. Дюркгейм та Р. Мертон.

Соціологічний підхід до пояснення природи психологічного насильства в родині розглядає загальні уявлення і норми в соціальних групах. Згідно цього, насильство в сім'ї можна вивчати як явище, яке існує, тому, що немає соціальних заборон на його здійснення, або тому, що є функціональні причини його існування в конкретних умовах.

Корінь проблеми насильства криється в середовищі, яке оточує кривдника, наприклад, в поведінці значущих близьких осіб. З допомогою спостереження за результатами поведінки інших індивід дізнається, які види поведінки, в тому числі і соціально неадекватні, допомогли досягти бажаних результатів та не привели до небажаних санкцій.

Психологічне насильство, а також психічне, емоційне чи ментальне зловживання (від англ. «psychological violence, psychological, emotional or mental abuse») – це форма насильства, яка характеризується тим, що людина піддається сама або піддає іншу особу поведінці, яка може призвести до психологічної травми, включаючи тривогу, хронічну депресію або посттравматичний стресовий розлад. Утримання є ще однією формою заперечення, включає в себе відмову слухати, відмову у спілкуванні та емоційне відкликання як покарання. Отже, психологічне насильство – це будь-яке зловживання, яке є емоційним, а не фізичним. У науці виділяють три загальні закономірності зловживань – агресія, заперечення та мінімізація [3, с. 37].

Досить непросто відрізнити насильство від конфліктних ситуацій, суперечок, які виникають у будь-якій родині та є підґрунтям для подальшого розвитку здорових сімейних стосунків. Ознаками психологічного насильства є: постійна образлива критика, маніпулювання, контроль над життям жертви; звинувачення, засудження, словесні образи; обзивання нецензурними словами, приниження; ігнорування як спосіб «покарання» (як серед дорослих, так і щодо дітей); покарання та погрози покарання, погрози життю й здоров'ю, заборона висловлювати свою думку, вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими; зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психологічний стан жертви; ізолювання жертви від спілкування з друзями чи родиною, контроль над спілкуванням через прочитання особистої пошти і повідомлень у соцмережах; знецінення людини, цілковитий контроль над усіма сферами її життя [1, с. 83].

Серед психологічних наслідків насильства, можна виділити такі: почуття провини, почуття сорому, замкненість, страх спілкування, низька самооцінка, зневіра у собі, депресія, відчай, небажання жити.

Жертвами насильства в сім'ї стають люди будь-якого віку, статі, рівня освіти та соціального статусу, але найбільш вразливими до насильства в сім'ї є жінки та діти. Так, за оцінками Світового банку від 20% до 50% жінок у різних країнах були жертвами насильства в сім'ї, 30%-50% дітей, від 4% до 6% людей літнього віку [1, с. 104].

За 2019 р. в Україні зафіксовано 130 514 звернень з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (110 687 звернень), з них: від дітей надійшло 1 055 звернень; від жінок – 114 811 звернень, що становить 88 % від загальної кількості; від чоловіків – 14 648 звернень, що складає 10,5% від загальної кількості звернень [4].

На сьогодні, через пандемію та самоізоляцію, ситуація стає гіршою. Протягом кількох місяців 2020 р. за даними МВС на лінію "102" надійшла 101 тис. викликів з приводу домашнього насильства. За інформацією громадської організації «Ла Страда-Україна», за

місяць карантину, з 12 березня по 12 квітня 2020 р., на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації надійшло 2 051 звернення про домашнє насильство. В лютому 2020 р. ця цифра була майже вдвічі меншою – 1 273, з яких близько 53% звернень стосувалися психологічного насильства, 36,5% фізичного і майже 10% – економічного. В 86,6% всіх випадків звернення надходили від жінок. Наведена статистика свідчить про те, що психологічне насильство займає значну частку правопорушень в нашому сьогоденні. В Україні, за перші два місяці 2021 р. правоохоронці зареєстрували понад 1 000 правопорушень щодо домашнього насильства, до суду було направлено більше ніж 600 справ.

Безумовно, профілактичні заходи проводять з метою впливу на фактори, що детермінують негативне явище і попереджають розвиток проблеми, пов'язаної з девіантною поведінкою. Первинна профілактика, як загальна просвіта населення, застосовується в основному для благополучних сімей та має такі форми, як: групова профілактична робота (тренінги, інтерактивні дискусії, відеолекторії, семінари тощо) та індивідуальна робота з певною категорією населення, яка становить групу ризику, як, наприклад, діти з неблагополучної сім'ї.

Прикладом первинної профілактики є щорічна акція «16 днів проти насильства», під час якої тисячі громадян та сотні державних і громадських організацій з більш ніж 100 країн світу з 25 листопада по 10 грудня активізують свої зусилля заради об'єднуючої мети: збільшити розуміння та обізнаність про всі форми насильства у співвітчизників, створити в конкретному регіоні (або державі в цілому) соціальний простір, вільний від насильства.

Вторинна профілактика передбачає три основні кроки, які можуть допомогти в налагодженні комунікації в роботі з жертвами домашнього насильства: 1) визнання (те, що відбувається з нею – це протиправні дії, які мають негативні наслідки для неї та інших членів родини); 2) називання (ситуація, в якій вона перебуває – не сварка, а домашнє насильство, «я потерпаю від домашнього насильства», «я є жертвою домашнього насильства»); 3) розуміння, що з нею відбувається (пояснить, що насильство – це поведінка, яку обрав насильник, це його свідомий вибір, щоб досягнути якихось результатів: контролю, маніпуляцій, задоволення власних потреб протиправним шляхом).

Третинна профілактика проводиться як з тими, хто постраждав від жорстокого поводження і має на меті навчання самозахисту так і з тими, хто здійснює таке поводження – як соціальне навчання і контроль, що є умовою збереження сім'ї, залишення батьківських прав тощо. Це вже є реабілітаційна робота безпосередньо з жертвами насильства. Проводить її кваліфікований психолог, залучаючи жертву до груп взаємопідтримки, відвідування корекційних програм тощо.

Для надання допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, в Запорізькій області діють чотири центри. Запорізький обласний центр соціально-психологічної допомоги працює цілодобово і розрахований на одночасне перебування до 10 осіб. У м. Мелітополь працює притулок «Фіалка». В м. Запоріжжя діє Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Затишна домівка». У м. Бердянськ притулок функціонує на базі міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Також, на сьогодні в м. Запоріжжя існує група взаємодопомоги для жінок та проводиться психологічна групова робота з дітьми у Центрі соціально-психологічної допомоги для постраждалих від домашнього насильства ГО «Взаємодія».

Очевидно, що на всіх рівнях профілактики психологічного насильства в сім'ї слід враховувати травматичний досвід людини у дитинстві, відсутність чітких цілей як у вихованні дітей, так і стосовно власного майбутнього, перевага деструктивних методів спілкування в сім'ї, відсутність навичок конструктивної взаємодії.

Сьогодні проблема психологічного насильства стала усвідомлюватися суспільством. І як реакція на це явище, почали створюватися різні програми з профілактики, консультативні центри, які надають психологічну і соціальну підтримку жертвам. Вдосконалюється законодавство України. Так, Кабінет Міністрів затвердив державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на

2021–2025 рр., в межах якої планується створення єдиного підходу для розвитку і розбудови притулків та відповідної інфраструктури для постраждалих від домашнього насильства осіб. Найефективнішим, на думку експертів, є арешт агресора-кривдника, бажано зі збільшенням його максимальної тривалості з 15 до 20-30 діб, оскільки штрафи, не будучи ефективним засобом покарання, лягають на плечі жертви та обтяжують спільний сімейний бюджет.

Очевидно, що боротьба з цим явищем в сім'ї, окрім правоохоронних органів, залежить також від зусиль соціальних служб, суспільних рухів та засобів масової інформації.

Список використаних джерел

1. Соціологія девіантної поведінки: навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. Донецьк: КПЦ, 2013. 192 с.
2. Кочемировська О. О. Можливість виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття. Посібник для соціальних працівників. Харків: НТМТ, 2008. 186 с.
3. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Казаріна*. Серія: Соціальне дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2015. №1148. С. 35–40.
4. Соціальний звіт за 2019 р. URL : <https://www.msp.gov.ua/news/18746.html> (дата звернення: 22.03.2021).

Бондаренко М. С.,

магістрантка гр. МСРп-191

Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: **Ревко А. М.,**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

В умовах розвитку сучасного суспільства існує чимало питань, які потребують вирішення, серед них і соціальні. З'являється потреба пошуку нових шляхів вирішення соціальних проблем. Беручи до уваги досвід інших країн, таких як США, Канада, Франція та інші, дієвим є використання інструменту соціального підприємництва. Це зумовлено тим, що значна частина вітчизняних неприбуткових організацій існують завдяки підтримці іноземних інвесторів, підлаштовуючись під їхні вимоги. Проте, впровадження практики соціального підприємництва дасть можливість таким організаціям бути незалежними та здійснювати діяльність відповідно до власних бажань та потреб. З огляду на це, розвиток соціального підприємництва в Україні дасть поштовх до розвитку підприємницької діяльності загалом.

Чимало вчених зробили внесок у дослідження питання соціального підприємництва, серед них С. Алворд, Г. Діс, Б. Дрейтон, Дж. Майр, І. Марті, М. Маклін, А. Передо, Р. Спір та інші, а також українські автори, а саме: З. Галушка, О. Кіреєва, А. Ревко, В. Удодова та інші.

Метою статті є визначення ролі соціального підприємництва у вирішенні соціальних проблем.

Поняття «соціальне підприємництво» відносно новітнє та є незрозумілим для більшої частки українців, хоча США та Європа використовують його давно. Сучасне суспільство намагається вирішити гострі соціальні проблеми, використовуючи підприємницькі кошти. Наявність в країні великої кількості суспільних проблем, з вирішенням яких держава не справляється, викликало необхідність розвитку соціального підприємництва. Під цим поняттям розуміють новий ринковий інститут, який оптимально поєднує економічну стійкість і соціальну відповідальність, що є необхідним для модернізації української економіки. Існує також визначення соціального підприємництва як бізнесу, що має переважно соціальні цілі та доходи, котрий головним чином реінвестує у розвиток підприємства та/або спрямовує на громадські справи чи вирішення гострих соціальних проблем [4].

До соціального підприємництва можна віднести організації, для яких характерним є: соціальний вплив, інноваційність, самоокупність і фінансова стійкість, підприємницький підхід, котрий дозволяє знаходити можливості, розробляти інноваційні рішення, які надають стійкі позитивні впливи на громади.

Соціальне підприємництво з'явилося через значну кількість соціальних проблем, до яких відноситься бідність, безробіття, відмежованість громад тощо. Важливо зазначити, що головною детермінантою діяльності соціального підприємства є задоволення потреб членів громади, котрі не може забезпечити державний сектор, а приватний – ігнорує.

Діяльність соціальних підприємств орієнтована на системні соціальні зміни, котрі нехтуються інституційними та організаційними нормами та межами [5, с. 312].

Соціальне підприємництво надає державні послуги в новий спосіб та створює робочі місця; збагачує професійний досвід людей, які працюють на соціальних підприємствах, задля подальшого працевлаштування за сучасних ринкових умов. Основною метою діяльності таких підприємств є розвиток громади, залучаючи до громадського життя соціально вразливі та маргіналізовані групи населення, забезпечуючи їхніх членів роботою; розширення активності громадян, корі можуть самостійно вирішувати свої проблеми та брати відповідальність за своє життя; підсилювати увагу до соціально незабезпечених груп населення, не стільки надавати їм благодійну допомогу, скільки забезпечуючи їх корисною соціально значущою роботою; а також відроджувати сільські та міські території та поліпшувати їхню соціальну інфраструктуру тощо [2].

У багатьох країнах світу соціальне підприємництво впевнено зайняло свою нішу у суспільстві. Світова практика соціального підприємництва має значний теоретичний та практичний доробок. Під час дослідження сутності соціального підприємництва варто згадати підхід EMES – європейської дослідницької мережі, котру створила у 1996 р. група дослідників, що були представниками усіх країн-членів ЄС; мережа отримала свою назву від своєї першої програми досліджень: «Поява соціальних підприємств в Європі» («the EMERgence of Social enterprises in Europe») [1, 14].

Дослідники програми EMES виділили критерії підприємницької складової частини соціального підприємства: безперервне виробництво товарів та/або надання послуг; високий ступінь автономії (соціальні підприємства мають бути створені з ініціативи групи людей і регулюються цією групою в рамках автономних проектів); значний рівень економічного ризику; мінімальна кількість оплачуваної роботи – як більшість некомерційних організацій, соціальні підприємства можуть також поєднувати матеріальні та нематеріальні ресурси, добровільну, волонтерську і оплачувану діяльність працівників тощо.

Якщо говорити про соціальну складову, то було виокремлено такі риси: мета діяльності спрямована на створення блага для суспільства загалом або певної групи людей зокрема; соціальні підприємства мають створюватись з ініціативи групи людей, котрі належать до громади або до спільноти, яка має чітко виражену потребу чи мету, яку ця група хоче втілити в життя; у процесі вирішення питань голоси усіх членів правління є однаково важливими і не залежать від розміру частки їх фінансового вкладу в підприємство; участь усіх зацікавлених сторін (наприклад, співробітників, волонтерів, органів державної влади, ін.; вони можуть бути залучені як члени правління соціального підприємства або ж бути представниками клієнтів чи працівників підприємства у різних комітетах, що існують на підприємстві); обмежений розподіл прибутку (традиційно прибуток реінвестують у підприємство або спрямовується на підтримку соціальної цілі підприємства) [3, 35].

В Україні соціально-орієнтовані підприємства можна об'єднати за способами організації діяльності на три групи:

- комерційні підприємства, котрі надають робочі місця соціально незахищеним верствам населення;
- комерційні підприємства, діяльність яких дозволяє вирішити соціальні та екологічні проблеми шляхом застосування інноваційних ідей;
- некомерційні партнерства, громадські організації і благодійні фонди [2, с. 11].

Основним видом заняття некомерційних соціально-орієнтованих підприємств є сфера послуг, а саме: сімейні центри творчого дозвілля, молодіжний і соціальний туризм, центри соціальної реабілітації та інші. В Україні є організації, що сприяють популяризації соціального підприємництва. Це Український фонд підтримки підприємництва, Благодійний фонд «Благовіст», Благодійне підприємство «Перлина Буковини», Благодійна організація «Центр допомоги дітям-інвалідам», Міжнародний фонд «Відродження». Усі ці організації є громадськими [4, с. 39].

Соціальне підприємництво варто вважати інноваційним механізмом розвитку соціальної політики держави. Вони мають взаємодіяти з органами державної влади, місцевого самоврядування, представниками бізнесу і некомерційних організацій для об'єднання сил і можливостей, у напрямку вирішення суспільних проблем. Міжсекторна взаємодія може стати основою системної інфраструктурної підтримки соціального підприємництва.

Про соціальне підприємництво варто говорити як про бізнес, дохід якого використовують на добру справу. Це може бути створення нових робочих місць, допомога з працевлаштуванням людей з обмеженими фізичними можливостями, допомога людям, котрі потрапили в складну життєву ситуацію. Разом з цим, варто розуміти, що соціальні підприємства не є благодійними організаціями, вони функціонують так само, як будь-який інший комерційний бізнес. Різниця полягає в тому, що отриманий прибуток підприємство вкладає у добру справу, а не тільки збагачує власника цього бізнесу [2].

Варто зазначити, що соціальний бізнес підвищує економічну ефективність за рахунок використання ресурсів, котрі раніше в такій якості не використовувалися. По-перше, це можуть бути людські ресурси, наприклад, соціально «складні» групи населення (інваліди, багатодітні матері, випускники дитячих будинків, колишні ув'язнені); по-друге, матеріальні ресурси (матеріальні цінності).

Отже, соціальне підприємництво в умовах сьогодення спрямоване, перш за все, на прискорення соціальних змін, метою яких є задоволення базових людських потреб у оптимальний спосіб. З огляду на це, для соціального підприємництва характерні такі риси, як: здатність соціального підприємця отримувати прибуток, одночасно вирішувати гострі соціальні проблеми у суспільстві, сприяючи не лише їх ліквідації, але й якісно новому розвитку потенціалу громади.

Слід зауважити, що соціальне підприємництво в Україні розвивається поступово і поки знаходиться на стадії зародження. Важливо відзначити надважливий вклад проекту «Сприяння соціальному підприємству». В рамках проекту в різних регіонах України створюються спеціалізовані центри, котрі надають соціальним підприємствам комплексну допомогу у започаткуванні та розвитку їхньої діяльності, реалізуються тренінги та навчання соціальних підприємців, а також проводиться просвітницька робота. Розвиток соціального підприємництва в Україні є тривалим процесом, масштаб і темпи котрого неможливо передбачати, через децентралізований характер цих процесів.

Список використаних джерел

1. Ігнатів Н., Гура В. Зарубіжний досвід розвитку соціального підприємництва. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*. 2014. №12(165). С. 22–25.
2. Кіреєва О. Б. Соціальне підприємництво як інструмент державної соціальної політики. Київ. 2010. 13 с.
3. Наумова М. Сутність соціального підприємництва та його роль у соціально-економічному розвитку суспільства. *Україна: аспекти праці. Соціальна політика*. №4. 2014. С. 34–39.
4. Сотула О. В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки. *Ефективна економіка*. 2013. №4. С. 22 – 31.
5. Revko A. Social Entrepreneurship as the Main Resource for the Regional Development. *Marketing and Management of Innovations*. Sumy State University. 2017. №1. P. 85-96.

Борисюк С. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (Ніжин, Україна)

Б'янка Г. Г.,

асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (Ніжин, Україна)

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕЛЕФОНУ ДОВІРИ ДЛЯ СІМЕЙ З ДИТИНОЮ, ЯКА МАЄ ПОРУШЕННЯ СЛУХУ

У місті Броди Львівської області спостерігається активність різних громадських організацій щодо захисту прав дітей і особливо важливою у цьому напрямку є діяльність Бродівського районного добровільного товариства захисту дітей з інвалідністю «Надія». Близько міста знаходиться Підкамінська спеціальна школа 1-111 ступенів з поглибленою професійною підготовкою, де навчається 162 дитини зі зниженим слухом, з порушенням слуху та з порушеннями мовлення. Освітній процес школи має корекційну спрямованість на розвиток залишків слуху, корекція недоліків слуху та вимови.

Сім'ї з такими дітьми, у яких є різні види порушення слуху, мають чимало проблем, які потребують підтримки інформаційної, юридичної, соціально-педагогічної, психологічної тощо. Тому, зважаючи на актуальність потреби консультативної допомоги сім'ям дітей з інвалідністю та напрацьовану практику активної соціальної діяльності Бродівської громадської організації, на базі «Надії» реалізувався проект підготовки консультантів Телефону довіри для роботи зі сім'ями, які мають дитину з порушеннями слуху. У процесі підготовки членів громадської організації та бажаючих волонтерів для роботи на гарячій лінії Телефону довіри апробувалася навчальна програма, яка написана доценткою кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, тренерки освітніх проєктів у напрямку Позитивної психотерапії.

Найпоширенішою в Україні є «професійна модель» організації служби Телефонів Довіри, що дозволяє їй діяти за трьома напрямками: психотерапевтичним, соціально-психологічним та соціально-педагогічним [2].

Психотерапевтичний напрям включає надання консультативної допомоги абонентам, що переживають психотравмуючі ситуації; консультант контролює емоційний стан і поведінку абонента, використовуючи психотерапевтичні методи спілкування з такими особами: враховуючи їхній стан, діагноз, а також категорію інвалідності. Соціально-психологічний напрям включає надання психологічної допомоги по телефону особам, які звернулися з міжособистісних проблем, психічних станів, проблем адаптаційного характеру. Консультант допомагає абоненту розібратись у проблемі, встановлюючи її причини, обговорює результати діагностування, допомагаючи знайти шляхи її вирішення. Соціально-педагогічний напрям уособлює в собі допомогу особам, які звернулися з питань сім'ї, сімейного неблагополуччя, виховання дітей. Консультант допомагає розібратися в проблемі, знайти шляхи її розв'язання, орієнтуючись на соціальні зв'язки, мікро та мезо-соціум абонента [1].

Діяльність служби Телефонів Довіри з надання психолого-педагогічної допомоги населенню досить актуальна, бо дозволяє будь-якій людині отримати миттєву доступну допомогу на волонтерському чи професійному рівні.

Загалом, у процесі підготовки волонтерів до роботи на «гарячій лінії» Телефону Довіри реалізовувалася певна система, яка об'єднувала діагностичний, аналітичний, організаційний, проєкційний, діяльнісний, рефлексивний етапи.

На діагностичному етапі відбувалася діагностика емоційного стану та передбачуваної проблеми абонента. На аналітичному етапі організовувався разом з абонентом пошук причин виникнення складної ситуації, дистанціювання, аналіз ресурсів та можливостей абонента

щодо вирішення проблеми, можливе залучення інших спеціалістів для більш успішного вирішення життєвої ситуації абонента. Організаційний етап передбачає встановлення контакту з абонентом, який має проблеми в певній сфері своєї життєдіяльності, вербалізація поставленої проблеми (озвучення її самим клієнтом), спільне оцінювання проблеми щодо її значущості для людини, позитивний досвід виникнення труднощів та способів їх подолання. Проекційний етап є важливим в логіці надання консультативної допомоги клієнтам Телефону Довіри, до того ж - найважчим для реалізації волонтерами-консультантами. Змістом даного етапу є дії (вербально) консультанта й абонента щодо розподілу функцій та відповідальності за вирішення проблеми, налагодження довірливих стосунків та домовленостей у будь-якій формі; планування реалізації дій, що приведуть до вирішення проблеми. Діяльнісний етап можна охарактеризувати з двох позицій. По-перше, він включає дії абонента щодо виходу з кризової ситуації. З іншого боку – психотехнічні прийоми ведення консультативного діалогу волонтером Телефону Довіри (техніки активного слухання), стимулювання ініціативи, переконання, акцентування уваги абонента на успішності самостійних кроків тощо). Рефлексивний етап є заключним і передбачає обговорення разом з абонентом успіхів та невдач попередніх етапів консультативного процесу, констатація факту вирішення проблеми або переформулювання означених труднощів, осмислення клієнтом і консультантом нового досвіду життєдіяльності [3].

Щоб описана вище система допомоги членам родини, яка має дитину з порушеннями слуху, була ефективною, у процесі підготовки волонтерів реалізовувався особистісно-орієнтований підхід та вирішувалися два основні завдання: розвиток гуманістичної позиції волонтерів-консультантів та оволодіння технологіями, що сприяють ефективній консультативній роботі в даній парадигмі. У загальному, зміст консультативної бесіди з абонентами Телефону Довіри включає: дослідження консультантом суб'єктивного потенціалу абонента, стимулювання бажання абонентів-батьків дитини з інвалідністю виявляти, аналізувати та реалізовувати власні потреби, інтереси, позиції, надання їм допомоги у питаннях самореалізації, активізація самостійності у подоланні труднощів, організація рефлексивного простору як умови самопізнання себе з позиції суб'єкта та реалізації превентивної і корекційної підтримки абонентам - родичам дитини з інвалідністю у кризових ситуаціях.

Проблемою дослідницького характеру і нагальної практичної значущості стала побудова організаційної, логічної та цілеспрямованої структури навчальної програми підготовки волонтерів. Вирішення даних питань передбачало орієнтацію навчальних занять, спрямованих на засвоєння певного теоретично обумовленого та практично апробованого системного конструкту консультативної бесіди з клієнтом (абонентом). Експериментально базовою складовою підготовки волонтерів до роботи на Телефоні Довіри було вибрано теорію та практичні уміння ведення консультативної бесіди в руслі позитивної психотерапії. Передбачалося, що, якщо у підготовці волонтерів до роботи на Телефоні Довіри використовувати теорію та практичні аспекти ведення консультативної бесіди в руслі позитивної психотерапії, то у майбутніх консультантів активізуватиметься відповідальність і мотивація до роботи на Телефоні Довіри, формуватимуться практичні уміння професійної консультативної роботи та навички рефлексії в особистій та професійній сферах життєдіяльності. Критеріями перевірки даної гіпотези були визначені такі, як добровільність, активність, відповідальність та аналітико-практичні навички волонтерів до роботи на "гарячій лінії" Телефону Довіри. Висунуті припущення підтвердилися. Досвід організації роботи Телефону довіри для сімей з дітьми з інвалідністю рекомендується поширювати у соціальній роботі.

Список використаних джерел

1. Бейгер Г., Борисюк С. О. Робота на «Телефоні Довіри»: Люблін, Ніжин, 2013. 187 с.
2. Бейгер Г., Лісовець О., Плахотнік О. «Телефон довіри» як спеціалізована соціальна служба: навч. посіб. / за заг. ред. С. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 139 с.

3. Підготовка волонтерів до роботи у службі «Телефон довіри» / упоряд. С. М. Лебедєв, Є. Г. Сидько. Миколаїв: НОЦССМП, 2001. С. 37.

4. Хэмбли Г. Телефонная помощь: руководство для тех, кто желает помогать другим по телефону. Одесса: Версия, 2001.

Буглак Ю. В.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група СР-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МОЛОДЮ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В результаті економічної кризи, соціально - економічної нестабільності, постійно загострюється ситуація з зайнятістю молоді в Україні. Частка молоді у загальній кількості безробітних досягла уже 30% все це впливає на молодь й на стан молоді в суспільстві зараз він є найбільш нестабільним. Є багато молодих людей, які не мають роботи, а значна кількість працюючих молодих людей не працюють за спеціальністю, яку вони отримали в процесі навчання, або взагалі не мають професії. Уряд багатьох країн намагається подолати проблему молодіжного безробіття. Для цього створюються різноманітні Державні програми по наданню допомоги безробітнім.

Окрім соціальної проблеми як молодіжна незайнятість є чимало інших проблем, серед яких найголовнішими є: соціальна залежність від батьків; проблеми наркотичної та алкоголічної залежності, складні стосунки з оточуючими, боулінг, ігроманія, втрата ідеалів, соціальної перспективи, життєвого оптимізму.

Метою статті: висвітлити основні напрямки соціальної роботи з молоддю в умовах сьогодення.

Соціальна робота з молоддю досліджувалась у доробках таких українських вчених як: І. Зверева, Р. Драпушко, Л. Коваль, С. Толстоухова, С. Хлебик, О. Шатохіна, Л. Шамрай, В. Й. Бочелюк, Р. Н. Азарова, І. В. Петрова, теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля, В. В. Кірсанов, І. В. Белецька, Т. С. Гаміна, С. Я. Харченко, Л. Шелестова, Н. Ярка [4, с.5].

У практиці соціальної роботи використовують наступні визначення для характеристики молоді:

1) Молодь - це велика соціально-демографічна група, яку виділяють на підставі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану, соціально-психологічних особливостей.

2) Молодь - це соціально-демографічна група, яка займає певне місце в соціальній структурі суспільства, і характеризуються процесом набуття соціального статусу в різних соціальних підструктурах (трудовай, сім'ї).

3) Молодь – диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціальні, культурні, психологічні й інші особливості, у тому числі й способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності [1, с.150].

Відповідно до чинного законодавства до молоді відносяться громадяни, України віком від 14 до 35 років.

До цієї вікової групи як об'єкта соціальної роботи включають юнацький вік (18-23 роки) і власне молодість (23-35 роки). Цей підхід до визначення молодіжного віку пояснюється відповідними причинами. Межі молодіжного віку дуже плинні й залежать від багатьох чинників наприклад від розвитку суспільства, культури та умов життя людей.

Важливо відмітити, що інвестиції країни в розвиток людського потенціалу молоді є не тільки основою їх власного розвитку, але й базою для формування сукупного людського потенціалу майбутніх поколінь. Тому, найкращими інвестиціями є інвестиції в людину, а найефективнішими – в дітей та молодь [3, с. 91].

Соціальна робота з молоддю здійснюється за такими основними напрямками як:

- розроблення та реалізація державних, галузевих, регіональних програм соціального становлення і соціальної підтримки дітей та молоді;

- створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей та молоді, задоволення потреб у добровільному виборі виду діяльності, не забороненому законодавством, активної участі у творчій, культурологічній, спортивній і оздоровчій діяльності;

- консультування і надання соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної та інших видів соціальної допомоги;

- розроблення та здійснення комплексу реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості, насильства, потрапили в екстремальні ситуації[5].

Для ефективної роботи з молоддю в соціальних службах створюють різні соціальні програми направлені на допомогу серед яких виділяють:

- Соціальна підтримка сім'ї";

- Профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі";

- "Сприяння працевлаштуванню та вторинній зайнятості молоді";

- "Соціальна робота з призовною молоддю та військовослужбовцями";

- "Всеукраїнська школа волонтерів".

Важливим напрямком соціальної роботи з молоддю є соціальна реабілітація дітей та молоді з функціональними обмеженнями [5].

Молодь стикається з різноманітними стресовими ситуаціями, ускладнюються стосунки з оточуючими, загострюються внутрішні суперечності, стають нестерпними переживання. Нерідко перед підлітками постають проблеми, які важко вирішити власними зусиллями. Проте вони не бажають звертатися до відповідних служб за допомогою, оскільки бояться бути осудними або ж бажають залишатися анонімними.

Одним із механізмів допомоги молоді адаптуватися в умовах сьогодення та вийти зі складної життєвої ситуації є можливість отримати консультацію на "Телефоні Довіри" які діють як у державних, так і у громадських організаціях. Згідно з Законом України "Про соціальні послуги" передбачено, що соціальний працівник має надавати консультативні послуги з питань поліпшення взаємин клієнта з навколишнім соціальним середовищем, сприяння особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних засобів і можливостей, попередження виникнення складних життєвих обставин, створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають[2].

Отже, наразі можна констатувати, що соціальна робота з молоддю в Україні вирішує значну кількість завдань та має традиційні та інноваційні напрямки роботи. Соціальна держава безперервно має працювати в інтересах молодого покоління, й повинна постійно передбачати нові напрямки допомоги й підтримки в залежності від стану і можливостей молоді. Існує велика кількість методів, концепцій соціальної роботи з молоддю. Провідним є такі напрямки соціальна профілактика, соціальне обслуговування, соціальна реабілітація і соціальна допомога.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 150 с.

2. Клименко Т. А. Консультативна діяльність соціального працівника на телефоні довіри [Електронний ресурс] / Т. А. Клименко. 2018. Режим доступу до ресурсу: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25714/1/18.05.2018_Tom_10.pdf#page=52.

3. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України: монографія / за заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. 276 с.

4. Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Н. С. Сушик. 2014 –5 с. Режим доступу до ресурсу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4313/1/Social_work.pdf.

5. Тюття Л. Т. Соціальна робота: Теорія і практика / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.

Бугиліна О. В.,

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

Сорока Ю. Г.,

доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

РОЗВИТОК НАВИЧОК САМОМЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Дослідники, що вивчають практичні аспекти соціальної роботи наголошують на виключній складності цієї професії. Фахівець піддається стресам, переживає емоційні перевантаження, вигорає, відчуває професійну втому. Вимогливість клієнтів (іноді завищена), переживання підвищеної відповідальності за іншу особу, невпевненість в успіху реалізованої програми дій та зміні ситуації клієнта підсилюють психологічний тиск. І це щоденна праця! Додамо до цього переліку «скромну» матеріалу винагороду за такі зусилля та низький рівень захищеності самих соціальних працівників. Усе це, на жаль, не додає привабливості цьому виду діяльності й не працює на її імідж. Тож, залишається домінуючою, зокрема серед студентів, думка про те, що робота фахівця соціальної сфери є вкрай важливою і затребуваною, вона має значну соціальну вагу, втім, пов'язувати своє професійне майбутнє з нею випускники закладів освіти не завжди бажають.

Ми вбачаємо тут проблему не стільки в низьких зарплатах соціальних працівників, скільки в недостатності (неефективності) механізмів компенсації витрат особистісних ресурсів фахівців. Особливо емоційно важко відбувається інтеграція вчорашнього студента в реальну практику соціальної допомоги й підтримки вразливих клієнтів. Звичайно, молоді фахівці вимагають більшої уваги до себе з боку колег та керівництва, проте, питання відновлення сил та психологічної рівноваги, контролю емоцій та подолання стресів залишаються болючими для усіх категорій співробітників установ соціальної сфери.

Результати нашого власного дослідження феномену лояльності співробітників соціальної служби, які викладені в одній із попередніх публікацій (детальніше див. [1]) дозволили зробити припущення про особливий прояв відданості й прихильності фахівців своїй організації. Ми назвали його «лояльність до професії», що проявляється у максимальній ідентифікації соціального працівника з професією, зі справою, якій віддається на всі 100%. Ми переконались, що для багатьох практиків отримання морального задоволення від успіхів клієнтів та усвідомлення своєї необхідності іншій людині, є найвищою винагородою і професія для них є покликанням. У той же час стало зрозуміло, що в організації не реалізується системна робота з персоналом. Основні кадрові питання та менеджмент персоналу покладено «на плечі» керівника. Зайнятість розв'язанням проблем забезпечення діяльності організації не дозволяє керівникові достатньо уваги приділяти питанням розвитку персоналу. Відсутність посади HR-менеджера в організаціях соціальної сфери залишає гострими проблеми ефективного управління співробітниками, питання їх

відновлення та загальної незадоволеності умовами й обставинами праці, що, врешті, впливає і на якість послуг, які надаються клієнтам.

До спектру завдань менеджера по персоналу відповідних організацій мають належати не тільки традиційні, пов'язані з підбором, адаптацією, мотивуванням і атестацією працівників, але і з розробкою комплексної програми збереження людських ресурсів та соціального розвитку персоналу. В основу цієї програми має бути закладена робота з задоволення індивідуальних соціально-психологічних потреб фахівців та розвитку емоційного інтелекту й підвищення їх психологічного благополуччя. Ця щоденна кропітка робота передбачає реалізацію різного впливу (навчального, інформаційного, контролюючого тощо) на співробітників соціальних служб. Базовими напрямками повинні бути: розвиток емоційного інтелекту, формування навичок контролю стресів та їх подолання, професійне та особистісне вдосконалення, попередження професійних ризиків, розвиток soft skills (м'яких, надпрофесійних якостей) тощо.

Подофей С. зазначає, що «емоції спричиняють фізіологічні та психологічні зміни, які впливають на мислення та поведінку людини. Емоції відображають ставлення людини до різних сфер життя та до самої себе, а інтелект служить для розуміння такого ставлення» [2, с. 261-262]. Тож, особлива увага до емоційного інтелекту соціального працівника є обґрунтованою. Здатність фахівця не просто контролювати свої емоційні переживання, але й правильно їх визначати, розуміти та оцінювати їх вплив на поведінку і взаємини з клієнтами, колегами, керівництвом є непрямим свідченням стресостійкості та високого професіоналізму особи.

Наразі, визначені напрями роботи можна представити складовими самоменеджменту фахівця. Ґрунтуючись на уявленнях дослідників [3] щодо сутності самоменеджменту, ми пропонуємо визначати його достатньо широко, як технологію (комплекс прийомів, алгоритм дій) самореалізації фахівця в професійному та особистісному просторі шляхом оптимального управління та раціонального використання особистих (зокрема, емоційних) ресурсів. Формування й розвиток навичок самоменеджменту соціальних працівників має стати одним із провідних напрямів управлінської роботи у відповідних організаціях.

Навички самоменеджменту соціальних працівників варто формувати і розвивати різними менеджерськими прийомами. Одним з дієвих інструментів тренування актуалізованих навичок особи вважається тренінг. Серія тренінгів дозволяє здійснювати поступовий розвиток soft skills, навичок тайм-менеджменту, уміння самоконтролю та відновлення соціально-психологічного балансу, підвищує стресостійкість, розвиває лідерські якості тощо. Не втрачає актуальності традиційний менеджерський прийом, що передбачає навчання, допомогу, кураторство, дружню підтримку та професійне наставництво – супервізія. Її необхідно використовувати як профілактичний засіб виникнення професійних ризиків (синдрому емоційного вигорання, професійної деформації і втоми), як механізм здійснення контролю та спосіб підвищення професіоналізму фахівця і якості послуг, що він надає. Заслуговує на увагу робота із налагодження й підтримки ефективного зворотного зв'язку. Вона має вестись за двома основними напрямками. По-перше, це feedback із зовнішнього оточення: урахування відгуків та критичних зауважень на адресу фахівця з боку клієнтів, моніторинг зміни життєвих обставин споживачів соціальних послуг. Другий напрямок передбачає долучення соціального працівника до процесів розробки й ухвалення рішень, впровадження змін в організації, формування культури, розв'язання конфліктів тощо. На наше переконання важливо також реалізовувати комплекс заходів із підвищення рівня лояльності працівників. До них належать: «створення реальних умов для професійного росту та кар'єрного просування; налагодження системи комунікації, інформування й постійного обміну досвідом, як між колегами в середині колективу, так і з зовнішнім оточенням; формування організаційної культури та поважне ставлення до цінностей, надбань та символів організації; засоби позитивного підкріплення, що демонструють визнання успіхів працівника, гордість та повагу до нього» [1, с.40].

Отже, формування й розвиток навичок самоменеджменту соціальних працівників є нагальним завданням для керівника (менеджера), який піклується про людський ресурс, про

якість кінцевого результату роботи, про статус організації та імідж в очах клієнтів і суспільній думці.

Список використаних джерел

1. Бутиліна О. В., Євдокимова І. А. Лояльність персоналу соціальної служби. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 77. 2020. С. 38 - 41. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.08>
2. Подофей С. О. Емоційний інтелект особистості й особливості його становлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Психологічні науки*. Випуск 1. 2019. С. 260 - 265. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-43>
3. Юринець З. В. Самоменеджмент : навч. посібник / З. В. Юринець, О. В. Макара. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 272 с.

Вахно В. Д.,

здобувач вищої освіти 3 курсу, гр.СР-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, ст. викладач, кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТИПИ НЕБЛАГОПОЛУЧНИХ РОДИН

Розуміння типів неблагополучних сімей та наслідків виховання дитини в подібній сім'ї є дуже важливим для сучасної соціальної роботи. Адже вихована в такій сім'ї дитина може перейняти поведінку у своїх батьків і, разом з тим, у своєму дорослому житті може вдатися до проявів девіантної поведінки, тобто такої поведінки, що буде становити загрозу для оточуючих.

Взагалі, у соціальній роботі прийнято вважати, що неблагополучна сім'я – це родина, яка внаслідок тих чи інших причин втратила свої виховні можливості і в подальшому знаходження дитини у такій родині, без зміни існуючих умов, може бути суто шкідливим для неї.

До неблагополучних сімей прийнято відносити:

– сім'ї, де батьки зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя, не відповідають загальноприйнятим суспільним правилам (наприклад, припускаються різних видів правопорушень);

– сім'ї зі стійкими конфліктами у взаємостосунках між батьками та дітьми; де є нейрогенне становище (постійні сварки та скандали);

– сім'ї, де батьки байдуже ставляться до долі своєї дитини, нехтують її фізичним, психічним та матеріальним становищем;

– неповні сім'ї[1], [2];

Кожна неблагополучна сім'я має свою специфіку, свій характер сімейного неблагополуччя.

Щодо родин, де батьки зловживають речовинами, то проблема залежності батьків є досить поширеною серед таких родин. Сім'ї, де вона існує, вбирають в себе всі негативні якості неблагополучних сімей. Формування дитини в такій сім'ї спотворюється. Вона народжується слабкою, хворобливою, страждає на нервово-психічні захворювання, зростає без турботи, достойної опіки, не має найнеобхіднішого. Окрім того, такі батьки здатні до девіантної поведінки, в тому числі, по відношенню до власної дитини. Поведінка батьків відзначається підвищеною жорстокістю, особливо, коли вони знаходяться у стані алкогольного сп'яніння.

Так звані конфліктні, неврогенні сім'ї формуються під впливом стійких внутрішньосімейних конфліктів. Вони виникають внаслідок відсутності у взаємостосунках

між батьками взаєморозуміння, взаємодопомоги, щирості, морально-емоційної вихованості. В цих сім'ях панують грубість, чвари, взаємні погрози та образи. Проблеми виникають як результат суперечливих потреб подружжя, незгод та складних життєвих ситуацій, що призводять до накопичення проблем, і, як наслідок, виникає невдоволення батьків один до одного.

Особливості конфліктної сім'ї залежать від стадії її розвитку та особливостей індивідуальності, характеру і темпераменту кожного з батьків. На стадії взаємної адаптації формуються і шляхи виходу з конфлікту. Рівень сприйнятливості до конфліктної ситуації, установка особистості на її подолання скорочують або продовжують цей період [1].

Найбільш серйозними проблемами в таких сім'ях є те, що взаєностосунки між батьками не тільки позначаються на емоційній атмосфері сім'ї, а й можуть викликати нервово-психічні розлади, особливо у дітей. Дитина, яка виховується у такій родині, перебуває у стані постійної тривожності. Формуються такі негативні прояви характеру, як підвищена збудливість, страх, невпевненість у своїх силах. Відсутність позитивних емоцій в майбутньому компенсується їх пошуком у вуличних компаніях, бродяжництві, зверненні до алкоголю, наркотиків.

Особливе занепокоєння викликає неповна сім'я. В Україні зростає кількість розлучень. Це означає, що зростає і кількість дітей, які не отримують повноцінного виховання і матеріального забезпечення. При цьому, в неповній сім'ї не завжди зростають важковиховувані діти. Інколи їх навчання, поведінка в школі, ставлення до батьків та суспільства не викликають занепокоєння педагогів. Але все одно, відсутність одного з батьків не може не призвести до негативних наслідків для дитини і її подальшого майбутнього. Нестача уваги як з боку матері, так і з боку батька є дуже критичною для будь-якої дитини.

Неповними ж сім'ї стають з різних причин: розлучення подружжя або смерть одного з батьків, позбавлення одного з батьків батьківських прав, перебування в місцях позбавлення волі, дитина, що народжена поза шлюбом тощо. Негативно впливає на дитину розлучення батьків. Незалежно від причин припинення шлюбних відносин між батьками виховання дітей в таких сім'ях має ряд проблем, зокрема, проблеми побутового змісту, нестачі спілкування з дитиною (внаслідок завантаження іншими проблемами). Ці та інші складності неповної сім'ї знаходять відображення у стилі спілкування: втрачається врівноваженість, доброзичливість, заявляється роздратованість, байдужість, погіршується емоційна атмосфера в сім'ї. Нерідко, дитину виховує один з батьків, то у нього немає часу на виховання дитини, адже він повинен дбати про матеріальний стан, що говориться, «за двох», працюючи на важких роботах і перебуваючи постійно у напруженому, стресовому стані. Це призводить до погіршення емоційного стану, емоційної нестабільності, що потім неодмінно впливає на відношення батька або матері до дитини і до ситуації, що склалася, загалом [1].

Отже, до основних типів неблагополучних сімей належать родини, де батьки зловживають; проявляють девіантну поведінку, що порушує норми моралі; до неблагополучних родин відносяться також конфліктні родини та неповні сім'ї, де у вихованні дитини бере участь лише один з батьків. Дуже важливо зрозуміти кожен з типів неблагополучних сімей та знайти свій власний підхід до нього. Проте, часто для вирішення подібної проблеми соціальні працівники звертаються по допомогу до фахівців з інших галузей – педагогів, психологів та державних службовців, адже проблема неблагополучної сім'ї є надскладною, і включає в себе багато різноманітних складових. А тому і її вирішення є суто комплексним, і потребує системного підходу із використанням усіх можливостей не тільки соціальної роботи, а й з залученням фахівців інших галузей.

Список використаних джерел

1. Виховання дитини в сім'ї як соціально-педагогічне явище [Електронний ресурс] // pidru4niki.com – Режим доступу до ресурсу: https://pidru4niki.com/81757/pedagogika/vihovannya_ditini_simyi_sotsialno-pedagogichne_yavische.

2. Неблагополучна сім'я як соціально-педагогічне середовище [Електронний ресурс] // ЗОШ №2 – Режим доступу до ресурсу: <http://school2pogre.vn.ua/index.php/formy-vykhovnoi-roboty/302-neblahopoluchna-sim-ia-iak-sotsialno-pedahohichne-seredovyshe>.

Віхляєва Я. Є.,

старший викладач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ АРТ-ТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Основною метою арт-терапії в процесі здійснення соціальної роботи є гармонізація внутрішнього стану клієнта, відновлення його здібності знаходити оптимальні шляхи виходу з критичних ситуацій, продовження життя в стані рівноваги.

Основні методи арт-терапії, які можуть використовуватися в соціальній роботі, зокрема в індивідуальному, груповому та сімейному консультуванні.

1. Ізотерапія. Ізотерапія дозволяє клієнтові відчувати й зрозуміти себе, виразити свої думки та почуття, звільнитися від негативних переживань. Цей метод є не лише відображенням у свідомості клієнтів оточуючої та соціальної дійсності, але і її моделювання. Зазначений метод можна використовувати з різними категоріями клієнтів, особливої актуальності він набуває в роботі з дітьми, оскільки малювання сприяє узгодженню міжпівкульових взаємозв'язків, активізації конкретно-образного мислення, пов'язаного з роботою правої півкулі й абстрактно-логічного, за яке відповідає ліва півкуля.

Основні функції ізотерапії: дослідження почуттів, ідей, явищ, подій, розвитку навичок міжособистісної взаємодії, формування адекватної самооцінки та впевненості в собі.

2. Мандалотерапія. Мандалотерапія є однією з технік ізотерапії, що полягає у створенні циркулярних композицій – мандал. Поняття «мандала» має санскритське походження і означає «магічне коло». Створюючи мандалу, клієнт підсвідомо створює символ власної особистості, який допомагає йому зрозуміти себе, чого він вартий, допомагає звільнитися від почуття напруженості, досягти своєї цільності.

Основні функції мандалотерапії: допомагає клієнтові стимулювати основні джерела енергії, що знаходяться на глибинних пластах розуму, здійснювати процеси саморегуляції, встановити зв'язок із самим собою.

3. Казкотерапія. Казкотерапія – це метод арт-терапії, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення способів взаємодії з оточуючим світом. Концепція цього методу заснована на ідеї цінності метафори як носія інформації.

Основні функції казкотерапії: викликають інтенсивний емоційний резонанс, а їх образи звертаються одночасно до двох психічних рівнів – свідомості і підсвідомості, що створює особливі можливості в процесі комунікації; вони є платформою для формування «морального імунітету» (здатність особистості до протистояння негативним впливам духовного, ментального та емоційного характеру, що надходять із соціуму) і підтримки «іммунної пам'яті»; повертають клієнта в стан цілісного сприйняття світу; активізують творчий потенціал, передають знання про світ і людські взаємовідносини.

4. Музикотерапія. Музикотерапія – це контрольований процес використання звуків та музики; діяльність, яка містить відтворення, фантазування, імпровізацію за допомогою людського голосу та вибраних музичних інструментів чи прослуховування спеціально підібраних музичних творів.

Основні функції музикотерапії: подолати психологічний захист – заспокоїти чи навпаки активізувати, налаштувати; допомагає розвинути комунікативні та творчі можливості клієнта, пережити катарсис; підвищують самооцінку на основі самоактуалізації;

сприяють реагуванню почуттів; розвивають емпатійні здібності; підвищують соціальну активність; полегшують формування нових взаємовідносин і установок тощо.

5. Танцювальна терапія. Танцювальна терапія – це психотерапевтичне використання танцю і рухів як процесуальної дії, що сприяє інтеграції емоційного та фізичного стану особистості. Ця техніка застосовується в роботі з клієнтами, що мають емоційні розлади, порушення спілкування і міжособистісної взаємодії. При творчому підході до рухів під музику танок набуває експресивності, яка дозволяє вивільнити почуття та дослідити приховані протиріччя, що можуть бути причиною психічного напруження. Цей метод дуже ефективний у груповій роботі, оскільки на підсвідомому рівні утворює замкнутий стійкий комплекс – «магічне коло» (спільна діяльність учасників).

Основні функції танцювальної терапії: поглиблення усвідомлення членами групи власного тіла та можливостей його використання, що не лише покращує фізичний, емоційний стан учасників, але й слугує розвагою; посилення почуття власної гідності у членів групи шляхом формування у них більш позитивного образу тіла; створення умов для творчої взаємодії; підвищує рухову активність, забезпечує соціотерапевтичне спілкування; забезпечує отримання діагностичного матеріалу для аналізу поведінкових стереотипів клієнтів та його самопізнання; пошук аутентичних шляхів розвитку.

6. Ігрова терапія. Ігрова терапія – це психокорекційне використання гри, що здійснює вплив на розвиток особистості, сприяє створенню міцних взаємовідносин між членами групи, допомагає зняти стан тривожності, підвищує рівень самооцінки, дозволяє перевірити себе в різноманітних ситуаціях спілкування, оскільки, як відомо у процесі гри знімається небезпека соціально значущих наслідків.

Основні функції ігрової терапії: полегшує емоційний стан клієнта; допомагає усвідомити і прийняти свою «внутрішню дитину»; розвиває почуття самоцінності; здібності до емоційної саморегуляції; сприяє відновленню довіри до світу; здійснює корекцію і профілактику поведінкових проблем та відхилень, а також сприяє розвитку творчого потенціалу особистості.

7. Пісочна терапія. Пісочна терапія – це один із психокорекційних, розвиваючих методів, спрямованих на розв'язання особистісних проблем через роботу з образами особистої та колективної підсвідомості. Основна мета цього методу – допомогти клієнтові досягти ефекту самоцінності за допомогою спонтанного творчого вираження особистісного та колективного підсвідомого, включення його у свідоме; посилення здатності до самодетермінації та саморозвитку.

Основні функції пісочної терапії: гармонізувати внутрішній світ; відпрацювати психотравмуючі ситуації на символічному рівні; відреагувати негативний емоційний досвід у процесі творчого самовираження; розширити внутрішній досвід за рахунок усвідомлення глибинних рівнів психіки, зокрема архетипічного, закріплення свідомого «Я» тощо.

8. Фототерапія. Фототерапія – це метод терапевтичного впливу, заснований на застосуванні фотографій або слайдів для вирішення психолого-педагогічних проблем, а також для розвитку й гармонізації особистості. У процесі здійснення консультування клієнтів можна користуватися такими техніками: особисті колекції клієнта (фотокартки, зроблені клієнтом, або фото, які йому просто подобаються); робота з фотографіями клієнта, зробленими іншими особами (клієнт виступає суб'єктом зйомки для подальшого дослідження власного портрету); робота з автопортретом клієнта (ефективна при роботі з проблемою адекватної самооцінки, упевненості в собі); робота із сімейним/біографічним альбомом (фотознімки з сімейного архіву); робота з фотопроекціями (формування спонтанної, першочергової думки про фотокартки в процесі її перегляду чи створення; проекція – корисний інструмент, що дозволяє клієнту зрозуміти власний спосіб сприйняття оточуючої реальності).

Основні функції фототерапії: звільнення особистості від помилкових для неї конструктів і створення більш органічної системи, що є відбиттям реальності; рефреймінг – сприйняття особистістю себе по новому завдяки перенесенню в події чи умови, що в

реальності не мали місця; експресивно-катарсична функція передбачає, що особистість може самостійно створювати знімки, які відображають її емоційний стан; стимулююча функція пов'язана з тим, що при створенні і сприйнятті фотознімків відбувається активізація сенсорних систем (зору, кінестетики, тактильної чутливості тощо).

9. Метафоричні асоціативні карти. Метафоричні асоціативні карти створюють атмосферу безпеки та довіри. Простота застосування цього інструменту дозволяє практичному психологу використовувати його для вирішення міжособистісних конфліктів клієнтів, дослідження сімейних систем, побудови генограм, моделювання та дослідження будь-яких процесів у майбутньому; формування позитивного мислення; здійснення самоаналізу та саморозвитку; подолання стресових станів клієнтів; робота зі страхами тощо.

До головних особливостей зазначеної техніки належать:

– обхід раціонального мислення, зняття захисту й опору (образ виступає первинним явищем у формуванні свідомості особистості, тому звернення до нього (образу) інтернаціонально за допомогою карт спрацьовує для осіб будь-якого віку, статі, ментальності, рівня інтелектуального розвитку);

– створення діалогу між зовнішнім і внутрішнім світом (на підсвідомому рівні особистість пам'ятає все, що з нею відбувалося, однак не завжди усвідомлює це; слідом за образом спливають асоціації, пов'язані з ним у підсвідомості, що дозволяє переглянути внутрішній «фотоальбом» клієнта; карти виконують роль пускового механізму у світ уяви, дозволяють створити безпечне екологічне поле для діалогу між зовнішнім і внутрішнім світом клієнта);

– реконструкція подій (реконструкція психотравмуючих подій на картах дозволяє уникнути додаткової ретравматизації особистості, запускає її внутрішні процеси самозцілення, створює безпечний контекст пошуку і моделювання вирішення, активізує процеси пошуку власного унікального шляху виходу з кризової ситуації).

Основні функції метафоричних асоціативних карт: створюють атмосферу безпеки та довіри; дозволяють швидко і наочно отримати необхідний об'єм інформації для якісної роботи з клієнтом і діагностувати його проблему; дозволяють моделювати процеси минулого та майбутнього, працюючи з лінією часу; дозволяють звернутися до проблеми клієнта через метафору, уникаючи тим самим додаткового дискомфорту та травматизації; дозволяють клієнту вербалізувати проблемну ситуацію (проговорення та усвідомлення почуттів і переживань); запускають внутрішні механізми самозцілення тощо.

Список використаних джерел

1. Василевська О. І., Дворніченко Л. Л. Методи арт-терапії в консультуванні // Теорія і практика сучасної психології. № 1. Т.1. 2019. С. 145 - 149.
2. Докторович М. О., Рурик Г. Л., Хозраткулова І. А. Арт-терапія в діяльності психолога та соціального педагога. Київ: Ред. Загально педагогічних газет, 2017. 104 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии в работе с детьми / Е. Тарарина. К., 2018. 256 с.
4. Тарарина Е. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера / Е. Тарарина. К., 2019. – 224 с.
5. Терлецька Л. Г. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / Л. Г. Терлецька. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 128 с.
6. Фірсова Л. С. Арт-терапія в педагогічній роботі / Л. С. Фірсова. К., 2011. 98 с.
7. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 5 (59). С. 394 - 405.

Гончаренко О. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент, ст. викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Качан Т. В.,

студентка II курсу (стн) спеціальності «Соціальна робота»

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка (м. Суми, Україна)

УРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ В ПРАКТИЧНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Постановка проблеми. В Україні, як і в багатьох розвинених країнах, в останні роки значно зросла кількість людей похилого віку. Особливої уваги заслуговують питання, пов'язані із особливостями соціальної роботи з даною категорією клієнтів, особливо з огляду на тенденції у демографічній ситуації держави, загостренні їх соціальних, економічних, соціально-психологічних проблем. Маємо на увазі необхідність вивчення гендерних аспектів старіння чоловіків і жінок задля врахування гендерної складової в практичній соціальній роботі з людьми похилого віку.

Мета статті – висвітлити гендерні аспекти старіння чоловіків і жінок у контексті організації соціальної роботи з людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу. За статистичними даними, сьогодні серед тих, хто досяг періоду пізньої дорослості, переважають жінки, а не чоловіки. Це, насамперед, обумовлюється тривалістю життя: жінки у середньому живуть до 74,2 роки, натомість чоловіки на порядок менше – до 62,4 роки, на що впливають певні фактори. Наприклад, несприятливі умови життя переважно чоловічого населення, здебільшого, від неприродних причин (отруєння неякісними продуктами і напоями, дорожньо-транспортний і виробничий травматизм, вбивства і самогубства тощо). Саме тому кількість жінок серед населення похилого віку переважає чисельність чоловіків [5, с. 38].

Найбільш популярною теоретичною перспективою для вивчення гендеру і старіння є теорія життєвого циклу, що підкреслює зв'язок між гендерними відмінностями на ранніх і пізніх стадіях життя. Цей підхід досліджує те, як зміни в статусах і ролях людини з віком (наприклад, вступ до шлюбу, розлучення, вдівство, робота, вихід на пенсію та ін.) можуть по-різному впливати на чоловіків і жінок.

У цілому, вихід на пенсію легше переноситься жінками, ніж чоловіками. Це пояснюється тим, що жінки переважно займаються професійною діяльністю через суто економічні причини, а не для задоволення потреб самореалізації. Вихід на пенсію жінок, обтяжених домашніми обов'язками, веденням господарства, вихованням дітей, сприймається ними як серйозне полегшення і задоволення. Особливо важко доводиться жінкам, які, вийшовши на пенсію, стикаються з тим, що вони самотні, бо всі родичі померли, а ті, хто живі, не виявляють до них цікавості.

Чоловіки гірше пристосовуються до виходу на пенсію, оскільки вони більше «вростають у професійну роботу», відсуваючи на майбутнє реалізацію сімейних та соціальних ролей. Це також пов'язано з почуттям втрати авторитету у власній сім'ї у зв'язку із зменшенням доходів.

Сьогодні висувається й протилежний аргумент, згідно з яким, гендерна нерівність у старості зменшується, оскільки всі літні люди піддаються фізичному згасанню та іншим негативним процесам, пов'язаних з віком, незалежно від статі.

Зовсім не дивно, що соціологією приділяється величезна увага проблемам похилого віку. З того часу, як процес старіння світового населення (поступово наростаючий не тільки в розвинених, але і в країнах, що розвиваються) став визнаним фактом, підвищена увага до всього, що пов'язане зі старістю, стала характерною як для вчених різних спеціальностей, так і для міжнародних організацій (ООН, ВООЗ, МОП тощо).

Згідно з дослідженнями ВООЗ, літні чоловіки і жінки страждають в цілому від одних і тих же захворювань: хвороби серця і судин, захворювання опорно-рухової системи, діабет, психічні захворювання, погіршення роботи органів чуття, захворювання видільної системи (перш за все, нетримання) тощо. У більш бідних країнах світу до даного переліку додаються ще й інфекційні захворювання та їх наслідки [2].

Однак ступінь поширеності означених проблем зі здоров'ям, показники зростання / зниження рівня захворюваності, а також конкретні хвороби всередині кожної групи дуже різняться у жінок і чоловіків. Причому це пов'язано, не в останню чергу, з приписуваною суспільством статево-типизованою поведінкою представників різних статей та їхніми соціальними ролями; специфікою відповідальності, яку ті й інші змушені на себе брати; гендерними цінностями і нормами конкретного суспільства; специфічно «жіночими» і «чоловічими» свободами або, навпаки, обмеженнями, які існують в житті кожної людини в її різні вікові періоди тощо (адже захворювання чоловіків і жінок старшого віку часто починаються набагато раніше періоду старості).

Погіршення здоров'я у період пізньої зрілості є однією з найбільших перешкод, яка вносить певні корективи у повсякденну діяльність і суттєво обмежує можливості пенсіонерів підтримувати соціальну активність [6]. За даними численних досліджень, у тому числі Інституту геронтології АМН України, практично здоровими після 60 років вважаються лише 2–6%. При цьому розвиток вікозалежних патологій також має виражені гендерні особливості. Так, чоловіки з віком частіше хворіють на серцево-судинні захворювання, першопричинами яких є атеросклероз. Хвороби системи кровообігу – основна причина, що обмежує соціальні, психологічні, економічні можливості та впливає на смертність серед людей старшого віку.

Дуже багато станів, що призводять до смертності та інвалідності у старшому віці, пов'язані зі способом життя і поведінкою у більш молоді роки. Це алкоголізм, куріння, інфекційні захворювання, недоїдання і переїдання протягом усього життя, бідність, недоступність якісної освіти, небезпечні умови роботи, насильство, погане лікування захворювань, а також нещасні випадки в період молодості.

Зрозуміло, що жінки і чоловіки по-різному стикаються з усіма цими проблемами. Наприклад, небезпечні умови роботи – це «привілей», зазвичай, чоловіків; а фізичне і сексуальне насильство, бідність і пов'язане з цим недоїдання – більше стосується жінок. Зокрема, у деяких нерозвинених країнах й досі хлопчиків із самого дитинства намагаються годувати краще, ніж дівчаток. А в розвинених країнах переїдання, знову-таки, більш характерне для чоловіків; жінки частіше свідомо сідають на ту чи іншу дієту [3, с. 74].

Хоча чоловіки в певних аспектах у пізньозрілому віці дещо «програють» жінкам, необхідно брати до уваги не тільки «кількість» років, а й «якість» життя. Адже зовсім необов'язково довго жити, особливо, якщо роки обтяжені інвалідністю, хворобами, залежністю від інших людей, що часом зловживають цим залежним становищем старих. Тож проблема рівних можливостей жінок і чоловіків в суспільстві сьогодні набула особливої значущості. Гендерна рівність передбачає рівноправність у правах та доступі до ресурсів, що законодавчо закріплені й реально забезпечені [4].

Так, однією гострою соціальною проблемою людей похилого віку є скрутне матеріальне становище, адже розміри пенсій є дуже низькими. Проблема бідності серед пенсіонерів стала найгострішою проблемою нашого суспільства. Гендерний підхід дозволяє проаналізувати, наприклад, причини високого показнику бідності серед самотніх жінок похилого віку. Жінки більше залежать від системи соціального захисту, ніж чоловіки, адже їхня нижча зарплата впливає на нижчу пенсію. Жінки набагато менше зайняті у сфері оплачуваної праці, ніж чоловіки, адже деякі з них працюють на півставки протягом всього життя або декількох років через догляд за дітьми, хворими або родичами похилого віку. Прибуток самотніх жінок похилого віку складається переважно саме з пенсійних виплат, оскільки їх більше нікому підтримувати. Деякі жінки все своє життя були домогосподарками, через що або взагалі не отримують пенсію, або вона розраховується за мінімальними стандартами, які є недостатніми для нормального існування в похилому віці.

Залежність жінок від соціального захисту більш тривала, оскільки вони раніше за чоловіків виходять на пенсію, в той час, як чоловіки-пенсіонерами влаштовуються на підробіток. Жінки стикаються з більшими економічними труднощами в пенсійний період, бо, як вже зазначалося, тривалість життя жінок в середньому вища, ніж у чоловіків, а працюють вони протягом життя менше. Звідси й різниця у накопичених ними пенсійних фондах, а, відповідно, і в розмірах пенсій. І хоча виплата допомоги для малозабезпечених є пріоритетним заходом у підтримці матерів-одиначок і багатодітних сімей, слід враховувати, що рівень бідності надзвичайно високий саме серед самотніх жінок похилого віку.

Не менш важливим фактором, що впливає на становище чоловіків і жінок похилого віку, є перебування в шлюбі. Похилий вік – заключна фаза подружнього життя. Дослідження показали, що перебування у шлюбі відіграє в цей період важливу роль. Смерть одного з подружжя зазвичай важко травмує іншого, змінюючи його життя і поведінку. Нерідко після цього людина відмовляється займатися домашнім господарством і потрапляє у залежність від своїх близьких. Часто при цьому роль голови сім'ї переходить до когось з молодших членів сім'ї. Якщо враховувати більш високу тривалість життя у жінок порівняно з чоловіками, то виходить, що самотніх жінок похилого віку більше, ніж самотніх чоловіків зазначеної вікової категорії. Отже, сьогодні самотність є проблемою багатьох жінок похилого віку.

Висновки. Таким чином, для організації ефективної соціальної роботи з людьми похилого віку необхідно враховувати гендерну специфіку, яка виявляється, зокрема, в особливостях переживання людиною складних життєвих ситуацій в залежності від її статі. Ці та інші аспекти повинні враховувати соціальні працівники, орієнтуючись в своїй професійній діяльності на гендерний підхід.

Список використаних джерел

1. Галкин Р. А., Гехт И. А., Суслин С. А. Организация медико-социальной помощи лицам пожилого возраста в сельской местности / Под ред. Р. А. Галкина. Самара : Издательство ГП «Перстектива», 2001. 208 с.
2. Здравомыслова Е., Темкина А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социологические исследования. 2000. №11.
3. Симоноженко В. Пенсіонер: його активізація // Урядовий кур'єр. 2006. 7 серпня. С. 4 - 10.
4. Утеева Э. Н. Методологические подходы к адаптации пожилых людей // Вестн. Нижегород. ун-та им. Н. И. Лобачевского. Сер. Социальные науки. Н. Новгород, 2008. № 1 (9). С. 111 - 117.
5. Холостова Е. И. Социальная работа с пожилыми людьми: учебное пособие. М., 2009. 296 с.
6. Чеботарев Д. Ф. Социально-экономические, гигиенические проблемы геронтологического здоровья пожилых людей. Москва, 1978. С. 22 - 23.

Горошко О. О.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. СР-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: Острияко Т. С.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФОРМИ РОБОТИ З БЕЗПРИТУЛЬНИМИ І БЕЗДОГЛЯДНИМИ ДІТЬМИ

Безпритульні та бездоглядні діти потребують допомоги, підтримки, захисту. Проте, щоб їх захистити, необхідно, насамперед, їх зрозуміти. Зрозуміти таких дітей – спробувати

залучити механізми, які б сприяли вилученню дітей з вулиці, з каналізаційних люків, підвалів тощо. При роботі з безпритульними та бездоглядними дітьми використовують індивідуальні та групові форми роботи.

Форма індивідуальної роботи є безпосередньою допомогою дитині шляхом особистої взаємодії. Цей метод передбачає не тільки планування допомоги, але і проведення необхідних процедур для виявлення оптимальної взаємодії (консультування, соціальна терапія, психосоціальна реабілітація).

Індивідуальна робота спрямована на розв'язання проблеми з метою надання підтримки і створення ситуації, що спрямована на стимулювання дитини бажання подолати життєві перешкоди. Використання методу індивідуальної роботи виправдано при визначенні перспектив дитини, її адаптації, подолання стресів, у самопізнанні та самоприйнятті. До суттєвих переваг цього методу належить те, що конкретній дитині приділяється більше уваги, ніж в умовах роботи з групою [1, с. 173].

Соціальна робота з групою припускає роботу як в цілому з групою, так і в групі - з кожним з її членів окремо. У цьому випадку вивчаються різні області людської діяльності, що сприяє більш ефективному вирішенню виниклих проблем і труднощів.

Соціальна робота з групою – це форма соціальної роботи, завдяки якій відбувається допоміжна діяльність через групові форми взаємодії. Сутність соціально групової роботи впливає з переваг вирішення проблеми дитини в процесі міжособистісного спілкування. Особливість такої роботи полягає у тому, що вона дає можливість дітям стати більш незалежними та ініціативними у прийнятті самостійних рішень стосовно важливих проблем. Основними цілями групової роботи є створення певного групового клімату [1, с. 173].

І при індивідуальній, і при груповій формі соціальний працівник може використовувати бесіди або консультування. У бесідах, діалогах виявляються ставлення дітей, їхні почуття і наміри, оцінки і позиції. Педагогічна бесіда відрізняється цілеспрямованими спробами дослідника проникнути у внутрішній світ дитини, виявити причини безпритульності та бездоглядності, причини тих або інших вчинків дитини. В рамках соціального консультування можна виділити наступні напрямки: медико-соціальне, психолого-педагогічне, соціально-правове, соціально-управлінське та ін. Соціальний працівник у зв'язку зі специфікою своєї професійної діяльності найчастіше виконує функції юриста, психолога, педагога, соціального менеджера.

Використовуючи індивідуальну форму роботи, соціальний працівник може вдатися до консультування. Під консультуванням розуміють технологію соціальної роботи, яка полягає в дослідженні проблеми клієнта, знаходженні разом з ним позитивних шляхів її вирішення, наданні порад і рекомендацій щодо наявності для цього соціальних ресурсів. Результатами консультування можуть бути: покращання розуміння (проблеми, себе, оточуючих); зміна емоційного стану; здатність до прийняття рішення; здатність до здійснення даного рішення; підтвердження своїх думок, почуттів, рішень; отримання підтримки; пристосування до ситуації, яку неможливо змінити; пошук і вивчення альтернатив; отримання практичної допомоги через прямі дії; розвиток наявних умінь і навичок, набуття нових; отримання інформації; реагування на дії інших людей та ситуацію [2, с. 146].

Не варто при роботі з безпритульними та бездоглядними дітьми використовувати лише індивідуальні форми роботи. Це, по-перше, суперечитиме меті виховання (формування соціально-компетентної особистості), яку можливо реалізувати лише в групі, в постійній взаємодії; і, по-друге, протиставлятиметься психологічним особливостям дітей, які звикли ототожнювати, ідентифікувати себе з групою однолітків, що знаходяться в тих же умовах [3, с. 21].

Метою групової форми роботи з безпритульними та бездоглядними дітьми є перетворення внутрішнього світу її учасників. Основою таких перетворень є переосмислення життєвих цінностей. Перевага групової роботи над індивідуальною полягає у отриманні «додаткового продукту» шляхом досягнення і використання так званого синергетичного ефекту: результат групової роботи переважає просто суму результатів роботи її окремих членів, учасники почувають себе комфортно, впевнено, їхня активність підвищується і, як

результат, відбувається якісний стрибок. Синергетичний ефект здійснюється внаслідок поділу праці, кооперації, інтеграції [3, с. 162].

До групових форм роботи з безпритульними та бездоглядними дітьми відносять ігрову терапію, яка проводиться з метою зміни ставлення до свого «Я», підвищення рівня самосприйняття тощо. Ігрова терапія цінна тим, що дозволяє побачити, з чим у грі асоціюється у дитини травма, проблема, досвід минулого, який заважає їй нормально жити.

Отже, організаційні форми, методи та засоби роботи з бездоглядними та безпритульними дітьми визначаються її метою. Необхідне гармонійне поєднання індивідуальних (дають змогу коректувати самооцінку, усвідомлення власної цінності, формують саморефлексію, глибоке розуміння власних потреб, бажань, нахилів – особистісна компетентність) і групових (для розвитку навичок ефективного спілкування та взаємодії, соціальної відповідальності, активності та подолання агресії – соціальна компетентність) форм.

Список використаних джерел

1. Ткаченко Н. В. Соціально-педагогічні аспекти соціальної роботи у сфері освіти. Вісник Національного університету оборони України. 6 (31), 2012. С. 171–174.

2. Фирсов М. В., Студёнова Е. Г. Технология социальной работы : учебник. М. : КНОРУС, 2016. 344 с.

3. Павлик Н. П. Підготовка волонтерів до роботи з соціальними сиротами. Навчально-методичний посібник. Житомир, 2018. 92 с.

Децюк Т. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

Баранова К. А.,

студентка групи МСРп-201
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ

Молодь головна рушійна сила розвитку нашої країни – України. Сучасна молодь довела, що має активну громадянську та життєву позиції, вона не байдужа до долі держави, де їй продовжувати жити, навчатися, створювати сім'ю та працювати. Але для того, щоб змінюватися самим і змінювати державу на краще молоді необхідна підтримка від держави.

Посилення кризових тенденцій на ринку праці: скорочення робочих місць та збільшення безробіття нанесли свій відбиток і на молодих фахівців. Молодь є специфічною соціально-економічною групою населення, яка потребує додаткових заходів підтримки на ринку праці, в силу своїх вікових, соціально-психологічних і професійних особливостей. Питання забезпечення зайнятості молодих фахівців є важливим і для суспільства, і для держави, і для молоді. Ігнорування даної проблеми може призвести до відсутності кадрового потенціалу країни, підвищення рівня незайнятості, саме у молодіжному середовищі, відтік працездатної молоді за кордон, підвищення рівня злочинності серед молоді.

Проблему працевлаштування молоді вивчали: О. М. Ярошенко, О. Б. Мельниченко, І. В. Хохрякова, В. В. Онікієнко, П. А. Швець, Ю. М. Щотова, О. А. Грішнова, В. М. Петюх, Н. В. Куліш, Т. І. Павлюк, А. М. Ревко та інші.

Щодо рівня молодіжного безробіття в Україні, то останні роки він залишається стабільно високим. Статистичні дані, представлені Т. І. Павлюк, свідчать, що найбільше тенденція безробіття спостерігається серед молоді віком від 15 до 24 років. У 2015–2019 рр. рівень безробіття даної категорії становив в середньому 23 %. Таку тенденцію можна пояснити тим, що значна частина представників даної категорії немає достатньо сформованих професійних навичок, а також досвіду роботи. Крім того, стабільно високим

залишається рівень безробіття для молоді віком 25–29 років, яке за статистичними даними (представленими Т. І. Павлюк) у 2015–2019 рр. становило трохи більше 11 %. Така тенденція зумовлена переважно проблемою пошуку першого робочого місця, а також їх подальшою трудовою адаптацією [4].

Переважає більшість молодих фахівців, які приходять на ринок праці, є недавніми випускниками навчальних закладів. Щороку заклади вищої освіти випускають тисячі фахівців з різних професійних сфер. Після отримання диплому більшість з них залишаються наодинці з проблемою працевлаштування.

Важливо відмітити, що саме пошук першого місця роботи, відсутність досвіду роботи, а також невідповідність кваліфікації призводять до зниження рівня економічної активності молоді. Ці та інші проблеми призводять до зростання безробіття в молодіжному сегменті, викликають збільшення зайнятості в «тіньовий» сфері економіки [5, с. 147].

На думку О. М. Ярошенко, основною причиною низької конкурентоздатності молодих фахівців на ринку праці являється недостатність професійних знань, необхідної кваліфікації, а також професійних навичок [7]. Серед переваг молодих фахівців науковець відзначає амбіційність, здатність підходити до виконання робочих завдань креативно, творчо та нестандартно. На його думку, вони відрізняються від інших працівників високою працездатністю та мобільністю, здатністю до швидкого реагування на інновації, зацікавленістю у професійному зростанні та підвищенні професійної кваліфікації [7].

Науковець О. Б. Мельниченко серед причин, через які молоді фахівці не можуть знайти місце роботи, виділяє:

- слабку систему професійної орієнтації;
- незацікавленість роботодавців в молодих спеціалістах через відсутність у них необхідного досвіду;
- діяльність більшості підприємств спрямовується на самозбереження і виживання в умовах економічної кризи, а не на розширення підприємства та збільшення кількості робочих місць;
- молоді спеціалісти зацікавлені в більш високій заробітній платі та гарними умовами праці [3].

Також важливою причиною на думку О. Б. Мельниченко є невідповідність обсягів та напрямів професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти потребам ринку. Молоді люди в процесі обрання своєї майбутньої професії звертають увагу більше на її престижність і зовсім не звертає увагу на попит на ринку праці за цим напрямком [3]. Також, молодь не досліджує потребу за обраним напрямком фахівців у своєму регіоні та питання кадрової перенасиченості на ринку праці. В процесі вибору професії значна частина абітурієнтів не керується власними талантами та вподобаннями, а вибір професії у більшості залежить від уявлень про можливу заробітну плату представників даної професії.

А вже ближче до закінчення навчання у закладах вищої освіти молоді люди починають замислюватися про власне працевлаштування і здійснюють моніторинг ринку праці.

З іншої сторони, роботодавці відзначають, що значна частина молоді приходить працевлаштовуватися з недостатнім рівнем професійної підготовки та завищеними очікуваннями від майбутнього місця роботи [3].

Деяко схожі причини молодіжного безробіття виділяє П. А. Швець:

- невідповідність потребам економіки та ринку праці обсягів і напрямів професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти;
- недостатній якісний рівень професійної підготовки фахівців;
- незадовільні умови праці, які пропонуються для молодих фахівців роботодавцями;
- недосконале функціонування системи фахової підготовки, що зумовлено відсутністю належного фінансування та системи формування державного замовлення на підготовку кадрів, системи незалежної кваліфікаційної атестації випускників [6].

Важливою причиною П. А. Шепель відзначає відсутність сталих взаємозв'язків між навчальними закладами, роботодавцями та владою [6].

Дещо інший підхід до визначення причин проблеми молодіжного працевлаштування запропонувала науковець О. А. Грішнова. Вона вважає, що це пов'язано не з не з низьким рівнем якості знань чи навичок значної частини випускників закладів вищої освіти, а з їх мотивацією до праці, низьким рівнем інтелектуалізації праці в суспільстві та інноваційності економі, суб'єктивізмом роботодавців в процесі підбору фахівців [1].

Аналіз наукових джерел дозволив нам всі вищезазначені причини проблеми молодіжного працевлаштування об'єднати у три групи: суб'єктивні (помилки в процесі вибору професії, низька мотивація працевлаштування, завищені очікування від першого робочого місця та інші), об'єктивні (недосконалість системи вищої освіти, низький рівень взаємодії закладів вищої освіти з роботодавцями та представниками органів влади, тенденції загального безробіття та відсутності робочих місць, фінансова криза в державі та інші) та ситуативні (упереджене ставлення до молодих фахівців у роботодавця, непорозуміння між потенційним фахівцем та роботодавцем та інші).

Проаналізувавши причини молодіжного безробіття пропонуємо розглянути можливі наслідки даного явища.

Науковець Н. В. Куліш зазначає, що тривале безробіття призводить до втрати самоповаги, кваліфікації, появі проблем у родині конкретної особи, а також сприяє збільшенню злочинності в державі в цілому та призводить до можливих соціальних заворушень [2].

Через несвоєчасне отримання першого робочого місця молоді люди втрачають свої професійні навички та кваліфікацію, що ще більше ускладнює процес пошуку роботи за фахом. Це в свою чергу сприяє тому, що молоді фахівці втрачають віру у свою професію, суспільство, державу, справедливість. Значна частина їде працевлаштовуватися за кордон, інші погоджуються на роботу не за фахом, назавжди втрачаючи шанс реалізувати здобуті знання в професійній діяльності. Наслідки молодіжного безробіття можуть бути фатальними для нашої країни. Окрім того, що молодь буде від'їжджати за кордон і буде відбуватися «відтік умів», то безробіття буде впливати й на демографічну ситуацію. Оскільки, саме молодь – це та категорія населення, що перебуває у репродуктивному віці, яка мріє про створення сім'ї та продовження роду. Але виконання цих звичайних людських функцій є можливим лише за умови гідного рівня життя молодої людини та впевненості у майбутньому, що прямо й безпосередньо залежить від наявності у неї постійної роботи.

Отже, проблема молодіжного працевлаштування в Україні є гострою, актуальною та потребує пошуку нових підходів до вирішення, що є перспективою нашого подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Молоді спеціалісти на ринку праці: проблеми конкурентоспроможності та працевлаштування [Електронний ресурс] / О. А. Грішнова, А. Є. Самарцева. – Режим доступу до ресурсу: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/2256/Grishnova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Куліш Н. В. Проблеми та наслідки молодіжного безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/144/1/30.pdf>
3. Мельниченко О. Б. Оцінка молодіжного ринку праці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://library.wunu.edu.ua/index.php/uk/dovidka/novinnadkhodzhenia/58-resursy-biblioteku/pratsi-vykladachiv-tneu/m/759-2012-01-30-08-15-24>
4. Павлюк Т. І. Стан та проблеми працевлаштування молоді в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2020/99.pdf
5. Ревко А. М., Чех О. О. Соціально-економічні проблеми молоді в умовах трансформаційних змін. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. збірник. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т. № 2(8). 2016. С. 143 - 151.
6. Швець П. А. Молодь на ринку праці України: проблеми, тенденції й особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/197267897.pdf>

7. Ярошенко О. М. Проблеми та перспективи регулювання зайнятості та праці молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/4870>

Застело А. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ ФЕНОМЕНУ СВІДОМОСТІ

Дослідження свідомості як феномену психіки людини є однією з найактуальніших міждисциплінарних тем сучасних наукових досліджень.. Вчені різних галузей знань активно досліджують феномен свідомості та його прояви, намагаючись пояснити закономірності та механізм його роботи. Особливо важливим це питання постає для наук гуманітарного напрямку (зокрема психології та соціальної роботи), які, з одного боку забезпечують суспільство спеціалістами, що всебічно обізнані у питаннях природи особистості, а за іншого, зацікавлені у побудові ефективної комунікації та швидкого, прицільного надання послуг клієнтам. Тому ми розглядаємо сучасні підходи до розуміння природи одного з базових та найскладніших феноменів – свідомості.

Особливу увагу науковці приділяють вивченню фізіологічних та психофізіологічних механізмів які можуть лежати в основі роботи феномена свідомості. Однак як відмічають науковці з різних галузей знань (І. Ф. Бленічев 2016; М. Ф. Беар 2020; Б. Гейдж 2020; А. Корб 2016 та ін.) розуміння того, які фізіологічні та психофізіологічні механізми лежать в основі процесу функціонування свідомості як феномену психіки людини, є не достатнім для того, щоб сформувані цілісну наукову дефініцію феномена свідомості, яка б описала усі його особливості. Адже фізіологічні та психофізіологічні дослідження свідомості не враховують індивідуально-психологічних особливостей особистості людини які можуть впливати на процес роботи феномена свідомості. Тому, аналіз концепцій які є в сучасній фізіології, психофізіології та психології стосовно феномену свідомості ми вважаємо актуальним.

Засновник нейропротекційного підходу в фізіології І. Ф. Бленічев вважав, що «свідомість – це сталий фізіологічний стан головного мозку людини, завданням якого є забезпечити його здібність сприймати та аналізувати інформацію» [1, с. 445]. Основною характеристикою стану свідомості І. Ф. Бленічев вважав наявність повного балансу між процесами збудження та гальмування в організмі людини. Саме за допомогою підтримки сталого балансу між збудженням та гальмуванням мозок людини здатен усвідомлено сприймати та переробляти інформацію, яка надходить з зовнішнього середовища, та трансформувати її в постійне знання людини про цей світ. Без стану свідомості, як вважає І. Ф. Бленічев, людина не змогла б сприймати, аналізувати та засвоювати інформацію, адже її організм був в постійному збудженні. А процес пізнання світу можливий тільки за наявністю повного балансу між всіма фізіологічними та психофізіологічними процесами в організмі людини, який і забезпечує стан свідомості [1].

Ідею І. Ф. Бленічева підтримав американський психофізіолог А. Корб. Вчений погодився з визначенням феномену свідомості, яке надав І. Ф. Бленічев. Однак, відмінно від І. Ф. Бленічева, який розглядав свідомість лише як особливий фізіологічний стан, за допомогою якого мозок людини сприймає, аналізує та засвоює інформацію, А. Корб розглядав свідомість ще і як специфічну здатність головного мозку створювати нові, різні за рівнем складності та міцності нейронні зв'язки між старими та новими інформаційними пластами, створюючи на їх основі унікальне за своїм змістом та структурою знання про будь-який феномен цього світу, яке відображає не тільки основні його характеристики, а й наповнює його індивідуальним, властивим тільки конкретній людині сенсом, який формується саме за допомогою свідомості. Тобто, завданням свідомості є не тільки забезпечити процес сприйняття, аналізу та засвоєння отриманої інформації людиною, а ще й

створити на основі отриманої інформації абсолютно нову систему сенсів та знань, яка б гармонійно поєднувала між собою весь попередній досвід людини та нову інформацію [3].

Сучасний німецький нейрофізіолог Г. Шеперд вважає, що «свідомість – це специфічна психофізіологічна структура, яка складається з великої кількості когнітивних карт, які утворюються на основі поліваріантних нейрональних систем та містять інформацію про конкретні феномени та явища в цьому світі» [5, с. 771]. Будь яка когнітивна карта, яка входить в структуру свідомості людини складається з трьох різноспрямованих інформаційних пластів (емоційного; мислиневого; та поведінкового), які утворюються в результаті задіяння головним мозком людини різних способів репродукції нейронних зв'язків та їх об'єднання в цілісні нейрональні системи. І саме з цих новоутворених нейрональних систем формується свідомість. Тобто, на думку Г. Шеперд «свідомість – це цілісна психофізіологічна структура, яка вміщує в себе все багатство нейрональних інформаційних систем, які були створені мозком людини впродовж усього її життя» [5, с. 801]. І саме тут вчені-фізіологи зтикаються з необхідністю вивчення не тільки психофізіологічних та фізіологічних детермінант покладених в основу механізмів роботи свідомості людини, а і психологічних чинників, які здатні впливати на процес створення та роботи механізмів свідомості людини, адже досвід людини є продуктом її психічної, а не фізіологічної діяльності [5].

Однією з перших теорій, яка об'єднує в собі уявлення сучасної фізіології та психології стосовно феномену свідомості є концептуальна теорія свідомості С. Е. Полякова. Науковець впевнений, що «свідомість – це специфічна структура, яка утворюється на основі створених головним мозком людини нейронних зв'язків між досвідом культурної матриці, в якій народилася людина, та її індивідуальним життєвим досвідом» [4, с. 407]. Свідомість формується в процесі несвідомого засвоєння людиною традицій та звичаїв своєї рідної культури через взаємодію з соціальним середовищем. Саме знання про звичаї, традиції та закони своєї культури стануть основою для формування перших концептів свідомості людини та конструюють її індивідуально-психологічні особливості процесу сприйняття. А пізніше саме через призму засвоєних культурних норм людина буде здобувати, інтеріоризувати та усвідомлювати свій особистий досвід. І особливість протікання цих процесів буде полягати в тому, що «мозок людини просто не буде сприймати ті концепти реальності які не відповідають засвоєним людиною раніше нормам та правилам, а спрямувати процес сприйняття лише на ті стимули реальності, які будуть підтверджувати «правдивість» та «правильність» уже існуючих в свідомості людини норм та правил» [4, с. 425]. Тобто, як вважає С. Е. Поляков «свідомість не тільки допомагає засвоювати та усвідомлювати попередній досвід своєї рідної етнічної системи, вона є фільтром, який позбавляє людину від зайвого інформаційного навантаження, шляхом постійної фільтрації всіх інформаційних витоків, які надходять з зовнішнього середовища» [4, с. 430].

Зовсім іншу трактовку феномена свідомості людини запропонувала британський психолог Л. Берретт. На думку дослідниці «свідомість – це структурний елемент психіки, який формується протягом всього її життя, шляхом навчання людини розпізнавати, ідентифікувати та усвідомлювати свої емоції та емоційні стани» [2, с. 201]. Свідомість на думку Л. Берретт є «структурним елементом психіки який незакладена в генетичній програмі розвитку людини. Свідомість людини формується в процесі пізнання людиною цього світу на основі неусвідомлених людиною емоційних реакцій на різні варіації стимулів з зовнішнього середовища» [2, с. 211]. Чим більше емоційних реакцій вміщує в себе свідомість людини, тим більш адаптивною та усвідомленою особистістю вона стає. Адже, на думку Л. Берретт, «емоція є генератором енергії, яка необхідна для забезпечення життєдіяльності усіх систем організму людини та її психіки» [2, с. 213]. Тому, чим багатшим у людини буде вибір між варіаціями різних емоційних реакцій, тим більше сил і можливостей вона матиме для реалізації свого життєвого та творчого потенціалу [2].

Таким чином, провівши теоретичний аналіз концепцій, які існують в сучасній фізіології, психофізіології та психології стосовно феномена свідомості, ми дійшли висновку, що процес

формування свідомості та її функціонування здійснюється шляхом об'єднання роботи фізіологічних та психологічних механізмів психіки людини, в наслідок чого свідомість здійснює вплив на процес протікання та реалізації всіх психічних пізнавальних процесів людини. Тому ефективний вплив та розуміння природи свідомості особистості є запорукою успішної професійної реалізації в наданні соціальних та психологічних послуг населенню.

Список використаних джерел

1. Бленичев И. Ф. Рациональная нейрорепрограммировка. М. : Питер, 2016. 680 с.
2. Берретт Л. Революция в понимании мозга и управления эмоциями. Как рождаются эмоции. М. : Архипелаг, 2018. 561 с.
3. Корб А. Восходящая спираль. Как нейрофизиология помогает справиться с негативом и депрессией шаг за шагом. М. : Питер, 2019. 256 с.
4. Поляков С. Э. Концепты и другие конструкции сознания. М. : Питер, 2018. 621 с.
5. Шеперд Г. Нейробиология. М. : Ганга, 2020. 956 с.

Захаріна М. І.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ

Актуальність теми обумовлена тим, що більшість вихованців — випускників закладів для дітей-сиріт вступають до професійно-технічних навчальних закладів в Україні, де продовжують перебувати на повному державному утриманні під наглядом та контролем з боку держави. Але, вступаючи в період самостійного життя і починаючи свою трудову діяльність, вони, не маючи достатніх життєвих і трудових навичок, стикаються із цілою низкою проблем.

Аналіз досвіду показує, що колишні вихованці закладів для дітей-сиріт часто звільняються з роботи, надання якої згідно із законодавством забезпечує їм держава. Серед причин звільнення невміння організувати себе на щоденну працю, низький рівень заробітної плати й важкі умови праці, складнощі у спілкуванні з колегами по роботі та з керівництвом тощо. Причинами звільнення також дуже часто бувають завищені очікування щодо рівня майбутньої заробітної плати й умов праці, відсутність здатності до усвідомлення перспектив та низький рівень власної мотивації до трудової діяльності.

Специфіка умов утримання та проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є причиною неуспішної соціалізації вихованців інтернатних закладів у майбутньому, що характеризується такими факторами: соціальна незахищеність після виходу з інтернатного закладу, відсутність матеріальної та моральної підтримки; високий рівень претензій до оточуючих; відсутність соціальних навичок самостійного життєзабезпечення; відсутність навичок вирішення власних проблем з офіційними структурами; неспроможність протидіяти негативному сторонньому впливові; проблеми професійного вибору.

Це спричинено такими факторами, як відсутність спеціальних навичок: навички пошуку інформації та інформації про організацію, які можуть надати допомогу; навички поведінки в робочому колективі, культури, навички ставити запитання та відповідати на них; навички контролювати емоції; навички безконфліктного спілкування; навички прийняття рішення;

Водночас відсутність у вихованців закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, навичок самостійного життя стає серйозною проблемою, яка ускладнює процес їх інтеграції у суспільне середовище й часто призводить до втрати роботи й збільшення ризику стати жертвою торгівлі людьми.

У національному законодавстві надається чітке визначення статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. Так, відповідно до ст. 1. Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», дитина-сирота — це дитина, у якої померли чи загинули батьки [1]. Дитина, позбавлена батьківського піклування, — це дитина, яка залишилася без піклування батьків з багатьох причин: це і позбавлення батьків батьківських прав; відібрання дитини у батьків без позбавлення батьківських прав; визнання батьків безвісно відсутніми; визнання батьків недієздатними; оголошення батьків померлими; перебування батьків під вартою чи слідством.

Щодо визначення термінів, то Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт» дає чітке визначення категорії молоді, яка отримує державну підтримку після досягнення повноліття: особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування (стаття 1) [1].

Тому для зменшення негативних наслідків їх перебування в дорослому житті 15 листопада набрав чинності наказ Мінсоцполітики від 26.09.16 р. № 1067 "Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів (установ) [3].

Цей Держстандарт визначає зміст, обсяг, умови і порядок надання зазначеної соцпослуги, показники її якості для суб'єктів усіх форм власності і господарювання, які надають цю послугу.

Дана соцпослуга спрямована на розвиток соціальної компетентності, сприяння реалізації особистісного потенціалу в період переходу до самостійного життя, мінімізацію ризиків потрапляння у складні життєві обставини. Послуга надається вихованцям інтернатних закладів (установ) різних типів і форм власності з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які в поточному навчальному році отримують базову або повну загальну середню освіту, та особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховувалися в інтернатних закладах (установах). Підставою для надання соцпослуги є письмове/усне звернення (заяву) до постачальника послуги. Звернутися може служба у справах дітей, керівник інтернатного закладу, особисто або особа з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. З одержувачем послуги (його законним представником) укладається договір. Після укладення договору проводиться оцінка потреб одержувача та визначається рівень її готовності до самостійного життя, розробляється індивідуальний план надання соціальної послуги інтеграції і починається надання послуги.

Основними заходами, що становлять зміст соціальної послуги інтеграції, передбачено: відвідування отримувача соціальної послуги інтеграції за місцем його проживання (перебування);

оцінка потреб отримувача соціальної послуги інтеграції та визначення рівня його готовності до самостійного життя (комплексна оцінка);

психологічна підтримка (допомога у формуванні позитивної мотивації, впевненості в собі, позитивної самооцінки, навичок спілкування, розв'язання конфліктних ситуацій тощо);

розвиток, формування та підтримка соціальних навичок (самостійного життя, самообслуговування, планування бюджету, прийняття та реалізація рішень, формування здорового способу життя та безпечної поведінки, комунікативні навички тощо);

консультування з питань професійного самовизначення, здобуття освіти, працевлаштування;

допомога отримувачу соціальної послуги інтеграції у зміцненні/відновленні родинних і суспільно корисних зв'язків (зустрічі, бесіди, спілкування телефоном із позитивно налаштованими родичами отримувача соціальної послуги соціальної інтеграції) та інше [3].

В центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, наразі є актуальною тема наставництва над молодими людьми які знаходяться в інтернатних закладах.

Наставництво – це добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі інституційного догляду індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя.

Наставник – це турботливий дорослий друг, який стає для дитини чи підлітка значущою людиною, яка хоче і може присвячувати їй свій час, знання та сили. Хто готовий на безоплатній основі протягом 1-2 років і більше індивідуально допомагати та підтримувати дитину з інтернатного закладу, розвивати у неї навички самостійного життя, ділитись своїм власним досвідом.

Підготовка до самостійного життя означає, що якщо у закладі проживають діти, які скоро будуть його закінчувати, то наставництвом необхідно охопити в першу чергу їх, щоб вони могли дати собі раду у житті. Це і допомога у доборі місця роботи з урахуванням професії; набуття вмінь і комунікативних навичок (спілкування, орієнтації на ринку праці тощо); пошук можливих шляхів підвищення кваліфікації; досягнення домовленості з роботодавцями щодо створення належних умов трудової адаптації та можливого додаткового навчання на робочому місці тощо. реалізації прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на житло (оформлення документів на отримання житла); перенавчання або перекваліфікація; надання допомоги у вирішенні проблем, пов'язаних зі станом здоров'я. Адже для таких дітей ці питання дуже важливі та складні. І їх безсумнівно необхідна допомога кваліфікованих спеціалістів які готові допомогти.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» № 2342 IV від 13 січня 2005 р.
2. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю» № 2558 III від 21 червня 2001 р.
3. Державний стандарт соціальної послуги соціальної інтеграції випускників інтернатних закладів (установ) (наказ Мінсоцполітики від 26.09.2016 № 1067, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19.10.2016 р. за № 1367/29497). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1367-16#Text>

Знобей О. В.,

викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
(м. Суми, Україна)

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

На сьогодні процес формування толерантності майбутніх соціальних працівників набуває особливої актуальності. Це пов'язано з роботою в умовах полікультурного середовища та доволі розгалуженою інфраструктурою професійної діяльності соціального працівника, яка включає: соціальні служби підприємств, організацій і установ, громадських організацій, органів внутрішніх справ, військових частин; різні благодійні фонди організацій, банків, комерційних структур; спеціалізовані установи; служби муніципальних органів; служби дозвілля; валеологічні і медичні служби тощо.

З огляду на зазначене, клієнтами соціального працівника є: діти і сім'ї; особи похилого віку; хворі люди; люди з функціональними обмеженнями; особи, залежні від психоактивних речовин; особи, які знаходяться в умовах соціальної ізоляції; особи, які живуть з ВІЛ/СНІДом; іммігранти, якими є представники різних етнічних груп тощо. Також, в структурі клієнтської бази соціального працівника значне місце посідають представники кризових верств населення, соціалізація яких відбувається з порушеннями. Останні

впливають, в першу чергу, на ціннісні настанови особистості у спілкуванні, надаючи йому агресивності і відсутності здатності до терпимості.

Зважаючи на обширний спектр установ та клієнтів, з якими може працювати фахівець в області соціальної роботи, одним із завдань вищого навчального закладу освіти є формування у майбутніх соціальних працівників толерантності як професійно важливої якості, що відображає активну соціальну позицію та психологічну готовність до налагодження позитивної взаємодії з людьми або групами іншого соціального, релігійного, національного середовища, інших поглядів, світоглядів, стилів мислення та поведінки.

На міжнародному рівні проблема формування толерантності (як у професійному, так і в загальнолюдському масштабах) була визнана у 1995 році Генеральною Асамблеєю ООН. У рамках її розв'язання міжнародне співтовариство розпочало кампанію з мобілізації суспільної думки на забезпечення довгострокового впливу в усіх сферах, пов'язаних з освітою з питань толерантності. Серед важливих заходів цієї кампанії було проголошення 16 листопада Міжнародним днем толерантності, а також прийняття 28-ю сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 року Декларації принципів толерантності [1, с. 64].

У пункті 4.2. статті 4 Декларації наголошується, що «виховання в душі толерантності слід розглядати як невідкладне завдання; у зв'язку з цим необхідно сприяти розробці навчальних методик для формування толерантності на систематичній і раціональній основі, розкриваючи культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні чинники нетерпимості, що призводять до насильства і відчуження. Політика і програми в галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями» [1, с. 65].

В Етичному кодексі соціальних педагогів (соціальних працівників) України визначені етичні принципи і моральні позиції людини (клієнта), фахівця (соціального працівника й соціального педагога) та суспільства (різних інститутів соціуму) в процесі їх взаємодії при задоволенні соціальних потреб клієнта. Автори кодексу з поміж інших цінностей соціальної роботи виділяють людську гідність і толерантність. Соціальний працівник має визнавати цінність кожної людини та її право на реалізацію своїх здібностей, на гідні умови життя й добробут, на вільний вибір життєвої позиції з умовою, щоб права однієї людини не перешкоджали реалізації інтересів і прав інших людей або груп [3].

Відповідно до цього, фахівці в області соціальної роботи зобов'язані: поважати основні права людини, вказані в Загальній Декларації ООН з прав людини і в інших міжнародних угодах, заснованих на цій Декларації; демонструвати пошану і доброзичливе відношення до всіх людей і поважати переконання своїх клієнтів, їх цінності, культуру, цілі, потреби, переваги, взаємини і зв'язки з іншими людьми; захищати і підтримувати їх гідність, враховувати індивідуальність, інтереси і соціальні потреби своїх клієнтів на основі побудови толерантних відносин з ними; сприяти досягненню особистого добробуту і самостійності клієнтів, формувати і підтримувати в них шанобливе відношення до прав і свобод інших людей; поважати права своїх клієнтів в ухваленні рішень; гарантувати клієнтам безпосередню участь в процесі ухвалення рішень на основі надання повної інформації, що стосується конкретного клієнта в конкретній ситуації; гарантувати захист своїм клієнтам в цілях їх безпеки, а також безпеки їх соціального оточення [3].

Ми згодні з вченими, які вважають провідною особистісно-професійною рисою фахівців в області соціальної роботи толерантність, що передбачає: безумовне прийняття та підтримку кожної людини з усіма її достоїнствами та недоліками; терпимість до вчинків та нестандартність поведінки інших людей; віру в можливість кожної людини, навіть при скоєнні проступків та правопорушень; оптимістичний, діяльнісний тон і стиль спілкування; неприпустимість емоційних, безапеляційних негативних висновків про здібності й вчинки людини; неприпустимість використання вербальних і невербальних форм спілкування, що принижують людину; визнання права кожної людини бути самою собою, шанобливого до неї ставлення [2; 4; 5].

Отже, на нашу думку, саме толерантність має бути інтегруючою професійно важливою якістю соціального працівника, тому що без її достатнього рівню прояву неможлива ефективна взаємодія спеціаліста й клієнта. Визначальна роль толерантності у налагодженні продуктивних стосунків у полікультурному світі ставить завдання пошуку ефективних шляхів доцільного формування даної якості в умовах функціонування сучасної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Декларация принципов толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО / Век толерантности: Научно-публицистический вестник. М. : МГУ, 2001. № 1. С.64 – 65.
2. Делянченко В. М. Педагогічні умови формування толерантності у майбутніх соціальних педагогів в системі вищої освіти / Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. [Електронний ресурс]. URL: <http://book.net/index.php?p=article&id=7955>(дата звернення 28.04.2021).
3. Етичний кодекс соціальних педагогів України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.shool103.edu.kh.ua>(дата звернення 26.04.2021).
4. Ляшенко А. И. Профессиональное становление социального работника: автореф. дисс. ... канд. психологических наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология». М., 1993. 16 с.
5. Харченко Л. П. Комунікативна толерантність соціального педагога як компонент його етичної культури / Педагогічні науки: Соціальна педагогіка [Електронний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2012/Pedagogica/6_100892.doc.htm (дата звернення 26.04.2021).

Іонова І. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент, ст. викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

Пухно А. М.,

студентка II курсу спеціальності «Соціальна робота»

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Стрімке зростання кількості підлітків з адиктивною поведінкою і висока соціальна значущість проблеми характеризує її як одну з центральних у сучасній науковій літературі. Наявність надзвичайно високої концентрації агресії у суспільстві і відсутність однозначного та адекватного наукового визначення цього складного феномена роблять проблему дослідження адиктивної поведінки однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу, важливою теоретичною і практичною задачею.

Досить тривожним є факт, що з року в рік збільшується число неповнолітніх з різними видами залежностей. Результати опитувань серед учнів старшої школи та ПТНЗ свідчать, що сучасний український школяр починає палити в середньому з 13 років, 62% підлітків пробувало палити, а регулярних курців серед учнів – 39,4%. У середньому в 14 років 88% підлітків вперше пробують алкоголь, а для 31% підлітків його уживання (зокрема, пива, слабоалкогольних напоїв, коктейлів) стає регулярною справою. Щодо підліткової наркозалежності, то з наркотичними речовинами (у тому числі, легкими) і психоактивними речовинами (різні пігулки та хімічні засоби, що змінюють свідомість) знайомі відповідно 11% і 5% підлітків, 5% – вживають їх регулярно [1, с. 365].

Мета публікації: дослідити теоретичні аспекти профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Питання, пов'язані з адиктивною поведінкою, піднімаються у багатьох психолого-педагогічних дослідженнях. Наразі існує чимало теорій, які пояснюють виникнення і розвиток залежності.

Досліджуючи проблему зловживання речовинами, які змінюють психофізіологічний стан особистості, науковці використовують різноманітні терміни, що відображають сутність і причини цього явища: наркотизм (В. Бітенський), наркогенні звички (В. Оржеховська), зловживання наркогенними речовинами (Д. Колесов), адиктивна поведінка (А. Личко). Зокрема, термін «адиктивна поведінка» (від лат. – *addictus* – по-рабськи відданий; англ. *addiction* – шкідлива звичка, пристрасть до чого-небудь, порочна схильність) був запропонований американським дослідником В. Міллером у 1984 р. з метою визначення процесу зловживання різними речовинами, що змінюють психічний стан людини (психоактивні речовини, алкоголь, тютюн) і формують залежну поведінку [3, с.105].

Радянські психологи (Н. Бочкарьова, Т. Донських, Ц. Короленко, А. Тимофєєва та ін.) вперше почали вивчати означену проблему в 1980-х рр., увівши у вітчизняне наукове поле термін «адиктивна поведінка». Свого часу, психотерапевт А. Личко використав його для визначення поведінки, яка характеризується зловживанням індивідами наркотичних речовин. Пізніше зміст терміну було розширено і перенесено в психолого-педагогічну практику для означення ситуацій порушення поведінки, що виникають у результаті зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан людини.

У сучасній науковій соціально-педагогічній думці адиктивна поведінка особистості визначається як окрема особлива форма девіантної поведінки (зокрема, термін «девіантна поведінка» походить від лат. *deviatio* – відхилення, визначає систему дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки [3, с. 225]. Відповідно, в соціальній педагогіці під адиктивною поведінкою розуміється форма девіантної поведінки людини, для якої характерне прагнення відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану внаслідок вживання різних хімічних речовин чи постійної фіксації уваги, думок, дій на певних видах діяльності з метою розвитку і підтримки інтенсивних емоцій [3, с. 7].

На думку науковців, термін «адиктивна поведінка» найбільше підходить для підлітків, оскільки він часто використовується в тих випадках, коли йдеться не про хворобу, а лише про порушення поведінки. Фахівці наголошують на важливості вивчення проблеми адиктивної поведінки у підлітків, адже цей віковий період є доволі критичним в процесі розвитку людини: відбуваються істотні трансформації в організмі підлітка, докорінно змінюється поведінка, з'являються нові інтереси і захоплення. Якщо зміни відбуваються швидко та інтенсивно, то розвиток набуває бурхливого і стрибкоподібного характеру.

Адиктивна поведінка не є наслідком спадкової схильності, а є результатом впливу певних факторів, які сприяють її розвитку у людини. Зокрема, науковці сходяться на думці про багатофакторний характер адиктивної поведінки, виділяючи такі фактори:

- соціальні фактори – це ті, які є об'єктивними, реально існуючими умовами, на які індивід не може впливати, і які не залежать від нього. Це несприятливі соціальні, економічні та політичні умови, в яких зараз перебуває суспільство;
- індивідуально-психологічні фактори, які являють собою когнітивну та емоційно-вольову сфери, які сприяють виникненню та розвитку адиктивних форм поведінки;
- індивідуально-біологічні фактори – це фактори, які включають роль спадковості у психічних захворюваннях, алкоголізмі, тяжкі захворювання соматичні та нейроінфекції в період раннього дитинства, органічні ураження головного мозку; усі зазначені порушення є, по суті, передумовами індивідуально-психологічних причин.

Науковці виділяють різноманітні залежності: 1) хімічні адикції – вживання та вдихання наркотичних, психоактивних, психотропних, токсичних речовин і речовин побутової хімії; 2) нехімічні адикції – адикції, де об'єктом залежності стає постійно повторювана

послідовність певних дій (комп'ютерна та ігрова залежності, Internet-адикція та ін.); 3) проміжні форми адикції, при яких спостерігається процес безпосереднього залучення біохімічних механізмів організму (нервова анорексія, булімія) [3, с. 8]. Основними у питанні дослідження форм адиктивної поведінки підлітків постають, як правило, хімічні та окремі нехімічні адикції. Якщо у минулому столітті більш поширеними були хімічні залежності (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія та ін.), то на сьогодні, через зростання науково-технічного прогресу, все більших варіацій набувають нехімічні адикції (селфітіс, Інтернет-адикції, комп'ютерна адикція, кіберкомунікативні адикції тощо).

Відповідно до зазначеного, одним із надзвичайно важливих напрямків роботи соціального працівника є профілактика адиктивної поведінки в підлітковому середовищі, яка передбачає усунення або нейтралізацію умов, чинників та механізмів її формування та створення умов, необхідних для розвитку адаптивних якостей особистості. Соціальна профілактика спрямована на виявлення, нейтралізацію тих чинників, що заважають розвитку підлітка, а також формує у нього якості, необхідні для подолання адиктивної поведінки і задоволення потреб альтернативним нешкідливим шляхом.

Для профілактики адиктивної поведінки в підлітковому середовищі необхідно:

- сформувати у підлітка адекватне уявлення щодо адиктивної поведінки, її видів, проявів та наслідків, ознак, чинників і механізмів формування;
- усунути або нейтралізувати чинники сім'ї, безпосереднього соціального оточення і суспільства в цілому, що призводять до формування у підлітка дезадаптивних якостей, схильності ухилятися від проблем, фіксувати увагу лише на окремих активностях, заохочують пасивну, споживацьку життєву позицію, стимулюють конкретні види залежної поведінки;
- сприяти усуненню або компенсації вже сформованих особистісних якостей підлітка, що заважають його соціальній адаптації та полегшують формування адикцій;
- сформувати навички і розвинути якості, необхідні для подолання проблем та адаптації в умовах складних життєвих обставин;
- сприяти формуванню у підлітка широкого кола інтересів, критичного мислення, активної життєвої позиції, його інтеграції в соціально-позитивних спільнотах;
- створити умови, необхідні для реалізації різноманітних інтересів, ведення здорового способу життя та активного здорового дозвілля;
- забезпечити доступність соціальних послуг, необхідних для подолання психологічних проблем, складних життєвих ситуацій.

Соціальна профілактика спрямована на осіб «групи ризику», тобто на тих осіб, які постраждали або можуть постраждати від проблеми адиктивності у поведінці, а також на тих суб'єктів соціально-педагогічної діяльності, від яких залежить подолання проблеми адиктивної поведінки та її наслідків. Результатом соціальної профілактики стає створення умов для повноцінної життєдіяльності особистості та функціонування суспільства взагалі.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що сьогодні особливої уваги потребує побудова чіткої навчально-виховної системи, яка б забезпечувала індивідуальний підхід до роботи з підлітками, організацію різнобічної соціально значущої діяльності і проведення змістовного дозвілля, ранню профілактичну роботу щодо попередження негативних явищ в підлітковому середовищі. Проведення системних і комплексних заходів з профілактики адиктивної поведінки у підлітковому середовищі, використання інноваційних форм соціально-педагогічної роботи, які здатні ефективно впливати на ціннісні пріоритети підлітків, підвищення рівня їх поінформованості, їхніх батьків і найближчого оточення є першочерговими завданнями, що стоять перед соціальними педагогами освітніх закладів.

Список використаних джерел

1. Бойчук Н. В. Схильність до адиктивної поведінки у підлітків залежно від особливостей системи ціннісних орієнтацій // Молодий вчений. 2016. №7(34), липень. С. 362 - 368.
2. Завадська Л. А. Профілактика адиктивної поведінки. Соціальна педагогіка. Луцьк, 1999. С. 105 - 111.

3. Ключко О. О. Профілактика адиктивної поведінки дітей та молоді у контексті підготовки майбутніх соціальних педагогів: монографія. Суми: ФОП Наталуха А. С., 2013. 172 с.

4. Свідовська В. Адиктивна поведінка підлітків як проблема наукового дослідження // Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки. 2020. Випуск 6. С. 108 - 114.

5. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.

Карагодіна О. Г.,

доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та практичної психології

Академія праці, соціальних відносин і туризму (м. Київ, Україна)

Байдарова О. О.,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

ПРИНЦИП УЧАСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: «ІДЕАЛЬНЕ» VS «РЕАЛЬНЕ»

Практично всі соціальні інститути в сучасному світі переживають певні труднощі, спричинені швидким поширенням інформаційних технологій [8; 10], зміною стилів життя [2] та трансформацією ціннісних орієнтацій [7], рефлексованих класичною наукою як аномія [9]. Завдяки технологіям зміни парадигми зазнає і соціальна робота [12]. Вища освіта з соціальної роботи в українських ЗВО втім перебуває в особливо складному становищі: глобальні виклики тут поєднуються з браком усталених національних традицій професійної підготовки соціальних працівників, низьким рейтингом професії, недосконалістю освітніх і професійних стандартів та ін. Оскільки соціальна робота належить до тих систем, що є особливо чутливими до етичного регулювання, поряд із формуванням «операційно-процесуальних» компетентностей освітня підготовка соціальних працівників має забезпечувати інтеріоризацію професійних цінностей та цілковиту «етичну компетентність» майбутніх фахівців. Зазначимо, що ключові принципи етики соціальної роботи [11] суголосні сучасним принципам забезпечення якості освіти в Європейському просторі [13], адже постулюють пріоритетність інтерсуб'єктності учасників професійної взаємодії, повагу до їхньої гідності, сприяння самовизначенню та праву на участь, коректне використання сучасних технологій (в тому числі засобів інформаційної комунікації), професійної добросовісності. Чи мають національні школи з соціальної роботи належні ресурси для впровадження таких цінностей, або для якісної освітньої підготовки майбутніх фахівців? Як мінімізувати брак цих ресурсів?

Вимога «освіта впродовж життя» постає імперативом усвідомлення потреби в безперервному навчанні обох ключових учасників освітнього процесу – здобувачів і викладачів. Втім маємо констатувати інші реалії. Значна частина студентів програм підготовки бакалаврів та магістрів соціальної роботи вступає до ЗВО без належної мотивації до набуття професійної компетентності, будучи скерованими обставинами та (або) батьками на отримання диплому про вищу освіту. Такі тенденції виходять за межі українського освітнього простору і напряму підготовки «соціальна робота» [3]. Імовірно, в основі підміни цілей вищої освіти полягає кілька чинників, як-от невизначеність перспектив майбутнього кар'єрного зростання, зумовлена нестабільністю та непередбачуваністю соціально-економічної ситуації; подовження періоду «рольової невизначеності» в сучасному середовищі; плинність соціальних стандартів. Гіпотетично наразі стикаємося з

кардинальною розбіжністю принципів і практик класичної університетської освіти та реальності метамодерного суспільства, що являє собою «мінливий стан навколо і поза межами... релятивізму та істини, оптимізму та сумнівів, у пошуках безлічі несумірних і невловимих горизонтів» [14]. Але, вочевидь, за будь-якого соціального контексту активна життєва позиція, прийняття відповідальності за власні вчинки залишатимуться вигіднішою поведінковою стратегією. Отже, навіть за слабкої мотивації до навчання соціальної роботи, студенти ЗВО отримують шанси розвинути власні життєві навички та розширити обрії самореалізації, якщо зможуть розгледіти у програмах ті компоненти, що суголосні вимогам їхньої життєвої ситуації.

Гостра конкуренція на ринку освітніх послуг спонукає заклади освіти до пристосувальних тактик з активною рекламою власних освітніх продуктів, заходами «адаптації» студентів до освітнього середовища та вмотивування до навчання, подекуди не відповідних їхнім істинним намірам. Розбіжність цілей суб'єктів освітнього процесу, ігнорування або замовчування браку потреби здобувачів у набутті професійної компетентності унеможливорює утворення прозорих суб'єкт-суб'єктних відносин, формування професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників і завдає шкоди професійній ідентичності викладачів. Останні стикаються також і з іншими викликами. Віртуальний публічний простір – динамічний технологічний, економічний, культурний, соціальний і політичний феномен сучасності – проникає у всі сфери суспільного життя, формуючи нові можливості й реалії комунікації [1]. Однак дуже швидка експансія цифрових технологій та кардинальні розбіжності мисленнєвих стратегій старших і молодших поколінь ускладнюють професійну комунікацію, адже викладачі виявляються не вповні готовими до застосування методів навчання, адекватних запитам, можливостям і стилю мислення студентів. Подекуди це призводить до захисної позиції, що полягає в оцінках здобувачів як не здатних до засвоєння академічних вимог або ж недостатньо наполегливих у навчанні. Втім, доступ до digital space суттєво позначається на обох ключових суб'єктах освіти – вони набувають суттєвих переваг і водночас потерпають від надмірного тиску інформації. Усвідомлення і відкрите обговорення цієї проблеми мало б бути покладене в основу побудови стосунків співпраці між викладачами і студентами, а в межах програм підготовки соціальних працівників слугувати прикладом відкритості власному досвіду [4] та відправною точкою формування професійної рефлексії.

Останніми роками, особливо на тлі пандемії Covid-19, викладачі ЗВО старшого віку опинилися в зоні найбільших ризиків, спричинених пришвидшенням технологізації і зміною вимог до забезпечення якості вищої освіти. Загроза втрати авторитету через недостатній рівень володіння інформаційно-комунікаційними технологіями та брак навичок використання іноземної мови для професійної комунікації спричиняє розгубленість, підвищує вразливість та імовірність розвитку професійного вигорання. Водночас ці викладачі мають і значні переваги, що можуть бути корисними в партнерській взаємодії зі здобувачами – їхній досвід систематизації великих обсягів інформації має бути успішно застосованим для виконання тьюторських функцій в освітньому процесі, глибока зацікавленість у переданні власних знань є надійною основою для підтримки постійного зв'язку в умовах дистанційної комунікації зі студентами. Досягнення більшої участі попри труднощі, зумовлені потребою в швидкому засвоєнні великого масиву раніше незнайомих прийомів, подекуди можна здолати через взаємну колегіальну підтримку, вдалий менеджмент, забезпечення технічними засобами навчання і – що найважливіше – через розвиток партнерських стосунків зі здобувачами, відкритість і прозорість у відносинах, визнання вразливості обох суб'єктів у нових, непередбачуваних умовах.

Ще одне проблемне питання розвитку освітньої підготовки студентів ЗВО, що потребує неформальної участі всіх стейкхолдерів у прийнятті рішень та поєднанні зусиль задля його успішного розв'язання – це перспектива запровадження подвійної освіти. За умов порівняно незначної частки практик у загальному обсязі годин освітніх програм першого рівня з соціальної роботи, недостатньої якості практичної підготовки через формальне ставлення

організаторів та брак ресурсів ЗВО і баз практики [6] практична компонента навчання не завжди досягає цілі, й низка компетентностей, що формуються переважно в процесі практичної підготовки, залишаються не сформованими. Ця проблема могла б бути кардинально вирішеною завдяки впровадженню дуальної освіти, однак, через недосконалість нормативно-правової бази, суперечливе ставлення освітніх закладів, недостатню вмотивованість здобувачів і роботодавців успішна реалізація такого проекту наразі є проблематичною [5].

Отже швидкі процеси технологізації, що супроводжують і, водночас, обумовлюють постмодерні соціокультурні процеси, ставлять перед освітою складні завдання, які не мають самоочевидних рішень. Вища освіта з соціальної роботи в Україні на цьому тлі зазнає особливо потужних викликів. Принцип участі, як підґрунтя партнерства для ключових суб'єктів освітнього процесу – викладачів та студентів – за таких умов набуває особливої значущості.

Список використаних джерел

1. Лукін С. Ю. Віртуальний публічний простір та особливості його функціонування. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. Вип. 15. С. 66-69. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-15-13>
2. Паньків О. В., Саноцька Н. Я. Швидкість та миттєвість як провідні характеристики сучасного стилю життя // Гілея: науковий вісник. 2018. С. 211 - 215.
3. Седенков А. Н., Атамурова Ф. С. Вопросы совершенствования системы медицинского образования // Здоров'я, медицина та філософія: стратегії виживання. Матеріали ІХ Міжнародного симпозиуму з біоетики (15-16 квітня, 2021 р., м. Київ) / Упор. С.В. Пустовіт, Б. І. Остапенко. Київ : Графіка і дизайн, 2021. С. 79 - 82.
4. Севостянов П. О. Формування особистісного компоненту індивідуального досвіду в тренінговій роботі як шлях до позитивного образу «Я» в контексті узагальнення уявлень особистості про власне благополуччя // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2020. №68. С. 17 - 22.
5. Семигіна Т. В., Карагодіна О. Г. Переваги та виклики дуальної освіти у соціальній роботі // *Impatto dell'innovazione sulla scienza: aspetti fondamentali e applicati: Raccolta di articoli scientifici «ΛΟΓΟΣ» con gli atti della Conferenza scientifica e pratica internazionale (T. 2), 26 giugno 2020. Verona, Italia : Piattaforma scientifica europea, 2020. P. 59 - 61.*
6. Семигіна Т. В. Організація практики студентів спеціальності «Соціальна робота»: досвід України // *Pedagogical concepts and its features, social work and linguology. Dallas : Primedia eLaunch, 2020. P. 2 - 15.*
7. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні / Український центр європейської політики. Київ, 2020. 216 с.
8. Чешко В. Ф., Коннова Н. О. Глобально-еволюційна криза техногенної цивілізації та принципи біоетики (філософсько-антропологічне есе) // Здоров'я, медицина та філософія: стратегії виживання. Матеріали ІХ Міжнародного симпозиуму з біоетики (15-16 квітня, 2021 р., м. Київ) / Упор. С. В. Пустовіт, Б. І. Остапенко. Київ : Графіка і дизайн, 2021. С. 96 - 100.
9. Шайгородський Ю. Ж. Аномія як суспільний і особистісний феномен // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. Вип. 4. С. 19 - 29.
10. Ямшинська Н. В. Smart технології в освіті // *Web of scholar: International academy journal. Multidisciplinary scientific edition, 2(11) March. Kyiv : RS Global Media LLC company, 2017. P.20 - 23.*
11. Global Social Work Statement of Ethical Principles / IASSW, 2018. URL: <https://www.iassw-aiets.org/2018/04/18/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/> (дата звернення: 18.04.2021).
12. Pradeep M. D., Prasad K. K. Modern paradigm shift in social work profession through technology – new dimension in social work education // *International Journal of Current Research and Modern Education. 2016. Volume I, Issue I, P. 433 - 443.*

13. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Kyiv : CS Ltd., 2015. 32 p. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf (дата звернення: 19.04.2021).

14. Turner L. Metamodernist. Manifesto // Eros & Kosmos. 2011. URL: <http://www.metamodernism.org/> (дата звернення: 19.04.2021).

Качалова Т. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (Україна)

ІНДЕКС ІНКЛЮЗІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Наше суспільство зобов'язане дати можливість кожній особистості, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. В Україні спостерігається тенденція активного включення в соціальне життя осіб з інвалідністю. Цьому сприяє законодавче закріплення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами і надає їм можливість отримувати освіту в усіх навчальних закладах. Інклюзивна форма освіти дозволяє студентам з інвалідністю навчатися у ЗВО, поряд з іншими здоровими студентами та створює оптимальні умови навчання.

Сьогодні не можна говорити про розвиток сучасної освіти без процесів реалізації інклюзії. Саме створення інклюзивного освітнього середовища є важливою умовою включення молоді з особливими потребами в освітній процес закладу вищої освіти. Це забезпечить адаптацію студентів до вимог системи вищої освіти та адаптацію системи до потреб таких осіб.

Актуальність проблеми інклюзивної освіти у вищій школі обумовлена перш за все тим, що в Україні навчається близько 0,4% студентів з особливими потребами і проблема навчання та професійної реабілітації таких студентів потребує нових теоретичних і методологічних підходів та новітніх навчальних технологій.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує неухильне зростання наукового інтересу до створення освітнього середовища у закладах вищої освіти, що потенційно гармонізує розвиток фізичних і духовних сил, здібностей, обдарувань особистості, оптимізує реалізацію потенціалу в умовах гуманізації суспільства, формування внутрішньої інтелектуальної і моральної свободи особистості, орієнтує на соціально значущі духовні цінності.

Сутність теоретичних понять інклюзивної освіти достатньо повно викладена у працях Д. Гарнера, А. Дайсона, М. Кінг-Сірса, Д. Леско, П. Мітлера, М. Уїлл, А. Лурія, Д. Ельконіна, Т. Лормана, Д. Харві та ін. Вивченням окресленої проблеми на пострадянському науковому просторі чимало приділяють увагу такі вчені, як : В. Ардзінба, Т. Бут, С. Колосов, А. Колупаєва, І. Ломакова, М. Сварнік, В. Ткачук, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська, Л. В. Будяк та ін. А в працях В. Бондаря, І. Іванової, І. Калініченко, А. Колупаєвої, К. Кольченко, Г. Нікуліної, Л. Сердюк, А. Шевцова, П. Таланчука обґрунтовано концептуальні основи впровадження інклюзивної освіти в систему вищої освіти України.

Однак, незважаючи на високу потребу в інклюзивній освіті осіб з інвалідністю у ЗВО, її реалізація відбувається з великими труднощами і на даний момент знаходиться на етапі дискусій. На сьогодні не сформовано комплекс нормативно-правових та методичних документів, науково обґрунтованих розробок і рекомендацій, які регулюють і забезпечують організацію навчального процесу студентів з особливими потребами у закладах вищої освіти України; не вивчено проблеми і труднощі соціальної адаптації до вузівського середовища.

Мета дослідження полягає в аналізі умов створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В останні роки спостерігається зростання в соціальній структурі населення країни кількості осіб з інвалідністю й недостатнім рівнем включення в освітнє та соціальне середовища. Створюючи можливості для соціального суспільного і особистісного розвитку молодшої людини з інвалідністю держава не тільки рухається шляхом демократизації, але й готує кваліфіковані кадри для власного майбутнього. Однак вступаючи до вищого навчального закладу молоді з обмеженими можливостями стикається з цілою низкою проблем вирішувати які необхідно в плідній співпраці всіх структурних підрозділів вищу.

Право кожної молодшої людини з інвалідністю на отримання освіти закріплено низкою міжнародних та державних законодавчих документів, основними з яких є: Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти

(1960 р.); «Всесвітня декларація про освіту для всіх» (Таїланд, 1990 р.); «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (ООН,

1993 р.); «Саламанкська Декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами» і програма «Рамки дій за освітою осіб з особливими потребами» (1994 р.); Конвенція ООН «Про права інвалідів» (2006 р.). та ін.; Конституція України (1996 р.); Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.); накази МОН України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» (2005 р.), «Про організацію інтегрованого навчання інвалідів у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації незалежно від форми власності і підпорядкування» (2009 р.), «Концепція розвитку інклюзивної освіти» (2010 р.) та ін.

Однак, на нашу думку, створення та функціонування системи вищої освіти в Україні стає можливим лише за умови розвитку соціальної роботи з молоддю з особливими потребами у закладах вищої освіти, які впроваджують ідеї інклюзивного навчання.

Несприятлива тенденція щодо поширення інвалідності в світі, а в Україні зокрема, спричинила необхідність розв'язання проблеми щодо освіти молоді з інвалідністю. Значною мірою це зумовлено тим, що повноцінне існування та розвиток людини, зокрема осіб з особливими потребами, неможливі без здобуття якісної освіти, а професіоналізація та сприяння кар'єрному росту молоді з інвалідністю потребують розбудови такої системи вищої освіти, де запроваджувалося б навчання студентів з різним рівнем здоров'я на паритетних засадах [2, с.104].

Ми виявили проблеми, які посилюються наявністю протиріч між вимогами, що висуваються сьогодні до соціально успішної молодшої людини, та відсутністю можливостей для осіб з інвалідністю отримати необхідний соціальний досвід шляхом соціальної ексклюзії: наявність середовищних бар'єрів, нетолерантне ставлення оточення, обмеженість міжособистісного спілкування та професійної самореалізації; потребою держави у висококваліфікованих та соціально активних фахівцях та ускладненнями, що виникають у студентів із особливими потребами на шляху здобування якісної вищої освіти, у зв'язку з практично-методичною неготовністю середовища ЗВО [1, с. 23-41].

Для молодих людей з інвалідністю визначені суперечності розвитку особистості у студентському віці можуть посилюватися під впливом внутрішніх (інтелектуальний рівень, вихованість, характерологічні особливості тощо) і зовнішніх стигматизуючих (економічний, політичний, соціальний тощо) факторів [3, с. 38]. Ми вважаємо, що такий фактор як «стан здоров'я» є багатовимірним і не може розцінюватися тільки як внутрішньо-особистісний, а має розглядатися і як соціальний. Через проблеми здоров'я, що призводять до інвалідності особистості, відбуваються зміни траєкторії психологічного і соціального розвитку людини, що спричиняють маргіналізацію та соціальну ексклюзію [2, с.211].

На нашу думку, ефективність вищої освіти для людей із особливими потребами багато в чому залежить від готовності особистості до повноцінного функціонування в суспільстві, здобутті знань, переходу від позиції «споживача» до позиції «творця».

Ми з'ясували сутність соціальної роботи зі студентами з інвалідністю в умовах ЗВО і дійшли висновку, що необхідність вирішення соціально-педагогічних проблем зумовлює потребу у налагодженні взаємодії між всіма суб'єктами освітнього процесу. При чому, подолання проблем студентської молоді з інвалідністю має бути важливим завданням соціально-педагогічної діяльності у вищій школі. Відбуватись це має шляхом розвитку соціальних якостей студентів із особливими потребами, соціальне виховання студентської молоді, організоване фахівцями соціально-педагогічної сфери, за умови впровадження посади соціального педагога у вищій школі як логічного продовження загальнодержавної системи соціального виховання в цілому.

Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України є ключовим чинником, що впливає на інтенсивне реформування традиційної вищої школи, уможливаючи доступ до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами. Збільшення фактичної чисельності молоді, у якій констатовано інвалідність, та інтенсивність інтеграції таких осіб в освітній простір вимагають формування інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України. Це дасть змогу забезпечити неперервність навчання, створити можливості для самореалізації молоді з інвалідністю.

Інклюзія створює умови для активізації участі всіх студентів і викладачів. Вона допомагає ЗВО більш повно враховувати різноманітні особливості студентів, обумовлені їхнім походженням, умовами проживання, інтересами, досвідом, знаннями і навичками. Інклюзивний розвиток відбувається тоді, коли викладачі і студенти в своїх діях керуються інклюзивними цінностями та поєднують споріднені ініціативи. Водночас, ефективність їхніх ініціатив знижуватиметься, якщо ЗВО не демонструє готовності ввести інклюзивні цінності до свого більш формалізованого плану розвитку. Індекс можна інтегрувати до процесу створення такого плану. Для цього потрібно організувати всебічний аналіз діяльності ЗВО та її відносин зі своїми спільнотами та середовищем. Такий метод сам по собі сприяє інклюзивному розвитку ЗВО, він ґрунтується на тому, що вже відоме, та спонукає до подальшого вивчення ситуації.

На нашу думку, інклюзивний розвиток передбачає процес порівняння існуючої практики ЗВО з тими кроками, щоб навчальний заклад став інклюзивним. Індекс інклюзії забезпечує структурований огляд існуючої практики вищого закладу вищої освіти з максимальною участю всіх. Такий процес самооцінки сам по собі стає частиною інклюзивного розвитку.

У цьому аспекті ЗВО може керуватися «Індексом інклюзії», основною метою якого є покращення навчальних досягнень 100% студентів шляхом використання інклюзивної практики. Це відбувається через процес самооцінювання трьох основних аспектів:

- Культури навчального закладу.
- Освітньої політики на рівні навчального закладу.
- Практики впровадження інклюзивних підходів.

Освітня політика на рівні навчального закладу регламентує його діяльність, практика включає в себе навчання, викладання, розробку та використання ресурсів, а організаційна культура відображає ставлення, цінності та переконання [1].

Отже, визначені три основні аспекти і створюють безбар'єрне освітнє середовище.

Висновки. Стратегія розвитку інклюзії навчального закладу шляхом створення безбар'єрного середовища - це не просто сума якихось пропозицій зі здійснення в навчальному закладі додаткових дій та ініціатив по відношенню до студентів з інвалідністю, у ній розкриваються способи позитивної зміни навчального закладу відповідно до інклюзивних цінностей. Ці позитивні зміни не є тільки альтернативою підвищення успішності студентів, вони повинні сприяти створенню справжніх відносин співробітництва в середовищі студентів і викладачі ЗВО. Прийняття й дотримання сформульованих у стратегії розвитку інклюзії цінностей і принципів інклюзії дозволять домогтися сталого покращення розвитку у закладі вищої освіти підходів, характерних для інклюзивної освіти.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/>.
2. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково- методичний збірник. К. Контекст, 2000. 336 с.
3. Фудорова О. М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціум через механізми університетської освіти. <http://dspace.univer.kharcov.ua/bitstream/123456789/4795/2/Fudorova.pdf>

Кирпань Е. В.,

студентка 2 курсу скороченого терміну навчання, гр. 0026-стн
Сумський Державний Педагогічний Університет ім. А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ ЛЮДЬМ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ

Однією з особливостей розвитку соціальної роботи в Україні в сучасних умовах є активне вивчення та впровадження соціальної допомоги. З багаторічної практики зарубіжної теорії соціальної роботи наші науковці та спеціалісти соціальної сфери запозичили поняття «клієнт», яке в останнє десятиріччя стало широковживаним терміном у вітчизняній соціальній роботі. Активними користувачами послуг в соціальній сфері є люди похилого віку, які в силу своїх соціальних особливостей потребують допомоги держави.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2] не дає визначення поняттю «пенсійний вік». Тобто, пенсійний вік можна визначити як вік людини, з настанням якого особа може, за загальним правилом, звернутися за призначенням пенсії.

На разі в Україні, в сучасних умовах життя, люди пенсійного віку зіштовхуються з багатьма проблемами, а саме: побутовими, матеріальними, економічними та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. На жаль, коефіцієнт людей похилого віку зростає. Згідно даних офіційної статистики уже кожний п'ятий житель досяг 60-річного віку. Число людей 65 років і старших, що у 1994 році становило 14 %, у 2025 році збільшиться до 21 % [6]. Рівень постаріння сільського населення в Україні вищий, ніж міського: частка населення після працездатного віку на початок 2013 р. у селах становила 23,2%, в містах – 20,6% [4]. Станом на 1 січня 2021 року в Україні налічувалося 11,1 мільйона пенсіонерів, із яких 2,7 млн. – працюючі. Негативною тенденцією у суспільстві залишається дискримінація людей за віком, тобто неприйняття молодим і сильним поколінням старих і слабких. Пенсіонери, переважно, є соціально-незахищеними та часто перебувають за межею бідності.

Зазначимо, що зміна соціального статусу – вихід на пенсію, насамперед, негативно позначається на моральному та матеріальному становищі людини, негативно впливає на психічний стан. Стверджуємо, що за таких умов знижується опірність до захворювань і адаптація до змін навколишнього середовища. З переходом у категорію пенсіонерів у людей часто змінюються ціннісні орієнтири, такі як сенс життя та ціннісна ієрархія самооцінки [3, с. 288].

Окреслення проблем людей пенсійного віку вказує на необхідність допомоги даній категорії населення. Через це, постає необхідність вдосконалення діяльності у сфері соціальної допомоги людям пенсійного віку, розробляти нові форми, принципи та методи роботи з даною категорією.

На сьогодні головною умовою виходу на пенсію за віком є досягнення пенсійного віку та необхідний страховий стаж. Саме це є умовою виплати людині соціальної допомоги. В Україні функціонують різні центри, установи та портали, які займаються роботою з людьми пенсійного віку та надають відповідні соціальні послуги. Серед них: пенсійний фонд, територіальні центри соціального обслуговування та інші соціально орієнтовані установи.

Одним із основних понять в системі надання соціальних допомог є поняття пенсії. У науковій літературі досить детально розглянуто визначення поняття пенсії, як виду соціальної допомоги та виокремлено інші види соціальної допомоги людям пенсійного віку. Б. Сташків визначає пенсію як «щомісячну грошову виплату фізичним особам зі спеціально створених для цього пенсійних фондів на умовах та в порядку, передбачених нормативними актами й договорами» [5, с. 272], На увагу заслуговує позиція М. Захарова, який вважає, що пенсія – «це грошове забезпечення, що виплачується пенсіонерам і непрацездатним безкоштовно за рахунок суспільних фондів споживання у зв'язку з їх трудовою або іншою корисною для суспільства діяльністю в минулому, яке є основним джерелом для існування» [5, с.231]. Ґрунтовною є наукова позиція І. Ярошенко щодо визначення категорії пенсій. Так, науковець тлумачить пенсії як «регулярні грошові виплати, які отримують громадяни від держави та спеціальних фондів після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, за вислугою років» [7, с. 111].

Стверджуємо, що нарахування та виплата грошових виплат у вигляді пенсії є основною формою державної соціальної допомоги людям пенсійного віку, але, на жаль, не оптимальною в силу різних соціально-економічних, демографічних та інших факторів.

Згідно ст. 2 Закону України «Про пенсійне забезпечення» громадяни України донедавна отримували такі види пенсій: трудові та соціальні [1].

Трудові пенсії поділяються на:

1. За віком. Право на пенсію за віком мають громадяни, які досягли пенсійного віку та набули необхідний страховий стаж. Для виходу на пенсію у 2020 році після досягнення віку чоловіками 60 років та жінками 59 років потрібно мати страховий стаж не менше 27 років. Якщо у людини на час досягнення зазначеного пенсійного віку немає необхідного страхового стажу, вона зможе вийти на пенсію за віком пізніше, після досягнення 63 або 65 років. Якщо людина продовжуватиме офіційно працювати та набуде необхідний страховий стаж, то пенсія може бути призначена відразу після його набуття [9].

За наявності права на призначення пенсії її розмір визначається відповідно до ст.27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Пенсія за віком призначається з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення особою пенсійного віку.

2. По інвалідності; пенсії по інвалідності призначаються в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату здоров'я, внаслідок:

а) трудового каліцтва або професійного захворювання;

б) загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства).

Пенсії по інвалідності призначаються незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

3. У разі втрати годувальника; право на пенсію в разі втрати годувальника мають непрацездатні члени сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні. При цьому дітям пенсії призначаються незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, також мають право на пенсію, якщо згодом втратили джерело засобів до існування. Члени сім'ї померлого вважаються такими, що були на його утриманні, якщо вони були на його повному утриманні або одержували від нього допомогу, яка була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Члени сім'ї померлого, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували яку-небудь пенсію, мають право перейти на нову пенсію [1].

4. За вислугу років, пільгові пенсії. Право на пенсію за віком на пільгових умовах за списками № 1 та 2 визначається відповідно до ст. 13 та 100 Закону України «Про пенсійне забезпечення». Тобто, для призначення пенсії за віком на пільгових умовах потрібно досягти

певного пенсійного віку та мати відповідний стаж роботи (за списками № 1 або № 2). Пенсія за віком на пільгових умовах призначається з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку, якщо звернення за пенсією відбулося не пізніше трьох місяців з дня досягнення пенсійного віку. У разі звернення після спливу тримісячного терміну – з дня звернення. Пенсія за віком на пільгових умовах призначається довічно.

Соціальні пенсії – це щомісячні державні виплати особам, які не мають необхідного стажу роботи для призначення трудової (страхової) пенсії (за віком, по інвалідності, по втраті годувальника). Відповідно до розділу III Закону України «Про пенсійне забезпечення» соціальні пенсії призначаються і виплачуються непрацюючим громадянам.

Ознаки соціальних пенсій (допомог):

- право на них мають незастраховані особи;
- фінансуються з державного бюджету;
- їх мета – матеріальна підтримка осіб, що її потребують.

Слід зазначити, що на сьогодні пенсіонерам сплачуються лише трудові пенсії, оскільки соціальні пенсії скасовано, замість них сплачуються соціальні допомоги. Соціальна допомога – це одна з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством. Соціальна допомога буває державною, благодійною, гуманітарною, грошовою або натуральною тощо.

Так, державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам – це щомісячна державна допомога, що надається у грошовій формі особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державна соціальна допомога на догляд призначаються з дня звернення за допомогою [8].

Новим видом допомоги людям пенсійного віку є допомога на догляд одиницею особам, які досягли 80-річного віку, яку було запроваджено 29 липня 2020 року Кабінетом Міністрів України. Державна соціальна допомога на догляд встановлена у розмірі 40 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Як висновок, хочеться зазначити, що, хоча в Україні існують різні види соціальних допомог пенсіонерам, жодна з них не в змозі забезпечити гідний рівень життя людині після закінчення трудових відносин. Для України вкрай важливе впровадження інноваційних технологій ведення соціального забезпечення та надання підтримки громадян після виходу на пенсію.

Список використаних джерел

1. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 05.11.1991 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 3. С. 10.
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 29.05.2003 // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 49-51, ст. 376.
3. Краснова О. В., Лидерс А. Г. Социальная психология старения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений подготовка, розуміння і знання психологічних особливостей людей похилого віку. М. : Издательский центр «Академия», 2002. 288 с.
4. Населення України. Імперативи демографічного старіння. К. : ВД «АДЕФУкрaina», 2014. 288 с.
5. Шашків Б. І. Теорія прав соціального забезпечення : навчальний посібник. К. : Знання, 2005. 405 с.
6. Безруков В. В., Чайковська В. В., Вержиковська Н. В., Хаджинова Н. А. Шляхи підвищення якості і доступності надання первинної медичної допомоги людям літнього і старечого віку (огляд літератури та власних досліджень) // *Журнал АМН України*. 2007. Т. 13, № 2. С. 291–305.
7. Ярошенко І. С. Право соціального забезпечення : навчальний посібник. К. : КНЕУ, 2005. 232 с.

8. Міністерство Юстиції України [офіційний сайт]. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_7149.

9. Пенсійний Фонд України [офіційний сайт]. URL : <https://www.pfu.gov.ua/>.

Кожина Г. М.,

доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи

Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

Рассказова О. І.,

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР (м. Харків, Україна)

Могилко О. П.,

викладач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи

Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

РЕАБІЛІТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ЗЛОВЖИВАЮТЬ АБО ЗНАХОДЯТЬСЯ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН: ДОСВІД ЦЕНТРІВ ДЕННОГО ПЕРЕБУВАННЯ ЗА ПРОГРАМОЮ «КОМПАС»

Тривалий час в Україні не звертали увагу на проблему, пов'язану з вживанням підлітками психоактивних речовин. Сьогодні ж це одна з основних тем для обговорення у засобах масової інформації, на рівні практиків, які працюють з підлітками, серед науковців та представників органів державної влади й місцевого самоврядування.

Помилки у системі сімейного виховання, підвищена стресогенність середовища, у якому зростають підлітки, з одного боку та поширення наркобізнесу й зростання маркетингового різноманіття наркотиків, з іншого, сприяють збільшенню попиту серед підлітків на різні стимулятори та інші психоактивні речовини, що призводять до зловживання та залежності від них.

Гостроти цій проблемі додає відсутність необхідних сервісів для профілактики та подолання наслідків зловживання наркотичними речовинами, орієнтованих на потреби підлітків. Свідченням тому є відсутність в Україні спеціалізованої системи реабілітації для неповнолітніх споживачів наркотиків. Як наслідок, вирішення проблеми наркотичної залежності підлітків, здебільшого займаються реабілітаційні центри для дорослих споживачів наркотиків.

За результатами Моніторингу реабілітаційних центрів і опитування людей, які проходять реабілітацію від наркозалежності, що проводилося Державною установою «Центр психічного здоров'я і моніторингу наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я України» серед осіб, які прийняли участь у опитуванні виявилось 9,4% осіб у віці від 15 до 18 років, що підтверджує факт перебування неповнолітніх поряд з дорослими в реабілітаційних центрах. Окрім цього, зазначений моніторинг роботи реабілітаційних центрів в Україні підтвердив, що в цих центрах є частою практикою порушення прав людей, використання не обґрунтованих науково та не перевірених практично підходів та відсутність спеціальних умов для надання реабілітаційних послуг для неповнолітніх [1].

Відповідно до Міжнародних стандартів лікування наркоманії та розладів, пов'язаних із вживанням наркотиків (UNODC-WHO International Standards for the Treatment of Drug Use Disorders. Draft for field testing, 2016), діти та підлітки, які проходять реабілітацію мають перебувати окремо від дорослих [2]. Крім того, установи, які надають реабілітаційні послуги дітям та підліткам повинні прагнути налагодити зв'язок з іншими сферами соціального життя підлітків, такими як школа, осередки для спортивних занять та хобі дітей, і враховувати важливість побудови позитивних взаємозв'язків з однолітками. У реабілітації підлітків по можливості повинна заохочуватися активна участь батьків. Необхідним також є

забезпечення співпраці зі службами опіки для дітей. Зрозуміло, що реабілітаційні центр для дорослих не може забезпечити дотримання відповідних умов надання допомоги підлітками. Тому альтернативою може стати впровадження реабілітаційної програми у вже існуючих в Україні центрах денного перебування для підлітків. Так, з початку 2020 року у Центрі денного перебування «Компас» Харківського благодійного фонду «Благо» почали впроваджувати власну програму реабілітації підлітків, які зловживають або знаходяться в залежності від психоактивних речовин. Програма отримала назву «Компас». Програма здобула експертну оцінку від науковців з кафедри соціальної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР та кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету і була рекомендована для поширення серед підлітків.

Зазначеною програмою передбачено чітку структуру процесу реабілітації, окреслено перелік фахівців та їх компетенції. За програмою реабілітація підлітка здійснюється у 10 етапів. Окрім фахівців із соціальної роботи, педагогіки та психології, програма передбачає залучення менторів для підтримки позитивних змін. За необхідності, програма передбачає надання медичної допомоги, що здійснюється відповідним фахівцем у спеціалізованих медичних закладах. Програмою також передбачено для підлітків, які проходять реабілітацію, два короткотривалих табори метою яких є підкріплення мотивації на лікування – на початку програми та підтримка мотивації безпечної поведінки й закріплення навичок протистояння негативним факторам соціального середовища – наприкінці програми реабілітації. Програмою передбачено он-лайн підтримку підлітків, що пройшли реабілітацію та індивідуальну й групову роботу з їх близьким оточенням.

У програмі враховані вікові, психологічні особливості підліткового віку та основні чинники соціалізації людини у цей період життя. В основу програми закладено концептуальну ідею щодо необхідності формування поведінки не пов'язаної з ризиком для життя та здоров'я в умовах природного соціального середовища, оскільки підлітковий вік – це період важливий для встановлення необхідних соціальних зв'язків, формування особистісних якостей та навичок протистояння впливу негативним факторам соціального середовища. Програма базується на використанні сильних сторін підлітка та залученні його власних ресурсів до подолання проблеми, пов'язаної із наявністю залежності.

Підставами для включення особи до програми реабілітації є: зловживання або наявність залежності від ПАР; наявність негативних наслідків, пов'язаних із вживанням ПАР (погіршення фізичного чи психічного здоров'я, наявність проблем у спілкуванні з близьким соціальним оточенням / сім'єю, погіршення економічного / фінансового стану, поява проблем у навчанні, поява проблем із законом, зміна кола інтересів); запит від клієнта або батьків, опікунів чи інших законних представників неповнолітньої особи.

Головною умовою включення до програми реабілітації є усвідомлення підлітком наявності проблеми, викликаній вживанням ПАР та його персональна згода на участь у програмі реабілітації. У разі, якщо підлітку або його законному представнику було рекомендовано третьою стороною (інспектори секторів ювенальної превенції, шкільні офіцери поліції, психологи, соціальні працівники, інші педагогічні працівники закладів освіти, фахівці соціальних служб та служб у справах дітей, сімейні лікарі тощо) проходження програми реабілітації, з таким підлітком проводиться мотиваційне консультування з метою входу в програму.

Причини відмови включення підлітка до програми реабілітації: наявність психотичних розладів (делірій, психозів, суїцидальних ризиків тощо); наявність соматичних протипоказань (відкрита форма туберкульозу, ГРВІ, загострення хронічних захворювань).

Протягом 2020 року в програму включено 7 підлітків з них 3 дівчини та 4 хлопця віком від 17 до 19 років (хлопці віком 17 – 18 років; дівчата віком 18 – 19 років) Клієнтами програми реабілітації вони стали в результаті перенаправлення шкільними офіцерами поліції, ювенальної превенції, рекомендації друзів; також було зафіксовано 2 випадки самозвернення підлітків. Станом на кінець вересня перші 2 учасники програми успішно завершили амбулаторну частину реабілітаційної програми та он-лайн підтримку. Підлітки відмовилися

від вживання наркотиків, навчилися казати «Ні» та чинити опір тиску однолітків; налагодились взаємовідносини в сім'ї; було відновлено навички праці та навчання. Термін реалізації реабілітаційної програми тривав 8 місяців, з яких 6 – амбулаторних та 2 місяці підтримки он-лайн. У зв'язку з необхідністю проведення консультування он-лайн, під час карантину, тривалість програми було подовжено на 2 місяці.

Інші учасники знаходяться на різних етапах програми, а саме 1 учасник – на етапі підготовки до виходу з програми, 3 учасники – першому етапі (пройшли психодіагностику та складений індивідуальний план програми, який буде реалізовуватись протягом трьох місяців). Один клієнт достроково завершив програму за власним рішенням.

Оскільки початок впровадження програми припав на період карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19, довелося адаптуватися до нових умов. Так, один клієнт був включений в програму реабілітації під час карантину та всі послуги надавалися йому та його батькам он-лайн. Нажаль, цей підліток вирішив достроково завершити програму реабілітації. Його рішення обумовлене небажанням матері змінювати свою модель поведінки по відношенню до хлопця. Разом з тим, варто зазначити, що у нього стабілізовано рівень самооцінки, сформовані короткострокові цілі, вміння контролювати власні емоції і не замикатися у світі фантазій та ілюзій при переживанні невдач. Беручи до уваги такі зміни можемо прогнозувати, що відмова від споживання наркотиків може виявитися стійкою. Такий випадок в роботі дає можливість говорити, що реалізація програми реабілітації он-лайн можлива, проте за умови, що близьке оточення буде включатися в роботу з фахівцями та давати можливість, за вимогою підлітка, працювати сам на сам із фахівцями задля дотримання принципу конфіденційності.

Отже, перші успіхи впровадження програми «Компас» вказують на необхідність її подальшого пілотування та впровадження у систему послуг для підлітків-споживачів наркотиків у центрах денного перебування. Потребує подальшої перевірки й низка складників, що не були реалізовані через проблеми, пов'язані з карантинними обмеженнями. Так з програми було виключено творчу складову, оскільки проблематично відслідковувати ефект від її впровадження, а деякі завдання, що передбачають спільну роботу клієнта та соціального працівника, взагалі виявилися у таких умовах неможливими для виконання. З метою обмеження контактів з третіми особами та через ускладнене переміщення містом під час карантину довелося відмовитися від підтримки менторів позитивних змін.

Аналізуючи результати впровадження програми, зазначимо, що велику роль у реабілітації підлітків відіграли мотиваційні табори. Зокрема, доречним у проведенні мотиваційних таборів виявилось залучення підлітків до облаштування табору, приготування їжі, розробки програми табору. Такі дії сприяли розвитку вміння працювати в команді, розподілу обов'язків, прояву лідерських здібностей та відчуття власної значущості кожного учасника. Варто зазначити, що успішному завершенню програми реабілітації сприяє структурована робота з батьками, законними представниками або близьким оточенням (хлопцем/дівчиною клієнта). Яка включає консультації з особливостей психофізіологічного розвитку підлітка, когнітивних процесів, підтримки позитивних змін клієнта. Батьки слідуючи рекомендаціям фахівців допомагають дитині подолати шлях до змін. Також варто зазначити, що в разі роботи із хлопцем/дівчиною клієнта особлива увага приділяється вмінням вирішувати конфлікти за допомогою застосування копінг-стратегій, ефективній комунікації, формування сімейних цінностей, а також профілактиці домашнього насилля, аб'юзу.

Список використаних джерел

1. Моніторинг реабілітаційних центрів і опитування людей, що проходять реабілітацію від наркозалежності. URL:https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/rehabilitation_for_print.pdf (дата звернення: 25.04.2021).

2. International Standards for the Treatment of Drug Use Disorders — Draft for Field Testing https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/CND_Sessions/CND_59/ECN72016_CRP4_V1601463.pdf (дата звернення 25.04.2021).

Коленіченко Т. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Васильєва А. О.,

здобувачка вищої освіти 1 курсу, гр. СР-201
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність. У сучасному світі існують суперечливі погляди щодо місця соціальних мереж в житті людини і на вплив соціальних мереж в процесі становлення особистості. Діджиталізація всіх сфер суспільного життя призводить до того, що в сучасних умовах розвитку суспільства соціальні мережі стають невід'ємною частиною життя кожної особистості. Відповідно, процеси діджиталізації впливають і на молоде покоління, яке значну частину свого часу проводять в мережі Інтернет, що безпосередньо впливає на процес їх становлення як особистості.

Використовуючи метод моніторингу, ми проаналізували кількість користувачів соціальних мереж наприкінці 2020 на початку 2021 року. Відтак за цей період кількість користувачів збільшилася на сім мільйонів осіб (дані GlobalLogic із посиланням на результати дослідження, проведеного на базі відкритих даних). За період пандемії в Україні з 19 мільйонів користувачів цифра збільшилася до 26 мільйонів тих, хто зареєструвався в соціальних мережах. За даними GlobalLogic, із 2019 року кількість українців в Instagram зросла на 22 відсотки, а у Facebook - на сім відсотків. Нині, цими соцмережами користуються 14 і 16 мільйонів українців відповідно.

"За останній рік нова соціальна мережа TikTok досягла 16 відсотків користувачів з України, її зростання становило 500 відсотків. Найпопулярнішою соцмережею залишається YouTube з охопленням 96 відсотків користувачів в Україні. У середньому на сайті вони проводять майже 40 хвилин на день", - зазначають у GlobalLogic [8].

Отже, проаналізувавши ситуацію щодо збільшення кількості користувачів соціальних мереж, ми можемо стверджувати про актуальність зазначеної теми.

Вплив соціальних мереж на особистість досліджували такі науковці як: О. Белінська, Ю. Данько, Є. Акімова, Ю. Бабаєва, А. Жичкина, О. Філатова та ін.

Початком популярності соціальних мереж прийнято вважати 2003-2004 рр., коли були введені в дію LinkedIn, Facebook і MySpace. В Україні мода на соціальні сервіси виникла дещо пізніше. Водночас статистичні дані свідчать, що за останні роки кількість користувачів соціальних мереж значно збільшилася й охоплює усі вікові групи.

Мета статті – проаналізувати соціальні мережі, які існують в Україні і визначити їх вплив на становлення особистості.

На сьогодні, соціальні мережі є одним із соціальних інститутів, який тією чи іншою мірою виконує замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові та соціальні категорії. Відповідно, соціальні мережі досить сильно впливають на будь-яку особистість та на процес формування її поведінки. Негативним є той аспект, що інформація в Інтернет-мережі є недостатньо організованою та керованою [1].

Соціальні мережі поділяються відповідно до таких критеріїв:

1. класифікація за аудиторією:

- широкі соцмережі приймають усіх користувачів, незалежно від їхнього походження. Facebook розпочав своє існування як мережа для студентів, але зараз це основна мережа для дружби. Більше того, у Facebook є спільноти та групи, сформовані навколо брендів та інтересів;

- нішеві соцмережі мають на меті об'єднати людей, які походять із конкретної ніші та мають спільну мету. Наприклад, The-Dots – це спільнота для творців, які хочуть співпрацювати та ділитися своїми навичками.

2. Класифікація за призначенням:

- інформаційні соціальні мережі, які інформують громади про новини та акції та вирішують повсякденні проблеми. Вони включають дискусійні форуми та соцмережі огляду споживачів, такі як Yelp, Zomato, TripAdvisor та Reddit;

- освітні соціальні мережі дозволяють студентам комунікувати. Деякі популярні приклади – Pinterest (певною мірою) та ResearchGate;

- соціальні мережі знайомств підходять людям, які хочуть налагодити стосунки. Приклади включають Badoo, How About We і Tinder;

- мультимедійні та соціальні мережі обміну контентом дозволяють користувачам ділитися своїм унікальним контентом (статтями, фотографіями тощо) через блоги та публікації;

- мережі соціальних зв'язків дозволяють людям підтримувати зв'язок один з одним. Такі мережі, як Twitter і Facebook, об'єднують людей;

- платформи, що базуються на роботі, включають платформи (TaskRabbit, Airbnb) та платформи огляду споживачів (Zomato, Foursquare). Люди можуть шукати інформацію про бренди, продукти та послуги, а також здійснювати покупки;

- торговельні мережі дозволяють користувачам робити покупки в Інтернеті.

3. Класифікація за платформою:

- ло веб-мереж можна отримати доступ лише з настільних комп'ютерів. Facebook, YouTube та Twitter – одні з найпопулярніших соціальних мереж сьогодні – розпочалися як веб соціальні мережі;

- гібридні мережі поєднують в собі Інтернет та мобільні можливості, і до них можна отримати доступ з будь-якого пристрою. Вони оптимізовані для мобільних пристроїв та мають мобільні додатки для iOS та Android. Наприклад, Facebook та LinkedIn в якості прикладів. Ви можете отримати доступ до цих платформ зі свого ноутбука, ПК, планшета та мобільного телефону;

- чисті мобільні мережі – це програми, призначені для роботи на мобільних пристроях, таких як смартфони, планшети та смарт-годинники. Деякі популярні приклади включають Telegram та Snapchat [7].

До найпопулярніших соціальних мереж відносяться:

- Facebook (www.facebook.com) – найчисленніша за кількістю користувачів міжнародна соціальна мережа (1,5 млрд.), де можна знайти своїх друзів, колег, знайомих, сторінку потрібної організації, необхідну інформацію різної тематики.

- Twitter (www.twitter.com) – популярна соціальна мережа, що нагадує мініблоги. Ця соціальна мережа набула популярності серед людей, які регулярно обмінюються інформацією, зокрема, журналістів. Кількість користувачів – близько 300 млн.

- Google+ (www.plus.google.com) – соціальна мережа відомого гіганта Google. У 2013 році їй вдалось за чисельністю відвідувачів випередити.

- Twitter. Вона налічує близько 500 мільйонів зареєстрованих користувачів.

- Instagram (www.instagram.com) – соціальна мережа, яка набула великої популярності в останні роки, її мета – допомогти іншим соціальним мережам розповсюдити фотознімки та відеозаписи користувачів. Кількість користувачів – близько 400 млн.

- TikTok — соцмедійна програма для створення та поширення відеофайлів та онлайн-трансляцій. Сервіс запущено у вересні 2016 китайською компанією ByteDance. Це найпопулярніша платформа для коротких відео в Азії, яка поширилася на інші частини світу і швидко набирає популярність. Додаток дозволяє користувачам створювати музичні, танцювальні, комедійні та інші відео тривалістю до 15 секунд. Кількість користувачів програми сягнула 1 млрд млн з 170 країн [6].

На сьогодні, соціальні мережі заповнили життєдіяльність особистості і безпосередньо впливають на її процес соціалізації. Адже соціальними мережами впроваджуються нові правила і форми взаємодії, спілкування, побудови стосунків тощо.

Уявити сучасну людину без соціальних мереж просто неможливо. Спілкування, пошук інформації і друзів, обмін новинами, можливість слухати музику, дивитися відео і

фотографії. Складно собі уявити, що колись люди могли обійтися без профілю в соціальній мереж. Розглянемо вплив соціальних мереж на становлення особистості підлітка.

Перше, що впливає на становлення особистості – це вплив на інтелектуальний рівень підлітка. Уважність може знижуватися навіть тоді, коли смартфонами не користуються: навіть того, що гаджет просто є поруч, достатньо, щоб несвідомо відволікати увагу. Вся справа у тому, що смартфони стали невід’ємним «вікном», а тому наш мозок автоматично приділяє їм увагу: «сигнал із телефону активує систему уваги, яка відповідає за сприйняття звуку свого імені».

Також, на становлення особистості впливає комунікація в соціальних мережах, оскільки це відхід від справжнього життя, неможливість налагодити контакти з реальними людьми. І ця проблема дійсно дуже небезпечна: підліток зосереджується на власних переживаннях, перестає спілкуватися з рідними та близькими, так як не знаходить належного розуміння з їхньої сторони. Підлітки втрачають навички прояву інтересу до інших людей у реальному житті.

Соціальні мережі впливають не тільки на психологічний стан здоров’я підлітка, але і на його фізичне здоров’я. Якщо тривалий час перебувати в Мережі, то погіршується пам’ять, підвищується дратівливість, знижується працездатність, психіка стає нестійкою, можна навіть втратити навички реального спілкування. Соціальні мережі впливають на настрій, сон, викликають стрес, тривожність, іноді навіть депресію, а також молодь, яка активно використовує соціальні мережі частіше почуває себе самотньою. Від постійного перебування перед монітором погіршується зір, від клавіатури і мишки виникає тунельний синдром, сидячий спосіб життя сприяє розвитку сколіозу, остеохондрозу, артрозу, також спостерігаються проблеми в роботі шлунково-кишкового тракту і серцево-судинні патології, такі як аритмія, тахікардія, тромбоз, варикоз, гіпертонія. Якщо вчасно не відірватись від телефона, то людина може не тільки зіпсувати відносини з близькими і друзями, але і втратити здоров’я, роботу і навіть позбутися сенсу життя. За статистикою, серед людей, залежних від Мережі, великий відсоток самогубців. На відміну від інших залежностей, Всесвітня мережа стає не просто сенсом життя, а по суті, самим життям [2].

Позитивною рисою соціальних мереж є можливість створення груп за інтересами. Кожен зможе знайти те, що йому до душі. Також до позитивних аспектів особистісного розвитку за допомогою Інтернет спілкування можемо віднести подолання комунікативного дефіциту, розширення кола знайомих. При цьому дружба в соціальних мережах часто досить поверхнева [5].

Варто підкреслити, що сучасна молодь розглядає Інтернет і соціальні мережі як основне та перевірене джерело інформації. У соціальних мережах користувачі також можуть задовольнити потреби у самовираженні та самореалізації. Таким чином, підлітки використовують соціальні мережі для демонстрації особистої позиції щодо обговорюваних питань, власних досягнень, розробок або творчості. У цьому випадку для значної частини користувачів самовираження стає важливішим мотивом для використання соціальних мереж, ніж спілкування або отримання інформації [3].

Варто зауважити, що соціальні мережі сприяють розвитку електронного навчання й освіти в цілому, пропонуючи нові технічні та методичні засоби. Велика кількість різноманітного відео- й аудіо-контенту створює умови для кращого засвоєння навчального матеріалу.

Вважаємо за доречно проаналізувати шляхи подолання залежності у підлітків:

- важливо проводити більше часу подалі від соціальних мереж, бажано на свіжому повітрі;
- для покращення якості сну корисним також буде ставити смартфон подалі від ліжка, а як будильник використовувати класичний годинник;
- під час навчання телефон необхідно не просто поставити на режим без звуку, але й відкласти його якомога далі;
- найкращим способом запобігти проблемі залежності від соціальних мереж у підлітків є підвищення їхньої обізнаності про можливі наслідки надто тривалого

використання телефону, але й не слід забувати про те, що діти завжди беруть приклад з дорослих, а тому потрібно стати для них прикладом;

- соціальні мережі мотивують на заняття спортом, на рух та мотивують [4].

Сьогодні існує безліч сучасних додатків для телефонів, націлених на покращення здоров'я людини – від програм, що стежать за вагою, до повноцінних йога-уроків. Є додатки, які відстежують частоту та ступінь головного болю, нагадують про необхідність вживати більше води та аналізують якість сну. Більш того, сьогодні навіть є багато програм, які дозволяють контролювати залежність від смартфонів для покращення самопочуття.

Тому, лише ми самі обираємо, як використовувати «розумні телефони» та який вплив вони матимуть на наше життя.

Список використаних джерел

1. Смірнова О. Соціальний Я. Про вплив соцмереж на нас і наше життя [електронний ресурс] URL: [https://blog.allo.ua/ua/sotsialnij-ya-pro-vpliv-sotsmerezha-na-nas-i-nashe-zhittya_2018-01-13/]
2. Савчук Т. Вплив смартфонів на рівень щастя, інтелекту та нове покоління [електронний ресурс] URL: [https://www.radiosvoboda.org/a/28705680.html#:~:text=Вчені%20попереджають%3A%20надмірне%20використання%20смартфонів,біль%20та%20знижує%20гостроту%20зору]
3. Пашинська І. Всі говорять, що гаджети шкідливі для здоров'я. Чи справді це так [електронний ресурс] -URL: [https://espresso.tv/article/2017/08/04/shkidlyvi_gadzhetu]
4. Як смартфони впливають на життя підлітків: дослідження. [електронний ресурс] - URL: [https://konkurent.ua/publication/17622/ak-smartfoni-vplivayut-na-zhittya-pidlitkiv-doslidzhennya-/]
5. Інтернет мережа та її негативний вплив на особистість. [електронний ресурс] - URL: https://krlk.gov.ua/2019/12/internet-merezha-ta-ii-negativnij-vpliv-na-osobistist.html
6. Вплив соціальних мереж на формування підлітків. [електронний ресурс] - URL: file:///D:/041cf057f5dfb5204385e35b82eed715.pdf.pdf]
7. Що таке соціальні мережі? . [електронний ресурс] - URL: [https://futurenow.com.ua/shho-take-sotsialni-merezhi-vydy-klasyfikatsiya-bezpeka/]
8. Микола Кондратенко. За рік карантину кількість українців у соцмережах зросла на сім мільйонів. [електронний ресурс] -URL: [https://www.dw.com/uk/za-rik-karantynu-kilkist-ukraintsiv-u-sotsmerezhakh-zroslo-na-sim-milioniv/a-56899697]

Коленіченко Т. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Губко В. О.,

здобувачка вищої освіти 1 курсу, група СР-201
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ ЯК СОЦІАЛЬНО ПЕДАГОГІЧНА ПОСЛУГА ДЛЯ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

У сучасному світі ми звикли, що університети створені зазвичай для молоді, яка йде до них навчатися після здобуття повної загальносередньої освіти або вищої професійної. Але, як переконує досвід, до навчання прагне не тільки молодь. Тобто, перед світом постало завдання створення закладів освіти для людей старшого віку.

Навчання протягом усього життя вивчали ряд вчених як вітчизняних так і закордонних, зокрема, такі як Е. Гелпі, Р. Х. Дейва, П. Джарвіс, Дж. Дьюї, Л. Отала, М. Тайт, Т. І. Коленіченко, Т. О. Голубенко, М. О. Житинська, І. Б. Савельчук, О. В. Крушельницька, В. А. Савченко.

Метою даної статті є аналіз створення університетів третього віку за кордоном і в Україні в історичній ретроспекції та аналіз діяльності університетів третього віку як соціально-педагогічної послуги в умовах Територіальних центрів соціального обслуговування.

Слід зазначити, що Університет третього віку – це проєкт введений в дію з метою підтримки та реалізації концепції «безперервне навчання», тобто протягом усього життя [2, с. 11].

Ідея «освіта впродовж життя» означає здобуття інформації та знань на всіх вікових етапах з метою підтримки мозкової діяльності та розвитку [3]. Отже, освіта стає доступною як для молоді, так і людей старшого покоління.

Для навчання людей похилого віку у Європі, Австралії та Ново Зеландії створюються Університети третього віку. Але батьківщиною створення Університету третього віку стала Франція, адже саме там у місті Тулузі 1972 року його було засновано П. Велласом. Отже, у літніх людей частка яких з кожним роком зростає з'являється можливість здобути освіту за недорогою вартістю.

Згодом успішна спроба впровадження університетів третього віку у Франції набула поширення у Великій Британії. Фахівці цих країн видали маніфест у якому йшлося про зміну думки та ставлення до людей похилого віку. Згідно з цим зверненням люди пенсійного віку розглядаються не як непрацездатні особи країни, а як особистості з багатим життєвим досвідом та уміннями, які здатні як самі поділитися своєю мудрістю, так і здобувати освіту, тобто прагнути до саморозвитку та самореалізації.

У Великій Британії Університет третього віку був створений 1981 року у місті Кембриджі. Його ціллю було довести, що інтелектуальна активність людей поважного віку може працювати добре, якщо займатися її розвитком та створити відповідне сприятливе оточення, яке буде задовольняти їхні потреби та бажання. Під час навчання люди там не діляться на викладачів та здобувачів освіти, тобто викладати може кожна зі сторін освітньої діяльності. У процесі навчання люди діляться на групи, які мають спільні захоплення та здобувають нові знання.

Інститути навчання на пенсії саме таку назву мають Університети третього віку у розвинених країнах світу США та Канаді. Кожен навчальний заклад має право встановлювати власні правила та порядки занять, але є три загальні принципи обов'язкові для всіх:

1) академічна цілісність, як результат підтримки та допомоги хост-університету або коледжу;

2) людей поважного віку, що навчаються в Університеті третього віку стимулюють до грошових внесків з метою підтримання розвитку та діяльності закладу;

3) студенти стають волонтерами, тобто особами, які виконують певну діяльність на благодійних засадах з метою покращення громадського життя.

Загалом склалося п'ять парадигм Університетів третього віку:

1) французька, яка є складовою традиційного університету або одна з його частин;

2) британська, яка оснований на незалежності та формуванні груп за спільними інтересами;

3) південноамериканська у процесі навчання залучена більшість літніх людей;

4) північноамериканська, особливість якої є те, що люди похилого віку мають унікальну можливість долучатися до процесу складання освітніх програм, а отже, обрати те, що цікаве саме для них;

5) китайська, зосередження на житті в соціумі, збереження звичаїв, упровадженні та дотриманні здорового способу життя [7].

Україна не стала країною винятком, у нас також починаючи з 2008 року Міністерство праці та соціальної політики України разом з фондом народонаселення представництва ООН в Україні почало впровадження «Університетів третього віку». Завдання, які планувалося виконати полягали в підтриманні та сприянні гармонійному розвитку людей поважного віку, допомога в пристосуванні до сучасного життя, яке швидко змінюється, поширення

доступних освітніх програм, повернення до активного життя та соціалізації, а також сприяє веденню здорового способу життя з метою покращення самопочуття та здоров'я [6].

В Україні почалися створюватися такі заклади освіти спочатку не в усіх містах, а тільки в Києві та Львові [2, с. 11]. Але на даний час у більшості міст України діють Університети третього віку [6].

В Україні ідея створення Університетів третього віку знайшла свою реалізацію на державному та недержавному рівні. На державному рівні Університети третього віку були створені на базі Територіальних центрів соціального обслуговування у партнерстві з закладами вищої освіти. Фундаторами Університетів третього віку в недержавному секторі стали громадські об'єднання, приватні навчальні заклади, спонсори з інших країн, фінансові організації та фізичні особи.

Для того, щоб визначити ефективні форми навчання в умовах Університету третього віку нами було проведено дослідження на базі Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) в партнерстві з Національним університетом «Чернігівська політехніка». Методи, які використовувалися під час дослідження – це анкетування та інтерв'ю. Мета дослідження полягала в визначенні ефективних форм навчання літніх людей. За результатами дослідження було з'ясовано, що людям похилого віку краще, коли матеріал подається в інтерактивній формі, коли використовуються вправи на фізичну рухливість, тобто, коли навчання проходить у вигляді тренінгового заняття. Отже, люди похилого віку краще засвоюють інформацію працюючи в групах, а не індивідуально.

Основна діяльність Університетів третього віку полягає в

- 1) застосуванні методів, які будуть залучати здобувачів освіти до взаємодії з педагогом;
- 2) використання у процесі навчання особистого досвіду із життя людей поважного віку;
- 3) особистий підхід до кожного, тобто навчання відбувається з урахуванням побажань кожного учасника;
- 4) навчальний матеріал подається поступово та в інтерактивній формі;
- 5) інформація, що викладається повинна бути актуальною та підтвердженою;
- 6) цінність людських взаємин як у сфері студент – студент так і у сфері студент-викладач;
- 7) здобувачі освіти наділені можливістю обирати місце та час навчання, ресурси та методи, які будуть використовуватися в навчальному процесі;
- 8) заохочування проявлення інтересу в навчальній діяльності;
- 9) використання різноманітних технологій, які не є дуже легкими для опанування, але складають важливе значення для освіти людей похилого віку.

На базі Територіального центру соціального обслуговування в партнерстві з Національним університетом «Чернігівська політехніка» Університет третього віку здійснює навчання людей похилого за такими напрямками:

- соціальний захист людей похилого віку;
- інтернет технології (опанування навичок роботи з сучасними гаджетами);
- здоровий спосіб життя;
- іноземні мови;
- психологічний;
- дозвіллєвий.

Отже, Україна є тією країною, яка долучилася до створення Університетів третього віку і яка показує успішність впровадження даної соціально-педагогічної послуги в українському суспільстві [4].

Підсумовуючи вищезгадане можна зробити висновок, що освіта старшого покоління є актуальною проблемою сьогодення. З цією метою були створені Університети третього віку, як новий крок та можливість здобуття вищої освіти людям пенсійного віку. Вони виконують роль соціально-педагогічної діяльності, процесу розвитку та адаптації людей поважного віку до сучасності. Організуючи процес навчання університети даного типу

повинні враховувати вікові особливості студентів. Для людей похилого віку Університет третього віку є чудовою можливістю навчатися зі своєю віковою категорією та дізнатися багато нового та цікавого, а також можливість розповісти та поділитися своїми знаннями та навичками. Цей тип закладу має ширші аспекти, ніж просто здобування освіти. Його метою є самовдосконалення особистості, спілкування та активний процес соціалізації.

Список використаних джерел

1. Каркач А. В. Університет третього віку: соціокультурні детермінанти споживання освітніх послуг літніми людьми Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pGIi2rUHTr4J:nbu.gov.ua/j-pdf/stapttp_2016_71_10.pdf+&cd=7&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
2. Концепція освіти дорослих в Україні / Укл.: Лук'янова Л.Б. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. 24 с
3. Скорик Т. В. Освіта впродовж життя в контексті євроінтеграційних процесів Режим доступу <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream.pdf>
4. Скорик Т. В. «Університет третього віку» концептуальні положення та досвід реалізації
5. Скорик Т. В., Шевченко І. С. Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство
6. Стойка А., Драгомірова Є. Лідерство «Університетів третього віку» в екологізації освіти, економіки, навколишнього середовища Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/univlead_2016_2_5
7. Чаграк Н. Університет третього віку: соціокультурне й освітнє середовище для людей похилого віку Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:8We2c5WyaD8J:194.44.152.155/elib/local/2351.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

Коленіченко Т. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Милько Н. Б.,

студентка гр. МСРп-201
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Актуальність. Сім'я являється первинним агентом соціалізації дитини, що забезпечує необхідні умови для її всебічного розвитку. Сім'ю вважають відносно стійкою організацією, яка має відповідну структуру та різноманітні функції. Це живий організм, що в процесі має властивість до гнучкості під впливом ряду внутрішніх та зовнішніх чинників. Ефект від дії комплексу чинників, які впливають на сім'ю, може містити як позитивний, так і негативний характер. Негативний вплив економічних, соціальних та політичних чинників на сім'ю, призводить до змін в функціональній структурі, рольових установах сім'ї, тобто в процесі змін сім'я або набуває нових характеристик або припиняє своє існування.

Для дитини з особливими потребами важливість гармонійно-здорової атмосфери в сім'ї значно зростає. Народження дитини з особливими потребами часто породжує злам в психологічній, соціальній та соматичній сферах життя, які містять наслідки, а саме: конфліктні ситуації, неврози, стреси, руйнування соціальних зв'язків, які підкріплюються нерозумінням з боку суспільства, постійну напруженість, думки про розлучення та відмову від дитини.

Актуальною проблемою сучасного суспільства є саме збереження сім'ї та формування навичок взаємодії всередині сім'ї з урахуванням появи в ній дитини з особливими потребами. Тому, важливим питанням для наукового вивчення постає підтримка сімей, які виховують дітей з особливими потребами.

Проаналізувавши науково-методологічні напрацювання науковців можемо зробити висновки, що підтримка сімей, які виховують дитину з особливими потребами досліджувалась сегментовано. Зокрема, питання соціально-психологічної підтримки сімей, які виховують дитину з особливими потребами (далі, особливі потреби) досліджували: Г. Кравченко, В. Сорокіна, Н. Остапенко, О. Пюра, І. Іванова, Л. Пінчукова, Л. Кобилянська, А. Лучаківська, Н. Майструк, Т. Соловійова, О. Буковська, В. Ткачова, С. Рубінштейн, М. Певзнер, С. Шаховська, О. Хмизова, Д. Зак, А. Капська, О. Безпалько та інші.

Відповідно до Сімейного Кодексу України - сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [1]. Поява дитини в житті сім'ї несе в собі вагомість події, дитина з особливими потребами потребує посиленої уваги, залучення різновекторних ресурсів, особливого педагогічного підходу, позитивної для розвитку атмосфери в сім'ї, підтримки з боку членів родини та суспільства.

Згуртована взаємодія, адекватне сприйняття ситуації та проблем дозволить сім'ї подолати негаразди на мікрорівні, але з боку суспільства постає комплекс труднощів, які посилюватимуть одні одного і матимуть негативні наслідки. Особливої уваги тут набуває питання надання мультидисциплінарної підтримки сім'ям з дітьми особливими потребами.

Проаналізувавши наукові доробки вчених, ми можемо виділити емоційні стани, які притаманні батькам, які виховують дітей з особливими потребами:

1. Шок – перша реакція батьків на усвідомлення горя. Це руйнівний період, коли вони відчують себе в прірві між минулим і майбутнім. У них виникає крах надій, протест проти злої долі.

2. Заперечення – віра в зцілення, помилковість діагнозу. Це час, коли надії змінюються відчаєм (батьки все ще не можуть прийняти того, що сталося, і шукають канал для відреагування негативних емоцій).

3. Депресія – почуття пригніченості – батьки емоційно не сприймають можливу позитивну перспективу свого життя і життя своєї дитини.

4. Прийняття нової реальності (конструктивна поведінка) – перед батьками відкриваються нові цінності й бачення сенсу життя. [5]

Враховуючи емоційні стани, які притаманні батькам, варто визначити психологічні стани батьків, які виховують дитину з особливими потребами: виражена стурбованість, високий рівень тривожності, слабкість, соціальна боязкість, підозрілість. З власної ініціативи батьки рідко входять у контакти з незнайомими людьми, виявляють своє насторожене ставлення до всіх, хто намагається спілкуватися з дітьми. Жалість чи подив оточуючих, які побачили їх дитину з особливими потребами, призводить до того, що батьки починають приховувати дитину від сторонніх очей: вони намагаються не бувати з нею у громадських місцях, цим ще більше сприяють соціальній дезадаптації дитини. У таких сім'ях дитина стає причиною сімейних конфліктів, що зумовлює дестабілізацію сімейних стосунків, розпад сім'ї, а неповна сім'я – це гальмо у фізичному і психічному розвитку дитини. Особливості дитини деякі батьки сприймають як власну неповноцінність, як переживання гострої провини перед дитиною та оточуючими їх людьми. [2]

Т. Г. Соловійова [6] виділяє такі критерії адаптації батьків до нових умов життєдіяльності, ускладнених особливими потребами дитини: соціально-психологічний стан батьків; соціокультурна адаптованість; адекватність батьківсько-дитячих взаємовідносин; реабілітаційний потенціал батьків. Беручи до уваги дані критерії, можна визначити три рівні адаптації батьків до нових умов життєдіяльності, пов'язаних із вихованням дитини з особливими потребами: високий, середній, низький.

О. В. Хмизова та Н. В. Остапенко [7], батьків дітей з особливими потребами умовно поділили на три групи адаптивності:

Перша група – батьки, які адекватно сприймають особливості дитини з особливими потребами, намагаються розвивати її потенціал; постійно шукають нові шляхи, методи, прийоми, засоби її навчання та виховання. Вони оптимістично налаштовані, надають

моральну підтримку іншим батькам, організують альтернативні форми корекційної роботи, вміють оптимально розподіляти життєвий час, знаходять можливості для власного особистісного розвитку.

Друга група – батьки, які ретельно приділяють увагу дитині з особливими потребами, намагаються її розвивати, але при цьому їх власний емоційний фон суттєво знижений. Переважно це жінки, які розлучилися із чоловіками після народження дитини з особливими потребами.

Третя група – батьки, які матеріально забезпечують дитину з особливими потребами (сплачують лікування, купують красивий одяг, дорогі іграшки тощо), але не надають їй емоційної підтримки. Такі батьки не сприймають адекватно таку дитину, для них вона стає чужою. Іноді вони намагаються виправити цю ситуацію шляхом народження іншої дитини. Таким чином, поступово піклування про дітей з особливими потребами стає другорядною справою. До цієї групи також віднесено батьків, які внаслідок різних "об'єктивних" причин майже повністю перекладають усі проблеми розвитку дітей з особливими потребами на інших членів сім'ї, найманих працівників чи фахівців реабілітаційного центру.

Зазначені проблеми визначені у класифікації другої і третьої груп батьків, негативно впливають на розвиток дитини з особливими потребами, гальмуючи успішність реабілітаційного процесу, що необхідно брати до уваги при наданні соціально-психологічної допомоги.

Насущним фактором для результативного функціонування сім'ї є надання комплексної допомоги та підтримки фахівців, важливою постає доступність та своєчасність. Задля вирішення проблем та надання якісної підтримки мають бути залучені багатоаспектні спеціалісти, в тому числі і соціальні працівники.

Головною метою в соціальній роботі з сім'єю дитини з особливими потребами є допомога родині у забезпеченні оптимальних умов для виховання і розвитку дитини з особливими потребами, створенні сприятливого реабілітаційного середовища, а також допомога у збереженні повноцінного функціонування сім'ї як цілісної системи та всіх її членів. В процесі реабілітації дитини з особливими потребами, що здійснюється цілою мультидисциплінарною командою різних фахівців (медичних та соціальних працівників, психологів, педагогів тощо), соціальний працівник виконує важливі функції, наприклад: комплексного вивчення сім'ї дитини; розкриття ресурсів самої родини та залучення зовнішніх ресурсів; інформування та консультації членів родини з багатьох питань та допомоги в їх контакті з різними фахівцями; координації роботи самої команди.[4]

Першочерговим завданням соціальної роботи є соціальна реабілітація та соціальна інтеграція, тобто відновлення соціального статусу сімей, що мають дітей з особливими потребами. Науковець Л. Кобилянська наголошує, що соціальна підтримка сімей, які виховують дитину з особливими потребами - широкий спектр довгострокових заходів комплексного (медичного, правового, економічного, психолого-педагогічного) характеру, які спрямовані на розширення контактів сім'ї, подолання соціального виключення, залучення до суспільного життя; надання адекватної інформації про перспективи розвитку дитини та її специфічні потреби; сприяння в організації комплексної діагностики і якомога раніше почати освітній процес; надання повноцінної інформації про державну та громадську підтримку, можливі пільги; сприяння спеціалістам різного фаху в складанні індивідуального реабілітаційного "маршруту" розвитку дитини; налагодження сімейного мікроклімату; організація психологічної підтримки батьків та інших членів сім'ї; організація правової підтримки сім'ї, захист її законних прав та інтересів. [3]

Отже, можна дійти висновку, що батьки дітей з особливими потребами зіштовхуються з спектром різносторонніх проблем, вирішення яких потребує кваліфікованих теоретичних і практичних знань та навичок. Підтримка даної категорії клієнтів соціальної роботи через специфіку проблематики несе в собі багатоаспектний характер, тому має місце залучення мультидисциплінарної команди. Діяльність соціального працівника має здійснюватися на рівнях: індивідуальному, з окремим індивідом, робота з сім'єю чи громадою і безпосередне

вирішення окремих питань на рівні держави. Соціальний працівник має пам'ятати, що сім'я є значним ресурсом у вирішення багатьох проблем, тому активізувати, консультувати, підтримувати і насажувати її необхідно задля позитивної сімейної атмосфери, балансуючих відносин між подружжям та міцних розуміючих стосунків між батьками і дитиною.

Список використаних джерел

1. Сімейний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20130804#n25>
2. Буковська О. О. Напрямки психологічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з особливими потребами / О. О. Буковська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. - 2013. - Вип. 114. - С. 12 - 16. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_5
3. Кобилянська Л. І. Взаємодія соціального гувернера з сім'єю, що виховує дитину-інваліда // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. — К., 2002. — Кн.2. — С.57 – 62.
4. Майструк Н. О., Лучаківська А. Р. Проблеми сімей, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями в сучасній Україні в контексті соціальної роботи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/5445/1/10%20-%203%287%29%20-%202013.pdf>
5. Пюра О. С. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. «Молодий вчений».2017. №2 (42). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2017/2/124.pdf>
6. Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами: навчально-методичний посібник / Сост. Н. В. Заверико, Т. Г. Соловйова. – Запоріжжя: ПП "Тандем", 2008. – 53 с.
7. Хмизова О. В. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації / О. В. Хмизова, Н. В. Остапенко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика науково-методичний журнал. – 2011. – № 3/4. – С. 203 - 211.

Конончук А. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, (м. Ніжин, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ГРОМАДЯНАМ ПОХИЛОГО ВІКУ: РЕЗУЛЬТАТИ КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Виклики сучасності вимагають пошуку нових підходів до підвищення якості життя громадян похилого віку. Зміна соціального статусу людини, перехід до вікового періоду, пов'язаного зі старінням організму, суттєво позначаються на її моральному та матеріальному становищі, має вплив на психічне та фізичне здоров'я. З огляду на це, люди похилого віку потребують соціального захисту і підтримки їхньої життєдіяльності. Цю місію у суспільстві і в нашій країні виконують заклади соціальної сфери, серед яких вагоме місце у наданні соціальних послуг громадянам похилого віку належить територіальним центрам соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (далі — ТЦСО) - це спеціально створена бюджетна установа, яка підпорядкується місцевим органам виконавчої влади або органам місцевого самоврядування, які приймають рішення щодо її утворення, ліквідації чи реорганізації. Основна мета створення ТЦСО – це

здійснення соціального обслуговування та надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують спеціальної допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування [2]. Зокрема, до таких осіб належать громадяни похилого віку, які є отримувачами соціальних послуг у ТЦ. Станом на початок 2020 р. в Чернігівській області нараховується 25 ТЦСО, які зараз перебувають на різних етапах реорганізації у зв'язку з впровадженням ряду адміністративних реформ у нашій країні. За інформацією Головного управління статистики у Чернігівській області на 01.01.2020 р. на Чернігівщині проживали 268.9 тис. осіб віком 65 років і старше, що складало 27.36% від загальної кількості населення [1].

З метою з'ясування змісту надання соціальних послуг громадянам похилого віку, ми провели емпіричне дослідження діяльності трьох ТЦСО Чернігівської області щодо надання соціальних послуг даній категорії клієнтів. Це такі установи: Бахмацький районний ТЦСО (надання соціальних послуг), Бобровицький ТЦСО (надання соціальних послуг), ТЦСО (надання соціальних послуг) Ніжинської міської ради.

Зміст діяльності ТЦ ми вивчали з трьох позицій : керівника центру, фахівців цих установ та отримувачів соціальних послуг. Для цього ми розробили анкети окремо для керівників та соціальних працівників цих установ. Для отримувачів послуг (людей похилого віку) ми адаптували анкету М. Житинської «Прагнення людини похилого віку до розвитку та підвищення рівня якості життєдіяльності». Загалом в опитуванні взяло участь 48 осіб, з них: 3 керівника ТЦ, 16 соціальних працівників та 29 осіб-отримувачів соціальних послуг. Опитування респондентів проводилось очно та дистанційно.

Опитування керівників ТЦСО засвідчило, що своїми основними досягненнями за час роботи на посаді, респонденти вважали: реалізацію соціальних проектів, залучення грантів для покращення якості надання соціальних послуг, відкриття та організація роботи відділення денного перебування, затвердження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» тощо, що свідчить про активність та зацікавленість керівників у розвитку професійної діяльності закладу, бажанні удосконалити його роботу, відкритість передовому досвіду та новітнім. Серед своїх основних функціональних обов'язків керівника респонденти на перше місце поставили - організацію роботи закладу (планування, контроль, забезпечення належних умов праці тощо) ; на друге - створення сприятливого психологічного клімату в колективі ; на третє - сприяння професійному зростанню працівників. Логіка побудови відповіді у вигляді рейтингового розподілу функціональних обов'язків засвідчує той факт, що керівники центрів не тільки ознайомлені із своїми обов'язками у теорії, а й застосовують їх при вирішенні різних завдань практичного характеру, що сприяє успішній діяльності цих установ. Основними труднощами під час добору кадрів для роботи у ТЦСО керівники вказали: низький рівень професійної підготовки та слабе вираження морально-етичних якостей працівника. Серед них респонденти вказали, що це : емпатійність, толерантність, доброзичливість, адекватність, урівноваженість, амбіційність. З відповідей опитуваних можна створити професійний портрет фахівця соціальної роботи, який має працювати у ТЦ та який можна ще доповнити суто професійними складовими, а саме - професійними компетентностями, які необхідно розвивати у майбутніх фахівців, що будуть працювати у системі закладів соціальної сфери з людьми похилого віку. Опираючись на той факт, що керівник є прямим організатором роботи ТЦ та несе відповідальність за виконання покладених на центр завдань, він має безпосередньо ознайомлюватися із запитом отримувачів послуг (керівники відзначили, що клієнтами центрів є приблизно 20% чоловіків та 80% жінок, яким переважно 60-75 років), тому нами було сформульоване запитання, що стосувалося знання ними очікувань людей похилого віку від фахівців ТЦ. Відповіді на це питання засвідчили, що керівники центрів вказували на такі очікування людей похилого віку від діяльності ТЦ та від фахівців, які там працюють: отримання користі для здоров'я (65%), задоволення потреб у творчій реалізації (20%), відчуття себе сучасною людиною (15%). На думку керівників ТЦ причинами, які заважають людям похилого віку звертатися за допомогою до фахівців цих установ є:

проблеми зі здоров'ям, відсутність визначеного сенсу життя (не бачать практичної користі), пасивність, стереотипна думка про непотрібність таких послуг саме для них. Основними труднощами в організації роботи для надання соціальних послуг людям похилого віку, респонденти визначили: відсутність якісного медичного забезпечення (програм, методичних рекомендацій, дидактичного матеріалу тощо), особливо підкреслили слабку розробленість нормативно-правових документів, а також слабе забезпечення матеріально-технічною базою (мала кількість комп'ютерів, принтерів, проекторів тощо), низьку забезпеченість закладів кваліфікованими кадрами.

Об'єктивність висновків керівників щодо надання соціальних послуг у ТЦСО підтверджують дані отримані після аналізу результатів проведеного опитування соціальних працівників цих установ. Так, ми можемо констатувати, що переважний вік фахівців від 37 до 55 років, професійний стаж роботи знаходиться у межах від 2 до 32 років. Всі фахівці – жінки, мають вищу освіту, з яких лише 6 осіб мають фахову освіту (38% від загальної кількості опитаних). Серед потреб клієнтів соціальні працівники вказують потреби: у спілкуванні, в активності як запоруці життя, у задоволенні матеріальних потреб, бути корисним для інших, відчувати себе молодим тощо (ми розмістили їх за рейтингом). Така оцінка потреб людей похилого віку працівниками ТЦ частково співпадає із науковими джерелами, в яких наведені приклади потреб людей похилого віку, але потребує співставлення із відповідями стосовно даного питання самих користувачів соціальними послугами цих установ. Для того, щоб проаналізувати діяльність працівників ТЦ, нам необхідно було з'ясувати у них, за якою допомогою найчастіше до них звертаються люди похилого віку. Так, за оцінкою фахівців ТЦ люди похилого віку найчастіше звертаються до них: 32% - за побутовими послугами, 25% - шукають допомоги у зміцненні власного здоров'я, 23% - щоб реалізувати свій творчий потенціал, 20% - щоб відчувати себе сучасною людиною. Така оцінка працівниками запитів людей похилого віку співпадає із оцінкою керівників ТЦ та підтверджує як об'єктивну наявність вказаних запитів, так і взаємодію фахівців у їх вирішенні, професійну спрямованість діяльності установи в цілому. На думку фахівців ТЦСО, найбільше люди похилого віку надають перевагу таким видам діяльності: роботі над покращенням здоров'я (50%), цікавляться основами психологічних знань (30%), 13% - працюють в саду чи на городі, 7% - займаються певним видом декоративно-прикладного мистецтва. Також при аналізі результатів анкетування керівників та працівників ми знайшли співпадання у відповідях на запитання, що стосувалось причин, які найчастіше заважають звертатися людям похилого віку за допомогою до фахівців ТЦСО. Це: проблеми зі здоров'ям (43%), стереотипна думка, що людині похилого віку це непотрібно (36%), 20% людей похилого віку не вбачають практичної користі в цьому. Значно ускладнюють надання соціальних послуг людям похилого віку, на думку фахівців ТЦ: відсутність якісного методичного забезпечення (50%), проблеми із залученням та рівнем підготовки волонтерів (28%), організація роботи міждисциплінарної команди фахівців (22%).

Для того щоб більш об'єктивно вивчити досліджувану проблему, ми провели опитування людей похилого віку зазначених ТЦСО згідно визначених питань. Отримувачам послуг в основному від 62 до 75 років, з них: – 15 осіб мають середню технічну освіту, 12 осіб – вищу освіту, 2 особи – початкову освіту; 20 жінок і 9 чоловіків. Особливості життєдіяльності людей похилого віку нам допомогли з'ясувати такі виявлені факти: серед респондентів панує думка, що тривалість життя людини залежить переважно від способу життя (45% опитаних), від спадковості (31%), від медичного обслуговування (24%). Найвищим показником рівня якості життєдіяльності 48% респондентів назвали здоров'я, 22% – збереження активності, 30% - матеріальне забезпечення. Для того щоб зробити свою життєдіяльність більш кращою, люди похилого віку : займаються улюбленою справою(35%), ведуть здоровий спосіб життя (30%), постійно шукають нові можливості участі в різних видах діяльності (24%). Лише 11% не знають як можуть вплинути на підвищення рівня якості своєї життєдіяльності. Дуже важливою інформацією для нашого дослідження виявилось те, що 87% респондентів зазначили, що прагнуть і готові змінити власний спосіб

життя з метою покращення рівня якості своєї життєдіяльності. Це свідчить про важливість діяльності ТЦСО. Підтвердженням цього також є також те, що 95% опитуваних повідомили про те, що при можливості хотіли б займатися саморозвитком та самовдосконаленням. Опитувані зазначили рейтинг сфер занять у яких би хотіли розвиватися у даний час, а саме : громадська діяльність, волонтерство, творчість. Такий високий відсотковий показник відповідей на дане запитання дає нам орієнтир у пошуці змістовного надання соціальних послуг для людей похилого віку та їх різноманітності.

Таким чином, комплексне дослідження змісту діяльності ТЦСО щодо соціального обслуговування людей похилого віку дає можливість успішно вирішити питання організації соціальної допомоги людям похилого віку з урахуванням їх запитів і проблем на місцях на засадах взаємодії керівників, фахівців, клієнтів, розвивати нові моделі соціальних центрів, реалізовувати проекти розвитку інноваційних моделей надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Чернігівській області.URL:
<https://www.chernigivstat.gov.ua/statdani/Demog/index.php>.

2. Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг: затверджено постановою КМУ від 29.12.2009 р. №1417.URL:
<https://www.kmu.gov.ua/npas/24323737>

Конончук Д. І.,

аспірант кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту, магістр соціальної педагогіки

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Серед викликів сучасності, які висувують нові завдання перед соціальними педагогами та соціальним працівниками, і вимагають негайної практичної роботи, звертає на себе увагу проблема формування безпечної поведінки учнів підліткового віку. Це пов'язано з численними чинниками, які негативно впливають на здоров'я молоді. Особливе місце серед них посідають шкідливі звички та ризикована поведінка. Так, за результатами досліджень ЮНІСЕФ в Україні, серед учнівської молоді 12,5% хлопців і 7,1% дівчат палили протягом останніх 30 днів; марихуану та інші «легкі» наркотики протягом останнього місяця вживали 3,8% хлопців та 1,6% дівчат. Проте, найвищими є показники вживання алкоголю – 22,2% хлопців та 23,4% дівчат [8].

Підлітки, внаслідок особливостей соціальної ситуації розвитку особистості на даному віковому етапі, складають особливу категорію ризику (діти віком 10-14 років). Вони вже можуть цілком самостійно усвідомлювати свої дії, але ще не вміють передбачати наслідки власних дій для соціуму і себе, внаслідок чого виникає ймовірність виникнення порушення здоров'я або інших небезпек у них самих або тих, хто їх оточує. Тому вони потребують особливої уваги та підтримки з боку соціальних інститутів, соціальних служб та працівників соціальної сфери. Особливо гостро постає питання соціально-педагогічної підтримки формування безпечної поведінки підлітків в контексті профілактичної діяльності щодо різного роду дій і вчинків, які можуть привести до трагічних або навіть фатальних наслідків для них самих або для оточуючих.

Проблема безпечної поведінки підлітків зумовлена складними життєвими обставинами, безвідповідальним ставленням до себе, своїх вчинків, відсутністю необхідної інформації або її недостовірністю, негативними явищами в дитячому та молодіжному середовищі, що робить її областю багатьох наукових досліджень. Особливе місце у вивченні і вирішенні даної проблеми, на нашу думку, належить соціальній педагогіці (Т. Алексеєнко, Р. Васильєва, С. Гвозд'їй, Л. Карнаух, С. Кушнар'єв, В. Латчук, Н. Лизь, Ю. Науменко,

А. Попков, Л. Сідорчук, М. Снітко і ін), яка характеризує безпечну поведінку особистості як «поведінку, яка відображає відповідальне ставлення людини до свого життя і наслідків власних дій і вчинків в різних життєвих ситуаціях і в різному оточенні» [7, с.343]. Проявами безпечної поведінки є: здоровий спосіб життя, відсутність залежностей, шкідливих звичок, дотримання соціальних норм і ін. Серед багатьох соціальних інститутів, що впливають на формування безпечної поведінки дітей, в тому числі і підлітків, дослідники виділяють школу, яка є не тільки однією з сфер набуття досвіду безпечної поведінки, а й грає першорядну роль в цьому процесі [1]. Такий підхід передбачає реалізацію соціальним педагогом соціально-педагогічної підтримки особистості учнів на всіх етапах їх розвитку. Тому в роботах таких дослідників як Т. Алексеєнко, Л. Аксьонова, Т. Анохіна, Н. Галагузова, Н. Заверико, І. Липський, І. Макаренко, В. Тесленко соціально-педагогічна підтримка виступає особливим предметом наукового пошуку, який на даний момент вивчений недостатньо. У науковому контексті «соціально-педагогічна підтримка особистості» розглядається науковцям як: допомога і захист, здійснення виховного впливу на дитину і створення педагогічних умов для його нормального розвитку; процес підтримки і посередництва; надання превентивної та оперативної допомоги дітям у самореалізації та самовизначенні, сприяння; допомога соціального педагога кризовим категоріям учнів.

Аналіз досліджень дозволяє нам прийти до висновку, що соціально-педагогічна підтримка змістовно є діалектичною єдністю соціальної та педагогічної підтримки і визначається вченими як соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виявлення, визначення і вирішення проблем дитини з метою реалізації та захисту її прав на повноцінний розвиток і освіту [2; 3; 5]. У разі соціально-педагогічної підтримки як діяльності соціального педагога, на думку Н. Заверіко, вона спрямована на створення умов, сприятливих для розвитку у вихованця задатків і здібностей, для визначення мети, реальних прагнень, усвідомлення своїх труднощів, проблем, можливостей, лінії розвитку, набуття знань про життєві проблеми і, відповідно, на формування у підлітків умінь, навичок щодо подолання своїх труднощів, вирішення власних проблем [4]. Результатом соціально-педагогічної підтримки має стати зміцнення бажання підлітків справлятися зі своїми труднощами, наявність умінь і навичок вирішення конкретних проблем, самоконтролю і самодопомоги в складних життєвих ситуаціях.

У соціально-педагогічній діяльності з підлітками з формування безпечної поведінки можна використовувати такі тактики педагогічної підтримки (за Н. Михайловою):

- "захист" (застосовується тоді, коли підліток є "жертвою обставин". Соціальний педагог як соціальний адвокат - захищає дитину від негативних обставин, які блокують його активність і розвиток);

- "буфер" (пом'якшує негативні обставини; соціальний педагог як вихователь розвиває у дитини здатності позбутися страху перед обставинами);

- "допомога" (базується на постулаті, що підліток багато що може зробити для себе, якщо буде активний в рішенні своєї проблеми. Соціальний педагог повинен допомогти йому усвідомити це. У тактиці допомоги відбувається цілеспрямоване відновлення природньої потреби підлітка - бути серед інших і рівним іншим. Допомога створює йому умови для самовипробування, але мінімізуючи переживання помилок шляхом емоційної підтримки. Він може побачити і відчути ситуацію одночасно з двох сторін: з позиції особистого «Я» і з позиції інших людей);

- "сприяння" (створює умови для того, щоб підліток, уявляючи своє майбутнє, свідомо будував своє «сьогодні» і керував ним. Отримавши об'єктивну можливість вибирати, він повинен стати суб'єктом цього вибору. Слід створити умови, щоб подолати у дитини страх перед невідомим, для розвитку його здатності здійснювати вибір, для розширення його суб'єктивного досвіду);

- "взаємодія" (полягає в тому, що підліток знаходить досвід проектування спільної діяльності. Соціальний педагог через взаємодію з дитиною реально може допомогти йому під час вирішення життєвої ситуації, доповнивши її тим, у чому підліток поки ще не є самодостатнім [5].

У рамках соціально-педагогічної підтримки як напрямку діяльності соціального педагога накопичено значний арсенал різноманітних засобів роботи з організації змістовного дозвілля підлітків, профілактики негативних явищ, розвитку творчих здібностей, які вимагають узагальнення, систематизації, об'єднання в комплекс і можуть бути спрямовані на вирішення проблеми формування безпечної поведінки підростаючого покоління. До них ми відносимо: ігротеку - систему ігор, які пропонуються з метою створення умов для змістовного дозвілля, пропаганди безпечної поведінки; різні заходи культурно-розважального (наприклад, танцювальні) і спортивно-оздоровчого характеру, що забезпечують змістовність дозвіллевої діяльності підліткам і сприяють формуванню безпечної поведінки; форум - театр - інтерактивна театральна методика, яка має на меті спільне знаходження артистами і глядачами шляхів вирішення запропонованої в спектаклі соціальної проблеми, що відбувається безпосередньо під час вистави і передбачає інтерактивне залучення глядачів у створення канви театральної дії; флешмоб - псевдо - театр, продукт творчих дій його учасників, який має на меті формувати вміння і мотивацію підлітків щодо безпечної поведінки, розвиток їх комунікативних здібностей, сприяти організації продуктивного дозвілля даної цільової категорії; ефективними також є соціально-педагогічний тренінг, акція, квест та інші форми роботи. Сукупність зазначених форм, прийомів, методів організації та проведення дозвіллевої діяльності в умовах мікросередовища, максимально орієнтованих на прищеплення підліткам життєвих стандартів, спрямованих на формування безпечної поведінки особистості, ми визначаємо як комплекс засобів соціально-педагогічної підтримки з формування безпечної поведінки підлітків. Комплекс засобів соціально-педагогічної підтримки з формування безпечної поведінки підлітків може бути класифікований за рівнем складності (прості - ігротека; складні - соціальна акція); за складом і кількістю учасників (індивідуальні - бесіди; масові - танцювальні конкурси, дискотеки); за рівнем творчості (репродуктивні - вікторина, ігротека; творчі - конкурси графіті, соціальних плакатів); за видом діяльності (пасивні - концерти, активні виступи форум-театру, спортивні змагання); за характером спілкування (безпосередні - вікторина, квест; опосередковані - виставка малюнків); за призначенням (когнітивні - інтелектуальні ігротеки; мотиваційні - виступи форум-театру, флешмоби; поведінкові - конкурси театралізованих постановок, соціально-педагогічні ситуації).

Таким чином, в сучасних умовах особливої актуальності набуває соціально-педагогічна підтримка підлітків у формуванні безпечної поведінки. Це пов'язано з постійно змінюваними складнощами соціального життя. Соціально-педагогічна підтримка як напрям діяльності соціального педагога з формування безпечної поведінки підлітків спрямована на допомогу в адаптації та розвитку особистості, оволодіння нормами і правилами життя в суспільстві, знаннями і вміннями будувати відносини в ньому, в набутті особистістю таких характеристик як творчий характер життєдіяльності, можливості самій проектувати своє майбутнє, прагнення до набуття сенсу життя, ставлення до іншої людини як до самоцінності. Важливими умовами ефективності такої діяльності є використання тактик педагогічної підтримки та комплексу відповідних засобів.

Список використаних джерел

1. Алексеенко Т. Ф., Кушнарьов С.В. Ризикована поведінка: посібник. Вінниця; ТОВ «Фірма «Планер», 2013. 172с.
2. Дейніченко Т. І. Педагогічна підтримка в системі роботи вчителя . *Педагогіка та психологія : зб. наук. праць*. Харків: ОВС, 2002. Випуск 22. С. 88 - 92.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери./ За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ. Сімферополь: Універсум, 2012. 536с.
4. Заверико Н. В. Соціально-педагогічна підтримка підлітків у притулку для неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2009. № 2. URL : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/Pedagogi-2-2009/077-80.pdf>

5. Михайлова Л. Безпека в НС соціального характеру. Система «людина – соціальне середовище». *ОБЖ*. 2006. №4. С. 18 – 23.
6. Олиференко Л. Я. Социально-педагогическая поддержка детства. Муниципальная система. Москва : Нар. Образование, 2002. 112с.
7. Соціальна педагогіка: словник-довідник / За заг.ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця: Планер -2009. 542с.
8. UNICEF. Health programme. 2018. URL. <https://www.unicef.org/ukraine/health-programme>.

Кравченко О. О.,

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (м. Умань, Україна)

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Комплексний характер інклюзивного туризму, на нашу думку, полягає в тому, що його можна розглядати як окрему інноваційну форму надання соціальних послуг.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019) система надання соціальних послуг – це правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації надання соціальних послуг [1].

Відповідно класифікації, що представлена у Ст. 16 цього ж Закону, соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на:

- 1) соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- 2) соціальну підтримку – сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;
- 3) соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду [1].

Інклюзивний туризм можна віднести до кожної з цих груп. По-перше, участь у реалізації маршрутів інклюзивного туризму сприяє формуванню у дітей та молоді соціально спрямованих ціннісних орієнтацій, толерантності, емпатії, тим самим сприяє не лише попередженню виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ, а й створює умови для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб. У процесі інклюзивного туризму можна впроваджувати тематичні програми, застосовувати методи соціальної реклами, проводити тематичні дискусії, диспути, конкурси, змагання, розвиваючі і рольові ігри, профілактичні тренінги тощо.

У межах другої складової класифікації соціальних послуг інклюзивний туризм спрямований на мінімізацію наслідків інвалідності, позиціонування людини як активного суб'єкта суспільного життя, забезпечення фізичного оздоровлення та позитивного психоемоційного стану.

Щодо соціального обслуговування, то інклюзивний туризм включає систему психолого-педагогічних, соціально-виховних, освітньо-пізнавальних, корекційних, фізкультурно-оздоровчих заходів для дітей та молоді з ООП в умовах туризму, спрямованих на їхню комплексну реабілітацію, оздоровлення та соціальну інтеграцію з метою відновлення основних соціальних функцій особистості, психічного, фізичного і морального здоров'я, соціального статусу.

За типами соціальні послуги поділяються на прості та комплексні. Відтак інклюзивний туризм є складовою останніх, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної

або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо).

Залежно від місця надання соціальні послуги поділяються на послуги, що надаються: за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома); у приміщенні надавача соціальних послуг; за місцем перебування отримувача соціальних послуг поза межами місця проживання та приміщення надавача соціальних послуг. Очевидно, що послуга інклюзивного туризму відповідає останній групі.

Варто зауважити, що послугою інклюзивного туризму може скористатися не лише людина з тією чи іншою формою інвалідності. Цільова аудиторія цієї послуги набагато ширша: люди похилого віку, сім'ї з маленькими дітьми, учасники АТО\ООС та їхні сім'ї, вагітні жінки, люди з тимчасовими проблемами здоров'я, ВПО, представники етнічних груп – всі потребують доступного відпочинку.

Перелік соціальних послуг, що надаються відповідно до цього Закону, визначається класифікатором соціальних послуг, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення. Відтак наказом Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 р. за № 643/34926 затверджений новий Класифікатор соціальних послуг. Вважаємо, що інклюзивний туризм може виступити інноваційною формою надання наступних базових соціальних послуг [2]:

- соціальна профілактика – організація навчання та просвіти (лекції, бесіди, вистави, акції, створення та розповсюдження рекламно-інформаційних та просвітницьких матеріалів тощо); організація простору безпеки та розвитку; консультування; представництво інтересів; посередництво; інформування з питань соціальних послуг, стосовно здорового способу життя, профілактики суспільно небезпечних хвороб, протиправної поведінки, інституалізації дітей та дорослих з інвалідністю, дітей з групи ризику та громадян похилого віку, дискримінації, а також з питань толерантного ставлення до вразливих груп населення;

- соціальна адаптація – навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; представництво інтересів; корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; надання психологічної підтримки; посередництво та консультування; допомога в оформленні документів; сприяння працевлаштуванню; допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; організація клубів за інтересами, клубів активного довголіття, університетів третього віку; допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; сприяння організації та діяльності груп самодопомоги;

- соціальна реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями – навчання, формування, розвиток та підтримка соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, приготування їжі, користування грошима, орієнтування тощо); допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; психологічна підтримка; організація дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, трудової адаптації, працетерапії; арт-терапія;

- соціально-психологічна реабілітація – короткотермінове проживання, проведення психологічного консультування та психолого-педагогічної корекції; сприяння в отриманні освітніх послуг; здійснення трудової адаптації; інформування та/або консультування; представництво інтересів; розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; надання допомоги в отриманні медичних послуг; повернення дитини до біологічної родини;

- тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю – забезпечення тимчасового догляду та виховання дитини з інвалідністю за місцем її проживання або перебування в сім'ї патронатного вихователя, в закладі на період відсутності батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю;

- супровід під час інклюзивного навчання – надання допомоги в пересуванні, самообслуговуванні, комунікації, харчуванні, орієнтації у просторі, а також у забезпеченні безпеки дітям під час перебування в закладах дошкільної та загальної середньої освіти.

Отже, інклюзивний туризм як інноваційна соціальна послуга (також складова базових соціальних послуг) включає систему психолого-педагогічних, соціально-виховних, освітньо-пізнавальних, корекційних, фізкультурно-оздоровчих заходів для дітей та молоді з ООП в умовах туризму, спрямованих на їхню комплексну реабілітацію, оздоровлення та соціальну інтеграцію з метою відновлення основних соціальних функцій особистості, психічного, фізичного і морального здоров'я, соціального статусу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

2. Класифікатор соціальних послуг. Наказ Міністерства соціальної політики України № 643/34926 від 23 червня 2020 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

Кривенко В. О.,

здобувачка вищої освіти гр. СР-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: **Острянюк Т. С.,**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФОРМИ І МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Важливою соціально-психологічною проблемою сьогодення є проблема насильства, яка щоденно завдає шкоди найважливішим благам людини: життю, здоров'ю, честі, гідності. З насильством кожен з нас може зустрітися всюди: на вулиці, вдома, на роботі або ж під час відпочинку. Ця проблема почала існувати в суспільстві ще з прадавніх часів.

В Україні досить довго замовчувалося питання домашнього насилля, суспільство закривало на це очі, мовляв це тільки «сімейна» проблема, і лізти в особисте життя не потрібно. Зараз ця проблема стала дуже актуальною і її почали вивчати як психологи так і соціальні працівники, соціологи, правозахисники тощо. Від домашнього насильства можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно торкається слабких, нездатних до самозахисту членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, а також жінок, які зазвичай фізично слабші за чоловіків.

Проблему визначення поняття насильства та форм його вираження протягом останніх років досліджували такі вчені як Л. Л. Ананіан, Ю. М. Антонян, Л. Д. Гаухман, В. В. Голіна, В. В. Іванова, Л. В. Крижна, Ю. В. Лисюк, Н. В. Машинська, Л. В. Сердюк, В. І. Шахов та інші.

Короткий енциклопедичний словник соціальної роботи дає наступне визначення насильства, а саме: здійснення індивідом або групою примусу (дії), що здійснюється для досягнення поставленої мети, і проявляється в прямих нанесеннях фізичної, психологічної або моральної шкоди іншій особі [1].

Проаналізувавши Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» ми можемо стверджувати, що домашнє насильство – це будь-які умисні дії економічного, психологічного, фізичного та сексуального спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого, які порушують конституційні права і свободи людини та громадянина і завдають шкоду його психічному чи фізичному здоров'ю, а також моральну шкоду.

Опираючись на вищезазначений закон, доцільно було б схарактеризувати такі види домашнього насильства:

1) Фізичне – навмисне нанесення тілесних ушкоджень одним членом сім'ї іншому члену сім'ї, що може спричинити порушення фізичного чи психічного здоров'я, шкоди його

честі та гідності, та навіть призвести до смерті постраждалого (наприклад, удари, штовхання, кусання використання важких предметів або зброї).

2) Сексуальне – вид домагання, що проявляється у формі вимушених сексуальних доторкань, сексуального приниження, примусу до сексу й здійснення сексуальних дій (аж до згвалтування та інцесту) проти волі жертви.

3) Психологічне – насильство, де один член сім'ї погрожує, переслідує, залякує, принижує іншого члена сім'ї для того, щоб навмисно спричинити емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та ізолювати жертву від соціальних контактів.

4) Економічне – одноособовий розподіл засобів сімейного бюджету домінуючим членом родини та строгий контроль над витратою грошей з його боку. Зазвичай, це проявляється у таких формах: утримання грошей та примушення жертви просити їх до тих пір, поки кривдник сам не захоче віддати; перешкоджання потерпілому закінчити освіту або отримати роботу; навмисна розтрата та зловживання кривдником матеріальними ресурсами [2].

Щоб більш детально розібратися в проблемі домашнього насилля, я вважаю за потрібним назвати основні ознаки насильства в сім'ї:

- насильство завжди здійснюється навмисно, тобто за попереднім наміром.
- найпоширенішим є те, що люди, які вчиняють насильство, мають певні переваги – це може бути вік, фізична сила, матеріально вигідніше положення тощо.
- насильницькі дії порушують права і свободи людини. Через обмеження прав і свобод жертви насилля, кривдник завжди намагатиметься контролювати її.

насильство завжди завдає шкоди іншій особі (фізично, морально, психологічно, матеріально), наприклад це можуть бути: матеріальна втрата (вкрадені гроші, відібрана частина спільного майна), ушкодження (синці, переломи, вивихи), погіршення емоційного стану (сором, страх, пригнічення, депресія) [3].

Хоча питання насильства в сім'ї є досить новим для нас, але вже багато зусиль було прикладено для того, щоб суспільство звернуло увагу на цю проблему та почало вживати заходів, щоб її вирішити. На сьогоднішній день вже створено чимало організацій, які займаються розв'язанням таких питань.

Соціальна робота – це потужна зброя у боротьбі з домашнім насиллям, яка вирішує такі основні завдання:

- 1) сприяє попередженню та профілактиці всіх проявів насильства в сім'ї;
- 2) надає соціально-психологічну підтримку жертвам насильства;
- 3) проводить корекційну роботу з поведінкою кривдників.

Першим і найважливішим напрямком соціальної роботи є профілактика негативного явища в суспільстві, тобто формування у громадян відповідної думки, щодо небезпечності насильства. Ефективними формами профілактичної роботи є: організація центрів підтримки сім'ї, проведення інформаційних кампаній, створення програм усвідомленого та відповідального батьківства, програм для молоді, які мають на меті сформувати навички самостійного життя, навички вирішення конфліктних ситуацій, побудові стратегії власного життя, переконання, навіювання, робота в громаді [4].

Індивідуальна робота з особами, які пережили насильство в сім'ї, виявляється у консультуванні, де соціальний працівник повинен з'ясувати психосоціальний стан клієнта, налагодити з ним партнерські відносини, виявити як і чому трапилася така ситуація та яке ставлення жертви до цього. Найчастіше жертва приходиться в пригніченому стані, боїться щось розповісти, відчуває власну провину. Важливими завданнями соціального працівника є: дотримуватися конфіденційності, вказувати на позитивні характеристики особистості, не засуджувати, доброзичливо та з обережністю відноситися до складної ситуації клієнта, заохочувати дати вихід емоціям назовні.

Окрім індивідуальної роботи, ефективним методом є групова робота. Використання тренінгових (групових) програм є дуже дієвою формою розв'язання проблем насильства. Завдяки таким програмам працівник соціальної сфери допоможе розвинути навички самопізнання, саморозуміння, емоційної гнучкості, навчить змінювати ставлення до себе та

інших, приймати власну індивідуальність, покращить навички спілкування з оточенням та вкаже як правильно виходити з конфліктних ситуацій. У разі потреби соціальний працівник залучає до співпраці психологів, юристів, сприяє проходженню медичного огляду, отримання консультації лікарів, направляє осіб, які вчинили насильство, до центрів (організацій) для проходження корекційної програми.

Найбільш перспективним напрямком соціальної роботи з жертвами насилля є психологічна підтримка, тому дослідники починають акцентувати увагу на використанні різних методів арт-терапії, для того, щоб допомогти клієнту впоратися зі своєю проблемою. Такі технології мають позитивний результат через те, що тут переважає невербальне спілкування, адже особам, які стали жертвами насильства, дуже важко виловити свої думки та почуття через глибоку психотравму.

Одним із сучасних напрямків арт-терапії є фототерапія, де соціальний працівник та клієнт можуть використовувати як готові фотоматеріали, так і створювати оригінальні авторські знімки, адже фотографія виступає головним інструментом психологічної ідентичності особистості. В результаті цього клієнту набагато простіше говорити про людей на фотографіях (навіть якщо серед них і є він сам), ніж про себе безпосередньо. На основі цих технологій вирішуються різного роду психологічні проблеми, формується творча та здорова особистість, розвивається людський потенціал та підвищується психічне і духовне здоров'я [5].

З огляду на все вище зазначене, можна дійти висновку, що проблему насильства в сім'ї можна вважати відносно новою для нашого суспільства, але багато зусиль було прикладено для того, щоб люди звернули увагу на цю проблему та почали вживати заходи для її вирішення. Удосконалення законодавства, створення соціальних програм та проєктів, а також підвищення рівня обізнаності людей стосовно означеної проблеми є головним кроком вперед у подоланні сімейного насильства.

Список використаних джерел

1. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. К. : ДЦССМ, 2002. Кн. 4. 935 с.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>
3. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації «Запобігання та протидія насильству». К., 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf>
4. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї / Войтова Л. В. // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2013. № 1. С. 79 – 86.
5. Кальницька К. О. Соціально-психологічні технології роботи з жінками-жертвами насильства в сім'ї та чоловіками-кривдниками // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки. Чернігів : ЧНПУ, 2014. Вип. 121. Т.1. С. 143 - 148.

Кряж І. В.,

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної психології
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДҐРУНТЯ СОЦІАЛЬНИХ «ЗЕЛЕНИХ ІНТЕРВЕНЦІЙ»

Ознакою сучасного світового розвитку соціальної роботи є перегляд її меж та функцій, який здійснюється в контексті Глобальних цілей сталого розвитку [2]. Все більшої актуальності набуває екологічна підготовка фахівців з соціальної роботи, формування в них екологічної компетентності [4], готовності працювати на «екологічну перспективу»: відповідати на екологічні виклики, впроваджувати зелені технології, просувати екологічно

сталий спосіб життя в громадах [2]. Тож, ставиться питання: «Чи готові університети до викладання курсів для соціальних працівників із впровадження в громадах силами членів цих громад екологічних проєктів та «зелених технологій» як основи соціально-економічного розвитку, а не лише курсів із формування екологічної свідомості?» [2, 22].

Встановлення психологічних закономірностей, врахування та використання яких є умовою ефективності соціально-екологічних проєктів, є завданням психології екозбереження, що виокремилася з інвайронментальної психології на самому початку цього століття (див.: [1]). Ця галузь психології орієнтована саме на вирішення практичних завдань в трьох взаємопов'язаних напрямках: просування ідей екологічно сталого розвитку, просувати екозберігаючу поведінку (екологічні практики), сприяти підтримці психологічного зв'язку людини з природним оточенням.

Розробка та реалізація «зелених інтервенцій» в громадах розглядається в контексті соціального (некомерційного) маркетингу, тобто використання маркетингових технологій некомерційними організаціями для реалізації екозбережувальних програм та просування ідей екологічно сталого розвитку та екологічних практик. Йдеться про вивчення та сегментування «ринку некомерційних послуг», розробку та позиціонування некомерційного продукту, соціальне проєктування, розробку соціально-екологічних повідомлень тощо.

За канадським дослідником Д. Маккензи-Муром, першим етапом соціально-екологічного маркетингу в громадах має бути виявлення бар'єрів, що перешкоджають змінам в поведінці, та визначення тих бар'єрів, на подолання яких будуть спрямовані основні зусилля. Лише після цього проєктується програма дій (з подолання бар'єрів та реалізації змін в поведінці), її пілотний запуск та корегування й лише після цього – реалізація та оцінка результатів [10; 11].

Окремий тип бар'єрів, що перешкоджають змінам, – внутрішні, психологічні, до яких відносяться особистісні переконання, упередження, хибні уявлення, недостатня інформованість тощо.

Особливі психологічні бар'єри – дискурсивні, тобто самі способи усвідомлення екологічних проблем, зафіксовані в громадському дискурсі, в способах міркування про дані проблеми. Й зміна дискурсу підштовхує до переосмислення дійсності. Так, ми можемо говорити про проблему сміття або ж про проблему відходів / залишкових ресурсів, й це вже спонукає з нового боку побачити звичні речі, побачити нові можливості замість обмежень / ускладнень.

Для ідентифікації та визначення значущості тих чи інших бар'єрів ефективним є проведення пілотних досліджень (інтерв'ю, опитування, фокус-групи) на представниках двох груп людей – тих, хто вже реалізує проєкологічні способи дій, та тих, хто ними нехтує.

Важливий спосіб просування проєкологічних способів дії (таких як сортування відходів, компостування органічних відходів, скорочення витрат води, енергозбереження тощо), ефективність якого було доведено багаторічною практичною діяльністю в розвинених країнах, – особисте зобов'язання. Р. Батор та Р. Чалдіні відмічають, що особисте зобов'язання не лише спонукає людей бути послідовними в діях та закріплює проєкологічні форми поведінки, а й служить каталізатором для засудження руйнівних дій та полегшує формування нової ідентичності – проєкологічної людини [5]. Можна додати, що це також сприяє активації особистих проєкологічних норм. Як допоміжні прийоми використовуються добре відомі «нога в дверях» та «ви вільні в своєму рішенні» [8].

Труднощі просування проєкологічних практик (й екологічно сталого способу життя в цілому) значною мірою пов'язані з особливостями соціальних екологічних норм, а саме – з розходженням між приписними (декларованими) та описовими (проскриптивними, спостережуваними) нормами [7]. В нашому суспільстві (й це в цілому є характерним для західної, індивідуалістської, культури) вирішальне значення має саме описова норма, тобто ті способи дії, яким практично слідує більшість. Емпіричні дослідження показують, що саме повідомлення про описову норму безпосередньо впливає на поведінку (на відміну від приписної норми, опосередкований вплив якої вдвічі слабше [6]). Тому в маркетингових

повідомленнях слід акцентувати саме проекологічну норму. Якщо демонструється несхвальна поведінка, це необхідно поєднувати з показом того, як такі дії засуджуються іншими людьми, та доповнювати вказівкою на проекологічні дії як нормативні.

При розробці звернень до цільових аудиторій необхідно чітко та зрозуміло передавати основне повідомлення, уникати образів-«вампірів», надавати корисну інформацію, релевантну потребам, цінностям, переконанням одержувачів звернень [5].

При проектуванні та реалізації соціальних «зелених інтервенцій» необхідно враховувати причини, через які люди можуть чинити опір проекологічним змінам у способі життя. Такими причинами можуть бути: інерція (люди слідуєть звичним способам дії, що зафіксовано на рівні автоматизмів); дія механізмів психологічного захисту – заперечення екологічних загроз; технологічний оптимізм – віра в те, що екологічну ситуацію можуть виправити технологічні удосконалення; сприйняття необхідних змін в способі життя як вимоги жертви та бідності [12].

Американський психолог С. Оскамп виділяє різні мотиваційні підходи для того, щоб диференційовано звертатися до людей різного психологічного типу:

- «добровільна простота» як бажаний, свідомо обраний спосіб життя;
- соціальне заохочення до конкретних ресурсозберігаючих дій (дається соціальна модель, «мода» на зелену поведінку);
- забезпечення зрозумілих екологічних норм (включаючи юридично закріплені норми);
- використання віри в технологічні досягнення;
- організація діяльності екологічних груп (відповідає потребам в спілкуванні, в соціальному схваленні, сприяє формуванню нової соціальної ідентичності);
- оголошення «моральної війни» екологічно нежиттєздатному способу життя, що ставить під загрозу майбутнє планети (потреба в безпеці).

Крім вказаних вище, перспективним є також підхід, що спирається на переживання зв'язку з природним світом, з усіма живими істотами. Психологічне підґрунтя цього переживання становить біофілія – вроджений потяг до живого, відчуття спорідненості з іншими біологічними видами [3]. Цей підхід є важливим також тому, що він допомагає людям відновити та посилити свій зв'язок з природою, який є психологічним ресурсом, що сприяє психологічному благополуччю людини [9].

Щодо діяльності екологічних груп, останніми роками в нашій країні поширюється рух zero waste (нуль відходів), спрямований не лише на вирішення проблеми побутових відходів, а й на зниження людського тиску на екологічні системи в цілому, зменшення екологічного сліду кожної людини. Соціально-екологічні інтервенції в цьому напрямі здійснюються переважно екоактивістами-волонтерами. Команди екоактивістів намагаються об'єднати широкі різноманітні просвітницькі та заохочувальні ініціативи з провадженням на практиці роздільного сортування, організацією пунктів збору відходів. Так, діяльність харківської команди Kharkiv Zero Waste включає просвіту населення щодо свідомого споживання та сортування відходів, прийом вторсировини в екохабах, екоаудити та еконавчання в організаціях, а також прийом та перерозподіл речей на ReUse (для повторного використання) та продуктів для пенсіонерів. Така комплексна діяльність цієї некомерційної організації дає яскравий зразок нерозривного зв'язку соціальних зелених інтервенцій з соціальним захистом населення.

Список використаних джерел

1. Кряж И. В. *Психология глобальных экологических изменений: монография*. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012.
2. Семигіна Т. Чому соціальна робота набуває зеленого кольору? *Вісник АПСВТ*. 2018. №2. С. 11 - 27.
3. Уилсон Э. О. *Биофилия: Врожденная тяга к живому как связь человека с другими биологическими видами*. М, 2017.
4. Чайковська Г. Б., Главацька О. Л. Екологічний підхід у професійній підготовці фахівців із соціальної роботи. *Педагогічний альманах*. 2019. В.41. С.261 - 266.

5. Bator R. J., Cialdini R. B. The application of persuasion theory to the development of effective proenvironmental public service announcements. *Journal of social issues*. 2000. Vol. 56. No 3. P. 527 – 541.
6. Cialdini R. B. Crafting normative messages to protect the environment. *Current Directions in Psychological Science*, 2003. 12(4), 105–109. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01242>
7. Guckeritz S., Schult P. W., Rensyn T., Cialdini R. B. Descriptive normative beliefs and conservation behavior: The moderating roles of personal involvement and injunctive normative beliefs. *European Journal of Social Psychology*. 2010. Vol. 40. No 3. P.514 - 523
8. Gueguen N., Meineri S., Martin A., Grandjean I. The Combined Effect of the Foot-in-the-Door Technique and the “But You Are Free” Technique: An Evaluation on the Selective Sorting of Household Wastes. *Ecopsychology*. 2010. Vol. 2. No 4. P. 231 - 237.
9. Kryazh I. (2019). The Positive Effect of Nature Connectedness on Psychological Wellbeing: The Significance of Trust as a Mediator. *Psychology Journal of Higher School of Economics*, vol. 16, no 1, pp. 27-49. DOI: 10.17323/1813-8918-2019-1-27-49
10. McKenzie-Mohr D. Fostering sustainable behavior through community-based social marketing. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55. No 5. P.531 - 537.
11. McKenzie-Mohr D. Promoting sustainable behavior: an introduction to community-based social marketing. *Journal of social issues*. 2000. Vol. 56. No 3. P.543 - 554.
12. Oskamp S. Psychological contributions to achieving an ecologically sustainable future for humanity. *Journal of social issues*. 2000. Vol. 3. No 56. P. 373 - 389.

Кряж І. В.,

доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

Левенець Н. В.,

аспірант кафедри практичної психології
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (м. Харків, Україна)

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ЧИННИК СУБ’ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Актуальність теми. Формування внутрішнього світу особистості є складним питанням, яке вивчається протягом всієї історії психології. В нашому дослідженні ми вивчали вплив екзистенційних психологічних чинників на відчуття суб’єктивного благополуччя, яке є відображенням гармонійно розвинутого внутрішнього світу людини.

Згідно World Happiness Report від 20 березня 2020 року Україна посідає 123 місце за «рівнем щастя» зі 156 країн [3], тобто перед вітчизняними вченими стоїть актуальне питання про те, що може зробити наших співвітчизників більш щасливими.

В сучасній психології існує декілька підходів до розуміння сутності благополуччя: два базові (гедоністичний та евдемонічний, що виникли в руслі однойменних філософських вчень), а також інтегрований, аксеологічний та суб’єктно-вчинковий підходи. Для цілей нашого дослідження у якості теоретико-методологічної бази було обрано евдемонічний підхід (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, К. Ріфф, В. Франкл, А. Ленгле), який виходить із розуміння людини, в першу чергу, як особистості, орієнтованої на пошук внутрішнього смислу існування, реалізацію потреб, закладених у людській природі, які ведуть до особистісного зростання та відчуття власної гідності, а не як механізму, спрямованого на задоволення власних потреб, продиктованих умовами існування та індивідуально-типологічними особливостями. Вимірами щастя вважаються наявність у людини цілей в житті, здатність бути самостійною, компетентною, аутентичною, рух до самоактуалізації тощо.

Екзистенційний аналіз як один з напрямів евдемонічного підходу базується на головній ідеї щодо самобутнього існування людини об’єктивному існуванню світу речей. Сучасне

розуміння екзистенції належить А. Ленгле. Він пов'язує категорію «екзистенції» з категорією «емоційності» і зазначає, що ці поняття тісно пов'язані між собою й пише, що екзистенцію можна розуміти як «емоційно закріплену здійсненність нашого буття-в-світі» [1]. Оцінка якості життя у суб'єктивному світовідчутті індивіда позначається іншим терміном – ««екзистенційна визначеність». Згідно теорії А. Ленгле екзистенційну визначеність можна описати як життя з «внутрішньою згодою» з чотирма аспектами: буттям, життям, собою та майбутнім, які складають сутність чотирьох екзистенційних мотивацій (далі – ЕМ). Перший вимір ЕМ показує, як людина співвідноситься з власним буттям в цьому світі, з тим, що він тут є. Другий вимір екзистенції – це вимір почуттів, емоцій і потягів, стосунків і цінностей, пов'язаних з фактом буття живим. Третій вимір людської екзистенції пов'язаний з тим фактом, чи є людина самою собою, чи відповідає вона своїй сутності. Четвертий вимір полягає у тому, чи має людина вплив в рамках свого життя таким чином, щоб, завдяки їй, в майбутньому могло з'явитися щось цінне. Якщо кожна мотивація знаходить відображення в житті, то екзистенція людини стає визначеною. З точки зору А. Ленгле досягнення екзистенційної визначеності в кінцевому підсумку може привести до почуття благополуччя та задоволеності життям.

Метою цієї статті є аналіз екзистенційної визначеності як чинника суб'єктивного благополуччя у студентської молоді.

Дослідницька вибірка складається зі студентів 1-3 курсів різних факультетів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна віком від 17 до 23 років в загальній кількості 54 особи, з них: 47 жінок і 7 чоловіків.

У роботі було використано тест екзистенційних мотивацій (ТЕМ) А. Ленгле та П. Едхарда в адаптації В.Б. Шумського та Є. М. Осіна, шкала суб'єктивного благополуччя Perrudel-Badoux, Mendelsohn, шкала задоволеності життям Е. Diener, R. A. Emmons, R. J. Larsen і S. Griffin, адаптована Д. О. Леонтьєвим та Є. М. Осіним.

Результати дослідження. В процесі дослідження було побудовано та перевірено дві регресійні моделі впливу екзистенційних мотивацій на емоційний компонент суб'єктивного благополуччя та модель впливу екзистенційних мотивацій на когнітивний компонент суб'єктивного благополуччя. Було перевірено шкали екзистенційних мотивацій на інтеркореляції та встановлено, що перші три мотивації не можуть бути використані як незалежні змінні. Тому, щоб уникнути мультиколінійності, в якості предикторів було використано тільки перша та четверта фундаментальні мотивації, а саме – фундаментальна довіра до світу та здатність зрозуміло відповісти на питання «Що я повинен робити у своєму житті, щоб це відчувалося як цінне?».

Також, окремо було перевірено вплив інтегрального показника екзистенційної мотивації на обидва компоненти суб'єктивного благополуччя, який виявився значущим предиктором почуття щастя у студентської молоді.

Висновки. На підставі проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Екзистенційна наповненість загалом, здатність людини пережити глибоку внутрішню згоду у відношенні до буття є передумовами, що забезпечують високий рівень суб'єктивного благополуччя і задоволеності життям.

2. Значний вплив на формування суб'єктивного благополуччя та задоволеності життям у студентської молоді мають перша та четверта екзистенційні мотивації, що відображають фундаментальну довіру до світу та сформований образ осмисленого майбутнього, в якому людина може впливати на щось дійсно цінне для неї.

3. Сумарний показник екзистенційної наповненості, взятий окремо, пояснює більший відсоток вибірки, ніж все чотири мотивації. Можна сказати, що тут діє якийсь кумулятивний, синергічний ефект, який потребує подальшого вивчення.

Перспектива подальших досліджень полягає у розширенні вікового діапазону дослідницької вибірки й включення додаткових змінних задля відшукування більш складних зв'язків між суб'єктивним благополуччям та екзистенційними мотиваціями.

Список використаних джерел

1. Лэнгле А. Экзистенциально-аналитическое понимание эмоциональности: теория и практика // Национальный психологический журнал, – 2015. — №1(17) — С. 26 - 38.
2. Овдієнко І. М. Соціально-психологічні чинники суб'єктивного благополуччя особистості // Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. Психологія ХХІ століття: здобутки та перспективи. – 2019. – Т. 24. – С. 73 - 80
3. World Happiness Report-2020 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://worldhappiness.report/ed/2020/#read> Дата публікації: 20 березня 2020 року.

Лавріненко М. В.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група СР-181

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ

Проблема захисту безпритульних дітей є актуальною на міжнародному і національному рівнях. Прийняття Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 02.06.2005 р. стало визначним етапом у становленні законодавства в сфері соціального захисту цієї категорії населення [1]. Цим законом передбачаються загальні засади соціального захисту безпритульних дітей, забезпечується правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію безпритульними дітьми прав і свобод, передбачених Конституцією та законодавством України, створюються умови для діяльності громадських об'єднань та благодійних організацій, що працюють у сфері соціального захисту населення. Чинне законодавство України у сфері соціального захисту безпритульних дітей потребує вдосконалення.

Мета статті, дослідження проблем правового забезпечення соціального захисту безпритульних дітей.

Окремі теоретичні аспекти соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей досліджуються у роботах таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: О. І. Анатольєва, Н. Б. Болотіна, М. О. Буянова, Р. І. Іванова, М. Л. Захаров, С. М. Злупко, Л. О. Кожура, О. О. Колосова, О. Є. Мачульська, К. Ю. Мельника, О. В. Москаленко, О. М. Потопахіна, С. М. Прилипко, Й. І. Радецький, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, А. Ю. Стопчак, Е. Г. Тучкова, Г. І. Чанишева, В. Ш. Шайхатдінов, Є. А. Школярєнко [1].

Безпритульні діти - діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувалися, і не мають певного місця проживання [2]. Бездоглядні та безпритульні діти в Україні переважно особи віком до 16 років.

В Україні не ведеться державна статистика про кількість безпритульних дітей. Однак деякі уявлення про чисельність дітей цієї категорії можемо отримати зі статистики щодо кількості вилучених із вулиці дітей, зокрема й тих, які жебракують і є безпритульними, та кількості дітей, які перебували у притулках для дітей. Однією з форм вилучення дітей з вулиці є проведення профілактичних рейдів “Діти вулиці”, “Вокзал”, відвідування сімей [3]. Станом на 01.01.2019 на вище зазначеному обліку в Чернігівській області нараховувалось 1169 дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах та виховуються у 550 сім'ях, з яких, з причин:

- 1109 – проживання в сім'ї, у якій батьки або особи, які їх замінюють, ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини;

- 35 –скоєння фізичного, психологічного, сексуального, економічного насильства над дитиною, жорстоке поводження з нею або загроза його вчинення;

- 22 – систематичного самовільного залишення місця постійного проживання;
- 3 – переміщення дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, з тимчасово окупованої території або району проведення антитерористичної операції[4].

Досліджуючи механізми державного управління у сфері протидії дитячій безпритульності та бездоглядності, І. Горобець виокремлює такі причини цього явища:

- економічні (економічна криза, бідність сімей з дітьми, безробіття або надмірна зайнятість батьків);
- соціальні (ослаблення сімейних традицій, криза сім'ї, збільшення розлучень, жорстоке поводження з дітьми);
- психологічні (уразливість дитячої психіки, прагнення дитини до незалежності, недоліки виховання);
- медичні (поширення алкоголізму, наркоманії, зростання генетично обумовлених психічних захворювань серед дорослого населення та дітей);
- правові (недостатньо чітко розроблений механізм профілактики дитячої безпритульності та бездоглядності); педагогічні (негативний мікроклімат у шкільному колективі, незадовільний стан розвитку дитячих позашкільних закладів тощо) [6].

Дуже часто такі діти починають з раннього віку займатися сексом, вживати наркотики та інші речовини. Що стосується освіти, то їх рівень дуже низький, затримка психічного розвитку на 90%. Здебільшого вони не відвідують школу.

Для дітей, які тривалий час (щонайменше півроку) проживають на вулиці, характерними проявами є: агресивність (54%); девіантна поведінка, крадіжки, брехня (54%); тривожність (16%); недовіра до довколишніх (16%); імпульсивність, неврівноваженість, емоційність (13%). Для вихованців інтернатних закладів характерними є: відчуття невпевненості в собі, низька самооцінка (32%); замкненість (22%); агресивність (16%); тривожність (13%); девіантна поведінка (11%). Діти, які виховуються в асоціальних сім'ях, мають такі специфічні прояви поведінки та розвитку, як: агресивність (37%); тривожність (26%); заляканість, страх (24%); девіантна поведінка (21%); емоційна нестабільність (18%); відчуття невпевненості, низька самооцінка, замкненість (16%); занедбаність (10%) [3].

У ст. 3 Закону України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» перелічені такі принципи соціального захисту безпритульних та бездомних дітей:

- законності;
- демократизму;
- рівності;
- поваги до особистості;
- визнання честі та гідності;
- забезпечення основних прав і свобод людини [2].

Можна також доповнити цей перелік наступними принципами, такими як: індивідуальний підхід; цілеспрямованість; обстеження умов життя безпритульних дітей; адресність надання соціальних послуг.

Отже, проблема безпритульності дітей не перестає бути актуальною.

Феномен дитячої безпритульності, зокрема рівень соціального та фізичного розвитку, психологічний стан, поведінкові прояви безпритульних дітей потрібно враховувати у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони дитинства в Україні у процесі державно-управлінської діяльності щодо запобігання дитячій безпритульності, а також надаючи соціальні послуги безпритульним дітям.

Список використаних джерел

1. Медвідь А. О. Соціальний захист бездомних осіб і безпритульних дітей :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.05 "трудове право; право соціального забезпечення" / Медвідь Анна Олександрівна. Одеса, 2015. 23 с.
2. Закон України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 26, ст.354. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15#Text>.

3. Кривачук Л. Актуальні проблеми соціально-правового захисту бездоглядних і безпритульних дітей: окреслення специфіки / Л. Кривачук. // “демократичне врядування”. – 2014. №14. С. 6.

4. Служба у справах дітей Чернігівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://ssd.cg.gov.ua/index.php?id=28126&tp=1&pg=>.

5. Горобець І. В. Механізми державного управління у сфері протидії дитячій безпритульності та бездоглядності в Україні [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. держ. упр. : 25.00.02 “Механізми державного управління” / І. В. Горобець. Івано-Франківськ : [б. в.], 2012. С. 13.

Лавріненко М. В.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група СР-181

Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: **Ревко А. М.,**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА

Сучасне українське суспільство на жаль продовжує втрачати ті цінності, норми, ідеали, котрі традиційно були закладені в його основі, що призвело до різкого зниження психологічного здоров'я. Важливо зауважити, що найчастіше причиною цього є насильство. Об'єктом насильства може стати будь-яка особа, незалежно від її рівня життя, соціального положення, або місця проживання. В історії людства жорстокість завжди була актуальною проблемою. Невикорінні людські якості, а саме заздрість і ненависть породжували жорстокість, часто таку, котра не має пояснення. Слід зазначити, що яким би цивілізованим і розвиненим економічно не було суспільство, насильство залишається невирішеною проблемою.

Метою публікації є дослідження особливостей соціальної роботи з особами, котрі стали жертвами насильства.

Насильство – це суттєва проблема сьогодення, котру в більшості випадків складно прогнозувати, тому проблематика насилля досить широко представлена у психологічному аспекті у працях таких науковців, як: А. Асмолова, Б. Братуся, Т. Драгунової, В. Знакова, Н. Зинов'євої, Л. Зюбіна, Н. Левітова, Н. Максимової, Н. Михайлової, К. Сельченко, Л. Семенюк, Н. Солдатенко, Н. Тарабриної, Д. Фельдштейна. Проблеми насильства були також присвячені роботи зарубіжних психологів: А. Бандура, Р. Берона, А. Брауна, К. Бютнера, А. Мічерліха, М. Пападопулу, Д. Річардсона, Р. Соонетс, З. Фрейда, З. Хола, В. Холичер. Проблему насильства та агресії досліджували і соціологи, а саме: Р. Арон, К. Вільсон, Ш. Волін, Г. Ковганич, Г. Моргентау, Р. Нібур, Д. Стей.

Дослідники визначають насильство як емоційну або фізичну образу або загрозу фізичного зразка всередині сім'ї, інші – як фізичну та сексуальну образу на тлі потужного психологічного тиску [1, с. 32].

У соціології та психології існує певна класифікація насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне насильство.

Важливо зазначити, що жінки та діти є особливою категорією клієнтів у соціальній роботі, котрі стали жертвами насильства. Індивідуальна робота з жінками, котрі пережили насильство в сім'ї, може провадитись психологами у вигляді консультаційної, діагностичної та корекційної роботи. Більше того, окремим важливим напрямком професійної допомоги у межах зазначених технологій є соціально-психологічна робота зі співзалежністю [2, с. 143].

Слід відмітити, що надання допомоги жертвам домашнього насильства не гарантує того, що воно не відтворюватиметься у разі відсутності роботи з реальними й потенційними порушниками закону. З огляду на це, індикативні втручання, котрі спрямовані на тих, хто

скоює акти насильства в сім'ї, є однією зі стратегій попередження та протидії насильству в сім'ї. Тому робота з чоловіками-кривдниками є невід'ємним елементом профілактичної роботи з попередження та протидії насильству в сім'ї.

Міністр соціальної політики України Марина Лазебна повідомила, що в Україні протягом 2020 року спостерігається зростання звернень з приводу домашнього насильства. Більше того, у 2020 році спостерігалось збільшення звернень з приводу насильства на 66%. За даними Міністерства соціальної політики України, у числі усіх звернень про домашнє насильство – найбільше було від жінок - 86%, від чоловіків – 12% і 2% – від дітей [3].

Соціальні працівники мають з повагою і людяністю ставитися до жертв насильства, а також інформувати їх про їхні права та можливості притягнення кривдників до відповідальності.

Доречно зазначити, що боротьба з домашнім насильством на міжнародному рівні розпочалася на початку 1980-х. Перші міжнародні стандарти захисту особи від домашнього насильства з'явилися на рівні Організації Об'єднаних Націй (ООН) і містилися в міжнародних документах, спрямованих на захист прав жінок і дітей як головної групи ризику вчинення насильства в сім'ї [1, с. 87].

Варто зазначити, що до державних органів та недержавних організацій України, котрі надають послуги постраждалій від насильства особі в сім'ї, відносять:

- Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- Центри соціально-психологічної допомоги;
- Соціальні центри матері та дитини;
- Кризові центри;
- Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильств;
- Центри/бюро з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- Мобільні бригади соціально-психологічної допомоги.

Більше того, особи, котрі пережили сімейне насильство мають потребу у психологічному супроводі, котрий може здійснюватися у двох основних напрямках [4, с. 121]:

1) екстрена психологічна допомога при гострій травмі насилля і посттравматичному стресі;

2) тривалий супровід в процесі індивідуального консультування і групової роботи.

На нашу думку, ефективною технологією соціальної роботи з жертвами домашнього насильства є створення терапевтичних груп, котрі складаються з осіб, що зазнали сімейне насильство, члени котрих найкращим чином можуть підтримати один одного, досягти більш високих результатів під керівництвом фахівця з соціальної роботи в захисті своїх соціальних інтересів та в корекції своєї особистості.

Найбільш високий рівень соціальної роботи проявляється у переході від терапевтичних груп до груп самопомоги, тобто об'єднання клієнтів, котрі мають більш ширше коло проблем, тривале існування, сильніше впливають на особистість своїх членів. Сприяння соціального працівника у створенні таких груп означає, що з розряду об'єктів впливу його клієнти переводяться в ранг суб'єктів, тобто вони рівноправно беруть участь у вирішенні власних проблем. Проте, іноді ці рішення можуть бути впроваджені тільки на рівні корекції особистісного сприйняття, тобто коли не змінюються травмуючі обставини, однак змінюється їх сприйняття клієнтом соціальної роботи.

Крім того, з жертвами домашнього насильства у соціальній роботі виділяють наступні завдання: щодо порятунку жертв насилля, щодо підтримки їх соціального функціонування та щодо їх соціального розвитку. Останнє, на наше переконання, є найважливішим та найскладнішим, оскільки саме людський розвиток у цілому полягає в реалізації можливостей кожної людини сповна задіяти свої потенції та прагнення вести довготривале, повноцінне та творче життя [5, с. 287].

Отже, як висновок можемо зазначити, що об'єктом насильства може стати будь-яка особа, не залежно від статі та віку. Більше того, насильство являється явищем комплексним, котра характеризується існуванням різних типів насильства в залежності від характеру

одержаних травм. Базовою метою соціальної роботи з жертвами насилля є зниження психологічного дискомфорту і підвищення якості життя осіб, що зазнали насильства. У наданні допомоги клієнтам особлива увага має приділятися саме постреабілітаційному супроводу та профілактиці сімейної жорстокості.

Список використаних джерел

1. У дзеркалі громадської думки. Права дитини. Насильство в суспільстві. Трудова міграція та торгівля людьми / Т. О. Дорошок, О. А. Калашник, Д. О. Кобзін та ін. ; за ред. К. Б. Левченко; Кіровоград. юрид. ін-т ХНУВС, Міжнарод. жін. правозахис. центр «Ла Страда-Україна». Київ: Агентство Україна, 2008. 96 с.

2. Платонова Н.М., Платонов Ю.П. Насилие в семье. Особенности психологической реабилитации. Санкт Петербург: Речь, 2004. 323 с.

3. У Мінсоцполітики озвучили статистику звернень через домашнє насильство в Україні [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasyilstvo-minsotspolityky/30970575.html#:~:text=%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0,%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.&text=%D0%97%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%2C%20%D1%83%20%D1%87%D0%B8%D1%81%D0%BB%D1%96,%25%20%D1%96%20%25%20%E2%80%93%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8>

4. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др. ; пер. с англ. Москва: Весь Мир, 2003. 376 с.

5. Ревко А. М. Купівельна спроможність заробітної плати як базис розвитку людського потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 287 - 294. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2014_1_58

Литвиненко А. М.,

здобувач вищої освіти І курсу магістратури, група МСРп-201

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедра соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

На сучасному етапі розвитку та становлення українського суспільства особливе занепокоєння викликають поширення алкоголю в молодіжному середовищі, зниження віку, з якого починають вживати алкогольні напої та наркотичні речовини, проникнення наркотиків до закладів освіти. Мають місце непоодинокі випадки виявлення фактів незаконного обігу алкоголю та наркотиків безпосередньо в навчальних закладах та на прилеглих до них територіях, затримання неповнолітніх у стані алкогольного сп'яніння, вилучення наркотичних засобів та психотропних речовин у школах та вищих навчальних закладах.

Масштаби поширення хімічних адикцій серед старших підлітків та юнацтва на сьогодні є загрозливими. Було встановлено, що серед учнів – 39,4% курців, середній вік початку тютюно-паління – 13 років. За даними анонімних анкет, спробували палити 62% досліджуваних. Середній вік першого вживання алкоголю серед українських підлітків – 14 років. Загалом алкогольні напої спробувало 88% опитуваних, серед них 31% випиває часто. Близько 11% спробувало наркотичні речовини, 5% вживає їх регулярно. Ще 5% досліджуваних спробувало вживати інші психоактивні речовини (хімічні речовини та пігулки), і за даними анкет, 2% робить це часто. Виявлено, що загалом 41,2% підлітків мають виражені ознаки залежної поведінки, ще 44,7% з них мають ризик залежної поведінки, вживаючи психоактивні речовини час від часу. І лише у 14,1% ризик утворення залежностей не виражений [1].

Метою даного дослідження є визначення основних підходів до профілактики адитивної поведінки серед підлітків.

Проблема адитивної поведінки серед молоді виступала предметом дослідження низки вчених, серед яких: Н. В. Бончук, Н. І. Самойленко, Г. Костюк, О. Вінда, В. Качалов, та ін..

Термін «адиктивна поведінка» (від англійської addiction – хибна звичка, пристрасть до чого-небудь, порочна схильність).

Розрізняють три групи різновидів адитивної поведінки:

- нехімічні адикції (патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг), пристрасть до комп'ютерних ігор і віртуального спілкування, трудоголізм;
- фізіологічні форми адикції (анорексія – відмова від їжі, булімія – прагнення до постійного споживання їжі);
- хімічні адикції (вживання та вдихання психоактивних речовин: тютюну, алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, речовин побутової хімії) [1].

Остання група з класифікації адиктивної поведінки хімічна набула особливого поширення серед підлітків і становить загрозу фізичному і психічному розвитку молоді.

На сьогодні визначені види педагогічної профілактики адитивної поведінки. Первинна педагогічна профілактика передбачає виховання антинаркогенної спрямованості особистості, її моральної та психологічної стійкості, що відіграє вирішальну роль у критичних ситуаціях, ситуаціях вибору, пропозиції відмови від психотропних речовин.

У сучасних умовах метою первинної профілактики адиктивної поведінки неповнолітніх у загальноосвітніх закладах стає зміна ціннісного ставлення дітей і молоді до наркотиків, формування особистої відповідальності за свою поведінку, що зумовлює зниження запиту на психоактивні речовини в дитячомолодіжному середовищі; запобігання вживанню молоддю наркотичних речовин за рахунок пропаганди здорового способу життя, формування антинаркотичних установок, профілактичної роботи, що здійснюється фахівцями в освітньовиховних закладах [3].

До форм і методів первинної профілактики адиктивної поведінки відносять: інструктаж та консультування, лекції та практикум для учителів з методики антинаркогенного виховання, розробка і проведення в ході навчального процесу занять з предметів, які торкаються сутності та впливу психоактивних речовин, лекції для батьків щодо видів психоактивних речовин, їх сутності та причин вживання [2].

Вторинна профілактика передбачає, переважно, діагностування та виявлення залежності підлітків від наркотичних речовин. Основними завданнями вторинної профілактики є: виявлення осіб групи «ризик», вивчення можливих умов та факторів, що сприяють розвитку схильності до адиктивної поведінки [3].

До форм і методів вторинної профілактики відносять: відвідування наркодиспансеру та бесіди старшокласників з наркоманами, що знаходяться на лікуванні; бесіди із запрошеними на виховні години працівниками кримінальної служби поліції у справах неповнолітніх, відділу з незаконного обігу наркотичних речовин [2].

Отже, адитивна поведінка є серйозною проблемою серед підлітків та молоді, сучасні методи профілактики не є досконалыми, тому слід соціальній сфері приділити більше уваги щодо цієї проблеми розробити більш ефективну модель профілактики.

Список використаних джерел

1. Бончук Н. В. Схильність до адитивної поведінки у підлітків залежно від особливостей системи ціннісних орієнтацій. «Молодий вчений» № 7 (34) липень, 2016 р. С. 362 - 368.
2. Самойленко Н. І. Сучасні підходи до профілактики адитивної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2016. Вип. 53 С. 350 - 358.
3. Ратинська О. М. Соціальна профілактика адитивної поведінки підлітків. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота», 2016. ВИПУСК 1 (38) С. 233 - 237.

Лісовець О. В.,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Становлення сучасного громадянського суспільства з його орієнтацією на повагу прав і свобод громадян істотно залежить від системи освіти, її цільових пріоритетів, її змісту, системи відносин, що складаються в закладах освіти. Саме в роки навчання людина отримує цілісний досвід громадянської поведінки, реалізації демократичних свобод, правової свідомості. А тому школа як суспільний інститут, інститут освіти є ще і місцем становлення особистості, громадянина, який знає свої права і поважає права інших, є відповідальним і толерантним, компетентним у соціально-правовому відношенні. У зв'язку з цим надзвичайно актуальною є увага до формування такого середовища закладу освіти, яке базуватиметься на повазі до прав усіх учасників освітнього процесу, і, перш за все, прав учнів, порушення яких є достатньо поширеним явищем і нагальною проблемою для більшості країн світу. Тому пошук ефективних моделей забезпечення прав, партнерства і взаємодії в освітньому середовищі є актуальним напрямом наукових досліджень. Одним із важливих аспектів наукових пошуків та практичної реалізації системи захисту прав учнів є розгляд фахівців у сфері соціальної роботи, і, зокрема, соціальних педагогів, як активних суб'єктів забезпечення прав у закладі освіти, які можуть виконувати і контролюючі, і посередницькі, і захисні функції у соціально-правовому просторі закладу освіти.

У цьому контексті мова може йти про створення мережі шкільних омбудсменів з числа, наприклад, соціальних педагогів, чому сприяє запровадження у 2019 році в Україні інституту освітнього омбудсмена. До речі модель шкільного омбудсмена розробляється досить тривалий час, була вона обґрунтована і автором публікації ще у 2012 році [3], має і сьогодні втілення в межах різних проектів в нашій державі, проте міцні та продуктивні горизонтальні зв'язки між елементами такої системи належним чином так і не налагоджені до цього часу.

Варто відмітити, що інституція уповноваженого з прав людини на сьогодні існує на національному, регіональному та місцевому рівнях у більш ніж у 100 країнах світу і продовжує поширюватися. У більшості енциклопедичних видань «омбудсмен» трактується як «посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав і інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб» [1]. Юридичне трактування цього поняття звучить як «посадова особа, що спеціально обирається (призначається) для контролю за дотриманням прав людини різного роду адміністративними органами, а в деяких країнах – також приватними особами і об'єднаннями. На відміну від прокуратури здійснює контроль і веде розслідування з позицій не лише законності, але і ефективності, доцільності, сумлінності, справедливості» [2, с. 353]. Проінформуємо, що в Україні інститут омбудсмена – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини – було

запроваджено у 1998 р., з 2011 р. діє Уповноважений Президента України з прав дитини, з 2014 р. – Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, з 2017 р. – Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю, з 2018 р. – Урядовий уповноважений з питань гендерної політики. становлення. У 2019 р. у межах реалізації ст. 73 Закону України «Про освіту» було запроваджено інститут освітнього омбудсмена з метою виконання завдань щодо захисту прав у сфері освіти [5]. Ми вбачаємо в цьому перший крок для створення в кожному закладі освіти посади омбудсмена та поступове перетворення її на ефективний правозахисний інструмент. Важливо, що освітній омбудсмен виступає додатковим, а не альтернативним засобом захисту прав учасників освітнього процесу стосовно інших правозахисних механізмів. Функція захисту в першу чергу реалізується через механізм розгляду скарг про порушення прав у сфері освіти. При цьому освітній омбудсмен уповноважений здійснювати запити та надавати свої рекомендації закладам освіти, органам управління освітою; звертатися до органів державної влади, правоохоронних органів щодо виявлених фактів порушення права людини на освіту та законодавства у сфері освіти; надавати консультації та представляти інтереси особи у суді [4].

Безперечно цей новий для України інститут знаходиться на стадії свого становлення, виступаючи допоміжним механізмом у системі захисту прав особистості та сприяючи забезпеченню реалізації та гарантування прав учасників освітнього процесу: прав дітей на освіту, прав батьків, прав педагогічних працівників та ін. Але цілком реальним видається створення системи шкільних омбудсменів, посади яких можуть бути як передбачені штатним розписом, так і створюватись на громадських засадах. В останньому випадку можлива процедура виборів омбудсмена шкільним колективом (наприклад, щорічно). Окрім того, омбудсмен може вибирати собі помічників з числа учнів і інших учасників освітнього процесу, які здійснюватимуть свою діяльність на громадських засадах. Діяльність шкільного омбудсмена має бути спрямована на формування правової культури і правової свідомості учасників освітнього процесу (учні, їх батьки, учителі, адміністрація школи), захист їх прав і законних інтересів.

Основні завдання роботи шкільного омбудсмена (максимальне сприяння відновленню порушених прав учнів; профілактика порушень прав дитини; надання допомоги батькам у складній життєвій ситуації їх дітей, в регулюванні взаємин у конфліктних ситуаціях; сприяння правовому вихованню учасників освітнього процесу) можуть реалізовуватися в таких напрямках:

1. Контроль за дотриманням прав учасників освітнього процесу.
2. Вирішення конфліктних ситуацій.
3. Проведення інформаційно-просвітницької роботи.
4. Забезпечення взаємодії та співробітництва між різними фахівцями у сфері соціально-правового захисту дітей.

Таким чином, змістом діяльності шкільного омбудсмена повинні забезпечуватися: стабілізація становища дітей та зниження рівня порушень їх прав; підвищення правосвідомості учасників освітнього процесу; забезпечення гарантій прав дітей, а отже дієвості права в суспільстві; підвищення потенціалу сім'ї, суспільних інститутів у соціально-правовому захисті дітей.

Зважаючи на значний зарубіжний досвід подібної роботи, можемо спрогнозувати реальну перспективу її впровадження у практику закладів освіти в Україні. А тому цілком очевидні і наукові перспективи подальшого дослідження особливостей функціонування цього інноваційного інституту.

Список використаних джерел

1. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. ; СПб., 2000. 1434 с.
2. Большой юридический словарь / В. Додонов и др. М. : Инфра-М, 2001. 790 с.
3. Лісовець О. В. Перспективи реалізації моделі шкільного омбудсмена в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2012. №2. С. 90 - 98.

4. Положення про освітнього омбудсмана: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF#Text>

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Луценко О. А.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності

Сумський Державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

(м. Суми, Україна)

Зеленський С. Л.

студент ННПП спеціальності «Соціальна робота»

Сумський Державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

(м. Суми, Україна)

ЗАХІДНО-ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день інвалідність – це питання з області прав людини, а не питання реабілітації або соціального забезпечення і це стає вирішальним фактором, коли мова заходить про те, які заходи потрібні, щоб люди з обмеженими можливостями стали повноцінними громадянами своєї країни.

Дивлячись на статистичні дані, можна сказати, що кількість осіб з особливими потребами постійно зростає у всьому світі, хоча причини і наслідки інвалідності можуть бути різними: зумовленими як неоднаковими соціально-економічними обставинами, так і різним ступенем забезпечення державами добробуту своїх громадян. За спостереженнями науковців, наразі можна говорити про глобальний характер проблеми інвалідності – в усьому світі ті чи інші можливості обмежено приблизно в кожній десятої людини (650 млн людей), з них майже 470 млн осіб працездатного віку [5].

Особливості соціального втручання в роботі з людьми з обмеженими можливостями привертають увагу багатьох науковців. Зокрема, деякі аспекти проблеми розглядають М. Завгородня, Н. Кияшко, К. Кольченко, Р. Корнюшина, В. Крамар, Ш. Лампман, Г. Нікуліна, Д. Перник, П. Таланчук, Л. Шпаковська та ін.. Дослідники вказують на те, що у людей з інвалідністю виникає безліч проблем, і у вирішенні цих проблем їм мають допомагати юристи, соціальні і медичні працівники, реабілітологи, громадськість тощо. Виходячи з цього організація роботи навчально-виховного процесу у людей, які мають інвалідність, є дуже актуальною, бо кожного дня люди з інвалідністю стикаються з дискримінацією в соціальній, економічній та інших сферах суспільного.

Основні завдання авторського дослідження – висвітлити особливості роботи з людьми з обмеженими можливостями в напрямку організації навчально-виховного процесу в країнах Західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми доводить, що вища професійна освіта в Європі ґрунтується на гуманістичному підході до призрення і допомоги інвалідам. Освіта для інваліда - це шлях до інтеграції, до здобуття економічної незалежності, що дає змогу людині з функціональними обмеженнями здоров'я не бути утриманцем держави та власної родини, зробити свій власний внесок у розвиток суспільства.

Слід зазначити, що розвинені країни світу відповідними законодавчими актами створили гарантії соціального захисту як працездатного, так і непрацездатного населення. На сьогодні в основі технологій соціального обслуговування інвалідів, зокрема й в освітній сфері, лежить принцип адаптації і реабілітації інвалідів як повноцінних членів суспільства.

Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) — єдиний європейський освітній простір всіх країн, які беруть участь у Болонському процесі, в області вищої освіти. Основною метою Болонського процесу з моменту його створення в 1999 році ЄПВО, є зближення, гармонізація та послідовність систем вищої освіти в Європі. Між 1999-2010, всі зусилля членів Болонського процесу були спрямовані на створення Європейського простору вищої освіти, що стало реальністю після підписання декларації на конференції Будапешт-Відень в березні 2010 року.

Професійна підготовка або перепідготовка інвалідів здійснюється з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Вибір форм і методів професійної підготовки провадиться згідно з висновками медико-соціальної експертизи. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інвалідів поряд із загальними допускається застосування альтернативних форм навчання.

Отже, підтримка навчання студентів з інвалідністю існує в усіх розвинених країнах світу. Вона розпочалась у відповідності до «Всесвітньої програм дій відносно інвалідів», прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН в її Резолюції 37/52 від 3 грудня 1982 року, і здійснюється згідно зі “Стандартними правилами забезпечення рівних можливостей для інвалідів” (Резолюція 48/96 від 20 грудня 1993 року) [3].

Перш за все, виконуються вимоги щодо безбар'єрності університетських містечок (корпусів, гуртожитків та внутрішніх приміщень), студенти з інвалідністю забезпечуються технічними засобами навчання, допомогою консультантів чи асистентів, отримують психологічну, медичну та соціальну підтримку. Держави країн Західної Європи гарантує інвалідам необхідні умови для отримання освіти і професійної підготовки. Загальна освіта інвалідів здійснюється безкоштовно як в загальноосвітніх установах, обладнаних при необхідності спеціальними технічними засобами, так і в спеціальних освітніх установах.

Для інвалідів, які потребують спеціальних умов для отримання професійної освіти, створюються спеціальні професійні освітні установи різних типів і видів або відповідні умови в професійних освітніх закладах загального типу.

Організація освітнього процесу в спеціальних професійних освітніх установах для інвалідів регламентується нормативними правовими актами, організаційно-методичними матеріалами відповідних міністерств та інших органів виконавчої влади.

Швеція і Великобританія - дві країни з хорошою практикою включення інвалідів в освітній процес. Фахівці зазначають, що соціальна база вищої освіти постійно розширяється. Якщо в 1940 році тільки 2,1% національного доходу в Англії і Уельсі були витрачені на освіту, то до 1965 року видатки на освіту зросли до 4,1% [4].

У Великобританії аж до 1990-х років процес впровадження інклюзивного навчання проходив безсистемно, часто наявність студентів з обмеженими можливостями залежало від готовності однокурсників і викладачів надавати їм підтримку. У 1993 році було введено національну посібіє для студентів-інвалідів. Воно складається з виплат на обладнання, засобів для отримання немедичною допомоги і загальної надбавки. До кінця 1990-х більшість вищих навчальних закладів були частково обладнані для задоволення потреб студентів з обмеженими можливостями.

Закон «Про дискримінації щодо інвалідів» був поширений на освіту в 2001 році. Пізніше він був відображений у «Законі про рівність» 2010 року. Це забезпечило міцну законодавчу базу для усунення дискримінації інвалідів у вигляді небажання адаптувати навчальні заклади під їхні потреби. За ненадання рівних можливостей університет може бути оштрафований. Перевага надається формам інтеграційної освіти, застосуванню спеціальних сучасних технічних засобів навчання в рамках індивідуальних програм для інвалідів..

У Британії діє державна система матеріальної допомоги студентам з інвалідністю (МДСІ), яку надають місцеві управління освіти. МДСІ надається студентам ВНЗ, які проходять повний або частковий курс навчання, аспірантам, а також студентам Відкритого Університету та дистанційної форми навчання. Для отримання МДСІ студенти та аспіранти мають документально підтвердити, що їх функціональні обмеження чи стан здоров'я впливають на процес навчання і потребують додаткових витрат для отримання рівного доступу до нього[3].

Дещо інший шлях розвитку спостерігаємо у Швеції, де пішли іншим шляхом. З 1993 року Стокгольмський Університет виступає в якості центру, який надає гранти вузам для забезпечення педагогічної підтримки студентів-інвалідів. В кожному університеті є співробітник з питань інвалідності, який відповідає за координацію допоміжних заходів. На жаль, за даними сайту Стокгольмського університету, 64% шведських студентів-інвалідів заявляють, що не зв'язувалися з відповідальним, а 16% зовсім не знають про його існування. Вказується, що ефективність системи вищої освіти у Швеції забезпечувалася і вимогою наявності трудового стажу для більшості абітурієнтів після закінчення середньої школи. [4].

Якщо Великобританія зосередилася на адресній матеріальній підтримки студентів-інвалідів, то в Швеції орієнтуються на установи, а не на окрему людину. Що стосується законодавчих змін, дії двох країн в цілому збігаються.

Як показують дослідження, інваліди-випускники університетів на ринку праці виявляються практично такими ж успішними, як і їх однокурсники без порушень здоров'я. Результати їх працевлаштування в цілому оцінюються як позитивні. Експерти пов'язують це не тільки з високою кваліфікацією, отриманою під час навчання у вузі, а й з більш стійким економічним статусом, який полегшує пошук місць для стажування.

Впровадження технологій медико-психологічного соціального обслуговування і реабілітації інвалідів передбачає підготовку фахівців у цій галузі, зокрема терапевтів і сестер-менеджерів, діяльність яких направлена на визначення індивідуальних потреб інвалідів і компенсацію обмежень життєдіяльності.

Вартий уваги досвід Литовського союзу студентів, серед пріоритетних напрямків діяльності якого – питання доступності вищої освіти для інвалідів. Регулярно відбуваються зустрічі зі студентами-інвалідами, Національні семінари з інвалідності в системі вищої освіти, Доволі показовим видаються Національні конференції на тему «Чи є доступною вища освіта для інвалідів Литви?». В вищих Литви працює Програма «Вища освіта для всіх», регулярно проходять заходи по розвитку плану дій в цьому напрямку. В останні 15 років були започатковані міжнародні семінари «Сила різниці – Альянс», міжнародна конференція «Розширення прав і можливостей інвалідів у вищій освіті та зайнятості» [5].

Громадськість Європейських країн визнає: життєво важливим, щоб ЄС і національні уряди продовжували збирати і публікувати дані про інклюзивну освіту, встановлювати контрольні показники і збільшувати обсяг зусиль по залученню інвалідів до вищих навчальних закладів, а не скорочувати їх.

Підсумуємо. Проведена величезна робота у створенні умов реальної рівності інвалідів по відношенню до інших категорій населення. Аналіз даної проблеми в країнах Західної Європи дає можливість стверджувати, що в країнах Західної Європи шляхом здійснення реформування стаціонарних установ для інвалідів та переведення фінансування на створення допоміжних служб, забезпечена можливість безперешкодного отримання для інвалідів соціальних послуг з боку державного і недержавного сектора, в тому числі розширений загальний перелік освітніх послуг, які дадуть змогу людям з інвалідністю жити без відриву від соціуму, закладено певні умови задля повноцінного прожитку інвалідів.

Список використаних джерел:

1. Лібанова Е., Макарова О., Черенько Л., Ткаченко Л., Палій О.. Соціальний захист та соціальне включення URL: Ukraine_Режим доступу: exsum_fin_ukr;
2. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96, прийнята на сорок восьмій сесії ГА ООН 20 грудня 1993 року. – К.:ВГСПО «НАІ України», 2003. – 40 с.
3. Таланчук П. М, Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі. Київ. 2003. С.9 - 16.
4. Шпаковская Л. Политика высшего образования в Европе и России. СПб. : Норма, 2007. 328 с.
5. Lietuvosstudentų sąjunga Режим доступу: <https://www.ss.lt>

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Актуальність теми дослідження визначається сучасними вимогами до сформованості професійно важливих компетентностей випускників закладів вищої освіти, які формуються під впливом процесів глобалізації світової економіки, інформатизації суспільства та входженням України в світовий освітній і науковий простір.

Серед основних компетентностей соціальних працівників науковцями визначено правову компетентність як базову, оскільки, у залежності від того, як організована правова взаємодія між учасниками соціальної роботи, як сформовані ціннісні пріоритети в прийнятті рішень соціальним працівником у системі «людина – соціальний працівник – держава», яке ставлення в суспільстві до пріоритету права над обставинами, яке ставлення в державі до працівників соціальної сфери, так і розвивається соціальна галузь українського суспільства.

Тому сучасне українське суспільство потребує від освіти підготовлених соціальних працівників, здатних швидко сприймати і реагувати на закономірності розвитку соціально-економічного процесу формування Української держави, володіти творчим мисленням, професійно підходити до розв'язання нестандартних виробничих завдань.

Мета, висвітлити основні проблеми, щодо формування правової компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

В вітчизняній соціальній освіті професійна підготовка студентів регулюється Законами України «Про вищу освіту» (2019), «Про освіту» (2017), основоположні цілі її, теоретичні, методологічні, організаційні засади та перспективи розвитку й удосконалення відображено в Національній доктрині розвитку освіти.

Вища соціальна освіта є безперервним процесом, який поєднує спеціалізоване теоретичне навчання з науковою і практичною діяльністю майбутніх фахівців в галузі соціально-правового забезпечення суспільства.

У сучасній психолого-педагогічній літературі представлено вагомий науковий потенціал, пов'язаний із вирішенням проблеми професійної підготовки соціальних працівників. Питання професійної підготовки фахівців в умовах ЗВО висвітлені в працях Д. Бирик, А. Капської, Є. Кулика, В. Мадзігона, Н. Ничкало, Т. Олефіренко, Т. Сили, О. Торубари, З. Фалинської, О. Ярошенко та ін.

Проведений аналіз педагогічної літератури, присвяченої проблемі освітнього середовища І. Беха [1], В. Білова [2], С. Дейнеко [3], В. Козакова [5] дозволив нам розглядати освітнє середовище ЗВО як умову, яка забезпечує формування правової компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі їх фахової підготовки. При цьому освітнє середовище ЗВО забезпечує сукупність навчально-виховних, культурно-освітніх, інформаційних, матеріальних можливостей і найбільш важливих цінностей, норм, відносин, традицій, підкріплених комплексом заходів організаційного, методичного, психологічного характеру.

«Правову компетентність майбутніх соціальних працівників» визначено як інтегральну характеристику особистості, що представляє собою складне, багатогранне явище, яке включає в себе професійно важливі якості особистості: ціннісно-сміслова організація особистості (морально-етичні, правові та особисті цінності відношення до професійної діяльності, усвідомлення сенсу конкретної правової діяльності, відповідальність поведінки ціннісним, правовим і розумовим орієнтирам, вольові якості, комунікативні якості, самостійність, рефлексивність) та організація правової діяльності (здатність особистості до структурування своєї правової діяльності), що виявляється в готовності і здатності виконувати правову діяльність в своїй професійній діяльності на основі наявних знань, умінь, навичок.

У формуванні правової компетентності майбутніх соціальних працівників повинен бути задіяні такі можливості освітньо-виховного середовища ЗВО, зокрема, такі як: залучення здобувачів вищої освіти до підготовки та проведення науково-практичних конференцій, круглих столів, навчальних і методичних семінарів. Закладом вищої освіти повинна бути розроблена цілісна концепція та навчально-методичне забезпечення процесу практичної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах ступеневої освіти з метою підвищення ефективності практичної підготовки.

Підготовка фахівців за спеціальністю «Соціальна робота» здійснюється за державними стандартами вищої освіти [6]. Так в практиці світової соціальної освіти діють відповідні сформовані загальні стандарти соціальних професій (правила поведінки та етики соціальних працівників) та стандарти підготовки бакалавра і магістра соціальної роботи. Стосовно вітчизняних галузевих стандартів соціальної освіти, то на сьогодні вони тільки розробляються та впроваджуються у процес підготовки соціальних працівників.

А. Капська, зазначає, що навчальні плани підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти перевантажені вивченням дисциплін, які не мають в собі змістовного соціального сенсу, недостатня забезпеченість курсами, спрямованими на оволодіння майбутніми соціальними працівниками практичними навичками професії. Також в навчальних планах не приділяється достатньої уваги важливим в повсякденній праці, проте не пов'язаним із безпосереднім застосуванням, нормам права, не враховуються практичні потреби в підготовці спеціалістів за конкретними напрямками практичної роботи [4].

Висновки, існуючі недоліки в нормативному – законодавстві професійної освіти позначаються на теоретичній та практичній підготовці майбутніх соціальних працівників. Аналіз освітніх програм і навчальних планів соціальних спеціальностей провідних закладів вищої освіти нашої держави, де готують соціальних працівників, виявив недостатність спеціальних дисциплін з формування правової компетентності студентів, разом з тим, змістом окремих навчальних дисциплін передбачено часткове вивчення питань правової діяльності соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. : навч.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1. 277 с.; кн. 2. 341 с.
2. Білова В. Педагогічний менеджмент : поняття і теоретичні засади. *Рідна школа*. 2005. № 2. С. 26 – 28.
3. Дейнеко С. В. Педагогічна компетентність учителя як умова та засіб гуманізації освітнього середовища. *Управління школою : наук.-метод. журнал*. 2007. № 4. С. 2 – 7.
4. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Серія : Педагогічні науки*. 2010. № 15. С. 12 – 16.
5. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : Підручник. У 2-х ч. Ч. 1. Психологія суб'єкта діяльності. Київ : КНЕУ, 2000. 243 с.
6. Сила Т. І. Соціальна робота для сталого розвитку : в пошуках спільних векторів. *Проблеми соціальної роботи : філософія, психологія, соціологія : зб. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т*. 2013. № 2 (3). С. 74 – 84.

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедра соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Маслак М. В.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група СР-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АРТ- ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ПІДХІД В РОБОТІ З ЛЮДЬМИ, ЩО МАЮТЬ ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ

Соціальна робота з особами які мають обмежені функціональні можливості – одна з найбільш важливих і важких завдань сучасних систем соціальної допомоги та соціального обслуговування. Актуальність даної теми пояснюється тим, що робота з людьми, що мають функціональні обмеження відноситься до категорії найгостріших питань у суспільстві. Проблема соціальної адаптації людей з інвалідністю - проблема пристосованості до повноцінного життя в суспільстві здорових людей набула останнім часом особливої важливості. Це пов'язано з тим, що в новому тисячолітті стали істотно змінюватися підходи до роботи з людьми, які за волею долі народилися або стали інвалідами.

Проблемами соціальної роботи з людьми з особливими потребами на базі спеціалізованих соціальних служб досліджують Архипова С. П., Безпалько О. В., Богданова І. М., Бондар Н. О., Чайковський М. Є. та ін. Використання різних арт-терапевтичних методів роботи та тренінгів з людьми з особливими потребами висвітлюються у працях Капської А. Й, Калініної Л. А., Ревть А. Б., Садової І. І. та ін.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей соціальної роботи з людьми, що мають функціональні обмеження.

Потрібно зазначити, що до сьогодні в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, що мають фізичні чи психічні відхилення у здоров'ї. Зокрема у спеціальній літературі, в засобах масової інформації вживаються поняття: особа з інвалідністю, з обмеженими функціональними можливостями; люди з обмеженою дієздатністю; люди з особливими потребами; особи з вадами розвитку, неповносправні. У законодавчих документах, як правило, домінує термін «інвалід» [4, 76].

Так, відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», людина з інвалідністю – це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [1, ст. 1].

З 20 січня 2018 року набрав чинності закон, яким внесено зміни до деяких законодавчих актів щодо соціального захисту осіб з інвалідністю. Як наслідок, термін «інвалід» відтепер не використовуємо у вжитку. Замість нього – «особа з інвалідністю» [2, ст. 43].

За офіційними статистичними даними МОЗ України кількість осіб з інвалідністю в країні станом на 01 січня 2020 року, становить 2,7 млн. осіб. Всі вони потребують особливої уваги суспільства та надання необхідного комплексу соціальних послуг[5].

Основною метою соціальної роботи з особами, що мають функціональні обмеження виступає налагодження тісного взаємозв'язку людей з особливими потребами із соціумом, а не будь-яке відсторонення їх від навколишнього середовища. Суть цієї позиції полягає в тому, що ставлення соціального оточення до людей з інвалідністю розглядається одним із важливих чинників вирішення їхніх труднощів країні існує розгалужена мережа державних та недержавних організацій, установ, що надають соціальні послуги людям з особливими потребами. Соціальні служби організують різні види та форми соціальної роботи з такими особами, а також використовують різні методи та види терапії, в тому числі арт-терапевтичні та арт-педагогічні.

Головною метою арт-терапевтичної роботи є досягнення позитивних змін в психологічному стані і соціальному самопочутті людей, які мають функціональні обмеження.

Модель арт-терапії в соціальній роботі з особами з інвалідністю ґрунтується на підході активізації творчого потенціалу людей з обмеженими можливостями здоров'я для вирішення їх проблем. Головними суб'єктами виступають соціальні служби, об'єктами є люди з обмеженими можливостями здоров'я [5, с. 198].

До основних принципів в даній моделі можна віднести: - принцип недерективності; арт-терапевт не повинен втручатися або щось радити особі з інвалідністю в процесі творчої діяльності; - принцип конфіденційності; полягає в тому, що арт-терапевт не повинен розголошувати інформацію про особу з ким працює; - принцип толерантності; полягає в толерантному ставленні один до одного; - принцип гуманізму; в даному випадку, людина є вищою цінністю; - принцип комунікативності; передбачає взаємодію (спілкування) арт-терапевта та особи [3, с. 50].

Отже, соціальна робота з людьми, що мають функціональні обмеження в сучасних умовах розвитку українського суспільства виконує одну із надзвичайно важливих соціальних функцій – надання соціального захисту, підтримки, супроводу, корекції та реабілітації осіб з інвалідністю, що забезпечує їх інтеграцію до суспільства. Метод арт-терапії є, унікальним методом роботи з людьми що мають функціональні обмеження, оскільки вона не вимагає наявності художніх здібностей і навичок. Також дозволяє, особам з інвалідністю самостійно включитися в суспільне життя, бути членом суспільства. Більшою мірою арт-терапія спрямована на те, щоб людина могла висловити свої емоції, внутрішні переживання через будь-які види спонтанної творчості.

Список використаних джерел

1. Закон України № 2961-IV від 6 жовтня 2005 р. «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15/page>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо соціального захисту осіб з інвалідністю)» від 19.12.2017 № 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2581-19#Text>
3. Капська А.Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання). А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; за заг. ред. А. Й. Капської. Київ. 2002. 164 с.
4. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. Київ. Каравела, 2009. 368 с.
5. Садова І. І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Актуальні питання корекційної освіти. 2012. Вип. 3. С. 197 - 205.

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедра соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Саннікова Г. О.,

здобувач вищої освіти 3 курсу, група СР-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

На сьогодні старіння населення, як в Україні, так і у всьому світі, є глобальною тенденцією. За даними Організації об'єднаних націй Україна входить не лише до списку країн, населення яких до 2050 року скоротиться більше ніж на 20%, але й до країн, в яких за прогнозом з роками посилюватиметься проблема старіння, пов'язана з падінням народжуваності. Як відомо, якщо середній рівень народжуваності в країні падає нижче

показника 2,1, це призводить до того, що молоді буде ставати менше ніж людей похилого віку і кількість населення країни починає скорочуватись [5]. У соціальному контексті це сприяє тому, що держава збільшуватиме витрати на соціальну допомогу, виплату пенсій та охорону здоров'я. Не зважаючи на підтримку з боку держави, попит на соціальну допомогу з боку людей похилого віку значно перевищує той обсяг допомоги, який можуть надати сучасні соціальні служби.

Наразі, пандемія істотно змінила соціальну реальність, внівши корективи в суспільну свідомість, в уявлення про повсякдення соціальної практики включаючи роботу з людьми похилого віку. «Коронавірус є причиною страждань людей похилого віку в усьому світі», - підкреслюється в звіті ООН, опублікованому в травні минулого 2020 року і присвяченому впливу Covid-19 на людей похилого віку. Як вказується в доповіді, «пандемія посилила відчуття покинутості й самотності у тих, хто і без того в силу віку знаходиться в хиткому положенні. Санітарна криза підсилила у них переконаність у тому, що вони стали тягарем і тягарем як для своїх рідних і близьких, так і для друзів і знайомих. Посилилася і ступінь їх занепокоєння щодо того, що суспільство в цілому схильне сприймати найстарших своїх членів в негативному світлі» [1].

Відтак, дослідження шляхів вирішення соціальних проблем людей похилого віку в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Мета дослідження, висвітлити основні напрямки соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сьогодення.

Літніми людьми за класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я вважаються люди, які досягли пенсійного віку і до 75 років. Цей період характеризується зниженням життєвої активності і часто розглядається як кризовий період в житті людини, оскільки в цьому віці змінюється самовідчуття людини, у нього знижується самооцінка, з'являється невпевненість у власних силах [3, с. 17].

Проблемі покращення потенціалу соціальної роботи з людьми похилого віку приділяється значна увага з боку фахівців. Різні концепції цієї проблеми розглядали Каммінз, Генрі, Шапіро, Яцемірська та ін. Але незважаючи на заслуговуючу увагу діяльність спеціалістів в даному напрямі, питання належної організації соціальної роботи в спеціальних закладах для людей похилого віку і досі залишається до кінця не вирішеним.

Проблеми людей похилого віку можна розділити на три групи, в залежності від розглянутої області: соціальні, сімейні та особисті.

Зміна соціального статусу людини в старості, викликане, перш всього, припиненням або обмеженням трудової діяльності, зміною ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних труднощів як в соціально-побутовій, так і в психологічній адаптації до нових умов, диктує необхідність вироблення і реалізації специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з літніми людьми.

Важливою соціальною проблемою літніх людей є і поступове руйнування традиційних сімейних підвалин, що призвело до того, що старше покоління не займає почесне чільне становище. Дуже часто літні люди взагалі живуть окремо від сімей, і тому їм буває не під силу справлятися зі своїми нездужаннями і самотністю, і якщо раніше основна відповідальність за літніх лежала на сім'ї, то зараз її все частіше беруть на себе державні та місцеві органи, установи соціального захисту [2, с. 16].

Соціальна робота з тими, хто обтяжується своєю самотністю, може полягати в залученні їх в групи самопомоги, клубну роботу, організації центрів денного перебування, допомога по дому, або влаштування в стаціонарні установи.

Тому система соціально-психологічного супроводу людей похилого віку має включати наступні види робіт:

1. Інформаційну (спрямована на інформування соціальних працівників про попередження виникнення самотності у людей похилого віку).

2. Профілактичну (спрямована на формування прагнення до співпраці людей похилого віку з соціальними працівниками та психологами щодо виявлення та усунення проблем,

формування впевненості у власній соціальній придатності та відновлення поведінкової активності людей похилого віку).

3. Діагностичну (спрямована на вивчення індивідуальних особливостей особистості людей похилого віку та їх стосунків близькими родичами(дітьми, внуками)з погляду літніх людей).

4. Консультативну (спрямована на підвищення психологічної культури людей похилого віку, родичами і соціальними працівниками).

5. Корекційну (спрямована на подолання виникнення самотності та усунення відхилень у функціонуванні емоційної сфери).

6. Реабілітаційну (реабілітаційна робота з людьми похилого віку після виходу на пенсію).

7. Роботу з родичами (організована за допомогою консультацій. Важливо пояснити родичам людей похилого віку, що соціальна підтримка дозволяє літнім відчувати себе компетентними [4, с. 178].

Люди похилого віку зіштовхуються з багатьма проблемами, що лежать в площині економічного, побутового, психологічного, медичного, соціального обслуговування.

Визначаючи види соціальної роботи з людьми похилого віку, стає зрозумілим, що соціальна робота з даною віковою групою здійснюється не завжди ефективно, і не на достатньому рівні через відсутність обґрунтованих стратегій обслуговування та обмеження соціально-економічних можливостей держави забезпечити достатніми ресурсами цей напрям діяльності. Зауваживши викладене, можна зробити висновок, що дані проблеми потребують подальшого наукового дослідження і розроблення нових стратегій та форм обслуговування людей похилого віку.

Список використаних джерел

1. Аналитическая записка: Влияние COVID-19 на пожилых людей. Объединенные Нации. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/old_persons_russian.pdf (дата звернення: 05.05.2021).

2. Балдинюк О. Д. Соціальна робота з людьми похилого віку. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: матеріали Всеукраїнських науково-методичних семінарів* (18 квітня та 26 квітня 2018 р.). Умань : ПВКП «АЛІМІ», 2018. С. 13- 17.

3. Здоровье пожилых: доклад комитета экспертов ВОЗ. Женева: ВОЗ, 1992. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/90016/WHO_TRS_779_rus.pdf?sequence=1&isAllOwed=y (дата звернення: 05.05.2021).

4. Раєвська, Я. М., Мишевська Н. Л. Соціальна допомога людям похилого віку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна 30 (2018). 175 - 187 с.

5. World Population Prospects 2019: Data Booklet. URL: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_DataBooklet.pdf (дата звернення: 05.05.2021).

Мекшун А. Д.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Скирда О. Д.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група СР-181
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ СУЇЦИДАЛЬНІ НАМІРИ

Суїцид - одна з вічних проблем людства, оскільки дане явище існує стільки ж, скільки існує на Землі людина. Однак в новому столітті в цивілізованих країнах відзначається

тенденція збільшення суїциду серед населення, причому дана тенденція спостерігається практично у всіх статево-вікових і соціальних групах. Актуальність дослідження особливостей допомоги особам, які мають суїцидальні наміри зумовлена тим, що зараз самогубство належить до десяти основних причин смерті.

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей соціальної роботи з людьми, які мають суїцидальні наміри.

Проблеми соціальної роботи з людьми, які мають суїцидальні наміри досліджують такі науковці, як: Фромм Е., Дюркгейм Е., Алексеев А. І., Єфремов В. С., Михайленко П. П., Гізатуліна А. А. та інші.

Одна з найважливіших функцій соціального працівника - це пошук оптимальних і найбільш ефективних способів розв'язання кризових ситуацій в житті клієнта, що передбачає наявність особливих знань і умінь, а також значущих особистісних якостей. Так як різні життєві ситуації часто приводять до прояву у клієнтів девіантної поведінки, головним завданням соціальної роботи є своєчасне її виявлення і попередження.

Соціальна робота з особами, схильними до суїцидальної поведінки, є одним з найбільш складних і відповідальних напрямів практичної діяльності соціального робітника, то має бути наявний системний підхід до його реалізації. Така робота, може мати дві спрямованості: профілактичну і реабілітаційну, при цьому основним методом роботи є консультування та включення клієнта в тренінгові групи. Терапевтична й консультативна діяльність повинна виходити зі специфіки мотивів і враховувати причини виникнення суїцидальної поведінки, що вимагає певних знань в області психології і відповідної підготовки. Крім того, соціальний працівник, при створенні програми соціально-психологічної допомоги та використання тієї чи іншої техніки і методів повинен керуватися індивідуальним підходом до кожного клієнта.

З огляду на відповідальність і складність роботи з даною категорією людей, є необхідність точного визначення рамок професійної компетентності, так як в більшості випадків допомога людям, схильним до суїцидальної поведінки, не може зводитися лише до допомоги з боку соціального працівника, а вимагає так само роботи таких фахівців як психолог або психотерапевт. Тому, як в ході надання допомоги, так і в процесі підготовки до неї соціального працівника, необхідна розробка моделей соціально-психологічної допомоги з урахуванням специфіки професійних рамок компетентції.

Під час спілкування з особою, схильною до суїциду, слід уникати авторитарного впливу на неї, не тиснути на неї, а розуміти і поважати, для того, щоб у людини не виникало агресії. Рідні та близькі люди, повинні максимально налагодити стосунки та створити доброзичливу атмосферу в сім'ї [2].

Основним завданням соціально-педагогічної роботи з даною категорією є профілактика суїцидальної поведінки, яка може здійснюватися в наступних напрямках:

- зняття психологічної напруги;
- зменшення емоційної залежності;
- формування компенсаторних механізмів поведінки;
- формування адекватного ставлення до життя і смерті [1].

Потрібно пам'ятати, що важливим моментом у профілактиці самогубств є відверта розмова про бажання суїциду, думки про нього і ступінь їх вираженості. Коли людина, обмірковуючи свій суїцидальний намір, знаходить того, хто їй співчуває і згоден поговорити про її переживання, вона часто відчуває полегшення. Таке спілкування допомагає зрозуміти свої почуття, виразити їх не соромлячись, відверте обговорення проблеми самогубства призводить до конструктивного розв'язання суїцидогенного конфлікту.

Отже, надання психологічної допомоги, підтримки в ситуації, яка може обернутися суїцидальною дією, має входити до репертуару професійних умінь соціального працівника. Звичайно, у подібних кризових ситуаціях доречно робота професійних психотерапевтів, але й люди, що мають навички встановлення емпатійного контакту й активного слухання та мотивовано надавати підтримку, можуть надавати терапевтичну допомогу. Необхідно, щоб профілактична робота об'єднувала засоби медичного, психологічного, соціального, правового та педагогічного характеру і проводилася послідовно та безперервно.

Список використаних джерел

1. Суїцидологія в соціальній роботі : [навчальний посібник] / В. І. Каневський. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 348 с.
2. Психологія суїциду: Навчальний посібник / За ред. В. П. Москальця. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 249 с. 12. Психологія суїциду: Посібник / За ред. В. П. Москальця. – К.: Академвидав, 2004. – 288 с.
3. Лебедєв Д. В., Назаров О. О., Тімченко О. В., Христенко В. Є., Шевченко І. О. П86 Психологія суїцидальної поведінки: Посібник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка – Харків, 2007. – 129 с.
4. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. К. : Шк. світ, 2009. 128 с.

Николаєва В. І.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціології управління
Донецький державний університет управління (м. Маріуполь, Україна)

Суровцева І. Ю.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Приазовський державний технічний університет

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КООПЕРАТИВІВ ЯК ПРИКЛАД «НИЗХІДНОЇ» МОБІЛІЗАЦІЇ ГРОМАДИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОГЛЯДУ

Вивчення міжнародного досвіду соціальної роботи дозволяє проаналізувати концептуальні засади, основні теорії, практичні методи цієї діяльності, організаційні форми, фінансування соціальних програм, соціальну роботу з певними категоріями клієнтів (осіб з інвалідністю, осіб похилого віку, тобто найбільш вразливі групи), систему підготовки соціальних працівників і можливості трансферту (перенесення) досвіду соціальної роботи на інший регіональний або національний простір.

Для України цінним буде приклад постсоціалістичних (транзитивних) країн Європи, які, орієнтуючись на досвід розвинених країн Заходу у вирішенні проблем соціального захисту уразливих категорій в умовах проведення радикальних реформ, створили таку модель соціальної роботи з населенням, при якій система соціальних послуг здійснювалася за трьома основними напрямками:

- ліквідація державної монополії на надання соціальних послуг і передавання лівової частини некомерційним структурам;
- формування конкурентного середовища на ринку соціальних послуг;
- введення соціального замовлення на контрактній основі.

Крім того, у транзитивних країнах ЄС відбувся перерозподіл функцій державного управління системою соціальної роботи між державою, місцевими органами влади, підприємствами, некомерційними та громадськими організаціями.

Необхідно звернути увагу на системи соціального забезпечення в ЄС, які є складовими соціальної роботи і тісно пов'язані з системою безпеки. За Боммом/Шерром [1] систему соціального забезпечення суспільства можна розділити на дві підсистеми:

1) будь-яка форма державного або приватного страхування від виникаючих соціальних обставин (наприклад, хвороба, безробіття, інвалідність, медична допомога тощо), яка ґрунтується на ідеї солідарності: кожна людина повинна бути захищена від ризиків для життя, за які вона не несе індивідуальної відповідальності.

2) люди застраховані від проблем та ризиків, що не є конкретними (наприклад, борг, наркоманія, освітні проблеми тощо).

Одночасно з програмами економічних реформ в країнах Центральної і Східної Європи були прийняті закони, що визначають цілі і нормативи надання різних видів грошової та

натуральної допомоги особам, які не зі своєї вини опинилися в складних умовах переходу від планової до ринкової економіки. Одним з таких заходів стало створення соціальних служб при місцевих органах влади для надання допомоги населенню в кризових ситуаціях. Зокрема, були прийняті державні програми компенсацій з безробіття та перенавчання, що знизили соціальні витрати структурної перебудови та приватизації підприємств. Водночас почався процес залучення альтернативних бюджетних і позабюджетних джерел фінансування соціальної допомоги, в тому числі за рахунок доходів від приватизації та іноземних грантів. Крім того, розроблялися і нові для цих країн схеми, і порядок соціального захисту найбільш уразливих груп населення.

В останнє десятиліття, завдяки зусиллям ЄС, спрямованим на лібералізацію ринку, аутсорсинг і приватизація продовжують, по-перше, зміцнювати ринкові позиції і частку провайдерів соціальних послуг з приватного сектора; по-друге, простежується повернення послуг до державного/муніципального сектора; по-третє, з'явилися організації та суб'єкти третього сектора (недержавні та некомерційні організації) в наданні публічних соціальних послуг і допомоги нужденним. До речі, у цей період більшість європейських урядів вдалися до неоліберальної політики жорсткої економії і скорочення витрат, наслідком чого стало звільнення державного сектора від його прямої фінансової та оперативної відповідальності за надання соціальних послуг та «низхідній» мобілізації у використанні фінансового і операційного потенціалу організацій та суб'єктів третього сектора.

Саме «низхідна» активація сприяла масовому виникненню з 2011 року за ініціативою ЄС соціальних підприємств (соціальних кооперативів), які як правило, засновані на міксації підприємницької орієнтації із зобов'язаннями «загального добробуту».

Власне початок виникнення соціальних кооперативів припадає на 70 – рр. ХХ ст., а згодом у деяких країнах ці нові типи кооперативів поступово набувають власного правового статусу під різними визначеннями, такими як «соціальний кооператив», «кооператив соціальної солідарності», «кооператив соціальної ініціативи», «кооператив колективних інтересів». Поняття загального інтересу пов'язане з фундаментальними потребами людини на певній території чи громаді, її сфера охоплює всіх громадян, які проживають на ній. Соціальні кооперативи часто задовольняють загальні інтереси, відкинуті або незадоволені державним сектором.

Основоположником у започаткуванні соціальних кооперативів була Італія, яка запропонувала ставити громадянське суспільство на перший план у реформуванні соціальних служб. Зокрема соціальні кооперативи упроваджують моделі догляду, що просувають цінності громадянського суспільства як чітку альтернативу державній і ринковій системам. Підвищення соціального співробітництва в Італії не було насамперед результатом децентралізації та відмови від послуг органів державної влади. Соціальні кооперативи підіймалися автономно, переважно з добровільних організацій, щоб компенсувати неадекватність італійської системи соціального забезпечення та як вираження нової життєвої сили [2]. Вперше організовані на початку 1980-х років, соціальні кооперативи були створені вихователями та сім'ями осіб з інвалідністю. Поруч із бурхливим зростанням некомерційних асоціацій у цей період діяльність цих кооперативів призвела до їх офіційного визнання в італійському законодавстві в 1991 р.: соціальні кооперативи позначилися як організації, що приносять користь суспільству або групам знедолених людей. У законі визначено два типи соціальних кооперативів: тип А - надання медичних, соціальних або освітніх послуг; тип В - інтеграція знедолених людей у ринок праці.

У Німеччині з'явилося близько 330 соціальних кооперативів (Sozialgenossenschaften) із загального числа близько 7500 кооперативів [3]. Більшість з них були засновані з початку 2000-х рр., наполовину як кооперативи самодопомоги і одна третина – як кооперативи «солідарності»; тобто з альтруїстичною орієнтацією. У Великобританії кооперативи вийшли з широкого спектру послуг місцевих органів влади, включаючи соціальну допомогу для дорослих, послуги для дітей і соціальну допомогу. Більш того, у відповідь на заходи бюджетної економії і подальше скорочення фінансування надання соціальних послуг, «соціальні» ініціативи самодопомоги були втілені в життя.

Іншим прикладом низхідної політичної ініціативи є так звана програма «Велике суспільство», яка була оприлюднена у Великобританії в 2010 році коаліційним урядом під керівництвом Д. Кемерона. Вона була спрямована на скорочення державних витрат на публічні соціальні послуги, закликаючи і зобов'язуючи громадські суб'єкти (соціальні підприємства, кооперативи та ін.) брати участь у наданні соціальних послуг та догляді. Наразі існує близько 1400 соціальних кооперативів, половина з яких займається доглядом за дітьми, літніми та людьми з інвалідністю.

З 70-х рр. ХХ ст. стало зрозуміло, що може розвиватися ще одна система соціальної інтеграції, яка продовжує класичну функцію допомоги у формі залучення до здійснення соціальної роботи волонтерів, сусідів, колег і вступає в дію, коли формалізована допомога недостатня і нестійка, або коли відсутня можливість самопомоги (центр безпритульних, роздача їжі нужденним тощо), або коли наслідки не дуже помітні (наприклад, завдання «класичної» молодіжної роботи, розважальні заходи, дозвіллова діяльність та ін.). З європейської точки зору процес залучення волонтерів та «маргіналізація» соціальної роботи є дуже важливим. У той же час, це створює своєрідну загрозу професійній соціальній роботі і може призвести до серйозних наслідків для суспільства. Соціальна робота повинна організовувати конструктивні способи спільної діяльності з волонтерами та чітко показувати відмінність між професійними та добровільними формами втручання.

Таким чином, державний сектор і реформа соціального забезпечення були частиною міжнародного ландшафту «глобальної соціальної політики». Простежується значний вплив соціальної політики Європейського Союзу на уніфікацію практики соціальної роботи; залежність державної допомоги різним категоріям населення від рівня економічного розвитку (економічний ріст чи криза); підвищення ролі місцевого самоврядування та недержавного сектора у наданні соціальної допомоги населенню. Соціальна практика багатьох розвинених країн показує, що пошук найбільш адекватних способів взаємодії державного управління, економіки і соціальної сфери при вирішенні єдиних національних завдань, при визнанні панівної ролі принципу загальності добробуту означає зближення відмінних, навіть раніше протилежних моделей соціальної політики, що відповідно відбивається на системі соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Bommers M. & Scherr A. Sozialarbeit als Exklusionsvermeidung, Inklusionsvermittlung und/oder Exklusionsverwaltung. In: Merten, R. (Hrsg.): Sozialarbeitswissenschaft – Kontroversen und Perspektiven. Neuwied, Kriftel, Berlin. Luchterhand Verlag. 1996. P. 93–119.
2. Thomas A. The Rise of Social Cooperatives in Italy. 2004. Vol. 15(3). P. 243 – 255. doi:10.1023/b:volu.0000046280.06580.d8
3. Alscher M. Genossenschaften–Akteure des Markts und der Zivilgesellschaften. Accessed from: www.fes.de/buergergesellschaften/publikationen/dokumente

Орлова М. М.,

аспірантка кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Підвищення якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери є важливим завданням вищої освіти у контексті її реформування та інтеграції в європейський соціокультурний простір. Зокрема, вимогою часу є формування у майбутніх соціальних працівників компетентностей, пов'язаних із застосуванням технологій збереження здоров'я

громадян. Звернення до проблеми збереження здоров'я дітей і молоді у процесі професійної діяльності соціальних працівників обумовлено тим, що у площині сучасних соціальних концептів особистість є найвищою духовною цінністю суспільства і зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я людини потребує комплексної та системної уваги представників різних професій. Тому підготовка майбутніх соціальних працівників до діяльності щодо збереження здоров'я дітей і молоді є актуальною проблемою.

Різні аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників висвітлено у дослідженнях таких українських науковців, як Р. Вайнола, Т. Децюк, Л. Завацька, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, Т. Семигіна та ін. Питання збереження здоров'я дітей і молоді висвітлені у працях видатних українських В. Сухомлинського, К. Ушинського та сучасних українських учених С. Грищенко, О. Дубогай, М. Носка та ін.

Метою пропонованої статті є визначення особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників до діяльності щодо збереження здоров'я дітей і молоді.

Як зазначає відома українська дослідниця О. Карпенко, «формування професійної діяльності соціального працівника має здійснюватися на основі єдності теорії і практики навчання, реалізації у навчальній діяльності репродукції і творчості, раціонального і емоційного...» [1, с. 55]. При цьому професійна підготовка майбутніх соціальних працівників має ґрунтуватися на основних дидактичних принципах (фундаментальності, системності, єдності логічного та історичного, єдності суспільного і особистісного, єдності теорії і практики), що дозволяє говорити про можливість створення педагогічної моделі професійної діяльності майбутнього соціального працівника [1, с. 56].

Важливим у технології підготовки соціальних працівників є принцип діяльнісного підходу до розуміння власної професії, суть якого полягає в орієнтації навчання на оволодіння вміннями і навичками практичної діяльності в різних соціальних інституціях. Тому перед викладачами закладу вищої освіти стоять завдання: формувати у студентів соціологічне мислення, забезпечувати їх фундаментальною теоретичною і методичною підготовкою з різних напрямів соціальної допомоги, проводити спеціальну підготовку майбутніх фахівців до виконання ними професійних функцій. А це стимулює процес переходу від репродуктивного засвоєння студентом комплексу знань до підготовки фахівця шляхом використання інноваційних педагогічних технологій, які забезпечать їх компетентність. Тому особливого значення набуває вдосконалення підготовки фахівців на основі впровадження інноваційних технологій навчання, щоб майбутній фахівець умів адаптуватися до мінливих умов діяльності, самостійно засвоювати нові знання, ухвалювати рішення і відповідати за їх результати в непередбачуваних ситуаціях. Ефективність освітнього процесу можна забезпечити шляхом упровадження інновацій, які передбачають нові педагогічні технології з використанням тренінгів, інтерактивні методів, інформаційно-комунікаційних технологій, технічних засобів навчання. Використання інновацій у освітньому процесі сприяє підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, які мають достатній рівень професійних компетентностей, що відповідають вимогам сьогодення. Інновації забезпечують активність студента в набутті професіоналізму, здатність самостійно одержувати знання, готувати себе до майбутньої професійної діяльності [4, с. 225–226].

На нашу думку, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників має бути міждисциплінарною, поєднувати в собі теоретичні та практичні аспекти з орієнтованістю саме на практику, традиційні методи навчання студентів мають поєднуватися з активними та інтерактивними технологіями, а лекційні та практичні заняття бажано доповнювати позааудиторною роботою зі здобувачами освіти. Такий підхід має забезпечити комплексне формування загальних і фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників. Особливості фахової підготовки майбутніх соціальних працівників зумовлюють і специфіку їх підготовки до діяльності щодо збереження здоров'я дітей і молоді, яка полягає в тому, що:

- теоретичним підґрунтям підготовки студентів до застосування здоров'язбережувальних технологій мають стати гуманістичні, антропоцентричні та дитиноцентричні концепції сучасної освіти;

- оскільки професійна підготовка і практична діяльність соціальних працівників має міждисциплінарний характер, такі фахівці мають звертати увагу на фізичне, психічне та соціальне здоров'я дітей і молоді;

- така підготовка має здійснюватися у процесі аудиторних занять студентів і під час проходження ними різних видів практик;

- фахові компетентності майбутніх соціальних працівників, пов'язані зі збереженням здоров'я дітей і молоді, мають стосуватися їх діяльності у різних соціальних інституціях (заклади шкільної та позашкільної освіти, сім'ї, громадські організації).

Продовжуючи аналіз окресленої проблеми, звернемося до характеристики освітньо-професійних програм підготовки соціальних працівників (спеціальність – 231 Соціальна робота) на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях вищої освіти, що діють у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Так, мета освітньо-професійної програми підготовки соціальних працівників на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти полягає в «наданні студентам основ наукового підходу до розуміння сучасного суспільства, соціуму та культури, з особливим акцентом на національному і європейському розвитку, особливостях і змісті соціальної та соціально-педагогічної роботи та зв'язках України зі світом» [2], що передбачає й підготовку до професійної діяльності щодо збереження соціального, психічного та фізичного здоров'я дітей і молоді. Серед програмних результатів навчання, передбачених у зазначеній програмі, є «здатність до розуміння людини як найважливішої цінності суспільства; здатність продемонструвати базові медико-біологічні, психологічні та педагогічні знання з професії у процесі забезпечення соціально-педагогічної діяльності з дітьми, молоддю та сім'ями, з урахуванням їх особливостей, у різних соціальних інституціях; здатність демонструвати володіння комплексом соціально-педагогічних технологій у роботі з дітьми, молоддю та сім'ями, впровадження у професійній діяльності повного циклу технологічних операцій; здатність демонструвати знання теоретичних та нормативно-правових засад інклюзивної освіти, виявляти особливості та шляхи покращення життєдіяльності дітей та молоді з особливостями психофізичного розвитку у соціальному середовищі; передбачати сприятливі умови для їхнього розвитку та соціалізації в різних інституціях соціального виховання; здатність проєктувати допомогу особам, що потребують соціальної реабілітації, адаптації та корекції; вибирати методики та надавати допомогу особам з груп ризику» [2]. Такі програмні результати навчання забезпечують практичні можливості майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності щодо збереження здоров'я дітей і молоді з акцентом на сприяння формуванню здорового способу життя, розвитку соціальної адаптивності, створення сприятливих умов життєдіяльності та соціалізації особистості.

Особливістю освітньо-професійної програми підготовки соціальних працівників на другому (магістерському) рівні вищої освіти є те, що вона спрямована на забезпечення магістрам соціальної роботи здатності реалізовувати «діяльність щодо створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та самореалізації особистості; надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги; забезпечення соціального захисту; попередження та локалізацію негативних впливів соціального середовища; визначення ефективних умов соціалізації особистості в сучасному суспільстві» [3]. Це свідчить про те, що при організації освітнього процесу враховуються професійні потреби майбутніх соціальних працівників щодо формування у них компетентностей, пов'язаних зі збереженням здоров'я дітей і молоді, насамперед соціального та психічного. До програмних результатів навчання, передбачених цією освітньою програмою, що забезпечують здатність фахівця до діяльності зі збереження здоров'я дітей і молоді, відносимо «здатність аналізувати, узагальнювати результати діагностичної роботи; знаходити шляхи організації допомоги особам, що її потребують та здійснювати корекційну роботу; застосовувати різноманітні форми психолого-педагогічної терапії; здатність розробляти напрями, зміст і форми соціальної роботи; здатність використовувати групові дискусії, ігрові завдання, тренінги; використовувати техніки діагностування соціального відхилення; застосовувати різноманітні методи розв'язання проблем; розробляти програму підтримки дітей з особливими освітніми потребами в шкільному середовищі; встановлювати партнерські відносини між школою, сім'єю і громадою» [3].

Позитивних результатів щодо збереження здоров'я дітей можна досягти за умови, коли соціальний працівник виступає у ролі координатора співпраці школи, сім'ї та інших соціальних інституцій, а також координатором взаємодії між батьками та учителями, спрямованої на формування здорового способу життя, профілактику шкідливих звичок. Формування таких компетентностей передбачено представленими освітніми програмами. Зокрема, серед фахових компетентностей майбутніх магістрів соціальної роботи є «здатність здійснювати і координувати процес розробки та впровадження соціальних і соціально-педагогічних технологій; готовність до ведення просвітницької, профілактичної та консультативної діяльності; здатність забезпечувати координацію діяльності різних інститутів соціального виховання у процесі стимулювання дітей та молоді до участі у суспільному житті» [3].

Отже, у дискурсі сучасних соціальних та освітніх трансформацій зростає потреба у здатності майбутніх соціальних працівників до діяльності щодо збереження здоров'я дітей і молоді. Професійна підготовка до такої діяльності має бути комплексною, здійснюватися на теоретичному та практичному рівнях, під час аудиторних занять і в процесі проходження практики. Реалізація компетентнісного підходу при організації освітнього процесу забезпечує ефективність підготовки соціальних працівників, у тому числі і формування у них компетентностей, пов'язаних зі збереженням соціального, психічного та фізичного здоров'я дітей і молоді.

Список використаних джерел

1. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект: монографія / за заг. ред. С. Я. Харченко. Дрогобич : Коло, 2007. 374 с.
2. Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів вищої освіти першого рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота». URL: <https://drive.google.com/file/d/1McdQUGgJDSgSQwGZMWI-TN7oAFbW8zIw/view>
3. Освітньо-професійна програма підготовки здобувачів вищої освіти другого рівня вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота». URL: https://drive.google.com/file/d/1mlrEuSBe_G0z1gIFis8E22nd0I5076Sd/view
4. Романовська Л. І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності та позитивні тенденції такого процесу в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. №2(8). С. 224 – 227.

Останіна Н. С.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ОРГАНІЗАТОРА ПОЗАШКІЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

Сьогодні обдарована особистість є великою цінністю суспільства. В умовах перебудовного часу Україна, як і більшість європейських країн, відчуває нагальну потребу у висококваліфікованих обдарованих працівниках в економічній, соціальній, політичній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Державна політика сьогодення спрямовується на розвиток інтелектуального потенціалу країни, на підтримку обдарованих дітей та молоді, привертання уваги суспільства до проблеми обдарованості. Отже, створення умов для розвитку творчих здібностей людини набуває особливої актуальності, потребує якісно нового підходу до освіти на основі інтеграції зусиль держави, освіти, громадськості.

Проблема обдарованості знаходиться у центрі уваги психологів та педагогів вже достатньо тривалий час. Основні теоретичні питання, пов'язані з проблемою виявлення і розвитку

обдарованих дітей, висвітлено в науковій літературі багатьма вченими, зокрема, в ряді психолого-педагогічних публікацій Алфімова, В., Батдієвої З. Зеленової С., Рубінштейна С., Дж. Фрімана, Чудновського В., Юркевич В. та ін., де відзначається, що обдарованість – це приховані потенційні можливості особистості, цілісний вияв яких можливий завдяки ініціативності організатора, вихователя з великим досвідом педагогічно-творчої співпраці та спеціальних знань з цього питання [3, с. 10]. Характеризуючи обдарованих дітей різного віку провідні науковці зазначають, що такі діти вирізняються серед однолітків яскраво вираженими можливостями в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевищує певний умовний «середній» рівень: їхні успіхи не є випадковими, а виявляються постійно.

Вирішення питання щодо формування й розвитку у працівників позашкільних закладів професійної готовності до роботи з обдарованими дітьми ми бачимо саме в умовах навчальних закладів вищої школи, оскільки вся ця система спрямована на реалізацію запитів і актуальних потреб сфери позашкільної освіти. Зміст навчальних дисциплін, які викладаються у вищій школі, передбачає формування у здобувачів вищої освіти:

- навиків опанування нормативно-правової бази забезпечення роботи з обдарованими дітьми в сфері позашкільної освіти;
  - вмінь створення умов щодо формування практичних навичок обдарованої дитини задля саморозвитку;
  - навиків із підтримки обдарованих дітей до адаптації в сучасних реаліях розбудови суспільства;
  - залучатися до розробки цілісної системи співпраці з обдарованими учнями;
  - використання сучасних методів і форм роботи з обдарованими учнями;
  - впровадження інноваційних підходів до організації роботи з обдарованими учнями;
- система діагностики готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями.

На базі вищої школи процес реалізації підготовки фахівця позашкільної сфери включає:

- формування мотивації діяльності фахівця позашкільної сфери, способів рефлексії та корекції;
- проектування оптимального змісту навчання здобувачів вищої освіти, вибір адекватних методів, форм і засобів навчання.
- розроблення системи підготовки до роботи з обдарованими учнями;
- спрямування діяльності здобувачів вищої освіти на поглиблення знань і розвиток умінь;
- моделювання та проектування способів дій, що зумовлені актуальністю формування особистості майбутнього фахівця до рівня професійної компетентності педагогічних працівників.

Шляхами реалізації підготовки фахівців, готових працювати з обдарованими дітьми в закладі позашкільної освіти, є:

- забезпечення викладання тематичних та авторських курсів, спецкурсу на фахових курсах здобуття вищої кваліфікації;
- забезпечення проведення обласних науково-практичних семінарів з обміну досвідом співпраці з обдарованими дітьми;
- координація діяльності районних (міських) методичних кабінетів (центрів) щодо впровадження системи підготовки фахівця позашкільного закладу до роботи з обдарованими учнями;
- надання методичної допомоги керівникам, методистам районних (міських) методичних кабінетів (центрів), керівникам та вчителям загальноосвітніх навчальних закладів з питань підготовки до роботи з обдарованими учнями;
- забезпечення організації й проведення на належному рівні самостійної роботи обдарованої дитини в позашкільному закладі.

До того ж, підготовка організатора позашкільного закладу має включати в них:

- формування знань і вмінь, необхідних для успішної та результативної роботи з обдарованими учнями; готовність цілеспрямовано поєднувати різні види діяльності на занятті; організовувати самостійну роботу учнів, раціонально використовувати завдання практичного й творчого рівнів; застосовувати диференційований та індивідуальний підхід до

учнів; надавати учневі свободу вибору галузі застосування своїх здібностей, методів досягнення мети; заохочувати роботу над власними проектами; надавати своєчасну допомогу учням, які висловлюють відмінну від інших точку зору.

Отже, зважаючи на потребу суспільства у розвитку творчих здібностей дітей, важливою є педагогічна орієнтація організаторів – вихователів до створення умов творчої діяльності вихованців. Обдарована особистість сама собі допоможе, якщо вчитель підтримає її творчість. Тому й організатор має бути творчим, щоб навчальний процес був цікавим, різнобічним та результативним. Організатор роботи з обдарованою дитиною, з одного боку, повинен мати особисте бажання розвивати в учнів творчі здібності, а з другого, усвідомлювати, що в традиційний механізм підготовки й проведення заняття потрібно вносити суттєві зміни. З цього погляду критеріями творчої діяльності організатора є:

розроблення інноваційних підходів до навчально-виховного процесу;

модернізація змісту, форм, методів і засобів навчання й виховання з метою розвитку здібностей і обдарувань учнів;

вміння здійснення систематичного самоаналізу своєї роботи та професійної діяльності інших колег з метою творчого узагальнення власного досвіду і досвіду своїх колег;

вияв гнучкості під час вибору оптимальних методів і форм роботи з обдарованими учнями.

Важливою якістю організатора позашкільного закладу є чуйність до переживань та потреб дітей, бо тільки такий організатор здатний допомогти їм впоратись з перевантаженнями, негативними емоціями від неочікуваних проблемних ситуацій.

Організатор має бути доброзичливим до «творчих пошуків» дитини, вміти приймати і спокійно обговорювати навіть такі варіанти дій, рішень, які, на перший погляд, здаються дивними. Невиправні негативні наслідки може мати байдужість педагога до успіхів дітей. Значне завищення чи заниження вимог до дитини, необ'єктивність в оцінках також не можуть заохочувати до прояву творчих здібностей [1], [2].

Таким чином, актуальність теоретичних і методичних проблем виявлення та підтримки обдарованих дітей на даному етапі розвитку суспільства висуває серед головних завдань освітніх закладів завдання з виявлення обдарованості у дитини, розвитку здібностей цієї особистості, її творчого становлення, формування уміння самоудосконалюватися: освітні заклади повинні створювати сприятливі умови для самовираження особистості в різних видах діяльності, розкриття її нахилів; залучити учня до такої діяльності, за якої б реалізувалися його можливості.

Список використаних джерел

1. Концепція обдарованості // Обдарована дитина. 2000. №1 С.5-9.
2. Остапчук В. Обдаровані діти. Які вони? // Шкільний світ. 2009. №19. С.9-10.
3. Геник Степан, Грицишин Марія, Дейчаківський Ігор Обдарована дитина. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. 544 с.

Петенок А. В.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група МСРп-201

Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: **Ревко А. М.,**

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

ЕЙДЖИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА ДИСКРИМІНАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Світова тенденція зростання чисельності людей похилого віку у структурі населення характерна і для нашої держави. Згідно з прогнозом фахівців Інституту демографії та

соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, у 2050 р. особи віком 60 років і старші становитимуть майже третину населення України. З огляду на це, все більшої актуальності набуває соціальна робота з цією групою населення, оскільки для повноцінного функціонування у суспільстві люди похилого віку часто потребують захисту, підтримки та піклування. Саме тому необхідно вдосконалювати систему соціального захисту людей похилого віку, розробляти нові методи, методики та технології роботи з цією категорією клієнтів соціальної роботи та успішно впроваджувати їх у відповідних закладах соціального обслуговування [1, с. 45].

Загально визнаними соціальними проблемами людей похилого віку є: медичні, психологічні, економічні, соціальні, побутові та ін. Так, близько 80% пенсіонерів живуть за «межею бідності», їм недоступне якісне медичне обслуговування, вони мають незадовільні житлові умови. До психологічних проблем відноситься страх великої залежності від інших людей, погіршення фізичного та психічного здоров'я, погіршення пам'яті, втрата привабливості, страх старості та смерті тощо.

Вітчизняна дослідниця Т. Коваль наголошує на тому, що страх старості є «...внутрішнім станом неспокою особистості, котрий виникає внаслідок виявлення й оцінки нею меж і агентів загрози існуванню, детермінованих реальними або майбутніми змінами, що безпосередньо чи опосередковано пов'язані з її віком, основою виникнення якого є уявлення про її майбутню соціальну і культурну дискримінацію» [2, с. 57].

Важливе місце серед проблем людей похилого віку займають також проблеми «ейджизму». Ейджизм – це дискримінація особистості на підставі її належності до певної вікової групи, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства [3, с. 167].

Поняття ейджизму було запропоноване американським ученим-геронтологом Робертом Батлером (Національний інститут старіння) у 1969 році і спочатку пов'язувалося з віковою стратифікацією та нормативними цінностями суспільства – продуктивністю та результативністю. Тому поступово ейджизм став сприйматися через дискримінацію людей похилого віку як таких, котрі не відповідають нормативним суспільним цінностям. Згодом ця соціальна група стали окреслювати як людей «третього віку».

У загальнонауковому розумінні ейджизм ґрунтується на понятті норми та відхилення; при цьому нормою представники окремої вікової групи вважають себе, а інших – відхиленням. З огляду на це, стосовно людей старшого віку застосовується визначення «старомодний», «консервативний», «хворобливий» тощо. Класичним стереотипом сприйняття людей похилого віку в Україні є «бідний», «хворий», «самотній». Проте, важливо зазначити, що у цих емоційних оцінках немає поведінкового елемента, тобто прагнення принизити, образити старшого (а отже, ярликування і стереотипізація не завжди призводять до дискримінації). З іншого боку, переважна більшість людей дотримуються стереотипів у сприйнятті інших вікових груп у зв'язку з можливістю захистити свої власні інтереси чи інтереси своєї соціальної (професійної) групи. Цікавим є той факт, що стереотипи у сприйнятті людей третього віку можуть бути одночасно і негативними, і позитивними. Так, наприклад, позитивним є стереотип «зрілі і мудрі», а негативним – «знижені інтелектуальні здібності, погана пам'ять»; позитивним – «добрі, щирі до своїх онуків», а негативним – «самотні, ізольовані, тому вимагають уваги дітей і внуків» [4, с. 168].

Проте, все ж таки, найчастіше ейджизм співвідноситься з негативним ставленням до людей похилого віку, що визначається як дискримінація старості. Науковці стверджують, що з розвитком ринкових відносин люди похилого віку найчастіше стають жертвами ейджизму і знаходять роботу переважно з низькою оплатою (няні, охоронці, завідувачі господарством, прибиральниці тощо), хоча й мають великий професійний та соціальний досвід. Водночас при скороченні робочих місць вибір роботодавців також падає на людей старшого віку, насамперед, пенсійного.

Головними чинниками дискримінації старості вчені вважають:

1. Економічні, що ґрунтуються на уявленнях людей про справедливий розподіл соціальних виплат, пільг і привілеїв, передусім, пенсійних. Таким чином, пенсіонери

переважно вважають себе дискримінованими розмірами пенсії, а платники пенсійного податку – що дискриміновані саме вони, оскільки податки надто високі.

2. Аксіологічні, пов'язані з окресленням молоді як інвестиції в майбутнє, а людей похилого віку – як суспільного тягара. Така позиція суттєво відрізняється від ставлення до старших осіб як мудріших, досвідченіших (що більш притаманно арабському й азійському світові). Визначення людей похилого віку як немічних, хворих, таких, що потребують додаткових витрат пов'язана в Україні з раннім старінням загалом, і з високим рівнем захворюваності – зокрема.

3. Медійні, тобто акцентація на фізичній привабливості й сексуальності, притаманній, насамперед, молодим людям. До цього варто додати рекламу із зображеннями сильного молодого тіла, або ж рекламу відновлення й продовження молодості (пластичні операції, косметичні процедури тощо). З іншого боку, спостерігається нестача реклами продукції, орієнтованої на людей похилого віку. У медійному просторі запроваджено теорію «релевантних аудиторій», до яких відноситься населення від 14 до 49 років [5].

Важливу роль у вирішенні ейджизму як соціальної проблеми має відігравати культурна компонента соціальної інфраструктури, котра впливає на розвиток людини та характеризується станом культурного розвитку в країні, менталітетом людей і поглядами людей, а також культурною інтеграцією різних груп, в тому числі і людей похилого віку [6, с. 21]. Саме культура допомагає виховати толерантне покоління, здатне з повагою ставитися до людей поважного віку.

Отже, в умовах сьогодення ейджизм як соціальна проблема дискримінації людей похилого віку в Україні набуває неабиякої актуальності. З огляду на це, виникає необхідність у впровадженні нових інноваційних методів у роботі з людьми похилого віку задля покращення якості життя цієї групи населення. Наразі, найбільш поширеними інноваційними методами роботи з людьми похилого віку є: бібліотерапія, арт-терапія, організація дозвілдової діяльності, «університет третього віку», тренінгові роботи, психотерапія спогадів тощо.

Список використаних джерел

1. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів). за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. Київ. *Український центр соціальних реформ*, 2006. 138 с.
2. Коваль Т. В. Страх старості як чинник буття сучасної людини: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04. Т. В. Коваль. Житомир, 2012. 188 с.
3. Краснова О. В. Социальная психология старости. Москва : Академия, 2002. 288 с.
4. Магдисюк Л. І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. №3. С. 167-171.
5. Сейко, Н. А. Ейджизм (ageism). *Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: колективна монографія. кол. авт., за заг. ред. проф. НА Сейко*; відп. ред. НП Павлик (2014). URL: http://eprints.zu.edu.ua/23740/1/%D0%A1%D0%B5%-D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%9D.PDF (дата звернення: 05.05.2021)
6. Revko A., Butko M., Popelo O. Methodology for Assessing the Influence of Cultural Infrastructure on Regional Development in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. Volume 23, Number 2, 2020. P. 21 - 39. <http://dx.doi.org/10.18778/1508-2008.23.10>

Полякова О. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
*Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

Пономаренко Л. І.,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
*Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

СІМЕЙНІ РАДНИКИ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

Вступ. Насильство щодо жінок, зокрема домашнє насильство, залишається однією з найрозповсюдженіших у світі форм порушення прав людини. Як і для багатьох інших країн світу, ця проблема, залишається є гострою і для України [5, с.7].

За підсумками 2020 року, за даними Національної соціальної сервісної служби України, сумарно, органи та установи, що протидіють домашньому насильству, зафіксували 211 362 звернення щодо насильства в сім'ї. З них 180 921 – від жінок, 27 676 – від чоловіків та 2 756 – від дітей [1].

Ретроспективний аналіз свідчить, що кількість випадків домашнього насильства зростає: Міністр соціальної політики України Марина Лазебна прокоментувала зростання випадків домашнього насильства у 2020 році: «У кожній другій родині, яка перебуває у складних життєвих обставинах, є прояви насильства. Через пандемію ситуація погіршилася. Ми побачили зростання рівня домашнього насильства. Тільки за цей рік ми бачимо сплеск звернень з приводу насильства на 66%» [2].

Отже попри новий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4], який криміналізував домашнє насильство та запровадив практику кримінальної відповідальності за нього [1], ситуація з домашнім насильством залишається кризовою.

Основна частина. Ми поділяємо думку низки дослідниць і дослідників проблеми домашнього насильства про те, що допоки більшість випадків домашнього насильства залишаються «в тіні». Жінки в Україні, переважно, не схильні до розголошення випадків домашнього насильства через:

- стереотипне сприйняття цього різновиду насильства як приватної справи,
- прояви шеймізму щодо постраждалих від домашнього насильства,
- нечутливого ставлення до постраждалих від домашнього насильства під час слідства та судового процесу,
- погану організацію розслідувань, судового переслідування та системи покарань,
- розповсюдженість у судовій практиці призначення кривдникам мінімального покарання,
- недостатню обізнаність у сутності, різновидах насильства та його проявах,
- низький рівень економічної спроможності.

Означені фактори знеохочують більшість жінок заявляти про випадки насильства через побоювання, що без достатнього захисту такі повідомлення, натомість допомоги, підвищать ризик наражання постраждалої на подальше насильство та посилять його [3].

Окреслена проблема актуалізує посилення соціальної роботи для запобігання та протидії домашньому насильству над жінками у напрямі віднайдення і запровадження її інноваційних форм.

Відповідно, Міністерство юстиції наприкінці 2018 року запустило ініціативу «Сімейні радники» – новий спільний проект Мін'юсту, системи безоплатної правової допомоги та громадськості, спрямовану на забезпечення захисту прав громадян у сфері сімейного права.

Сімейні радники – це активні українки, лідерки суспільної думки у власній громаді, більшість з яких самі постали перед проблемами домашнього насильства і вже давно допомагають іншим людям боротися за свої права. Вони спільно з юристами системи безоплатної правової допомоги, фахівцями державної виконавчої служби, психологинями, співробітниками Національної поліції та інших органів влади допомагають громадянкам отримувати інформацію з питань сімейного права та захищати їхні права.

Фактично сімейні радники працюють як волонтери і забезпечують комунікацію між особами постраждалими від домашнього насильства та відповідними співробітниками Мін'юсту а також інших органів державної влади та комунальних установ.

Отже, провідними завданнями діяльності Сімейних радників є:

- забезпечення оперативного інформування громадян і громадянок щодо шляхів вирішення проблем з питань виплати / відновлення виплати аліментів, захисту від домашнього насильства, механізмів реалізації батьківських прав (у стані розлученості батьків тощо);
- сприяння формуванню у населення довіри до органів виконавчої влади як суб'єктів протидії домашньому насильству та забезпечення дотримання сімейного права;
- розбудову, на регіональному рівні, міжсекторальної співпраці щодо забезпечення верховенства сімейного права у родинних стосунках.

Станом на початок літа 2019 року ініціатива «Сімейні радники» була запроваджена в у п'яти областях України. У липні 2019 року, наряду із Харківщиною та Тернопільщиною, Сумщина стала однією з областей, яка долучилася до проєкту «Сімейні радники».

Особливістю його реалізації на Сумщині стала максимальна наближеність цієї волонтерської діяльності до професійного рівня: сімейними радницями стали представниці кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. До того ж, на Сумщині ініціатива «Сімейні радники» реалізується у тісній співпраці ГО «Ліга сучасних жінок», Північно-Східного міжрегіонального Управління Міністерства юстиції (м. Суми), Управління патрульної поліції в Сумській області Департаменту патрульної поліції та Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Сумській області.

Переважною формою допомоги, що надається Сімейними радницями Сумщини є індивідуальні консультації: як у форматі оф лайн (два рази на тиждень), так і у форматі телефонних та он лайн консультацій (через карантинні обмеження) [7]. Так, у 2020 році було надано 187 індивідуальних консультацій громадянкам і громадянам (переважно, Сумської ОТГ), які потребували інформаційної допомоги щодо процедури оформлення зміни громадянського стану, реалізації права дитини на матеріальне забезпечення одним із батьків тощо. З них 68 консультацій стосувалися проблеми протидії домашньому насильству;

Водночас, сімейні радниці не обмежуються лише наданням індивідуальних консультацій. Зокрема, у 2020 році сімейними радницями Сумщини було проведено низку заходів спрямованих на профілактику домашнього насильства:

- розповсюджено інформацію про послуги та суб'єкти їх надання у сфері протидії домашньому насильству, серед соціально-психологічних служб загальноосвітніх навчальних закладів м. Суми;

- реалізовано спільний пілотний проєкт з ГО «Ліга сучасних жінок», Управлінням патрульної поліції в Сумській області Департаменту патрульної поліції «Обізнана і захищена». Проєкт передбачав формування у студенток сумських вишів знань та практичних вмінь щодо фізичного і психологічного самозахисту від усіх проявів насильства; розбудову, на регіональному рівні, взаємодії між національною поліцією та громадським сектором щодо запобігання домашнього насильства;

- реалізовано спільний пілотний проєкт з ГО «Ліга сучасних жінок», Управлінням патрульної поліції в Сумській області Департаменту патрульної поліції «Тепло доброти». Мета проєкту – сприяння нормалізації психічного стану дітей, які переміщуються

поліцейськими патрулями з метою вилучення їх з кризових ситуацій, засобами забезпечення 15-ти патрульних машин комплектами м'яких іграшок-антистресів;

- проведено, з активною жіночою молоддю, у соціальних мережах Facebook та Instagram флешмоб #жінкаНЕцвях, спрямований на викорінення практики дискримінаційних висловів щодо жінок у вітчизняному телепросторі.

Висновки. Практика діяльності сімейних радниць на Сумщині свідчить:

- така форма надання допомоги є прийнятною для осіб, які потрапили у кризову ситуацію,

- в умовах децентралізації необхідним є встановлення співпраці сімейних радниць безпосередньо з представниками об'єднаних територіальних громад,

- одним з проблемних питань є надання особам, які звернулися, невідкладної психологічної допомоги на безоплатній основі,

- частина осіб, які звертаються по допомогу, потребують термінового влаштування до спеціалізованого реабілітаційного закладу (Притулку для осіб, постраждалих від домашнього насильства), який наразі відсутній.

Відповідно, провідними перспективними завданнями сімейних радниць Сумщини є:

1. Подальшу широку інформаційну кампанію про неприпустимість насильницької поведінки у сфері сімейних стосунків, її різновиди та прояви.

2. Просвітницьку роботу серед населення щодо механізмів запобігання та протидії домашньому насильству, з приділенням особливої уваги населенню малих міст та селищ.

3. Віднайдення ресурсів для надання безоплатних послуг психологічного консультування особам, які постраждали від домашнього насильства.

4. Адвокатування створення у м. Суми Притулку для осіб, постраждалих від домашнього насильства.

Список використаних джерел

1. В Україні за 2020 рік за домашнє насильство засудили 921 людину. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-2020-roci-v-ukrayini-za-domashnye-nasilstvo-zasudili-921-lyudinu-ce-vchetvero-bilshe-nizh-u-2019-mu>(дата звернення: 30.04.2021).

2. Ефективно протидіяти домашньому насильству та зупинити „біг поколінь по колу” – наше першочергове завдання, – Марина Лазебна. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19354.html>(дата звернення: 30.04.2021).

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Довідник для членів парламенту. Київ, К. І. С., 2014. URL:<https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 30.04.2021).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України. від 07.12.2017 № 2229-VIII (Редакція станом на 01.01.2020)URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 30.04.2021).

5. Створення та забезпечення діяльності притулків для осіб, постраждалих від домашнього насильства: метод. посіб. / Федорович Н. В., Скіпальська Г. Б. та ін.; за ред. Федорович Н. В. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2019. – 176 с. URL:https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/%D0%A1%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%BB%D0%BA%D1%96%D0%B2_%D1%84%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%88_%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf (дата звернення: 30.04.2021).

6. <https://www.facebook.com/groups/254768411888206> - Сімейні радники (група у ФБ) (дата звернення: 30.04.2021).

7. <https://www.facebook.com/groups/665575643918718> - Сімейні радники Сумщини (група у ФБ) (дата звернення: 30.04.2021).

Попович В. М.,

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Підвищення значущості соціальної освіти і особливо якісної професійної підготовки працівників соціальної сфери на сучасному етапі політичного і соціально-економічного розвитку в нашій країні пов'язане з появою великої групи людей, що потребують висококваліфікованої соціально-психологічної допомоги фахівців-професіоналів. У зв'язку з цим сучасна стратегія соціальної політики держави у сфері освіти спрямована на створення багаторівневої системи професійної підготовки кадрів, здатної забезпечити суспільство професійними фахівцями в області соціально-допомогаючої діяльності.

Як свідчать психолого-педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних учених і практиків, готовність майбутнього фахівця до самостійної діяльності не можна розглядати поза зв'язком з професійною компетентністю соціального працівника. Оскільки, з одного боку, професійні риси суб'єкта діяльності розглядають у контексті вияву психологічних особливостей особи, необхідних для засвоєння спеціальних знань, умінь і навиків, що забезпечують необхідну ефективність професійної праці. З іншого, комплекс вимог (динамічності розвитку, системності і комплексності підтримки, що надається, її адресний характер та ін.), що ставлять до сучасної соціальної роботи, в цілому може бути досягнутий тільки внаслідок забезпечення компетентності як у діяльності відповідних служб, так і окремого соціального працівника.

В загальні можна представити професійну компетентність соціального працівника в її компонентах: мотиваційний (психологічна готовність до професійної діяльності); ціннісно-смысловий (спрямованість, ціннісні орієнтації, смисли); когнітивно-професійний (загальна культура, письменність, професійна утворена); дієво-професійний (робота з людьми на різних соціальних рівнях, робота з інформацією, досягнення результатів і т.п.); аутопсихологічний (особистісна і професійна рефлексія); регулятивний (емоційно-вольова саморегуляція). Рівень професійної компетентності соціального працівника можна визначити рядом критеріїв: гностичність, професійні цінності, самостійність, динамічність, результативність, адекватність.

Одним із методів професійної підготовки соціальних працівників є метод соціально-психологічного тренінгу. Соціально-психологічний тренінг визначається як форма психологічної дії у процесі інтенсивного навчання у груповому контексті; в найширшому сенсі під СПТ зазвичай розуміють своєрідні форми навчання знанням і окремим вмінням у сфері спілкування, а також форми їх корекції.

Для соціально-психологічного тренінгу характерні: «1) персональна актуалізація мотивів і постановка задач; 2) створення оптимальної робочої напруги; 3) покрокове навчання і засвоєння нового матеріалу; 4) створення взірця поведінки; 5) перехід імпульсивної поведінки у рефлексивну і навпаки; 6) зниження особистісних психологічних бар'єрів; 7) актуалізація творчого потенціалу учасників у процесі активного міжособистісного спілкування; 8) підвищення соціальної сенситивності учасників; 9) переважання процесу навчання над результатом; 10) зворотній зв'язок у системі «Учасник – Група»; 11) контроль рівня досягнень» [1, с.212].

Проведення тренінгів передбачає інформування про певні соціально-педагогічні явища; здобуття учасниками професійно значущих знань та умінь; формування навичок співпраці і толерантного ставлення до осіб, які їх оточують; формування навичок комунікативної взаємодії; презентації та відстоювання власної соціально-педагогічної позиції; формування вмінь адекватно оцінювати власні можливості, переборювати труднощі і шукати шляхи самовдосконалення та конструктивного розв'язання проблемних і конфліктних ситуацій; виховання емоційної культури.

Тренінгова програма для майбутніх соціальних працівників може включати в себе декілька тренінгів: тренінг ефективного спілкування, тренінг сенситивності, тренінг вирішення конфліктності, тренінг формування толерантності.

Тренінг ефективного спілкування спрямований на формування навичок встановлення контакту, на виявлення домінуючої моделі поведінки (асертивна, невпевнена, агресивна) з подальшою її зміною, на формування ефективних засобів асертивної поведінки, на формування вміння надавати зворотній зв'язок іншій людині. Тренінг сенситивності спрямований на формування і тренування навичок сенситивного спілкування як здатності усвідомлювати і розуміти почуття і стани людини в процесі міжособистісного спілкування. Тренінг вирішення конфліктів спрямований на формування вміння діагностувати напруженість в міжособистісних стосунках, виявляти основні конфліктні зони, вміння застосовувати різні стратегії поведінки для конструктивного вирішення конфліктів. Тренінг формування толерантності спрямований на отримання навичок розпізнання нерівності, несправедливості, расизму, стереотипів та упереджень; формування знань та навичок, які допоможуть їх уникнути.

Отже, соціально-психологічний тренінг в професійній підготовці соціальних працівників представляє собою практику соціально-психологічного впливу, яка ґрунтується на активних методах групової роботи, використання своєрідних форм навчання знанням та окремим умінням, тобто формування професійної компетентності спеціаліста в сфері соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Євдокимова Н. О. Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. №4 (41). С. 211 - 217.

Риженко К. Д.,

студентка II курсу бакалавру, гр. СР-191

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї З ДИТИНОЮ

Соціально-педагогічна технологія – це способи взаємодії соціального педагога (соціального працівника) із клієнтом (підлітком), які забезпечують його соціалізацію (самовизначення й саморозвиток) у наявних або спеціально створюваних умовах [3].

Сутність соціально-педагогічної технології полягає у створенні алгоритму взаємодії фахівця з сім'єю. Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною устанавлює особливий вид соціально-педагогічної діяльності, цілеспрямований на виявлення, визначення й розгляд проблем сім'ї та дитини з метою убезпечення й захисту прав сім'ї на благополучне існування та на повноцінний розвиток і освіту дитини.

Аналіз наукової літератури [1; 2; 5; 7; 8; 9] щодо соціально-педагогічної підтримки сім'ї з дитиною показав, що нині досить розробленими й активно встановлюються в практичну роботу з сім'єю технології: соціальний супровід, оцінка потреб сім'ї, раннє втручання, кризове втручання, надання послуг.

Сьогодні соціальний супровід та соціальне супроводження розглядаються як ідентичні за змістом терміни, що віднайшли своє відображення у певних нормативних документах. Соціальний супровід – це вид соціально-педагогічної діяльності, що є формою соціальної підтримки та завбачає впродовж тривалого терміну надання сім'ї або особі комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних, інформаційних послуг соціальним працівником, а також, в разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій. Мета соціального супроводу – поліпшити життєву ситуацію, мінімізувати негативні наслідки чи навіть повністю розв'язати проблеми сім'ї, яка отримує послуги.

Базовою технологією соціального супроводу є технологія «ведення випадку». Головна мета ведення випадку – оптимізувати функціонування сім'ї з дитиною, яка має комплексні потреби, надаючи їй якісні та ефективні послуги. Важливим у веденні випадку є максимальне залучення сім'ї до розв'язання власних проблем на всіх етапах ведення випадку. Етапи такі: оцінка потреб клієнта; аналіз результатів оцінки та обґрунтування спеціалістами ЦСССДМ необхідності відкриття та ведення випадку; ухвалення рішення про відкриття випадку/взяття під соціальний супровід (відкриття випадку) та його ведення міжвідомчим координаційним/дорадчим органом; планування випадку (розробка спільно з сім'єю індивідуального плану роботи; визначення його мети, часових меж, конкретних дій); надання послуг/соціальний супровід; оцінка процесу; оцінка результатів роботи (підсумкова); ухвалення міжвідомчим координаційним/дорадчим органом рішення про закриття випадку[6].

Технологія оцінки потреб сім'ї (дитини та її сім'ї) застосовується в роботі з сім'ями, що опинились у складних життєвих обставинах і потребують підтримки з боку держави й соціальних служб щодо задоволення базових потреб [4]. Сучасна технологія оцінки потреб дитини та її сім'ї активно застосовується в практичній роботі з уразливими сім'ями. Оцінка потреб – це перебіг збору, підсумовування й розглядання надавачами соціальних послуг інформації про індивідуальні потреби дітей, юнаків, сім'ї та їх складні життєві обставини з метою вирішення переліку та обсягів соціальних послуг, яких вони вимагають, впливу цих послуг на процес перебороння складних життєвих обставин [4]. Характеристика потреб дитини та її сім'ї – дійства зі збору, обладнання, устаткування та обробки, підсумовування й порівняння даних розвитку дитини, батьківського усвідомлення із задоволенням її потреб, щодо компонентів сім'ї та середовища з відповідними нормами з метою встановлення незрівнянної стратегії втручання й важливих послуг дитині та її сім'ї для здолання складних життєвих обставин. Оцінка потреб має певні етапи виконання [5]: експрес-оцінка (триває один день) має на меті визначення основної інформації про дитину, її проблеми, та потреби, причини звертання; пояснення (у разі потреби) інформації про дитину, її батьків, представників найближчого оточення в інших установах; заповнення певної форми, яка містить інформацію про дитину, короткий опис основної проблеми, прийняття рішення щодо чергової роботи з сім'єю; початкова оцінка (до семи днів) містить збір та аналіз первинної інформації, отриманої з різноманітних джерел щодо умов проживання, здоров'я, освіти, визначних подій (позитивних і негативних) у житті дитини, її сім'ї, відносин дитини з представниками найріднішого оточення, прояви агресивної поведінки тощо. Під час початкової оцінки визначають чи справді сім'я потребує допомоги, соціального супроводу, чи потрібні негайні дії, які послуги необхідно надати сім'ї, чи необхідно визначити комплексну оцінку потреб дитини та її сім'ї; комплексна оцінка (до тридцяти днів) спрямована на більш глибоке вивчення всіх компонентів потреб дитини та здатності батьків відповідно реагувати на них. Результати комплексної оцінки дозволяють розробити більш детальні поради щодо планування подальших дій, стратегії втручання, ведення випадку, окреслення пакету соціальних послуг, необхідних для підтримки дитини та її сім'ї [5]. Оцінка потреб являється складовою та першоосновою технології ведення випадку. Обов'язковим компонентом у процесі ведення випадку є конкретний алгоритм дій, що включає ідентифікацію клієнта та оцінку його потреб, укладання договору про надання послуг, поглиблену оцінку й розробку індивідуального плану, перегляд, моніторинг та оцінку якості послуг.

Технологія раннього втручання спланована на надання послуг сім'ї, що виховує дитину з особливими потребами. Раннє втручання в життєдіяльність сім'ї, що виховує дитину з особливими потребами, вирішує низку таких завдань: допомога батькам справитися з емоційною кризою, пов'язаною з народженням неповносправної дитини; сприяння налагодженню в сім'ї позитивної психологічної атмосфери; допомога батькам позитивно сприйняти свою дитину й виховувати, враховуючи її обмеження; забезпечення батьків належною інформацією щодо розвитку дитини, її порушень і можливостей реабілітації, щоб

батьки могли компетентно й ефективно приймати рішення, які стосуються розвиткових потреб дитини; зміцнити соціальні ресурси сім'ї та по завершенню програми скерувати сім'ю в навчальні та реабілітаційні установи з метою подальшої реабілітації порушень розвитку дитини та її соціальної інтеграції. Дана технологія втілюється у вигляді програм раннього втручання, які широко розповсюджені у світі. Програми раннього втручання опираються на наукові дослідження, які показали велику гнучкість головного мозку дитини протягом перших років життя, багатство психосоціального життя немовляти та важливість перших років життя у формуванні особистості дитини, її соціального розвитку. Програми раннього втручання профілактично-зорієнтовані, є програмами первинної інтервенції, вони спрямовані на надання допомоги дитині в ранньому віці, на пересторогу та ранню реабілітацію порушень розвитку дитини й функціонування її сім'ї.

Технологія кризового втручання в сім'ю вбачає соціально-педагогічну підтримку сім'ї у кризових ситуаціях, кризова інтервенція націлена на вирішення актуальної проблеми, з якою стикається родина. Технологія кризового втручання включає в себе: аналіз ситуації, визначення проблеми, допомогу у вирішенні проблеми. З метою розв'язання життєвих проблем центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надаються різні види соціальних послуг: соціально-побутові; психологічні; соціально-педагогічні (виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб дітей та інших членів сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного, корекційного процесів, дозвілля, художньої, технічної та спортивно-оздоровчої діяльності, залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій тощо); соціально-медичні послуги; юридичні, інформаційні послуги.

Отже, наведений аналіз технологій соціально-педагогічної підтримки сімей, що виховують дитину, показав, що в основі різних технологій лежить ведення випадку, тому ми можемо говорити про універсальну технологію роботи з сім'єю – ведення випадку, яка інтегрує інші. Ми можемо стверджувати, що поєднуючою технологією в роботі соціальних служб із сім'єю є технологія ведення випадку, з тим що вона бере до уваги та об'єднує інші технології роботи з сім'єю, незалежно від типу сім'ї та її специфіки. Подальшого дослідження потребують проблеми впровадження технологій роботи з окремими типами сімей, зокрема сімей соціального ризику.

Список використаних джерел

1. Белоліпцева О. Технологія оцінки потреб сім'ї у процесі роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною (20 березня 2014р.)». Запоріжжя: ЗНУ. С. 11 – 12.
2. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. для ВНЗ. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 240 с.
3. Заверико Н. Соціально-педагогічна технологія: до питання визначення поняття та її особливостей // Соціальна робота в Україні: теорія та практика. 2005. № 1. С. 28 – 37.
4. Зверева І. Д. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: від теорії до практики: навчальний посібник: у 2-х част. К.: Задруга, 20011. Част. 1. 224 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверевої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
6. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: навч.-метод. комплекс / за заг. ред. І. Д. Зверевою, Ж. В. Петрочко. – Фенікс, 2007. – 528 с.
7. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
8. Технології соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. для студентів напряму підготовки «Соціальна педагогіка» / за заг. ред. Н. В. Заверико. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 280 с.
9. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Харків: Нове слово, 2007. 395 с.

Садикіна А. С.,

магістрантка спеціальності 053 «Психологія» кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

Застело А. О.,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФЕНОМЕНУ АУТОАГРЕСІЇ

Одним з найчастіших запитів в практиці соціальних робітників, психологів та психотерапевтів сьогодні є корекція аутоагресивної поведінки у людей різного віку. В зв'язку з цим вчені різних галузей, в тому числі вчені-психологи, активно вивчають психологічні чинники, які лежать в основі механізму виникнення аутоагресивної поведінки, а також фактори зовнішнього середовища, які здатні провокувати прояви аутоагресії у людини. Однак, на думку багатьох науковців (Г. Н. Тігунцева 2016; С. М. Бокова 2017; І. В. Рівенчук 2018; Д. Дубровін 2018 та ін) для того, щоб зрозуміти природу феномену аутоагресії треба вивчити не тільки механізми психіки людини, які лежать в основі її прояву, а і фізіологічні та психофізіологічні процеси організму людини, які можуть сприяти прояву аутоагресивної поведінки. Адже це допоможе зрозуміти науковцям, чому та за яких причин агресія у людини зі способу захисту своїх особистих меж трансформується в патологічний небезпечний для її життя механізм, а психологам та соціальним робітникам, які працюють з аутоагресивними людьми допоможе знайти нові безпечні як для клієнта, так і для фахівця способи комунікацій, що значно підвищить ефективність їх професійної діяльності. Тому, дослідження психофізіологічних детермінант аутоагресивної поведінки ми вважаємо актуальним.

Сучасний нейрофізіолог та психіатр Д. І. Шустов вважає, що «аутоагресія є специфічною, генетично закладеною психофізіологічною реакцією нервової системи дитини на глибинне порушення балансу між процесами збудження та гальмування в її організмі» [4, с. 103]. Основним завданням аутоагресивної поведінки є стабілізація стану нервової системи дитини, який досягається за допомогою підвищення рівня інтенсивності процесів збудження та повного анігілювання процесів гальмування в організмі людини. Саме внаслідок повної анігіляції процесів гальмування виникає стан аутоагресії як реакція нервової системи на втрату контролю над всіма психофізіологічними процесами. І саме в момент так званої безконтрольності яка забезпечується аутоагресивною поведінкою відбувається процес стабілізації балансу між процесами збудження та гальмування в організмі людини. Без аутоагресивної поведінки, на думку Д. І. Шустова, стабілізація балансу між процесами збудження та гальмування в нервовій системі людини є не можливою, адже саме енергія, яка виділяється під час аутоагресивної поведінки, стимулює перехід нервової системи людини в стан спокою та оновлює гомеостатичний стан усього організму [4].

Зовсім іншу позицію стосовно феномена аутоагресії висунули відомі нейрофізіологи А. Н. Кановалов та І. В. Скворцов. Науковці вважали, що «аутоагресія – це патологічний стан нервової системи людини який виникає внаслідок порушення роботи гіпаталамо-гіпофізарної системи головного мозку людини, в результаті чого в її організмі порушується гормональний баланс, що призводить до збоїв роботи у всіх біологічних системах організму людини». Особливістю даного стану є те, що «в наслідок одномоментного викиду в кров людини великої кількості адреналіну та дофаміну повністю припиняють свою роботу лобні частки та префронтальна кора великих півкуль головного мозку людини» [2, с. 300]. Внаслідок дестабілізацій роботи цих анатомічних структур людина в стані аутоагресії втрачає здібність до самоусвідомлення, самоконтролю та саморегуляції. І саме втрата людиною здібності до самоконтролю та самоусвідомлення трансформує агресію яка є звичною реакцією нервової системи людини на порушення її гомеостатичного стану в аутоагресію. Тобто, як вважають А. Н. Кановалов та І. В. Скворцов, «аутоагресія є специфічним станом нервової

системи людини який виникає в результаті її переходу з вищих рівнів функціонування в нижчі внаслідок гормонального збою в організмі людини» [2, с. 303].

Протилежну до усіх інших теорію стосовно феномена аутоагресії висловив американський нейрофізіолог М. Ф. Беар. Відмінно від Д. І. Шустова, А. Н. Коновалова та І. В. Скворцова, які вважали, що аутоагресія це специфічна психофізіологічна реакція нервової системи людини на різного роду дисбалансу в її організмі, М. Ф. Беар був впевнений що «аутоагресія – це стала особливість нервової системи людини, яка характеризується підвищеною швидкістю протікання всіх фізіологічних та психофізіологічних процесів в організмі людини, внаслідок чого мозок людини не встигає сформуванати цілеспрямований поведінковий акт, а формує одночасно декілька серій поведінкових актів, які не мають цілеспрямованості але містять в собі велику кількість енергій» [1, с. 244]. Ось чому, як зазначає науковець, коли людина знаходиться в стані аутоагресії, її дії зачасту мають ризький та хаотичний характер. Мозок просто не встигає обробляти велику кількість сигналів, які надходять від нервової системи та трансформувати їх в цілісний поведінковий акт. Тому, для того, щоб зменшити навантаження в нейронних сітках, мозок умовно «ділить» сигнали не декілька груп та створює декілька серій різноманітних поведінкових актів. В результаті такого поділу загублюється початкова мета поведінкового акту і поведінка людини стає дезадаптивною. На думку М. Ф. Беар, «аутоагресія не є патологічною реакцією а бо станом нервової системи людини вона є однією з сталих характеристик її психофізіологічного профілю яка закладена в структурі її темперамента»[1, с. 244]. Тому аутоагресію та її прояви треба ніскільки корегувати, а скільки вчити людину контролювати та усвідомлювати можливі варіанти її прояву, для того щоб вона мала можливість конструктивно реагувати на різні стимули зовнішнього середовища [1].

Ідеї М. Ф. Беар отримали розвиток в наукових доробках німецьких фізіологів Ф. Ланг, М. Хекманн. Однак, відміно від М. Ф. Беар, який просто надав визначення феномену аутоагресії та визначив її роль в життєдіяльності організму людини, Ф. Ланг та М. Хекманн створили поетапну модель процесу формування серії поведінкових актів, які виникають у людини в аутоагресивному стані. В ході своїх досліджень вчені виявили, що процес формування серії аутоагресивних поведінкових актів має три етапи. На першому етапі відбувається концентрація уваги людини на найінтисивнішому стимулі зовнішнього середовища. На другому активується гіпоталамо-гіпофізарна система, яка стимулює викид в кров людини більшої кількості гормонів, ніж в звичайному стані, в результаті чого відбувається значне підвищення швидкості фізіологічних процесів та блокування роботи анатомічних структур, які відповідають за здійснення вищої нервової діяльності. І на останньому третьому етапі, внаслідок підвищення активності гіпаталамо-гіпофізарної системи та повної дестабілізацій лобних часток та префронтальної кори великих півкуль головного мозку людини, значно зростає рівень активності лімбічної системи, в результаті чого формування мозком серії поведінкових актів відбувається не на основі об'єктивної інформації, яку людина отримала з зовнішнього середовища, а на основі емоційної реакції на отриману інформацію, що і призводить до формування дезадаптивної реакції людини на зовнішнє середовище. Для того, щоб уникнути формування дезадаптивних поведінкових актів, як зазначають Ф. Ланг та М. Хекманн, людина повинна навчитися усвідомлено вибирати стимули, на яких вона концентрує увагу. Це значно знизить навантаження нервової системи людини та надасть їй можливість попередити прояви аутоагресивної поведінки [3].

Отже, зробивши теоретичний аналіз підходів які існують в фізіології та психофізіології сьогодні стосовно феномена аутоагресії ми дійшли висновку, що в більшості випадків аутоагресія розглядається як специфічна реакція нервової системи на будь який дисбаланс в організмі людини. Ці знання допоможуть соціальним робітникам та психологам створити більш ефективну модель комунікацій з людьми, які мають прояв аутоагресивної поведінки, що зробить їх професійну діяльність більш ефективною.

Список використаних джерел

1. Беар М. Ф. Нейронауки. Исследование мозга: учебное пособие. Москва : Диалектика, 2020. 416 с.
2. Кановалов А. Н., Скворцов И. В. Неврология и нейрохирургия: учебное пособие. Москва : Медицина, 2021. 400 с.
3. Ланг Ф. Хекманн М. Физиология человека с основами психофизиологии: учебное пособие. Москва : Медицина, 2021. 701 с.
4. Шустов Д. И. Аутоагрессия, суицид и алкоголизм: учебное пособие. Москва : Парус, 2016. 260 с.

Сарнацька А. В.,

аспірантка кафедри соціальної роботи і практичної психології
Академія праці, соціальних відносин і туризму (Київ, Україна)

Семигіна Т. В.,

докторка політичних наук, професорка, професорка кафедри соціальної
роботи і практичної психології
Академія праці, соціальних відносин і туризму (Київ, Україна)

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: ПОГЛЯД ЖІНОК

Вступ. Проблема захисту жінок від насильства є досить гострою для України, як і для багатьох інших країн світу [1; 5]. Наразі не існує універсальних рецептів діяльності з впровадження програм, спрямованих на протидію насильству та захист жертв, хоча ідеї щодо допомоги постраждалим вже стали частиною державної політики. Це зумовлює потребу у вивченні та осмисленні різнопланових форм і методів роботи, що можуть бути використані як державними, так і недержавними організаціями. Водночас для адекватного планування таких програм доцільно зрозуміти проблему з позицій самих жінок, саме такий підхід підвищує гендерну чутливість програм і їхню ефективність [2; 4].

Методологія. Мета дослідження полягала в тому, щоб схарактеризувати специфіку протидії гендерно зумовленому насильству внутрішньо-переміщених жінок та жінок, які живуть з ВІЛ, і розробити адаптовану для цих груп жінок інтервенцію підвищення безпеки на основі методології WINGS. У цій публікації проаналізовано результати фокус-груп з жінками, які були покликані виявити специфічні потреби і проблеми жінок, які живуть з ВІЛ, та внутрішньо переміщених жінок, а також визначити бар'єри у доступі до послуг із протидії гендерно зумовленому насильству.

Емпірична частина дослідження реалізовувалась на базі громадської організації «Клуб «Еней» (м. Київ) у 2019-2020 роках завдяки фінансовій підтримці UNTrustFund. Було проведено дві фокус-групи, в яких взяли участь 12 жінок, відібраних з-поміж клієнток громадської організації «Клуб Еней». Критерії відбору: вік старший 18 років, досвід переживання гендерно зумовленого насильства, належність до обраних цільових груп. З цими жінками обговорювались їхні потреби та досвід переживання насильства. Для фокус групи розроблено форму усної згоди учасниць та гайд для проведення фокус-групи. Фокус групи записувались на цифровій аудіопристрій (диктофон) з можливістю дослівного транскрибування для подальшого тематичного аналізу.

У межах цього дослідження гендерно зумовлене насильство розумілось як насильство, яке вчиняється до осіб через їхню стать або стосується переважно осіб певної статі.

Результати. Всі учасниці фокус-групи для внутрішньо-переміщених жінок стверджували, що рівень насильства від партнера стосовно них надзвичайно великий. Наведемо кілька висловлювань учасниць: «Чоловіки під час спорів чи скандалів звинувачують у сепаратизмі та залякують СБУ»; «Я і моя подруга жили з місцевими чоловіками на їх умовах, щоб прогодувати дітей і захистити їх від війни»; «Часто місцеві чоловіки-партнери забирають пенсію або виплати допомоги від держави».

Так само високим є й рівень насильства стосовно жінок, які живуть з ВІЛ. Специфічні прояви такого насильства з боку партнерів, за висловлюваннями жінок, такі: *«Дуже часто жінки бояться, що партнер побачить її ліки, не вміють ховати»; «Дуже часто партнери розкривають статус або погрожують цим. Я сама раніше вважала, що він має право, бо я брудна, бо в мене ВІЛ»; «Іноді можна побоюватися втекти, бо не маєш з собою таблеток на перші дні, от якби я їх носила з собою завжди, тоді було б простіше»; «Дуже страшно і боляче на початку одній. в цьому стані може знайтися чоловік, який цим скористається».*

Жінки, у яких є діти, повідомляли під час фокус-групи, що присутність дитини в квартирі обмежує їх можливості до спротиву насильству – складно знайти інше житло, роботу, навіть просто прийти на консультацію до довіреного фахівця (юриста тощо).

Респондентки також звертали увагу на прояви інституційного насильства. Так, внутрішньо-переміщені жінки наводили такі приклади: *«Часто відмовляють в допомозі, роботі на основі того, що ви тут тимчасово, або через незнання української мови»; «Дуже часто порушують наші права медики. У порівнянні з місцевими жінками ставлення - жорстке, вимагають гроші»; «Дітям в школах кажуть, що їдьте в свою Росію, через вас війна. В дітей часто травми. Вчителі ставляться погано через стереотипи і через незнання дітьми української»; «Погане ставлення з боку поліції, вони приходили до нас в місце компактного проживання, як додому і писали протоколи. Вони ставляться як до злочинців до нас»; «Часто не знають, що десь можна отримати одяг тому повертаються до квартири і потрапляють в небезпеку. Я тільки зараз дізналась про банк одягу»; «Необхідно додати якнайбільше адрес та місць де допоможуть або переконати жінок шукати такі місця. Немає довіри вже ні до кого, дуже багато насильства і відмов».*

За словами респонденток, наявні обмеження в доступі до послуг безпечних сховищ, притулків – «шелтерів» для жінок, які потрапили у ситуацію насильства. Організаційні вимоги таких «шелтерів» не завжди дозволяють приймати внутрішньо-переміщених жінок, що можна розглядати як дискримінуючий фактор.

Також результати дослідження засвідчують низький рівень звернень представниць цільової групи за допомогою до правоохоронних органів, причиною чого респондентки назвали низький рівень довіри, негативний досвід звернення, відсутність позитивних випадків реагування на звернення. Проблема стигми і дискримінації щодо внутрішньо-переміщених жінок з боку правоохоронних органів є бар'єром до можливості отримання офіційного захисту і документації випадків насильства для подальших адвокаційних заходів. Слід відзначити, що така дискримінація сприймається клієнтками як належне.

Низький рівень звернень за допомогою до правозахисників, зокрема за послугами вторинної правової допомоги, також пояснюється складністю процедур, довгою тривалістю «маршруту» отримання послуг, через який мотивація у жінки знижується. Тому потрібен механізм негайного реагування.

У той час як жінки, які живуть із ВІЛ, під час фокус-груп більше обговорювали численні випадки інституційного насильства з боку медичних працівників: *«Вони розкривають статус по всьому місту»; «Медики просять набагато більше грошей ніж з інших - за ризик»; «Я не знала, що можу не розкривати статус і лікарі мені погрожували за таку спробу кримінальною статтею».*

Результатами фокус-груп засвідчили, що попри поширеність насильства у цих двох групах, жінки не мали доступу до відповідних послуг. З-поміж перешкод та бар'єрів жінки називали такі, як: відсутність допомоги в догляді за дітьми, відсутність притулків в регіоні або інформації про них, безробіття, відсутність знань та навичок отримувати допомогу. Також обмеження в доступі до соціальних та медичних послуг включали: брак консультацій профільних фахівців в контексті проблеми фізичного і сексуального насильства (нарколог, хірург, психолог, юрист, травматолог, гінеколог, психіатр), що обумовлено відсутністю матеріальних коштів, браком знань алгоритмів звернення за допомогою, відсутністю «символічного капіталу».

При цьому фокус-групи виявили високий рівень інституційного насильства, респондентки повідомляли про досвід стигми та дискримінації. Фокус-групи виявили, що

соціальна підтримка, доступ до медичних послуг толерантних лікарів, а також консультації соціальних працівників, які навчені протидіяти гендерно-обумовленому насильству, допоможе підвищити безпеку та зменшити ризик конфліктів і насильства, а також полегшить отримання інших необхідних послуг.

Учасниці фокус-груп наголошували на потребі розробки подальших виразних стратегій допомоги жінкам, що постраждали від насилля та перенаправлення за допомогою, включення до інтервенції конкретних порад та технік придатних саме для внутрішньо-переміщених жінок та жінок, які живуть з ВІЛ.

Обговорення. Наше дослідження насильства по відношенню до жінок, які живуть з ВІЛ, а також жінок, які опинились у ситуації вимушеного переселення, підтвердило, що в Україні гендерно зумовлене насильство стосовно цих груп жінок є поширеним і багатовимірним. Мають місце стигматизація та дискримінація цих груп, що також наявне й під час звернень за допомогою у випадку насильства, нечисельність і неефективність програм протидії насильству. Втім, схожі проблеми спостерігаються і в інших країнах [3].

Ми погоджуємось з тим, що насильство негативно впливає на готовність жінок дбати про себе та близьких, знижує прихильність тих, хто живе з ВІЛ, до антиретровірусної терапії, а також впливає на стабільність та економічну незалежність – здатність забезпечити себе необхідними ресурсами і, відповідно, бути більш впевненими у можливості дбати про своє здоров'я [6]. Наразі стигматизація є перепорою для звернення за послугами, в тому числі з профілактики та протидії насильству, і це слід взяти до уваги при плануванні відповідних програм.

Висновки. Під час фокус-груп жінки розповіли свій досвід переживання насильства, який свідчить про високий рівень стигми та дискримінації стосовно жінок, які живуть з ВІЛ, і жінок, які опинились у ситуації вимушеного переселення, у соціумі, низький рівень життя жінок-переселенок, особливо серед людей, у яких є соціальні проблеми, відсутність житла та документів.

Дослідження дало також змогу виявити прояви інституційного насильства стосовно представниць двох цільових груп, обмеження в доступі до соціальних та медичних послуг, які включали: брак консультацій профільних фахівців в контексті проблеми фізичного і сексуального насильства, відсутність належного доступу до притулків для жінок, які зазнали насильства, відсутність інформації про відповідні послуги та рекомендації щодо поведінки у ситуаціях насильства, особливого інституційного, тощо.

Список використаних джерел

1. Добробут і безпека жінок: Україна. Доповідь про результати дослідження /ОБСЕ, 2019. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf
2. Barata P. C., McNally M. J., Sales I., E. & Stewart D. Portuguese-speaking women voice their opinions: Using their words to teach about wife abuse. *Women's Health Issues*. 2005. Vol. 5(3). P. 134 - 144.
3. Fox, S. (2020). [...] you feel there's nowhere left to go: the barriers to support among women who experience substance use and domestic abuse in the UK. *Advances in Dual Diagnosis*. Vol. 13(2), P. 57 - 71
4. Porter-Wenzlaff, L. Finding Their Voice: Developing Emotional, Cognitive, and Behavioral Congruence in Female Abuse Survivors through Equine Facilitated Therapy. *Explore*. 2007. Vol. 3(5). P.529 - 534.
5. Violence against women / World Health Organization, 2021. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>
6. Violence against women: intimate partner and sexual violence against women / World Health Organization, 2014. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112325/WHO_RHR_14.11_eng.pdf;jsessionid=05E02DFA7FA1E01DB170665E10A9C0AE?sequence=1

Скирда О.Д.,

здобувачка вищої освіти 3 курсу, група СР-181

Науковий керівник: Ревко А. М., д.е.н., доц., професор кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка»(м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З УЧАСНИКАМИ АТО ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

Нині Україна переповнена жахливими наслідками військових дій на східних рубежах держави, а саме: руйнація соціальної та економічної сфер суспільного життя, поява нових категорій осіб, котрі складають категорію кризових груп за їх фінансовим та соціальним становищем; загострення матеріального становища різних верств населення, недостатньо чітка нормативно-правова база з питань соціального захисту та підтримки осіб, котрі перебувають у складних життєвих умовах, зокрема учасники антитерористичної операції та члени їх сімей.

Метою даної публікації є дослідження базових особливостей соціальної роботи з учасниками АТО та їх сім'ями.

Соціальна робота з учасниками АТО та членами їх сімей досліджувалась такими науковцями, як: Авер'янова В., Батанов О., Бридніков Ю., Голова Н., Данилюк О., Жиленко В., Калиновський Б., Кравченко О., Кучер Г., Лавренюк В., Пухтинський М., Ховпун О. та інші.

Слід зауважити, що військово-соціальною роботою називають соціальну роботу з військовослужбовцями, котра здійснюється задля задоволення соціальних потреб різних категорій населення, а саме: військовослужбовців (осіб, котрі які були звільнені з військової служби) та члени їх сімей. Об'єктом соціальної роботи в даному випадку виступають військовослужбовці як певна соціальна група.

Саме діяльність або функція, в першу чергу, держави, котра спрямована на задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі і являє собою соціальний захист військовослужбовців. Відповідно до цього, соціальний захист військовослужбовців реалізовується у вигляді забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3].

Варто відмітити, що системоутворюючим чинником у структурі моделі системи організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій є саме організаційно-педагогічні умови реабілітації. На основі дослідження наукової літератури, законодавчих актів, положень про оптимізацію реабілітаційної діяльності, а також проведеного опитування серед військовослужбовців і фахівців соціальних служб визначено такі напрями організаційно-педагогічних умов дієвості соціальної роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій. По-перше, здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій з виокремленням ключового виду та врахуванням «індивідуального випадку». По-друге, організація і здійснення реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій мультидисциплінарною командою професіоналів. По-третє, проведення ранньої діагностики психоемоційного стану військовослужбовців-учасників бойових дій. По-четверте, розробка індивідуальної програми реабілітаційних заходів для військовослужбовців-учасників бойових дій. По-п'яте, соціально-психологічний супровід військовослужбовців-учасників бойових дій у пост-реабілітаційний період.

Базовими напрями соціальної роботи з учасниками антитерористичної операції та членами їх родин слід назвати:

- 1) вивчення соціально-психологічних цінностей особистості, а також соціального впливу мікросередовища на формування особистості;
- 2) організація освітньо-виховних взаємодій з проблемною особистістю, котра потребує допомоги;
- 3) соціально-психологічна допомога і підтримка особистості у кризових ситуаціях;
- 4) корекція взаємин, способів соціальної дії, посередництво у творчому та культурному розвитку особистості і групи.

Важливу роль у останньому напрямку відіграє культурна компонента соціальної інфраструктури, котра впливає на розвиток людини та характеризується станом культурного розвитку в країні, менталітетом людей і поглядами людей, а також культурною інтеграцією різних груп, в тому числі і військовослужбовців. У соціальних питаннях культура може відігравати певну роль у створенні та підтримці військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їх родин, їх життєвої сили та внутрішньої згуртованості [4, с. 21-22].

Слід зазначити, що державна система соціальної роботи в Україні в останні роки переживає період змін і, мабуть, чи не найважливіша з них - це виникнення великої кількості різних недержавних та волонтерських організацій, до котрих відносять громадські об'єднання, що займаються наданням соціальних послуг учасникам АТО та членами їх сімей, зокрема у подоланні адикцій, адаптації до умов цивільного життя, зростання їхньої активності та впливу в усіх сферах життя суспільства. До таких об'єднань належать спілки учасників АТО, котрі безпосередньо у співпраці з державними установами займаються соціальним захистом своїх членів, займаються вирішенням нагальних проблем ветеранів та надають різноманітні соціальні послуги. В них акумулюється досвід роботи, котрий сприяє поліпшенню як матеріального, так і психологічного становища учасників бойових АТО/ООС. Завдяки співпраці Спілки разом з іншими громадським організаціям та державними установами беруть участь у соціальних проєктах, круглих столах та інших заходів, де мають можливість поділитися своїм досвідом та набути досвід у співпраці з аналогічними організаціями інших областей України у сфері соціального захисту та наданні соціальних послуг даній категорії осіб.

Прикладом таких організацій в Чернігівській області є Координаційна рада ветеранів антитерористичної операції, операції об'єднаних сил при Чернігівській ОДА, котра має на меті налагодити ефективну взаємодію органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськістю, врахувати громадську думку під час реалізації державної політики у сфері підтримки ветеранів війни та членів їхніх сімей у Чернігівській області. Дана Рада є майданчиком для спілкування і комунікації ветеранів АТО Чернігівської області, перш за все — між собою, а також для підвищення координації і співпраці з органами державної влади щодо реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників АТО/ООС, впливу на ці процеси та висловлювання своєї консультативно-дорадчої думки ветеранською спільнотою.

Крім того, до складу Ради входять представники громадських організацій області, котрі також опікуються проблемами військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їх родин, а саме: громадська організація "Спілка ветеранів АТО «Добробат «Чернігів», ГО «Корюківська спілка воїнів-учасників АТО», а також ГО «Ветеранське братство».

Слід зазначити, що соціальний працівник у процесі роботи з військовослужбовцями має виконувати ряд функцій таких, як: діагностичну, попереджувально-профілактичну, психологічну, соціально-педагогічну, правозахисну, соціально-медичну, соціально-побутову, комунікативну, організаційну, морально-гуманістичну, рекламно-пропагандистську. З огляду на це, соціальні працівники виконують різноманітні дії, котрі пов'язані з навчанням, інформуванням, обслуговуванням учасників бойових дій та членів їх сімей.

Крім того, важливе значення мають етичні аспекти соціальної роботи, вміння соціального працівника спілкуватися як із своїми клієнтами, так і з колегами, поважати гідність іншої людини, зберігати таємницю. Категорія учасників АТО є досить непростю у

спілкуванні та діяльності, тому слід наголосити на толерантності соціального працівника. Всі ці принципи закладені в етичному Кодексі соціального працівника.

Отже, як висновок слід зазначити, що в умовах сьогодення удосконалення соціальної роботи з учасниками АТО та членами їх сімей є над завданням не тільки громадянського сектору, а й держави. В дані роботі важливо враховувати рекомендації і особливості психологічного стану учасників бойових дій АТО, котрі приймали участь у екстремальних подіях та впливу стрес-факторів бойових обставин, що сприятиме ефективній роботі з ветеранами та членами їх сімей соціальних працівників, допомозі та наданні соціальних послуг та подальшому процесу (ре)соціалізації і соціально-психологічної (ре)адаптації до умов мирного життя, збереження здоров'я та працездатності.

Список викристаних джерел

1. Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика : Матеріали II Міжнародного літнього наукового симпозіуму (м. Одеса, 26–27 липня 2019 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; С.К.Бурма.

2. Звіт від 14.12.2017 року № 864 «Про хід виконання Програми соціальної підтримки учасників АТО та членів їх сімей на 2017-2018 рр.». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://khm.gov.ua/uk/content/vid-14122017-roku-no-864-prohid-vykonannya-programy-socialnoyi-pidtrymky-uchasnykiv-ato-ta>.

3. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: [Електронний ресурс]: Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

4. Revko A., Butko M., Popelo O. Methodology for Assessing the Influence of Cultural Infrastructure on Regional Development in Poland and Ukraine. Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe. Volume 23, Number 2, 2020. P. 21-39. <http://dx.doi.org/10.18778/1508-2008.23.10>

Терьошина І. Ф.,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи

Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

Зеленська К. О.,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи

Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

Гайчук Л. М.,

кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи

Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

Перепьолкіна К. М.,

викладач кафедри психіатрії, наркології, медичної психології та соціальної роботи

Харківський національний медичний університет (м. Харків, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ ПО СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Підготовка майбутніх соціальних працівників в наш час має орієнтуватися та ґрунтуватися на запитах, що є у нашому суспільстві, спираючись на традиції, які є у вищому навчальному закладі та ресурсах, доступних для оволодіння рівня професійної компетентності майбутніх фахівців. Так у ХНМУ спеціальність соціальна робота є однією з наймолодших.

Нажаль зараз в нашій країні занадто багато проблем, що можуть ускладнювати соціалізацію різних незахищених груп населення та мати негативний вплив на якість життя таких груп. До таких проблем можна віднести: криза багатьох сфер життя, військові дії на сході країни, вимушене переміщення населення, карантинні заходи і т.п. Все це і багато іншого впливає на рівень та якість життя населення та стан здоров'я населення. Може здаватися, що це суто медична проблема, та проаналізувавши сучасний ринок праці, виявили, що є попит на соціальних працівників, які готові будуть працювати з людьми, котрі мають проблеми, викликані станом здоров'я.

Законодавство України в наш час дає широкі можливості для покращення у галузі соціального захисту. До громадському сектору належить велика частина соціальних послуг, у вигляді соціального замовлення, соціальних ініціатив громадян. Громадські організації та благодійні фонди, займаються такими питаннями як: соціальний захист таких категорій як споживачі наркотиків, ув'язнені, чоловіки, які мають секс з чоловіками, жінки комерційного сексу тощо. То ж одним із напрямків практичної підготовки студентів зі спеціальності «Соціальна робота» на базі кафедри психіатрії наркології, медичної психології та соціальної роботи Харківського національного медичного університету, проводить навчання за такими програми зменшення шкоди для уразливих груп населення у Харківській області.

В Європі наприкінці двадцятого століття з'явилося поняття «зменшення шкоди» як відповідь на розповсюдження ВІЛ-інфекції та СНІДу. Ця стратегія передбачає забезпечення доступу уразливих груп населення до послуг, що сприятимуть збереженню здоров'я, з урахуванням характерних для певної поведінки ризиків.

В наш час в Україні ці програми фінансуються міжнародними благодійними організаціями та Державною установою «Центр громадського здоров'я МОЗ України».

Програми зменшення шкоди передбачають консультування з питань збереження здоров'я, та профілактики ризикованої поведінки, функціонування пунктів обміну шприців, тестування на ВІЛ-інфекцію, вірусні гепатити та інфекції, що передаються статевим шляхом, видачу презервативів, проведення скринінгового опитування щодо захворювань на туберкульоз та захист прав представників груп ризику, виявлення та супровід ВІЛ-інфікованих до спеціалізованих медичних установ.

Студенти, які навчаються у ХНМУ за спеціальністю «Соціальна робота», проходять практику у благодійних фондах, соціальних службах, реабілітаційних центрах, де ведеться робота з людьми, яким потрібна допомога у соціалізації, а також ці клієнти мають певні проблеми зі здоров'ям. Студенти спеціальності «Соціальна робота» мають змогу контактувати з клієнтами з різних уразливих груп, вивчати їх потреби, поведінку, мають можливість ознайомитися з сучасними методами і формами роботи з цими групами населення, спілкуватися з досвідченими фахівцями у галузі соціальної роботи і знайомитися з представниками партнерських організацій та механізмами взаємодії між ними.

Вагомим напрямком практичної підготовки майбутніх фахівців є формування у них навичок роботи з підлітками, які практикують ризиковану поведінку. Оскільки ризикована поведінка підлітка є проявом комплексу проблем, з якими стикається дитина.

Для знайомства студентів-майбутніх соціальних педагогів з кращими практиками соціальної роботи з підлітками, які практикують ризиковану поведінку, однією із баз практики було обрано Центр денного перебування «Компас». Під час практики студенти знайомляться зі стандартами надання соціальних послуг підліткам-споживачам наркотиків, вчать надавати індивідуальні консультації щодо збереження сексуально-репродуктивного здоров'я та проводити групові профілактичні заходи, здійснювати моніторинг порушення прав підлітків тощо.

Отже, організація практики студентів-соціальних працівників у Харківському національному медичному університеті орієнтована на створення умов для майбутніх спеціалістів з соціальної роботи, що сприятимуть підвищенню їх конкурентоздатності на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Моніторинг реабілітаційних центрів і опитування людей, що проходять реабілітацію від наркозалежності. URL:https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/rehabilitation_for_print.pdf дата звернення: 25.04.2021).
2. Зайнышева И. Г. Технология социальной работы: учеб. Пособие – М. : ВЛАДОС, 2012. – 240 с.

Шпиг Н. О.,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання
ІПВ НАПН України (Київ, Україна)

ПАРТНЕРСТВО ШКОЛИ ТА СІМ'І ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ

Нажаль, на сьогодні насильство залишається однією з актуальних проблем українського суспільства. Наразі це одна з найрозповсюдженіших форм порушення прав людини. Найскладнішим для протидії залишається домашнє насильство, в тому разі й щодо дітей.

За даними, що опублікував Міжнародний дослідницький центр «Інститут економіки і миру» Україна в 2016 році нарівні з такими країнами як Сирія, Південний Судан, Ємен, Ірак, Афганістан, Сомалі потрапила в десятку найбільш небезпечних країн світу (8-е місце) і зайняла 156 місце в загальному рейтингу мирних країн та держав із найбільшими проявами насильства за 2016 рік [6].

Безапеляційним аргументом актуальності роботи по профілактиці домашнього насильства слугують статистичні дані, оприлюднені під час голосування за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема зазначалося, що понад 3 мільйони дітей в Україні щороку стають свідками актів насильства в сім'ї. Також невтішною є й статистика, яка засвідчує, що 1500 жінок щороку помирають від рук власних чоловіків, а свідками цього часто стають діти. Наукові дослідження засвідчують, що діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50 % таких дітей в подальшому стають наркоманами. Майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили хворих дітей - переважно з неврозами, заїканням, енурезами, церебральним паралічем, порушенням психіки. Домашнє насильство в Україні - причина 100 тисяч днів госпіталізації, 30 тисяч звернень до відділів травматології, 40 тисяч викликів лікарів. Проте лише 10% від загальної кількості постраждалих звертаються за допомогою [6].

Наукові пошуки щодо оптимізації проблеми насильства, в тому разі й сімейного, представлені в наукових доробках низки зарубіжних та вітчизняних науковців. З-поміж них: У. Гарбаріно, Дж. Джейк, К. Леві-Строс, К. Лоренс, С. Палмер, Т. Сафонова; Л. Алексеева, М. Головатий В. Щербина-Прилука, А. Капська, О. Коломієць, Г. Лемко, А. Мудрик, М. Панасюк, І. Трубавіна та ін.

Вважаємо, що реагувати на проблему, зокрема домашнього насильства необхідно в контексті мультидисциплінарного підходу. Рівень первинної профілактики, за умови систематичного реагування можна оптимізувати на основі партнерської взаємодії школи та сім'ї. Визначимо, що важливою передумовою успішної профілактичної роботи по профілактиці домашнього насильства є усвідомлення важливості такої діяльності усіма сторонами взаємодії. Партнерство – це спільна діяльність декількох сторін, своєрідна колективна робота. В ідеальному партнерстві партнери навчаються один у одного та впливають один на одного та є відкритими і активними учасниками взаємодії [4].

Доречним буде також вказати на синтез існуючих проявів насильства (фізичне, моральне, психологічне, економічне та ін.) Адже, коли дитина стає свідком насильницьких дій об'язера, вона автоматично стає жертвою як мінімум морально-психологічного насильства, а у випадку прямого насильства – дитина є жертвою ще й фізичного насильства.

Основними формами роботи щодо соціальної профілактики насильства над дітьми є: індивідуальна та групова. Серед методів індивідуальних форм роботи важлива роль належить консультаціям та психотерапевтичним бесідам з батьками та дітьми. Серед методів групових форм роботи слід відзначити тренінгові заняття, які можуть проводитися як з батьками, так і з дітьми. Останнім часом практикуються спільні тренінги батьків та дітей.

Соціально-профілактична робота з сім'єю спрямована на попередження неконструктивної взаємодії між членами сім'ї, тобто різних форм насильства, помилок у сімейному вихованні, формування різних видів хімічної залежності у членів сім'ї, виявлення потенційно неблагополучних сімей.

Одним із методів профілактичної роботи є метод «Педагогічний десант». Цей метод передбачає виступи соціального педагога на підприємствах та установах де працюють батьки, у мікрорайонах, на літніх майданчиках. Метод передбачає надання інформації батькам про: поняття «насильство», його форми, види, рівні; засоби та установи, які допомагають потерпілим від насильства у кризових ситуаціях. У процесі застосування методу «педагогічний десант» можливе попереднє опитування з метою виявлення актуальних проблем батьківсько-дитячої взаємодії. Така робота передбачає відповіді соціального педагога на актуальні для батьків запитання, групові та індивідуальні консультації фахівця, виставки соціально-педагогічної літератури, тематичні стінки, анкетування батьків, надання послуг просвітницького характеру, налагодження контакту з дітьми.

Потужним впливом щодо реалізації профілактики домашнього насильства володіє метод «Батьківські університети». Це організаційна форма просвітницької роботи, розрахована на постійний склад слухачів, систематичне проведення лекцій та практичних занять. Мета таких занять – пропаганда відповідних знань про форми і види насильства над дітьми та його негативні наслідки для населення, надання батькам допомоги в аспекті профілактики жорстокого поводження з дітьми, сприяння поглибленню зв'язків між школою та сім'єю. Пропонуємо орієнтовну тематику занять батьківського університету: «Поняття про жорстоке поводження з дітьми», «Права дитини в сім'ї», «Права та обов'язки дитини в школі», «Роль батьків у педагогічному процесі захисту прав дітей у ЗНЗ», «Суб'єкти протидії жорстокому поводженню з дітьми в сім'ї», «Насильство в сім'ї: його види, наслідки, шляхи попередження» тощо.

Важливого значення набувають тренінгові заняття соціального педагога школи з батьками й дітьми щодо профілактики домашнього насильства. Певного поширення набули семінари, практикуми, а в умовах сучасного стану організації навчально-виховного процесу у ЗНЗ актуальними стали тематичні вебінари з визначеної проблематики.

Перспективними напрямками, що заслуговують на подальше вивчення є питання: проектної діяльності у межах мультидисциплінарної команди з профілактики насильства над дітьми; зв'язків з громадськістю з метою актуалізації на суспільному рівні проблеми насильства над дітьми в сім'ї; лобювання соціальним педагогом ЗНЗ інтересів бездоглядних дітей щодо яких здійснюється домашнє насильство у владних структурах та ін.

Список використаних джерел

1. Белкіна-Ковальчук О. В. Соціально-педагогічна робота із протидії жорстокому поводженню в загальноосвітніх навчальних закладах / О. В. Белкіна-Ковальчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. №21. С. 40 - 49.
2. Бойченко Т. Є. Освітні профілактичні програми / Т. Є. Бойченко. – К. : Главник, 2006. 128 с.
3. Дибайло В. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / В. Дибайло, Ш. Малеріус, Л. Гривняк, С. Бартоломеюссен. К., 2004. 98 с.
4. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 [Електронний ресурс] Режим доступу : https://ips.ligazakon.net/document/T172229?ed=2017_12_07
5. Запобігання насильству в сім'ї. Практичний посібник для дільничих інспекторів міліції / за ред. О. В. Лясковської. – К. : Школа рівних можливостей, 2004. – 108 с
6. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству [Електронний ресурс] Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017>

Секція 3

ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ І ЛОКАЛЬНІ РІШЕННЯ У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Garone T.,

Bachelor of Science in International Relations (*FMU University, São Paulo, Brazil*)

Undergraduate student of Social Work

Eastern Switzerland University of Applied Sciences (St.Gallen, Switzerland)

TO TACKLE THE PROBLEMS OF THE 21ST CENTURY (SOCIAL, ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL) WE HAVE TO THINK LIKE 21ST CENTURY SOCIAL WORKERS

The topic sustainability seems to be far away from most people's lives, as if there was a distinction between the environment and the "real world". That is a mistake that has led to the destruction of many parts of the planet, to extensive biodiversity loss and the exploitation and exclusion of hundreds of millions of people worldwide.

When we think of sustainability, we usually think of recycling, consuming less meat, using less plastic or flying less. They all have the goal of saving precious resources. This is just one small part of something much broader. The problem is that most of us don't even know (or know very little) of the so-called sustainable development goals (SDG's) or the Agenda 2030.

The Sustainable Development Goals are the blueprint to achieve a better and more sustainable future for all. They address the global challenges we face, including poverty, inequality, climate change, environmental degradation, peace and justice. (UN,2020)

The centerpiece of the Agenda 2030 are the 17 goals for sustainable development (the SDG's). Their aim is to be a sort of a compass for sustainable development, and it covers economic, social and ecological dimensions and unite for the first time the fight against poverty and environmental protection. (UN, 2020)

The phrase *'Think Global, Act Local'* was first used in the context of environmental challenges. If you wanted to achieve change and improvement, you couldn't wait for global legislation or global action. The best course of action was to drive change yourself. Acting locally starts to address what you see as a global issue. (University of Warwick).

Social work, as the profession that prides itself on social justice as its foundational principle, should include environmentalism in its scope of practice. Environmental justice demands that social work education look at the ways in which social workers can help improve the world of their clients, both figuratively and literally.

There are three types of sustainability in social work: social, economic and environmental. Social work has focused on social, touched on economic, and largely ignored environmental. (Brennan, 2009).

A change of mentality and a shift of focus is necessary and by uniting social, economic and environmental goals in one, not as separate parts, we are better prepared to face the challenges of the 21st century. Only with common action, respect and cooperation we can deal with those challenges...and succeed.

References

1. Brennan, E. (2010). *Definitions for social sustainability and social work paper. White paper distributed for CSWE conference, Portland State University.*
2. United Nations (UN,2020) *The UN Sustainable Development Goals:* <https://unemg.org/our-work/supporting-the-sdgs/the-un-sustainable-development-goals/>
3. University of Warwick (2010). *Think global, act local:* <https://warwick.ac.uk/newsandevents/knowledge-archive/socialscience/thinklocal/#:~:text=The%20phrase%20'Think%20Global%2C%20Act,than%20wait%20for%20global%20action.>

Farkas K. J.,

PhD in Social Work, Master of Social Work, Associate Professor Jack, Joseph and Morton Mandel School of Applied Social Sciences Case Western Reserve University
(Cleveland, Ohio, USA)

Romaniuk J. R.,

PhD in Science, Master of Social Work, Lecturer Jack, Joseph and Morton Mandel School of Applied Social Sciences Case Western Reserve University (Cleveland, Ohio, USA)

CURRENT APPROACHES IN TRAUMA INFORMED CARE

Since the Vietnam War, mental health services in the United States has become increasingly engaged in treating the symptoms of the military service population related to traumatic experiences. Besides symptoms of Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD), many veterans of the Vietnam War developed co-occurring disorders related to anxiety, depression, and many forms of addictive behaviors. More mental health providers across the world became aware of the impact of traumatic events in people's lives. There was an increasing need for research and the exchange of knowledge concerning the effects of trauma on health. As a result, the International Society for Traumatic Stress was founded in 1985 in the United States, and in 1989, the Department of Veterans Affairs formed the National Center for Post-Traumatic Stress Disorder. Ten years later, research concerning the impact of Adverse Childhood Experiences (ACES) on health led to the development of trauma-informed methods for the assessment and treatment of mental health disorders including substance use disorders across the global population. The recognition of the pervasiveness of trauma and the resulting disorders led to the development of interventions to assess and to treat trauma disorders. Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) was first included in the American Psychological Association's Diagnostic and Statistical Manual (DSM) in 1980. Revisions of these diagnostic criteria and epidemiological evidence occurred in 1987 and in 1994 [Turnbull, 1998].

In the fifth revision of the DSM in 2013, the set of trauma and stressor related disorders were removed from the anxiety disorders and grouped in their own category entitled Trauma-and Stressor-related disorders [Gray, 2013].

Practitioners recognized the need for specialized approaches to the assessment and treatment of trauma-related disorders to reduce the possibility of re-traumatization and to promote effective engagement in treatment and recovery. In 2014, the Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA) issued a guide for trauma informed care, so all clients seeking care for trauma-related symptoms would receive appropriate assessment and interventions [SAMHSA, 2014].

SAMHSA's six key principles of trauma-informed care include:

1. Safety.
2. Trustworthiness and Transparency.
3. Peer Support.
4. Collaboration and Mutuality.
5. Empowerment, Voice and Choice.
6. Cultural, Historical and Gender Issues.

The US Department of Veterans Affairs (VA) created guidelines to help veterans who are diagnosed with PTSD. The most recent VA guidelines are available under the title "Management of Posttraumatic Stress Disorder and Acute Stress Reaction 2017" on the VA/Department of Defense website. According to VA guidelines, it is suggested that the main clinical approach should be patient centered and that both client and therapist should follow a Shared Decision Making process in the establishment of treatment goals. Since many functions in trauma informed practice are provided by primary care, the VA applied the Collaborative Care model to integrate physical and behavioral health services. All of these approaches are evidence based, in an effort to insure that veterans receive the best possible care. In addition to the explanations of the key principles of Trauma Informed Care, the VA guidelines recommended a cluster of evidence based practices for PTSD treatment. They recommend manualized psychotherapies with the application of exposure and/or cognitive restructuring therapies including Prolonged Exposure (PE), Cognitive Processing Therapy (CPT), Eye Movement

Desensitization and Reprocessing (EMDR), and other cognitive behavioral therapies addressing PTSD symptoms. The VA guidelines also included Narrative Exposure Therapy (NET).

Surprisingly, many well-known therapy modalities, for example, Acceptance and Commitment Therapy and Seeking Safety, were not recommended by the guidelines due to insufficient evidence of their efficacy, as of 2017. In our presentation we would like to focus on the last four years of research data concerning the development of different approaches in trauma informed care. We are aware that although the cited publications are recent, the studies presented were conducted over a longer time frame. The authors built their conclusions on long-term observations. The significance of long-term observation is well represented by the following two treatment practices. Prolonged Exposure and Seeking Safety are examples of therapeutic approaches that different studies by different researchers have shown to be at times successful and at other times unsuccessful. It is well-known that although PE is established as a successful therapy, many veterans are simply afraid of it. In contrast, Seeking Safety was once established as successful, but later there were studies showing that this modality was as effective as treatment as usual. These different efficacy results may suggest that there are different subpopulations of patients with varied clinical conditions that are not addressed by applied therapy techniques. There are also therapies that are well known as effective in dealing with stress and anxiety but that are not well accepted for trauma informed care practices. For example, under their group of Complementary and Integrative Treatments, the VA does not recommend body oriented therapies such as mindfulness and yoga.

We want to acknowledge that the “Bottom-Up” interventions [Grabbe & Miller-Karas, 2018] and other holistic therapies are well accepted by treatment-seeking veterans. It is interesting to note that the VA guidelines recommend psychotherapy over pharmacotherapy and that the authors of the guidelines explained their position. They downgrade medication mostly due to side effects and the well-known phenomenon of patients’ increase in tolerance to psychoactive substances. It is also recognized that psychotherapy can be much more individualized to the patient’s treatment needs than pharmacotherapy. In our presentation, we would like to discuss those clinical issues that deserve more focused therapy modalities in TIC. A topic discussed in the introduction to the work of Barth et al. [2020] is why ET may not work for every veteran; for many of them, ET can even be harmful. In such a situation, ET should be avoided in TIC since the first rule in this approach is not to re-traumatize a patient. These authors said that, in addition to fear-driven symptomatology, many veterans also struggle with other clinical problems related to identity such as moral injury, guilt, and shame. For these veterans, suggesting they re-experience a situation when their sense of moral identity was shattered is not acceptable. It should not be surprising that many PTSD treatment programs do not work as intended for many veterans with clinical issues different from fear driven symptoms. It is suggested that, for many of them, different screening and assessment tools addressing problems such as guilt, shame, and moral and spiritual injury should be used and that special treatment modalities addressing those conditions should be offered [Barth et al. 2020].

Many veterans seek help to manage their clinical issues by abusing psychoactive drugs or developing process addictions such as gambling. It is questionable if they need more help with their fear driven symptoms or with traumatic loss and guilt [Giacomucci, 2020].

Similarly, it was established that Military Sexual Trauma (MST) leads to symptoms of PTSD among men more often than PTSD developed in relation to combat. This leads to the question, if PTSD in response to MST is fear driven or related to traumatic identity injury. Although Cognitive Processing Therapy helps survivors of MST [Boehler, 2019], it is interesting to learn if therapies addressing traumatic loss and guilt could bring better and more sustained results. Recent neuroscience research on memory reconsolidation may be another opportunity to develop therapies for anxiety and addiction in relation to traumatic experiences [Monfils & Holmes, 2018].

These discoveries may clarify why the Narrative Exposure Therapy recommended by VA guidelines is so effective. In summary, recent years have brought new dimensions in the research on the efficacy of trauma treatment. We have learned more about the patient’s motivation for treatment and about the neuroscience of the memory of trauma.

References

1. Barth T. M., Lord C. G., Thakkar V. J., Brock R. N. Effects of Resilience Strength Training on constructs associated with Moral Injury among veterans. *Journal of Veterans Studies*, 2020, 6(2), 101-113.

2. Boehler J. The efficacy of Cognitive Processing Therapy for PTSD related to Military Sexual Trauma in veterans: A Review. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 2019, 16(6), 595-614.
3. Giacomucci S. Addiction, traumatic loss, and guilt: A case study resolving grief through psychodrama and sociometric connections. *The Arts in Psychotherapy*, 2020, 67, 101627
4. Grabbe L., Miller-Karas E. The Trauma Resiliency Model: A “Bottom-Up” intervention for trauma psychotherapy. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 2018, 24(1), 76–84.
5. Gray, S.W. (2013) *Psychopathology: A competency-based assessment model for social workers*. Fourth Edition. Cengage Learning: Boston.
6. Monfils M. H., Holmes E. A. Memory boundaries: Opening a window inspired by reconsolidation to treat anxiety, trauma-related, and addiction disorders. *The Lancet. Psychiatry*, 5(12), P1032-1042.
7. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. SAMHSA’s Concept of Trauma and Guidance for a Trauma-Informed Approach. HHS Publication No. (SMA) 14-4884. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2014.
8. Turnbull GJ. A review of post-traumatic stress disorder. Part I: Historical development and classification. *Injury*. 1998 Mar;29(2):87-91. doi: 10.1016/s0020-1383(97)00131-9. PMID: 10721399.

Ворона М. М.,

аспірант кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

ПРІОРИТЕТНІСТЬ НАПРЯМКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НЕОБХІДНОГО СТАНДАРТУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Серед факторів безпосереднього впливу на розвиток суспільства як в Україні так і на світовій арені протягом останнього десятиліття – постає екологічна проблематика. Під впливом антропогенних катастроф та масових виробництв, не менш впливовим виступає надмірне споживацтво населенням непродовольчих та продовольчих товарів.

Недаремно в контексті останнього десятиліття, предмет профілактики екологічного колапсу повсякчас займає пріоритетне положення у культурних та розважальних сферах, у політиці пропагування природоохоронних цінностей та проєктів, які здатні мінімізувати наслідки впливу людства на екологічну ситуацію в світі.

Здавалося б, типова ситуація, коли підприємства-гіганти монополізують «ринок» екологічного забруднення, але існує тіньова картина, в якій кожен із нас, не маючи уявлення про майбутнє пластикової кришки або соломинки із під кави, пластикової тари, целофанового пакетика, взятого на касі супермаркету, або товару, маркування упаковки якого не підлягає повторній переробці, позбавляється від цього всього звичним для себе способом – викидає до смітника. Через це і виникли та співіснують такі поняття як «споживацтво» та «екологічна компетентність», які підкреслюють егоїзм та цинічні погляди пересічного громадянина, примноженого на гектари смітєвих полігонів, структурно збудованих із «необхідних» речей кожного із нас.

Надмірне споживацтво являється наслідком перенасичення світового та локального ринків товарами, послугами, що підкріплюється підміною людських цінностей.

Стагнація останніх, відбувається за рахунок насадження помилкових цінностей сучасними медіа, а корпоративні стратегії світових корпорацій-гігантів детально вивчають поведінку середньостатистичного клієнта, як об’єкта впливу.

В одній площині зі споживацтвом, знаходиться тотальне ігнорування та незнання основ екологічної компетентності – явища, що закладає основи відповідального споживання продуктів людської діяльності: сортування сміття, відмова від надмірного використання пластику у власному побуті, мінімізація отруйних викидів у повітря і т.д.

На фоні пандемії вірусу Covid-19, ситуація із невідсортованим сміттям доповнилася масовою появою на вулицях міст, водоймах, місцях відпочинку використаних масок, респіраторів та одноразових рукавичок. Вже не враховуючи той факт, що безвідповідальне поводження із засобами індивідуального захисту несе подвійну загрозу.

Процес відторгнення будь-яких основ екологічної компетентності носить подвійний характер. З однієї сторони – фактор державного регулювання, який тільки локально почав впроваджувати екологічні програми із безпечного сортування сміття та його повторної переробки, в той час як більшість міст країни набувають статусу сміттєзвалищ. З іншої сторони – повністю людський фактор, який не в змозі подолати психологічний бар'єр, за яким слідує, що наявність купи листя свідчить про створення навкруги неї сміттєзвалища із найближчих будинків.

Також із підстав, що свідчать про нагальність впровадження інструментів впливу на суспільство з питань екологічної культури, слід виокремити факт повної відсутності ефективних програм із попередження та подолання наслідків надмірного споживацтва на базі шкіл, вищих навчальних закладів, закладів позашкільної освіти. Конкретно, у відношенні вікових груп підлітків та молоді, як осередку прогресуючого суспільства.

Сучасна ситуація для країни в природоохоронному аспекті складається із адаптації зарубіжних програм та проектів під реалізацію в межах країни, конкурсів на впровадження ідей екологічного напрямку на базі окремих вузів всередині країни, організацій, що отримали міжнародний статус.

Покоління європейської України має можливості для реалізації власних проектів із покращення рівня екологічного благоустрою, як власного міста, так і на рівні країни. Подібна практика зазвичай реалізується на базі місцевих шкіл, позашкільних закладів за участі міжнародного капіталу або державного бюджету, тим самим поширюючи природоохоронні ідеї. Ідейним генератором в подібних проектах виступають зазвичай соціально-активні учні, або досвідчені активісти.

Екологічна компетентність це:

– знання і вміння, котрі дозволяють особистості розуміти екологічні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, вміння втілювати в життя екологічні знання і дотримуватись екологічних норм поведінки самому, чутливе сприйняття екологічних проблем в Україні та світі, а також, що це спосіб вберегти нашу планету від подальшого знищення;

– категорія екологічної діяльності, що пов'язана з екологічною свідомістю, цінностями та мисленням. Екологічна освіченість включає в себе сформованість установок, цінностей, особистісних сенсів, які забезпечують готовність особистості до діяльності, але ще не визначають компетентності. Екологічна компетентність має діяльніший характер і передбачає здатність мобілізувати знання, готовність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації;

– здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. На відміну від екологічної культури, яка може стосуватися як спільноти, так і окремої особистості, екологічна компетентність, як і компетентність загалом, стосується лише певної особистості. Набуття компетентності об'єднує нормативний, когнітивний, емоційний, мотиваційний і практичний компоненти, забезпечує на їх основі екологічну рівновагу у відносинах з природою, попереджає екологічно небезпечні ситуації [4;8].

До складу екологічної компетентності входить три структурні компоненти (раціональний, чуттєво-емоційний, поведінково-вольовий), які поєднують в собі знання про взаємовідносини у природному середовищі; уміння естетично сприймати природне середовище; уміння усвідомлювати екологічні цінності, власний досвід емоційного, мотиваційно-ціннісного ставлення до природи; аналіз практичного досвіду безпосередньої взаємодії людини з природними об'єктами в контексті їх поліпшення, відновлення, збереження [5].

Засади педагогічної організації процесу виховання соціально-екологічної компетентності старших підлітків мають базуватися на принципах безперервності, міждисциплінарності,

комплексності, відповідальності, екологічної етики та естетичного задоволення. Актуальною метою природоохоронної діяльності старших підлітків є виховання та розвиток екологічно компетентного та відповідального громадянина, майбутнього захисника навколишнього середовища, здійсненість якої забезпечується виконанням головних функцій – розвивальної, виховної, навчально-практичної, спонукально-пізнавальної та пошуково-дослідницької[1].

Отже, екологічну компетентність можна трактувати як екологічну обізнаність, розуміння власної поведінки та цілком свідоме ставлення до природи, навколишнього середовища.

Метою екологічного виховання старших підлітків має бути спрямованість на формування екологічної свідомості особистості, виховання екологічно усвідомленої поведінки.

Засади педагогічної організації процесу виховання соціально-екологічної компетентності старших підлітків мають базуватися на принципах безперервності, міждисциплінарності, комплексності, відповідальності, екологічної етики. Сучасна система позанавчальної

діяльності має бути побудована на засадах надання старшим підліткам можливостей формулювати та аргументувати власну точку зору, спираючись на знання фактів, законів, закономірностей, вироблених наукою, власних спостереженнях, досвіді, умінні проектувати і реалізовувати власні громадські проекти.

Список використаних джерел

1. Концепція екологічної освіти України//Директор школи. 2002. №16. С.20 – 29.
2. Лабезна О. М. Формування активної екологічної позиції підлітків : автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання» / Лабезна Ольга Миколаївна ; Ін-т пробл. виховання АПН України.. Київ, 2004. 20 с.
3. Лозовська І.М. Концепції становлення та розвитку процесів взаємодії людини й навколишнього середовища // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 3. С.28 - 34.
4. Опарин Р. В. Экологическое образование как ведущий принцип современного личностно-ориентированного образования / Р. В. Опарин // Мир науки, культуры, образования. – № 4(16). 2009. С. 204 – 206.
5. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук, праць. – Київ, 2005. Вип.8.Кн.2.С. 16 - 19.
6. Чердымова Е. И. «Экологическое сознание» и «экологическая культура» в модели экологического образования / Е. И. Чердымова // Известия Самарского научного центра РАН. Т. 12. № 3. 2010. С. 137 – 140.

Герасименко О. В.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Боровик П. М.,

магістр соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НА ПОЛІТИЧНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Політична соціалізація – процес входження людини в світ політики, засвоєння нею досвіду, норм та традицій політичної культури суспільства. В процесі політичної соціалізації особистість отримує знання про політичне життя, виробляє навички суб'єкта політичних відносин; відбувається формування ціннісних орієнтацій та установок у сфері політичної реальності, формується політична свідомість особистості, виховуються та закладаються основи політичної поведінки.

Невід'ємною умовою функціонування громадянського суспільства є активна, цілеспрямована участь в його творенні пересічних громадян, особливо нової генерації, певний рівень розвитку громадянської культури, сформованість соціальної підструктури громадянської спрямованості у свідомості особистості. Участь студентської молоді в політичному житті країни складає один із напрямів інтеграції нового покоління в суспільні відносини. Показником демократизму суспільства є те, наскільки широка та активна ця участь, наскільки різноманітні її форми і як в суспільній свідомості молодих людей відображається політична реальність, якими є для них критерії громадянського суспільства та образ демократичної держави.

Надзвичайна насиченість соціально-політичного життя України останніх років зумовила набуття молоддю важливого життєвого та суспільно-політичного досвіду. Слід зазначити, що процес становлення громадянської й особистісної зрілості молодого покоління відбувається прискорено, але дещо викривлено. Це стосується всіх сторін суспільного життя молоді, в тому числі її політичних і демократичних орієнтацій.

Цікавим є погляд американських дослідників на проблему становлення громадянського суспільства в країнах «третьої хвилі демократії», до якої вони відносять й Україну. Вчені наголошують на негативному впливові наступних чинників:

- залежність від зовнішніх джерел фінансувань;
- викривлене розповсюдження інформації і комунікативних технологій;
- низький рівень соціального капіталу, необхідного для ефективної діяльності демократичних неурядових організацій;
- етнічна та релігійна розрізненість, яка заважає людям на місцевому рівні формувати ефективно діючі асоціації з представниками різних етнічних груп чи конфесій;
- недостатні гарантії конституційних прав, таких, як свобода слова, друку, зібрань та асоціацій [1, с.19].

Варто акцентувати увагу на проблемі створення «соціального капіталу», вирішення якої значною мірою залежить від якості системи вищої освіти. П. Бурдье називає освіту «символічним капіталом» і вважає, що здобуття освіти може бути використано як капітал для досягнення успіху, високого становища у суспільстві. На роль освіти у суспільно-історичному розвитку звертає увагу й Б. Саймон, стверджуючи: «тією мірою, якою людина змінює навколишній світ, весь історичний процес слід розглядати як освітній, а освіту – як спосіб формування людини всередині суспільства» [2, с.7]. Освіта є відображенням того суспільства, яке її створює, і основна функція системи освіти – підготувати нову соціальну генерацію, завданням якої є подальший розвиток суспільства.

Окреслена проблематика знаходиться в центрі уваги і багатьох українських науковців, зокрема, Валентини Москаленко, яка аналізуючи цю проблему, зауважує, що процес соціалізації не може відбуватися стихійно. Відповідний рівень соціалізованості потребує застосування організованих форм педагогічного впливу [3].

Розуміння змісту та особливостей становлення політичної свідомості студентської молоді закономірно ставить завдання осмислення ролі закладів вищої освіти як інституту політичної соціалізації та запропонувати ефективні психолого-педагогічні механізми впливу на цей процес у стінах вищого навчального закладу. І. О. Загашева та С. І. Заір-Бека, наголошують, що система вищої освіти покликана формувати специфічні компетенції у своїх вихованців:

- концептуальну (наукову) компетентність (розуміння теоретичних основ професії);
- інструментальну компетентність (володіння базовими професійними навичками);
- інтегративну компетентність (здатність поєднувати теорію і практику);
- контекстуальну компетентність (розуміння соціального, економічного і культурного середовища, в якому існує практика);
- адаптивну компетентність (вміння передбачувати зміни, важливі для професії і бути готовими до них);
- компетентність в міжособистісній комунікації (вміння ефективно користуватися письмовими й усними засобами комунікації) [4].

Цілком очевидно, що одним із пріоритетних завдань, яке повинно вирішуватись в процесі навчання в закладах вищої освіти, є формування творчого, критичного мислення у здобувачів вищої освіти, здатності аналізувати поточне суспільно-політичне життя країни та брати в ньому активну участь на основі набутих під час навчання знань про суспільно-політичне життя, вмінь та навичок суспільно-політичної діяльності.

Отже, осмислення змісту, особливостей та проблем становлення політичної свідомості студентської молоді закономірно ставить перед науковою спільнотою завдання осмислення ролі закладу вищої освіти як одного із важливих інститутів політичної соціалізації та вимагає розробки ефективних психолого-педагогічних шляхів впливу на цей процес у стінах вищого навчального закладу.

Тому, як рекомендацією для вирішення даного завдання може стати розроблення соціально-психологічних механізмів, які б створювали ефективні умови для формування зрілої соціально-політичної позиції громадянина та забезпечували ефективний вплив на особистість студента на всіх рівнях процесу політичної соціалізації: когнітивному, емоційному та поведінковому. Найбільшою мірою поставленій меті відповідає впровадження соціально-психологічного тренінгу, який забезпечить всебічний розвиток особистості.

Список використаних джерел

1. Баталов Э. Я. Политическая культура современного американского общества / Э. Я. Баталов. – М., 1990. – 252 с.
2. Багдасарьян Н. Г. Высшая техническая школа в пространстве культуры / Н. Г. Багдасарьян. – М., 1996. – 153 с.
3. Москаленко В. Проблема виховання в контексті соціалізації особистості // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 20 - 32.
4. Орбан Л. Е. Життєва перспектива особистості: акмеологічний аспект аналізу // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 1996. – Ч.1. – 148 с.

Герасименко О. В.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи

Кулик О. В.,

магістр соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Субкультура – це поняття, яке характеризує культуру групи або класу. Суспільство складається з величезної кількості різноманітних субкультур, які перебувають у різній залежності між собою [1]. Субкультура – це система норм і цінностей, яка відрізняє групу від більшості суспільства, вона зазвичай визначає тип і спосіб мислення, усвідомлення та поведінку певної соціальної групи. За допомогою субкультури відбувається ідентифікація членів певної спільноти.

У літературі зустрічаються різні визначення субкультури як: сукупності деяких негативно інтерпретованих норм, цінностей традиційної культури, які функціонують в якості культури злочинної спільноти (так звана делінквентна субкультура); в чомусь обмежена культурою соціальна спільність, зумовлена бідністю її соціальних зв'язків, неповнотою чи ускладненням доступу її до культурного надбання [2] (дане визначення можливе для позначення спрощених форм культури, а тому не розкриває повністю його змісту); система норм і цінностей соціальної спільноти [1]; групи людей, котрі навмисно обирають стиль і цінності, яким надає перевагу меншість; система цінностей, установок, моделей поведінки, життєвого стилю якої-небудь соціальної групи, що представляє собою самостійне цілісне утворення в межах домінуючої культури [3; 4; 5].

Субкультура є одним із базових понять культурології. Визначення поняття «субкультури» ускладнюється через фундаментальність основного поняття «культури» й існування величезної кількості його тлумачень.

Творцем і носієм субкультури виступає соціальна група, яка має відповідні культурні ознаки, що відрізняють її від інших. Соціальну групу слід розуміти, перш за все, в широкому понятті. Тобто як велику групу людей, головною ознакою якої є культура, а не місце в системі суспільних відносин [6].

Носіями субкультур є:

- 1) статевовікові спільноти (дитяча субкультура, молодіжна, чоловіча, жіноча тощо);
- 2) соціально-професійні спільноти (субкультура робітників, інтелігенції, еліти, злочинні субкультури та ін.);
- 3) релігійні спільноти [7].

Відповідно, субкультури класифікуються до типів спільнот. Зокрема, виділяються статевозрілі (дитяча, молодіжна, а також субкультури матерів, людей пенсійного віку тощо), соціально-професійні (робітники, інтелігенція, а також – бізнес, і більш конкретні, професійно-корпоративні субкультури (медична, комп'ютерна, військова, кримінально-тюремна та ін.)), релігійні, етнічні та територіальні (наприклад, земляцтва) субкультури [8].

У даному повідомленні мова йде про молодіжні субкультури, носіями, трансляторами цінностей, смислів яких є молоді люди. Особливістю сучасних молодіжних субкультур є суттєве помолодшання їхнього складу. Тому мова буде йти про підлітково-юнацькі спільноти, які сповідують, транслиують цінності, смисли моделі світу певної молодіжної субкультури.

Молодіжна субкультура з одного боку, ґрунтується на смислах, цінностях створених молодими людьми, які відображають їхнє бачення, очікування, наміри, а з другого боку – на культурі попереднього покоління з принципами та традиціями, які є вже усталеними, але які молодь інтерпретує, надає їм нового змісту, перебуває у пошуках своєї, нової ідентичності, створення нового стилю, нових елементів субкультури. У цьому і полягає основна функція молодіжних субкультур – створення нових смислів панівної культури.

Проте, важливим завданням, є з'ясування: які смисли створює та чи інша субкультура, і як вони будуть впливати на формування особистості молодої людини.

Найбільш поширеними на пострадянському просторі є такі типи молодіжних субкультур (за ціннісними орієнтаціями):

- романтико-ескапістські (хіпі, байкери, толкієністи, рольовики, геймери);
- гедоністично-розважальні (брейкери, трешери, бітломани, металісти, мажори, рейвери, репери тощо);
- кримінальні (гопники, урла, любери);
- анархо-нігілістичні або радикально-деструктивні (панки, металісти, хакери, скінхеде, сатаністи тощо) [7, с.130].

Романтико-ескапістські (англ. escape – втеча) субкультури створені на світоглядних концепціях інших культур. Конструюють модель світу на основі творів стилю «фентезі», паралельного світу, які допомагають втекти від реальності. Гедоністично-розважальні субкультури виникли навколо нових музичних стилів «реп», «рейв», «брейк». Переважно до них входять підлітки, яких об'єднують спільні музичні захоплення, безтурботне ставлення до життя. Їх світоглядні уявлення часто вульгаризовані. Відрізняються вони за зовнішнім виглядом, який вказує на їхню приналежність до відповідної субкультури. Епатажно-протестувальні субкультури започатковані панками, які пропагували ідеї «шок-протесту» (заперечували загальноприйняті норми поведінки, негативно ставилися до навчання, праці), пізніше підхоплені металістами, сатаністами, трешерами. Радикально-деструктивні субкультури які мають чітку лінію на асоціальну поведінку та спрямовані на застосування силових методів означення своєї субкультури, відзначаються дієвістю, радикалізмом [7, с.131 – 133].

Іншими словами, молодіжна субкультура – це простір в якому людина перебуває у період «дифузії», невизначеності власної ідентичності. У суспільствах, де темп суспільних

змін відбувається повільно, перехід до дорослості проходить рівно, і молодь схожа на своїх батьків. Дівчата наслідують модель своїх матерів, а юнаки – батьків, прагнуть відповідати існуючим стереотипам фемінності/маскулінності. На сьогоднішній день темп суспільних змін досить швидкий. Відбувається ломка усталених гендерних стереотипів, та і не завжди спрацьовують старі гендерні схеми. ЗМІ, Інтернет-простір транслюють різні типи маскулінності, фемінності, різні гендери, які ще більш ускладнюють процес створення ідентичності, особливо у підлітковому віці. Тому підліток шукає нові моделі ідентифікації, які йому може запропонувати молодіжна субкультура.

Необхідно звернути увагу на парадоксальність молодіжних субкультур: з одного боку, вони є контркультурними, чії норми і цінності перебувають у активній чи пасивній опозиції до існуючих у суспільстві. З іншого боку, вони покликані зняти напругу у середині соціальної структури, оскільки молодь часто перебуває у маргінальному статусі, сприяти адаптації підлітків до дорослого суспільства. Крім того, молодіжні субкультури творяться і розвиваються молодими людьми під впливом бажання створити альтернативний власний досконалий світ, але поштовхом до творення тих чи інших субкультур, особливо сучасних, є ЗМІ та Інтернет, які пропагують певний стиль зовнішності, поведінки, мислення, життя. Іншими словами, соціальні інститути певною мірою стимулюють створення молодіжних субкультур.

Усі молодіжні субкультури в умовах кожного населеного пункту утворюють спільноти – групи підлітків, які сповідують ідеали, смисли відповідної субкультури, і збираються разом у вільний від навчання час для організації власного дозвілля. У межах молодіжної спільноти вони спілкуються на своїй мові (молодіжному сленгу), слухають улюблену музику, читають речетативи, вчать танцювати (розучують акробатичні трюки), читають популярну для їх середовища літературу, спілкуються в Інтернет тощо. Вони отримують необхідну взаємопідтримку, вивчають свої можливості, перед ними відкривається широке поле для творчого самовираження, хоча і самовираження, і творчість регламентуються чіткими межами своєрідного «субкультурного» стилю поведінки, смислів, схем.

Молоді люди ідентифікують себе з представниками певної молодіжної субкультури. Вони проводять відповідним чином дозвілля, слухають музику, спілкуються за допомогою сленгу, одягають специфічний одяг, прикраси, використовують атрибутику, демонструючи цим самим приналежність до певної субкультури. Вони засвоюють схеми, моделі поведінки, які характерні для субкультури, і які демонструються не тільки у її межах [9]. Поступово вони набувають стійких характеристик особистості. Отже, у межах субкультури відбувається процес соціалізації, формування особистості.

Таким чином, молодіжна субкультура розглядається як важлива складова панівної культури, яка може як сприяти розвитку, оновленню її, так і руйнувати, гальмувати, створюючи деструктивні смисли. За своїм походженням молодіжні субкультури можуть бути контркультурними – протиставляти цінності, смисли основній культурі та альтернативними, які спрямовані на пошук, створення нових смислів. Кожна молодіжна субкультура має свій погляд на світ, картину світу, способи тлумачення реальності, які визначають систему цінностей, установок, особливостей поведінки, життєвого стилю молодих людей, які входять до неї. Засвоєння цінностей субкультури відбувається у процесі міжособистісної взаємодії на знаковому, соціальному та поведінковому рівнях. Молодіжна субкультура є простором, в котрому створені необхідні умови для підлітка, який перебуває у пошуках власної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Социология молодежи: Учебное пособие / [Ю. Г. Волков, В. И. Добренев, Ф. Д. Кадария, И. П. Савченко, В. А. Шаповалов] / под ред. проф. Ю. Г. Волкова. – Ростов-на Дону : Фенікс. – 2001.
2. Андреева И. Н. Молодежная субкультура: нормы и система ценностей // Культурология: хрестоматия для высш. шк. / А. И. Кравченко. – М., 2000. – С. 265 - 275.

3. Гертман О. Молодежная (контр) революция?: [молодежь в современном российском обществе: социальное настроение] / О. Гертман // Знание-сила. – 2007. – № 1. – С. 53 - 58.
4. Горшкова Е. А. Молодежная субкультура: истоки, сущность, следствия / Е. А. Горшкова, И. А. Емельянова // Молодежь и общество. – 2006. – № 4. – С. 114 - 121.
5. Колосова Е. Субкультура – опасность или развлечение? / Е. Колосова, Ю. Хромова // Классный руководитель и воспитание школьников. – 2009. – № 3. – С. 40 - 43.
6. Сергеев В. К. Молодежная субкультура в условиях мегаполиса / В. К. Сергеев. – М., 2001. – 63 с.
7. Якуба Е. А. Молодіжні рухи та їх базова типологізація / Е. А. Якуба // Культурологічний часопис. – 2002. – № 24. – С. 124 – 134.
8. Левикова С. И. Молодежная субкультура / С. И. Левикова // Учебное пособие / М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 608 с.
9. Тодорів Л. Д. Конструювання гендерного досвіду особистості як методологічна проблема / Л. Д. Тодорів // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К., 2011. – Вип. 25 (28). – С.103 - 112.

Герасименко О. В.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Попова В. В.,

магістр соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасний розвиток суспільства, соціалізація та інтеграція дітей з відхиленнями у розвитку потребують не лише суттєвого оновлення системи спеціальної освіти, її форм і змісту, а й якісної психологічної допомоги таким дітям, і їх найближчому соціальному оточенню, у складному процесі особистісного становлення. Тільки висококваліфікований фахівець, який отримує спеціальну підготовку та буде психологічно готовий до співпраці з клієнтами зазначеною категорією, може створити оптимальні умови для досягнення соціальної зрілості кожною дитиною з психофізичними вадами.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел можна зробити висновок, що оптимальним часом для впливу на особистість фахівця є студентський вік. Останній характеризується нечіткістю вікових меж за наявності об'єднуючого чинника – професійно-навчальної діяльності. Студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини, найсприятливішим для завершення формування особистості та утвердження її психофізичних сил [1, с.35-36].

Саме в студентському віці формується усвідомлене прагнення до самореалізації, готовність до особистісного та професійного самовизначення, самопроекція у майбутнє, а також визначаються основні життєві позиції.

Змінюється емоційне самопочуття, стабілізується самооцінка і ставлення до себе, відбувається інтенсифікація процесів самореалізації особистості. Інтенсивнішають процеси самокорекції і самореалізації у професійних планах, більш оптимальними стають показники психічного здоров'я (Л. І. Божович, І. С. Кон, С. Л. Рубінштейн, В. С. Мухіна та інші). У студентські роки саморозвиток особистості сягає найвищого рівня, яким є самовиховання.

У процесі самовиховання основне зусилля індивіда спрямоване не стільки на безпосередній розвиток тих або інших якостей, скільки на дієве спонукування його до усвідомлення своїх сильних і слабких, соціально позитивних і негативних характеристик, на

переконання в необхідності удосконалювати свої якості, на формування потреби в самовихованні, розвиток умінь аналізувати, правильно оцінювати свої дії й вчинки.

У процесі самовиховання й саморозвитку відбувається подальший розвиток професійно важливих особистісних якостей, які будуть необхідні процесі професійної діяльності:

- здатність поєднувати декілька психічних процесів (відчуття, уявлення, мислення), яка виражається в їх взаємообумовленому функціонуванні (наприклад, асоціативність мислення);
- уміння детально аналізувати факти й явища, розбиратися у вчинках, конфліктах (аналітичність мислення);
- здатність вирішувати завдання нестандартними методами, знаходити нестандартне вирішення проблемної ситуації (творчість);
- бути спокійним, терплячим, ретельним (урівноваженість);
- вірити в позитивне вирішення будь-якої життєвої ситуації (оптимізм);
- уміння контролювати свої емоції (самовладання);
- уміння встановлювати контакти, пояснювати, переконувати (комунікативність);
- уміння надихати, приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях (лідерство);
- здатність усвідомлено підкорювати особисті інтереси суспільним і бути готовим до взаємодії і співробітництва (колективізм);
- здатність нести відповідальність за здійснені дії, вчинки та їх наслідки (соціальна відповідальність);
- потреба жити серед людей і для людей (соціальна активність);
- уміння оцінювати власні переваги і недоліки (самооцінка);
- здатність розуміти людей, співпереживати їм (емпатія) тощо.

Таким чином, професійна спрямованість особистості розвивається у процесі професіоналізації та значно впливає на оволодіння професійними знаннями, вміннями й навичками. Відповідно, вона є визначальною особистісною властивістю у характеристиці майбутнього спеціаліста, від якої залежить формування здібностей, знань та інших професійно значущих властивостей особистості, які впливають на ефективність виконання майбутньої професійної діяльності.

Дані, отримані шляхом теоретичного аналізу наукових першоджерел з проблем професійної спрямованості особистості, специфіки соціально-психологічної допомоги дітям з особливими потребами, а також результати емпіричного вивчення психологічних особливостей професійної спрямованості у роботі з дітьми із психофізичними вадами і особливостей її формування у здобувачів вищої освіти спеціальності соціальна робота довели необхідність цілеспрямованого впливу на процес професійного становлення майбутніх фахівців, починаючи з I курсу навчання.

З цією метою було розроблено програму психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості у роботі з дітьми із особливими потребами у майбутнього соціального працівника на всіх етапах навчання у ЗВО.

Професійний розвиток спеціаліста у галузі соціальної роботи розуміється як зростання, становлення, інтеграція і реалізація в навчальному процесі професійно значущих особистісних якостей і здібностей, професійних знань і вмінь, розвиток стійкої професійної спрямованості особистості.

Саме у період здобуття професійної освіти акумулюється та поглиблюється інтерес до обраної професії, відбувається накопичення і розвиток знань, умінь, навичок з обраної спеціальності; формується уявлення про професійно важливі якості, необхідні для майбутньої фахової діяльності; під впливом засобів професійного навчання (через формування професійної спрямованості, професійного мислення, почуття професійної відповідальності, професійних планів, тренування та вправлення професійно значущих психічних процесів і станів) відбувається розвиток особистості майбутнього спеціаліста [2, с.66].

Професійна підготовка здобувачів вищої освіти розглядається як тісний взаємозв'язок і взаємодія структурних і функціональних компонентів, спрямованих на формування особистості соціального працівника.

Провідною стратегією організації допомоги здобувачам вищої освіти спеціальності «Соціальна робота» у розвитку їх професійної спрямованості у роботі з дітьми із особливими потребами є стратегія супроводу.

Дослідженнями проблеми психологічного супроводу особистісного та професійного розвитку займалися такі видатні науковці, як О. О. Бодальов, І. С. Булах, В. П. Зінченко, З. С. Карпенко, С. Д. Максименко, Л. І. Мороз, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін., які окреслили основні напрямки удосконалення духовного потенціалу людини, виявивши важливі соціально-психологічні особливості розвитку особистості та конкретизувавши роль зовнішніх і внутрішніх чинників в її становленні.

Психологічний супровід розглядається як тривалий процес, який здійснюється на всіх етапах особистісного розвитку учня або особистісно-професійного розвитку студента (І. Г. Дубов, Е. С. Кузьміна, Н. Н. Нечаєв і ін.).

У процесі супроводу між викладачем або соціальним працівником і здобувачем вищої освіти виникають взаємостосунки співтворчості, співпраці, емоційної відвертості і довіри один до одного.

Термін «психологічний супровід» можна трактувати як забезпечення умов для ухвалення суб'єктом необхідних життєвих рішень. У дослідження психологічний супровід виступає як цілісний і безперервний процес вивчення та аналізу, формування, розвитку і корекції професійного становлення особистості.

Парадигма соціально-психологічного супроводу широко використовується в сучасній практиці сприяння особистісному і професійному розвитку. Реалізація функцій психологічного супроводу можлива при використанні особистісно орієнтованих технологій професійного розвитку:

- розвиваючої діагностики;
- тренінгів особистісного і професійного розвитку і саморозвитку; його моніторингу;
- технологій формування психологічної аутокомпетентності;
- психологічного консультування з проблем соціально-професійного розвитку;
- проектування альтернативних сценаріїв професійного життя;
- особистісно-орієнтованих тренінгів підвищення соціально-професійної і психолого-педагогічної компетентності;
- ретроспекції професійного життя (методу психобіографії);
- тренінгів самокерування, саморегуляції емоційно-вольової сфери і самовідновлення особистості.

Соціально-психологічний супровід, описується, як правило, через конкретні програми, види психологічної допомоги і організаційних заходів, через систему тренінгових занять, через змістовні характеристики побудови стосунків суб'єктів спілкування.

Список використаних джерел

1. Губайдуллина А. Г. Дидактические условия формирования профессиональной направленности личности студентов-билингвов : дисс...кандидата пед. наук : 13.00.01 / Губайдуллина Альфия Гарайхановна – Казань, 2000. – 201 с.

2. Любимова Г. Ю. Представления психологов-старшекурсников о своей будущей профессиональной деятельности / Г. Ю. Любимова // Вестник МГУ. – 2002. – № 2. – С. 64 – 73.

Децюк Т. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
Васильєва Д. А.,
студентка гр. КЮ-202
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Поняття «Академічна доброчесність» є доволі широким, а проблема її дотримання здобувачами вищої освіти в процесі навчання в ЗВО є актуальною в Україні.

Така риса особистості як доброчесність є фундаментом ціннісних орієнтацій людини та її морального образу. Суть академічної доброчесності полягає в тому, що в процесі навчання або наукової творчості людина керується принципом чесності, з повагою ставиться до авторського права, відповідально виконує різні види самостійної роботи та індивідуальних завдань. Плагіат та видавання чужої роботи за свою є неприпустимим. Дотримання академічної доброчесності означає: самостійне виконання різних видів академічних завдань, повага до авторського права через правильне цитування та посилання, надання достовірної інформації тощо.

Цінності академічної доброчесності в Україні почали імплементувати у ЗВО відносно нещодавно. У 2016 році було розпочато Проєкт Сприяння академічної доброчесності, яким було охоплено 10 ЗВО країни з різних регіонів. Метою даного проєкту було донести до здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників та інших представників академічної спільноти важливість академічної доброчесності та наскільки негативними наслідками є її недотримання. Проєкт було розраховано на 4 роки. Тобто, проєктом було охоплено одне покоління здобувачів вищої освіти. При цьому акцентувалася увага на те, що здобувачі вищої освіти стануть «носіями» нового набору цінностей у царині освіти, що в свою чергу буде транслюватися на їх подальше життя і доброчесність у бізнесі, культурі, політиці та інших сферах суспільного життя.

В Україні імплементація цінностей академічної доброчесності для здобувачів вищої освіти є проблематичною через ряд специфічних національних факторів, серед яких: відсутність цінностей академічної доброчесності в загальноосвітніх навчальних закладах. Тобто, здобувачі вищої освіти фактично знайомляться з цінностями академічної доброчесності під час навчання на першому курсі ЗВО, коли вже мають сформовані хибні уявлення про особливості навчання. Ще за радянських часів декілька поколінь українців засвоїли цінність «своїх не видають», тобто говорити про те, що інша людина коїть неправомірно, має суспільний осуд. Ще одним негативним переконанням є те, що давати списувати однокласнику чи одногрупнику – це добре і необхідно. Взагалі саме явище списування дуже лояльно сприймається у студентському середовищі. Воно набуло ознак мистецтва у здобувачів вищої освіти і викликає скоріше не осуд, а захоплення. Процеси діджиталізації сприяли появі нових форм списування з використанням інтернет технологій, а відкритий доступ до інформації цей процес значно спростили.

З метою визначення причин академічної нечесності у студентському середовищі в Національному університеті «Чернігівська політехніка» було проведено фокус-групу, в якій взяло участь 30 здобувачів вищої освіти першого курсу. Під час проведення фокус-групи здобувачами вищої освіти було зазначено наступні причини академічної нечесності у студентському середовищі: «Банальна лінь, це ж легше просто скопіювати інформацію» (учасниця Н.); «Навіть у студентів, що гарно навчаються, не вистачає часу, щоб виконати всі завдання по всім предметам» (учасниця О.). Також було визначено такі причини: складність чи незрозумілість завдань, набудовані звички зі школи, відсутність знань про академічну доброчесність, студентська солідарність, безкарність за прояви академічної нечесності, низький рівень мотивації чи зацікавленості студентів. Крім того, учасники зазначили, що такий предмет як «Основи академічного письма», в процесі якого вивчається академічна

доброчесність, є необхідним для вивчення на першому курсі в першому семестрі у закладах вищої освіти, а для більшої ефективності дані цінності необхідно імплементувати у середню освіту, починаючи з першого класу.

Проблема формування академічної доброчесності існує не тільки в Україні, а й в інших розвинутих країнах світу. Чимало країн та закладів вищої освіти ЄС мають недосконалі інституційні процедури щодо популяризації академічної доброчесності та якості освіти. Не існує жодної країни або установи, що має ідеальний спосіб протидії зловживанням в академічному середовищі. На даному етапі розвитку системи вищої освіти на європейському рівні не має єдиних стандартизованих процедур оцінки політики освітніх закладів щодо академічної доброчесності. Проте, в Швеції на державному рівні було включено правила реагування на випадки академічних зловживання і плагіат у національне законодавство. Як зазначає І. Андрощук, лише в останні 10-15 років розвинені країни світу звернули свою увагу на проблему плагіату та академічну доброчесність в ЗВО. На думку науковця, відставання України в даному питанні не є критичним, якщо ЗВО нашої держави не мають готових механізмів подолання проблеми недоброчесності, то їх не мають і сусідні країни [1].

Вирішення проблеми академічної доброчесності в Україні, то значний внесок у даний процес здійснила співпраця з США. Початком даного процесу можемо вважати програму «Відкритий світ», яка була заснована у 1999 році Конгресом США. Ця програма була покликана зміцнити взаєморозуміння та співпрацю між Україною та США. В Україні підвалини принципів академічної доброчесності було закладено саме завдяки співпраці з США, а саме ряду проєктів, серед яких: проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP) за підтримки Державного Департаменту США, проєкт «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic Integrity and Quality Initiative – Academic IQ) та інші [3].

Одним із важливих кроків формування академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти є створення дієвої системи виявлення плагіату. Як зазначає В. Дроздов, на відміну від українських ЗВО, які приділяють велику увагу створенню системи виявлення плагіату, у навчальних закладах США значну увагу приділяють саме запобіганню плагіату. Серед причин плагіату у студентських роботах, науковець визначає незнання вимог та правил цитування, відсутність навичок написання наукового тексту, невпевненість у власних силах та невміння правильно організувати час [2].

Таким чином, проблема дотримання академічної доброчесності потребує більш глибокого і детального дослідження, на основі якого, а також враховуючи національні особливості, особливості особистості сучасних здобувачів вищої освіти, необхідно створити інноваційну модель формування академічної доброчесності в ЗВО. Постає потреба пошуку нових підходів до формування академічної доброчесності, враховуючи сучасні можливості ЗВО, процеси діджиталізації. Особливого значення набуває популяризація серед студентської молоді Положення «Про академічну доброчесність» у ЗВО.

Список використаних джерел

1. Андрощук І. М. Академічна доброчесність: Європейський досвід. *Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян* (Республіка Польща, Варшава, 02.12 – 13.12.2019) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. – Варшава, 2019. – С. 23 - 27. URL: https://www.iiasc.org/wp-content/uploads/2020/02/iiasc_academic_integrity_12_2019.pdf
2. Дроздов В. Як зробити освіту доброчесною? Досвід практик академічної доброчесності університетів США AcademIQ: веб-сайт. URL: <https://saiup.org.ua/novyny/viktor-drozdov-yak-zrobyty-osvitu-dobrochesnoyu-dosvid-praktyk-akademichnoyi-dobrochesnosti-universytetiv-ssha/>
3. Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP). Офіційний веб-сайт. URL: <https://americancouncils.org.ua/programs/proekt-sprijannja-akademichnij-dobrochesnosti-v-ukraini-saiup/>

Дітковська Л. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
інформаційно-комунікаційних технологій
Академія праці, соціальних відносин і туризму (м. Київ, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА І СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ЕЛЕКТРОННІ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Важливою ознакою сьогодення є стрімке піднесення та поширення інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Однією з основних цілей цифрового розвитку держави є доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу [8]. За словами Міністра цифрової трансформації України М. Федорова цифровізація для українців означає «повний доступ до цифрової інфраструктури та якісних державних і соціальних послуг» [5].

Політику держави у сфері цифровізації формуватиме саме Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри України), однією з головних цілей якого є оцифрування всіх державних послуг до 2024 року. Для швидкої взаємодії громадянина з державою у 2019 році презентовано структуру управління цифровізацією в країні та національний бренд «Дія» (Держава і я).

«Дія: Державні послуги онлайн» (<https://diia.gov.ua/>) – це Єдиний державний вебпортал електронних послуг, де можна швидко та зручно отримати онлайн всі державні та соціальні послуги без зайвої витрати часу та нервів, без жодного контакту з чиновниками. Кількість доступних електронних соціальних послуг для клієнтів соціальної роботи постійно збільшується.

Для реєстрації на порталі «Дія» достатньо ідентифікуватися за допомогою власного електронного цифрового підпису (ЕЦП), який за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису або печатки та дає змогу підписувати електронні документи, користуватися електронними послугами, реєструватися на державних порталах тощо. Для отримання ЕЦП слід подати заповнену реєстраційну форму, паспортні дані та реєстраційний номер облікової картки платника податків до будь-якого акредитованого центру сертифікації ключів. Зокрема, у Інформаційно-довідковому департаменті Державної податкової служби, Міністерстві внутрішніх справ України, Приватбанку отримати таку послугу можна безкоштовно.

Електронний кабінет громадянина на онлайн сервісі державних послуг «Дія» дозволить українцям отримувати всі електронні послуги; особисту інформацію з державних реєстрів про заробітну плату, нерухомість, транспортний засіб, власний бізнес тощо. Також можливі електронні консультації зі суспільно важливих питань для клієнтів соціальної роботи.

На сьогоднішній день на сервісі державних послуг доступно більше 50 електронних послуг. У меню «Послуги» перелічені комплексні електронні послуги, об'єднані з огляду на життєві події та бізнес-ситуації. Так, для громадян започатковані розділи «Довідки та витяги»; «Транспорт»; «Навколишнє середовище»; «Земля, будівництво, нерухомість»; «Безпека та правопорядок»; «Ліцензії та дозволи»; «Сім'я»; «Підприємництво»; «Пенсії, пільги та допомога». У розділі «Сім'я», наприклад, можна перейти до послуги «Малюшко».

У січні 2020 року в Україні з метою створення сприятливих умов для реалізації прав дитини стартував експериментальний проєкт «Електронне малюшко». «Малюшко» – комплексна система цифрових послуг, які входять до Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія» (<https://diia.gov.ua/services/yemalyatko>) та можуть бути отримані як через мережу Інтернет, так і офлайн. Ватро зауважити, що «Малюшко» – унікальний проєкт не лише в Україні, а й у світі. Адже в Україні проєкт забезпечує отримання 10 послуг, у той час як, наприклад, у Сербії і Канаді подібним проєктом надаються 5 послуг, а у Новій Зеландії – лише 3 [6].

Послуга «Малюшко» дозволяє при народженні дитини одразу в пологовому будинку або навіть протягом року з дня народження дитини, маючи номер медичного висновку, безкоштовно зареєструвати народження дитини. Доступно 9 безкоштовних державних

послуг, і лише для реєстрації місця проживання народженої дитини потрібно сплатити 13,6 грн. Подання заяви займе лише 20 хвилин, немає необхідності відвідувати різні державні установи та витратити час на черги. До 2020 року щоб отримати такі послуги «батькам доводилося відвідувати установи до 11 разів, надавати близько 37 документів та витратити на це все понад 10 годин» [7]. Рішення про держреєстрацію народження буде ухвалено не пізніше наступного робочого дня, а свідоцтво про народження дитини можна отримати навіть поштою. А рішення про призначення допомоги при народженні буде ухвалено протягом 10 днів після подання заяви і кошти будуть зараховані на вказаний рахунок. Така електронна соціальна послуга дозволяє заощадити час, фінансові ресурси та зменшити ризики зловживань.

Мобільний застосунок «Дія» презентовано у лютому 2020 року як перший крок у реалізації стратегії Держава у смартфоні. Завантажити його можна безкоштовно та користуватися як при наявності інтернету, так і в офлайн режимі. Перший реліз додатку містив цифрове посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу. Сьогодні в оновленому застосунку «Дія 2.0» доступні вже 9 цифрових документів (паспорт громадянина України у вигляді ID-картки, біометричний закордонний паспорт, свідоцтво про народження дитини, картка платника податків, студентський квиток, водійське посвідчення, свідоцтво про реєстрацію і страховий поліс транспортного засобу, довідка переселенця). Також реалізовано цифровий шеринг документа, за допомогою якого електронну копію можна передавати державним органам та бізнесу за лічені секунди.

У мобільному застосунку «Дія» високий рівень захисту персональних даних користувачів. Механізм верифікації документів заснований на QR-коді, що генерується застосунком. Він не містить ніякої персональної інформації і дійсний лише протягом 3 хвилин. Отже, «фізик того, що хтось встигне сфотографувати ваш код і отримати доступ до вашого документа – мінімальний» [3].

Наразі, Україна стала першою державою у світі, де можна скористатися електронним паспортом, не показуючи паперовий чи пластиковий оригінал. А також четвертою країною в Європі та десятою у світі, що запровадила цифрові документи для водіїв [4]. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» закріплює на законодавчому рівні визначення е-паспорта та е-паспорта для виїзду за кордон і прирівнює їх до фізичних аналогів. Відповідно, з червня 2021 року українці зможуть використовувати ці цифрові документи під час подорожей; медичного обслуговування; банківських операцій; для отримання адміністративних послуг; під час придбання товарів у магазинах; для підтвердження особи на запит поліції та правоохоронних органів [2].

Електронна послуга з реєстрації та оформлення виплат допомоги по безробіттю доступна на онлайн-порталі державних послуг «Дія» з квітня 2020 р. Подання заяви про надання чи поновлення статусу безробітного та заяву про призначення чи поновлення допомоги по безробіттю займе 10 хвилин. Строк надання послуги – 1 робочий день.

У серпні 2020 р. на порталі «Дія» з'явився Гід з державних послуг, який містить повну та достовірну інформацію щодо отримання державних послуг, що надаються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також необхідні документи та спосіб оскарження їх результатів. Такий інформаційний онлайн-портал дозволить клієнтам соціальної роботи не витратити час та сили на пошук інформації про потрібну соціальну послугу та вимагати дотримання своїх прав з боку всіх надавачів послуг. «Гід є офіційним джерелом про державні послуги в Україні. Якщо орган виконавчої влади чи місцевого самоврядування при наданні певної послуги вимагатиме довідку, яку не згадано на Гіді, посилання на Гід є аргументом для громадян не надавати відповідні документи» [1].

Розділ «Соціальний захист» (<https://guide.diia.gov.ua/register/thematic-area/3>) поки що працює в режимі дослідної експлуатації. Так, наприклад, у підрозділі «Особа з інвалідністю» є перелік із 20 різних послуг, які поки що можна отримати у Центрах надання адміністративних послуг. У лютому 2021 р. уряд презентував перелік проєктів цифрової трансформації у ключових сферах, що будуть реалізовані протягом трьох років. Серед них,

проект е-Соціальний захист, впровадження якого дозволить цифровізувати такі соціальні послуги як призначення та надання адресної допомоги, пільг, пенсії та інше. У рамках цього проекту вперше створюється електронна інформаційна система соціальної сфери та єдиний соціальний реєстр.

Принципово важливою ціллю Мінцифри є навчити українців цифрової грамотності. У квітні 2020 р. стартувала національна онлайн-платформа з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diia.gov.ua/>), де кожен громадянин може безкоштовно опанувати цифрові навички. Для навчання обрано інноваційний формат освітнього серіалу: замість уроку – серія, замість рівня – сезон. Так, освітній серіал «Базові цифрові навички» включає в себе три сезони по 7-8 серій тривалістю 8-10 хвилин. І, відповідно, через невеликий проміжок часу слухачі курсу зможуть впевнено користуватися смартфоном, комп'ютером та планшетом.

Майже щомісяця на онлайн-платформі «Дія. Цифрова освіта» з'являються нові курси. Українці мають змогу безкоштовно у зручний час та у комфортному для себе темпі опанувати матеріал, пройти фінальний тест і отримати сертифікат, що підтверджує здобуті навички. Так, курс «Цифрова грамотність для державних службовців» знайомить з можливостями та особливостями функціонування безкоштовних сервісів Google для використання у професійній діяльності та повсякденному житті. А для перевірки рівня цифрової грамотності кожен може пройти національний тест на цифрову грамотність «Цифрограм». Цей тест допоможе виявити прогалини у цифрових навичках і з'ясувати, які саме компетенції варто підвищити. Отриманий після складання тесту сертифікат можна використовувати під час працевлаштування в якості підтвердження володіння цифровою грамотністю.

Таким чином, оцифрування усіх державних і соціальних послуг, підвищення цифрової грамотності населення дозволить клієнтам соціальної роботи отримувати якісні послуги у зручний час, без черг, зайвих труднощів і бюрократії.

Список використаних джерел

1. В Україні з'явився Гід з державних послуг. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zyavivsyua-gid-z-derzhavnih-poslug>(дата звернення: 06.04.2021).
2. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» № 1368-IX від 30 березня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (дата звернення: 09.04.2021).
3. Застосунок «Дія»: захист персональних даних і безпека. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/02/8/7239861/> (дата звернення: 20.03.2021).
4. Михайло Федоров презентував 100 перемог Мінцифри за 2020 рік. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mikhaylo-fedorov-prezentuvav-100-peremog-mintsifri-za-2020-rik-ta-anonsuvav-masshtabni-natsionalni-proekti> (дата звернення: 13.04.2021).
5. Михайло Федоров: Цифровізація економіки дозволить досягти мінімум 4% додаткового зростання ВВП на рік. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mihajlo-fedorov-cifrovizaciya-ekonomiki-dozvolit-dosyagti-minimum-4-dodatkovogo-zrostannya-vvp-na-rik> (дата звернення: 14.04.2021).
6. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міністерство_цифрової_трансформації_України (дата звернення: 16.04.2021).
7. Послуга eМалятко: як отримати та перелік документів, які знадобляться. URL: <http://www.solor.gov.ua/info/48/16633>(дата звернення: 20.03.2021).
8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження кабінету міністрів України № 67-р від 17 січня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.04.2021).

Зінченко Т. В.,

викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, магістр соціальної роботи
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ЧЕРВОГО ХРЕСТА І ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Товариство Червоного Хреста і Червоного Півмісяця – це найбільша міжнародна недержавна організація, яка здійснює благодійну та гуманітарну діяльність. Започаткував діяльність Червоного Хреста швейцарець Анрі Дюнан – небайдужа людина до страждань поранених солдат біля італійського містечка Сольферіно. А. Дюнан став свідком, як після битви 25 червня 1859 року між італо-французькою та австрійською арміями без допомоги залишалися тисячі поранених. Анрі Дюнан, який прибув із Швейцарії у власних справах, був неймовірно вражений побаченим видовищем: вулиці і площі Сольферіно були заповнені пораненими і вбитими бійцями, якими займалися кілька лікарів. Звернувшись до місцевих жителів, А. Дюнан допоміг лікарям, назбиравши добровольців серед місцевих жителів. Таким чином були врятовані сотні солдатських життів [6].

У 1862 році А. Дюнан опублікував свою знамениту книгу "Спогади про Сольферіно", у якій описав заходи, які дозволили б відвернути подібні страждання і жертви серед військових, а саме: створювати товариства з надання допомоги у військовий час, які доглядали б за пораненими. Це неабияк вплинуло на свідомість європейської громадськості і стимулювало до створення міжнародної спільноти. Наразі день народження Анрі Дюнана - 8 травня - людство відзначає як Всесвітній день Червоного Хреста. Своє подальше життя він присвятив благодійній діяльності та розвитку червонохресного руху.

Емблемою Товариства став червоний хрест на білому полі (зворотне розташування кольорів прапора Швейцарії) як символ зародження Руху саме в Швейцарії. Так знак червоного хреста отримав міжнародне визнання як символ недоторканності на війні усіх без винятку людей - і друзів, і ворогів [3].

У 1863 році був створений "Міжнародний комітет допомоги пораненим", який у 1876 р. було перейменовано у "Міжнародний Комітет Червоного Хреста". До його складу й донині входять виключно громадяни Швейцарії. Головним його завданням є здійснення контролю за дотриманням державами Конвенції про захист жертв війни, в основу яких були покладені такі принципи, як: воюючі сторони повинні надавати пораненим допомогу незалежно від їх національності; персонал і установи, а також поранені та хворі, які перебувають у них на лікуванні, користуються правами захисту і недоторканності. Міжнародна спільнота надала Комітету повноваження, які базуються на міжнародному гуманітарному праві чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. Це міжнародні договори, у яких беруть участь усі держави [2].

Сучасна діяльність Комітету полягає в організації захисту та допомоги жертвам збройних конфліктів; наданні необхідної допомоги пораненим військовослужбовцям та учасникам внутрішніх збройних конфліктів; у захисті інтересів цивільного населення; спостереженні за дотриманням усіма сторонами норм міжнародного гуманітарного права, а також виступає як нейтральний посередник між воюючими сторонами [1]. Комітет тричі ставав лауреатом Нобелівської премії миру, а саме: у 1917 р. - за діяльність із поліпшення становища військовополонених, у 1944 р. - за діяльність у роки війни, ототожнивши життєві інтереси народів і потребу в примиренні, та в 1963 р. – премія миру до 100-річчя існування та плідної діяльності. У 2014 році Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця отримав нагороду - премію Чотирьох свобод - Медаль свободи.

У 1919 році на міжнародній медичній конференції було прийняте рішення про створення Ліги товариств Червоного Хреста (з 1991 року - Міжнародна Федерація товариств

Червоного Хреста і Червоного Півмісяця). До складу Міжнародної Федерації Червоного Хреста, як міжнародної гуманітарної організації, входить 192 держави світу. Її головною метою залишається надання всебічної допомоги потерпілим від екологічних та стихійних катастроф у мирний час та координація дій національних товариств у наданні гуманітарної допомоги потребуючим; підтримка і сприяння національним товариствам у реалізації програм щодо запобігання інфекційних і небезпечних хвороб, допомоги малозахищеним категоріям населення, розвитку молодіжного волонтерського руху тощо.

Міжнародний комітет Червоного Хреста є частиною Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. У міжнародному гуманітарному русі беруть участь близько 97 мільйонів добровольців у всьому світі. Метою діяльності руху є захист людського життя та здоров'я, запобігання людським стражданням та їх полегшення, незалежно від раси, релігійних та політичних поглядів. Складовими частинами руху є: Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Міжнародна Федерація Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФЧХ і ЧП), Національні товариства Червоного Хреста та Півмісяця, які представлені 192 національними об'єднаннями.

Сучасна діяльність Червоного Хреста і Червоного півмісяця регулярно висвітлюється в Журналі Червоного Хреста Червоного Півмісяця - у журналі про гуманітарні справи, який служить джерелом високоякісного гуманітарного аналізу та звітності для багатьох складових Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Його «зміст розглядає виклики та тенденції в гуманітарному секторі, розповідає про спонукаючі та зворушливі історії, що фіксують те, що відбувається на місцях, посилює голоси громад, яким ми служимо, і позиціонує журнал як провідний голос у секторі» [7].

Історія Товариства Червоного Хреста України (ТЧХУ) започаткована ще у XVIII столітті від часів козацької доби. Тогочасні благодійні медичні заклади називалися Запорізьким Спасом і знаходилися під Каневом та в інших місцях України, у яких лікувалися поранені козаки. У 1867 році виникло Російське Товариство Червоного Хреста, до якого пізніше приєдналася й українська спільнота. У 1914 році, під час Першої світової війни, на території України було зведено понад 100 шпиталів силами Червоного Хреста. До лав Товариства активно вступали лікарі, письменники, громадські діячі і просто небайдужі люди.

У 1918 році Україна оголосила себе демократичною країною. Після воєн і революцій в Україні панували розруха, голод, епідемії, населення страждало від браку ліків і медичних працівників, вмирили безпритульні. 18 квітня 1918 року в Києві відбувся з'їзд, на якому було створене Українське Товариство Червоного Хреста. Воно започаткувало створення пунктів харчування, будинки для безпритульних, станції боротьби з малярією, протитуберкульозні та венерологічні диспансери. У 1921 - 1923 роки діяльність Червоного Хреста Української народної республіки була тісно пов'язана з міжнародними організаціями. Так, на території різних областей діяли міжнародні благодійні організації "Джойнт", "АРА", "Чехословацький Червоний Хрест", "Місія Ф. Нансена" тощо. Дані організації постачали медикаменти та продукти харчування, готували і роздавали їжу через пересувні їдальні.

За роки радянської влади члени Товариства Червоного Хреста України як благодійна організація зробили чимало корисних справ. Наприклад, відбудовували народне господарство, сприяли будівництву лікарень, дитячих садочків, оздоровчих та інших необхідних закладів.

У складні роки Великої Вітчизняної війни діяльність Товариства Червоного Хреста була присвячена переважно санітарній підготовці інструкторів та медсестр, також організації збору крові для військових шпиталів. Саме в цей час Червоний Хрест виступив ініціатором безкоштовного донорства. І сьогодні цей акт милосердя відкриває можливості надавати допомогу людям в непередбачуваних ситуаціях. У роки після Великої вітчизняної війни Український Червоний Хрест допомагає відновити мережу сільських лікарень, будує лазні та їдальні, проводить просвітницьку роботу серед населення.

У 1991 році Україна здобула незалежність. І разом із незалежністю у нашій державі був створений Український Червоний Хрест і розпочато плідну співпрацю з МКЧХ. Спільними зусиллями було реалізовано надання допомоги державними органами з поширення в Україні Міжнародного гуманітарного права та знань про рух МЧХ і ЧП.

Головним документом є Статут Товариства Червоного Хреста України. У ньому зроблено акцент на Женевських конвенціях, які виголошують братерське ставлення один до одного і закликають усіх відмовитися від думки про невідворотність війни; дотримуватися гуманітарних принципів і норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів; не допускати, щоб від жахів і лихоліття війни страждало мирне населення; сприяти тому, щоб стосунки між народами і державами розвивались на основі трьох головних принципів, які були запроваджені Женевськими конвенціями: повага, співчуття, солідарність [5].

ТЧХУ має Інформаційний центр Червоного Хреста України [1], де висвітлює різні напрямки його роботи, а саме: діяльність патронажної служби (з 1961 р.); навчання навичкам першої медичної допомоги для волонтерів, поліцейських і всіх бажаючих; санітарно-освітня робота спрямована на профілактику туберкульозу, ВІЛ-інфекції, соціально небезпечних хвороб, а також інформаційні компанії до відповідних всесвітніх та міжнародних днів, залучаючи до їх проведення молодь та медпрацівників; допомога органам охорони здоров'я у пропагуванні серед населення безоплатного донорства крові: індивідуальні бесіди, роз'яснення, організація Дня донора із вшанування донорів тощо; діяльність загонів швидкого реагування; надання допомоги постраждалим при надзвичайних ситуаціях, внутрішньо переміщеним особам; служба розшуку ТЧХУ надає послуги з розшуку та відновлення родинних зв'язків (у зв'язку з коронавірусною інфекцією працюють в телефонному режимі та через електронну пошту); психосоціальна підтримка; заходи по запобіганню поширенню інфекції COVID-19 тощо.

Реалізація діяльності Червоного Хреста України здійснюється через місцеві товариства в обласних та районних центрах. Прикладом відданості справі, людинолюбства, гуманного ставлення до всіх людей, особливо в складних життєвих обставинах, є Ніжинська організація Товариства Червоного Хреста на Чернігівщині. Сьогодні багатовекторна роботи з різними категоріями населення Ніжинського районного округу проводиться керівником Саєнко Н. В. та чисельними волонтерами, а саме: студентами НДУ імені М. Гоголя (спеціальності «Соціальна робота»), Ніжинського фахового медичного коледжу, Ніжинського фахового коледжу культури і мистецтв ім. М. Заньковецької та інших освітніх закладів; депутатами місцевих та обласних органів влади; представниками малого бізнесу, і просто небайдужими громадянами.

Таким чином, Червоний Хрест – це громадська благодійна організація, яка допомагає нужденним категоріям населення, об'єднує навколо себе громадян і сприяє вихованню в молоді гуманності, людяності, справедливості, доброчесності.

Список використаних джерел

1. Інформаційний центр Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua/>
2. Короткий Т., Доценко М. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949. *Юридична газета online. Всеукраїнське професійне юридичне видання.. 12 серпня 2020 р.* URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>
3. Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні : Закон України від 22.10.2009 р. № 1675-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 36. Ст. 316. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-14/card4#Current> (дата звернення: 04.05.2021).
4. Про Товариство Червоного Хреста України: Закон України від 2003 р. № 330-IV. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/330-15#Text> (дата звернення: 04.05.2021).
5. Статут Товариства Червоного Хреста України (в новій редакції) : затв. в новій редакції із змінами і доповненнями, внесеними XXI з'їздом Товариством Червоного Хреста України 20.04.2016 р. URL: https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Statute_URCS.pdf
6. <http://c4u.org.ua/8-travnia-1828-roku-narodyvsia-anri-dyunan-zas/>
7. <https://www.rcrcmagazine.org/>

Кучер Г. М.,
кандидат педагогічних наук, начальник Управління
Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради
(м. Умань, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ COVID-19 В УМАНСЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Реформа децентралізації посилює роль територіальних громад у вирішенні проблем самої громади. В умовах запровадження карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19, новостворені територіальні громади зіткнулися на своєму шляху з проблемами і складними викликами, пов'язаними з наданням різних видів соціальної підтримки мешканцям громади.

У відповідь на пандемію COVID-19 відбулись суттєві зміни у життєдіяльності населення. Запроваджено надзвичайну ситуацію, санітарно-епідеміологічні заходи (карантинні зони, перевірка температури, скасування масових заходів, закриття навчальних та культурно-розважальних закладів), встановлено обмеження виїзду/в'їзду за кордон та пересування всередині країни; встановлені обмеження трудової діяльності; введені нові дистанційні форми праці, особливості надання різних видів соціальної підтримки та соціальних послуг.

Для уникнення поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, особливості правовідносин «віддалених» працівників із роботодавцем затверджено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу», яким передбачено право роботодавця при укладенні трудового договору про дистанційну або надомну роботу отримувати відомості про місце проживання працівника або інше місце, де буде виконуватись трудова функція, забезпечення можливості ознайомлення працівника з колективним договором, локальними нормативними актами роботодавця, повідомленнями шляхом обміну електронними документами, забезпечення ознайомлення працівника з вимогами щодо охорони праці шляхом використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема відеозв'язку та ін. [1].

Суттєві зміни відбулися в наданні різних видів соціальної підтримки та соціальних послуг вразливим категоріям громадян. Дуже важливо що держава та органи місцевого самоврядування оперативно реагували на ситуацію та знаходили шляхи вирішення проблем.

Наприклад, Уманській міській територіальній громаді, де створено розгалужену мережу закладів, які надають соціальні та реабілітаційні послуги дітям, молоді, сім'ям, особам з інвалідністю, учасникам АТО/ООС, пенсіонерам та іншим вразливим категоріям населення вдалося в умовах карантину забезпечити роботу по обслуговуванню населення.

З метою недопущення поширення коронавірусу COVID-19 та на виконання вимог постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 №211, якою з 12.03.2020 по 03.04.2020 вперше встановлено карантин, крім загальноприйнятих профілактичних заходів, забезпечення працівників засобами індивідуального захисту, проводилась робота щодо посилення соціального захисту вразливих категорій громадян [3].

Умань одне з перших міст України, яке втілило в життя підхід «єдиного вікна» з надання соціальних послуг населенню шляхом приєднання в 2014 році до управління праці та соціального захисту населення міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та введення в штат фахівців із соціальної роботи, які закріплені за мікрорайонами міста та працюють з сім'ями безпосередньо у громаді. Кожен фахівець із соціальної роботи володіє інформацією про потребу кожної сім'ї закріпленого за ним мікрорайону у соціальних послугах: продуктових наборах, гарячому харчуванні, медикаментах та їх доставці, лікуванні, доставці до медичних закладів, в тому числі на послуги гемодіалізу, інших

комунікаційних послугах. Це дало змогу оперативно реагувати на потреби громади. Місцева влада спільно з соціально-відповідальним бізнесом надала належну підтримку вразливим категоріям громадян, які під час карантину в зв'язку з похилим віком знаходились в зоні ризику і були обмежені у пересуванні. Тільки продуктовими наборами вдалося охопити понад 16,0 тис. сімей та 9 тис. отримали до Великодня освячені паски. Під час дії карантинних заходів завдяки налагодженій співпраці із Благодійним фондом «Уманський центр допомоги» 21 сім'я, де виховується 50 дітей, отримували щоденно гаряче харчування.

Організовано систематичне відвідування одиноких та самотньо проживаючих громадян похилого віку, осіб з інвалідністю з метою мінімізації переміщення таких осіб в публічних місцях та надання належної медичної допомоги. Понад 60 соціальних працівників, незважаючи на посилені карантинні заходи, продовжують працювати у посиленому режимі та щоденно обслуговують понад 1000 громадян, які потребують сторонньої допомоги, доставляють та закупляють продукти харчування, ліки, сплачують за житлово-комунальні послуги, працюють із сімейними лікарями для недопущення поширення коронавірусу COVID-19. Здійснювався 2-х тижневий запас продуктів для підопічних.

Послуги «догляд вдома» у разі респіраторного захворювання підопічних здійснювались безконтактно (підносились закупки, ліки, продукти) під двері (квартири) і повідомлялось в телефонному режимі. Особам, які знаходились на лікуванні в лікарні, доставка здійснювалася через медичного працівника, про що повідомлялось особу в телефонному режимі.

Для надання екстрених соціальних послуг громадяни мали можливість звернутися до «швидкої соціальної допомоги» за телефоном гарячої лінії. Також фахівці, в складі мультидисциплінарної команди (лікар, психолог, соціальний працівник та інші спеціалісти) надають необхідні консультації на дому. При необхідності громадяни забезпечуються гарячим харчуванням або продуктами.

З метою запобігання злочинності наголошено самотніми громадянам про можливі дії шахраїв та відпрацьовано механізм їх взаємодії з соціальним робітником.

Фахівці із соціальної роботи надають послуги з інформування, консультування, соціального супроводу та визначають потреби сім'ї без відвідування помешкань громадян (у подвір'ї будинку, вулиці), а також у телефонному режимі, із застосуванням електронної пошти, соціальних мереж. Соціальні послуги кризового та екстреного втручання надаються фахівцями в складі мультидисциплінарної команди.

Забезпечено надання транспортних соціальних послуг «Соціальні перевезення Черкащини» для доставки осіб з вадами опорно-рухового апарату в заклади охорони здоров'я та осіб з інвалідністю для отримання послуг гемодіалізу, соціальної послуги «представництво інтересів» для заміни і відкриття банківських рахунків.

Змінились підходи при наданні послуг з інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, де фахівці надають послуги з врахуванням особливостей кожного клієнта в онлайн-режимі: відео-подорожі, відео-походи на виставки, екскурсії по маршрутах «зеленого»; «історичного»; «краєзнавчого»; «релігійного» туризму [5].

При наданні соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі під час карантину дистанційно працює мобільна бригада, де надаються фахові консультації за допомогою телефонного зв'язку, з виїздом у спеціально організованому транспорті до місця проживання (перебування) постраждалих осіб.

При наданні реабілітаційних послуг та соціальних послуг «денного перебування» в Центрі комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю «Пролісок» ранковий прийом дітей здійснюється на території закладу за межами будівлі у визначеному місці (за несприятливих погодних умов приймання відбувається в окремій кімнаті). В разі нагальної потреби, до дітей може виїхати мультидисциплінарна команда у складі лікаря, медичної сестри по масажу, фізичного реабілітолога та психолога. Слухачі курсів робітничих професій Центру комплексної професійної реабілітації «Барвінок» переведені на дистанційну форму навчання. Всі заходи з дозвілля і відпочинку проводяться в онлайн-режимі.

При наданні послуг «стаціонарного догляду» в Будинку ветеранів приймаються всі карантинні заходи та не допускаються відвідувачі до підопічних. Облаштовано ізолятори. Випадків захворювання серед підопічних не виявлено.

В умовах поширення коронавірусної інфекції на базі приміщень Комплексу надання соціальних послуг вразливим особам створено Центр обсервації (Обсерватор) на 35 ліжко-місць для надання послуг особам, які в період карантинних заходів підлягають обсервації, такими послугами скористалось 11 осіб.

В Реабілітаційному комплексі для людей з особливими потребами на час карантину надаються тільки соціально-реабілітаційні послуги, обмежено проведення заходів із залученням інших структур.

30.03.2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби», яким врегульовано питання продовження строку виплати різних видів соціальної підтримки [2].

Для відвідувачів наголошено про можливість дистанційної подачі документів для отримання соціальних допомог і житлових субсидій та отримання довідкової інформації поштою, в електронній формі, із застосуванням он-лайн ресурсів через сайт Мінсоцполітики. Надається послуга Інтернет-приймальні, яка забезпечує отримання електронних звернень, надання відповідей в електронній формі [4].

Незважаючи на карантинні обмеження вдалося в 2020 році спільно з Уманським міським товариством дружби з зарубіжними країнами та Уманським державним педагогічним університетом ім. Павла Тичини реалізувати грантовий проект - проведення «Міжнародного художнього симпозіуму - пленеру «Мистецтво без обмежень» за фінансової підтримки Українського культурного фонду в сумі 635,9 тис.грн.

Забезпечення всіма видами соціальної підтримки мешканців територіальної громади в умовах карантину, пов'язаного з COVID-19, вдалося завдяки створенню нових та удосконаленню наявних соціальних закладів Уманської міської територіальної громади, що надають соціальні та реабілітаційні послуги, надання інноваційних соціальних послуг, участі у грантових проектах щодо покращення соціального обслуговування населення, наявності власних ресурсів громади.

Список використаних джерел

1. Закон України від 04.02.2021р. № 1213-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>

2. Закон України від 30.03.2020р. №540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 №211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2020р. №247 «Про особливості надання житлових субсидій», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/247-2020-%D0%BF#Text>

5. Кучер Г. М. Кравченко О. О. Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умань): Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «педагогіка. соціальна робота». 2019. випуск 2 (45). – 109 с.

Сінявська Л. В.,
студентка II курсу магістратури
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)
Захаріна М. І.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СУПЕРВІЗІЯ ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У професійній практиці соціальної роботи супервізія є ключовим елементом надання допомоги, адже саме вона спрямована на реалізацію стандартів якості й підтримку соціальних працівників у їхній професійній діяльності. Вона сприяє виокремленню особистісних якостей та навичок, засоби реагування, особливості поведінки та ціннісні орієнтації соціальних працівників, полегшує здобуття ними теоретичних та практичних знань, умінь і їх адекватне використання у професійній практиці, запобігає професійному стресу та емоційному вигоранню [2].

Законом України "Про соціальні послуги" супервізія визначена як професійна підтримка працівників, які надають соціальні послуги, спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз та усунення недоліків, вдосконалення організації роботи, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм та стандартів надання соціальних послуг, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки і проводиться за рахунок власних коштів надавачів соціальних послуг [1].

Професійна супервізія є досить малодослідженою сферою соціальної у нашому соціумі. Більшість науковців вважають, що супервізія – це допомога одного, більш досвідченого, спеціаліста менш досвідченому працівникові. Нажаль, це визначення є досить вузьким.

Різні науковці по-різному визначають і використовують цей термін. Наприклад, одні фахівці використовують це визначення у консультуванні, а інші – в менеджменті. Хоча супервізія має і управлінський, і консультаційний аспекти, її потрібно відділяти від цих двох взаємопов'язаних функцій. Досить часто супервізійна діяльність використовується для спостереження та підтримки менш обізнаного спеціаліста, розбір слабких та сильних сторін, виправлення помилок, які виникають у процесі професійної діяльності. І саме тому супервізію слід розглядати як систему професійної та соціально-психологічної допомоги фахівців, що працюють у сфері «людина-людина» [6].

При переводі з англійської мови термін «супервізія» означає «нагляд» – що в кінцевому результаті не відповідає суті та змісту поняття. В українській лексиці найближчим до даного поняття є термін «наставництво», під яким розуміється «давати поради, навчати чогось, направляти, націлювати, скеровувати, спрямовувати». У професійній термінології досить часто паралельно з терміном «наставництво» використовують поняття «куратор» (особа, якій доручено наглядати за якою-небудь роботою) [1].

Професійна супервізія бере свій початок з розвитку психоаналізу, та досить швидко розвивається у його межах. Першим прикладом можна вважати випадок, коли Зигмунд Фрейд «Зигмунд Фрейд» аналізував маленького сина одного свого знайомого психоаналітика, і ця робота йшла, здебільшого, через листування. Батько писав про поведінку хлопчика, його особливості, а Зигмунд Фрейд надавав рекомендації – як треба поводитись з дитиною, як її потрібно розуміти.

На думку А. Брауна та А. Боурна, супервізія – основний засіб, за допомогою якого визначений установою супервізор полегшує роботу персоналові індивідуально й колективно та забезпечує стандарти роботи. Поняття «супервізії» визначається через моделі аналізу та компетентного розв'язання ситуацій, що виникають у взаємодії з клієнтами [3].

Супервізія - найважливіша міжособистісна взаємодія, яка передбачає зустріч однієї людини (супервізора) з іншою (супервізуємим) з метою допомогти останньому допомагати людям (Hess, 1980).

«Супервізія – процес, протягом якого одному працівнику надається відповідальність працювати з іншим працівником (працівниками) з метою виконання певних організаційних, професійних та особистих завдань. Такими завданнями є компетентне, відповідальне виконання обов’язків останнім(и), постійний професійний розвиток та особиста підтримка» (Harries, 1987) [4].

Основними методами проведення супервізії можуть бути: діалог; рольові ігри; презентації; інформування; консультування; аналіз документів (звітів, планів роботи, інших документів); інтерактивні методи; спостереження.

Супервізію можна розглянути з позиції менеджменту соціальної роботи, адже більшість науковців розглядають супервізію як складову менеджменту соціальної роботи.

Тож, вважаємо за доцільне проаналізувати зміст поняття «супервізія» в соціальній роботі. Супервізія це категорія менеджменту, якою передбачається втручання у:

- взаємодію «соціальний працівник — клієнт»;
- взаємовідношення «соціальна служба -клієнт»;
- взаємовплив «соціальний працівник -соціальна служба».

Проаналізувавши дефініції поняття «супервізорство», ми можемо стверджувати, що всі вони мають спільну мету, яка спрямована на: самостійне визначення пріоритетів роботи фахівця соціальної сфери; відповідальне ставлення до результатів своєї роботи та самоаналіз своєї діяльності; керування власними почуттями в стресових ситуаціях; оптимізацію професійного навантаження з метою недопущення професійного вигорання; відстеження власного прогресу та визначення потреб у підвищенні кваліфікації або навчання; формування нового погляду фахівців соціальної сфери на вирішення соціальних проблем; формування практичних навичок у молодих фахівців соціальної сфери на основі набутого теоретичного матеріалу протягом навчання у вишах; вдосконалення професійних навичок соціального працівника; навчання використовувати інноваційні технології в своїй професійній діяльності.

Завдання супервізії – задоволення організаційних, професійних та особистих потреб.

Так згідно А.В. Астремської до основних функцій супервізора належать [2]:

- підтримка персоналу (управління стресом і побоюваннями; роз’яснення питань; надання порад; зворотний зв’язок; розуміння особистих проблем, що перешкоджають роботі; створення атмосфери довіри; мотивування і наснаження; підтримка вмотивованих рішень);
- управління персоналом (адміністрування, розв’язання адміністративних проблем; планування і організація виконання; встановлення стандартів; моніторинг, оцінювання якості роботи; дотримання плану роботи; дисциплінування; виконання посадових інструкцій; ефективно та економне використання ресурсів);
- навчання персоналу (інструктування щодо політики і процедур організації; допомога в опануванні ефективною практикою моделювання роботи і проведення тренінгу; рекомендування літератури і навчальних курсів; підтримка професійного зростання; розвиток кар’єри; мобілізація ресурсів).

Отже, для більш докладного розуміння поняття «супервізія», потрібно розглядати це визначення з різних сторін: Аллан Браун та Аейн Боурн у монографії «Супервізор у соціальній роботі», розглядають процес становлення супервізора, особливості супервізорських стосунків; С. А. Кулаков у праці «Практикум по супервізії в консультуванні та психотерапії» основну увагу зосереджує на проблемах супервізорства в психології; П. Ховкінс у дослідженні «Супервізія: індивідуальний, груповий і організаційний підходи» зосереджує свою увагу на організаційних основах здійснення супервізії. Тож, можна сказати, що постійна супервізія соціального працівника з боку його керівника є однією з головних умов якісної роботи, головним елементом його професійного становлення.

Згідно А. Брауна та А. Боурна супервізор разом із працівником аналізує проблеми у кожній із чотирьох визначених ним систем, зв’язки між ними: між практикою і працівником (професійний аспект), між командою і установою(управлінський аспект) та ін. Наприклад, у соціальній службі під час персонального наставництва соціального працівника менеджером

увагу зосереджено на спільному обговоренні ними обома особових справ клієнтів; на аналізі проблем, що постають у роботі; узгодженні робочого плану; керівництві та підтримці соціального працівника з боку менеджера; обговоренні особистих проблем соціального працівника, які можуть впливати на ефективність спільної роботи; створенні можливостей для самостійної роботи соціального працівника на основі консультацій з менеджером; оцінюванні компетентності соціального працівника та ефективності його роботи [2].

Отже, супервізія в соціальній роботі це важливий метод, за допомогою якого, соціальні працівники можуть не тільки вирішити свої професійні проблеми, а і розв'язати складні та суперечливі задачі, які виникають перед ними. На жаль, ще мало запроваджено посад супервізорів в соціальних організаціях і цей метод ще тільки починає працювати.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про соціальні послуги». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, №18, ст.73.
2. Астремська І. В. Прикладні методи та основи супервізії в соціальній роботі навчальний посібник – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 396 с.
3. Браун А., Боурн А. Супервізор у соціальній роботі: Супервізія догляду в громаді, денних та стаціонар. Установах. пер. з англ. Т. Семигіної. К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2003. 240 с.
4. Калитиевская Е. Супервидение. О профессиональном самосознании терапевта // Гештальт-96. Сб. мат-в Московского Гештальт- Института, 1996. С. 63 - 70.
5. Кодекс этики и практики супервизоров Британской ассоциации консультирования // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2000. –№ 4.
6. Уильямс Э. Вы - супервизор: Шестифокусная модель, роли и техники в супервизии. М. : Независимая фирма «Класс», 2001.

Титенко Г. П.,

здобувачка вищої освіти 1 курсу магістратури, гр.МСРп-201

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: Острияко Т. С.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

На сьогодні проблема гендерної нерівності вкрай важлива, оскільки всупереч соціальному та культурному розвитку суспільства, поширення ідей толерантності та гуманізму, дискримінація за ознакою статі проявляється в усіх сферах життя. Формально в законодавстві України, гендерна дискримінація заборонена, проте боротьба за рівні права чоловіків та жінок триває і досі, тому що фактично існує велика кількість перешкод для реалізації своїх прав жінками [2, с. 6].

Досліджували аспекти гендерної нерівності та дискримінації з позицій права та в історичному контексті такі вчені як: Н. Аніщук, К. Левченко, І. Мироненко, П. Пилипенко, В. Кириченко, Н. Бондаренко, Т. Омельченко.

Взагалі термін «дискримінація» означає негативне або упереджене ставлення до людини за конкретною ознакою (раса, стать, вік, релігія тощо), що своєю чергою призводить до утиску прав цієї людини. Гендерна дискримінація – це стан, коли людину або групу людей за ознакою статі, обмежують у реалізації прав та свобод [2, с. 8].

Проблема гендерної дискримінації нерозривно пов'язана з поняттям «сексизм». Сексизм трактується як дискримінація особи за її гендером (статтю). Феномен сексизму загалом розглядається через призму гендерних стереотипів та ролей. Гендерна нерівність є

наслідком сексизму в суспільстві. Розглядаючи феномен гендерної нерівності, важливо зазначити, що він являє собою ситуацію, в якій чоловіки та жінки не мають рівних прав, свобод та умов, що зумовлює неможливість реалізувати себе в економічній, політичній, національній, соціальній та культурній сферах життя. Також, гендерна нерівність проявляється в різній оплаті того ж самого обсягу виконаної праці. На протигагу даним факторам, в суспільстві поширювався феміністичний настрій та утворювалися об'єднання, котрі боролися за права жінок [1, с. 157- 158].

Завдяки феміністичному руху, статус жінок помітно змінився, навіть у порівнянні з минулим століттям. Зараз феміністичний рух є не менш актуальним, феміністки та феміністи борються за дотримання рівних прав та можливостей. Сучасному фемінізму характерні наступні напрями: боротьба за рівну оплату праці; протидія сексуальній об'єктивізації; протидія стигматизації та стереотипізації; протидія гендерного насильства та насильства в цілому; протидія сексуальним домаганням на робочому місці; вільний репродуктивний вибір; боротьба за рівну можливість просунення по кар'єрних сходах (знищення «скляної стелі» для жінок); висвітлення та акцентування гендерних проблем в засобах масової інформації [1, с.182-185].

В сучасному суспільстві досі зберігається стереотипне ставлення до людини за ознакою статі. Від гендерної нерівності та дискримінації потерпають як жінки, так і чоловіки. Загалом ця дискримінація спричинена стереотипним мисленням щодо гендерних ролей. Залишилося застаріле сприйняття чоловіка як «добувача», голову сім'ї та жінки як берегині домашнього вогнища. Подібне ставлення до людей характерне для патріархальної системи, в якій чоловік виступає головним в сім'ї й взагалі в соціумі, а жінка є другорядною, навіть «другосортною» особою. Зважаючи на вплив даної традиції, фемінізм не лише не втрачає своєї важливості, а навпаки набуває все більшої актуальності та потребує поширення в суспільстві [2, с.17].

Можна відмітити, що в сучасних умовах в більшості випадків жіночий рух сприймається позитивно, оскільки все більше людей розуміють його нагальність. Жінки отримали можливість бути незалежними та самостійно керувати своїм життям, а зараз вони вимагають реальних можливостей для реалізації своїх прав в різних сферах життя. Важливо зазначити, що проблема гендерної диференціації доходів заробітної плати лишається не вирішеною [1, с. 283].

До світової роботи з досягнення гендерної рівності потрібно зазначити діяльність ООН, а саме Цілі сталого розвитку. Ціль, що спрямована на забезпечення гендерної рівності, під п'ятим номером – «Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток». Мета даної Цілі полягає в наступних завданнях: ліквідування всіх форм дискримінації жінок та дівчат; ліквідування всіх форм насильства в різних сферах життя; ліквідування негативних практик, які калічать здоров'я дівчаток (ранні шлюби, примусові операції тощо); визнання домашньої роботи («друга зміна»), заохочення спільної діяльності у веденні домашнього господарства; забезпечення реальної участі та змоги для лідерства жінок у всіх сферах життя (політичному, соціальному, національному, культурному); забезпечення вільного доступу до послуг в галузі охорони сексуального та репродуктивного здоров'я; проведення реформ для можливості надання жінкам рівних прав на володіння та розпорядження економічними ресурсами; використання новітніх технологій серед ЗМІ для поширення інформації про розширення прав жінок; удосконалення стратегій та обов'язків для дотримання законів, задля мотивації до гендерної рівності та розширення прав та можливостей всіх жінок та дівчат [3, с. 38-45].

Таким чином, можна стверджувати, що проблема гендерної нерівності являється актуальною в сучасному соціумі. Реалізації гендерної рівності заважають такі чинники: застарілі уявлення про місце людини в цьому світі залежно від її статі; пережиток минулих традицій та патріархальний устрій життя, котрий тривалий час панував у суспільстві та продовжує панувати зараз, хоч вже так поширено.

Крім того слід зазначити, що спостерігається позитивна динаміка в процесі поліпшення ситуації щодо гендерної рівності. Феміністичний рух набуває поширення в усіх галузях життєдіяльності, все більше жінок та чоловіків підтримують його мету. Такі організації, як

ООН включила забезпечення гендерної рівності до своїх цілей, що безсумнівно сприяло та сприяє прогресу досягнення даної цілі. Для подальшого покращення ситуації, варто частіше та компетентніше ставитися до пропаганди гендерної рівності в суспільстві, особливо в молодіжному середовищі, а також створити дієву систему покарань за гендерну дискримінацію. Розвиток гендерної рівності потрібно забезпечувати як на національному рівні шляхом запровадження дієвих реформ, так і на місцевому рівні шляхом профілактичної та інформаційно-просвітницької роботи соціальних установ та організацій (державного і недержавного секторів).

Список використаних джерел

1. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – Київ: "К.І.С.", 2004. – 536 с.
2. Пономарьов С. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування / С. Ю. Пономарьов, І. Ю. Федорович. – Київ : Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні., 2014. – 74 с.
3. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Інститут демографії та соціальних досліджень, ПРООН в Україні. – Київ, 2017. – 176 с.

Хлєбїк С. Р.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя (м. Ніжин, Україна)

СОЦІАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ В ГРОМАДІ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Соціальна інклюзія в сучасному українському суспільстві стає певним соціальним механізмом, інструментом, спрямованим на подолання бар'єрів та обмежень на шляху до соціального благополуччя та добробуту, що докорінно змінює існуючу державну соціальну політику. Власне, соціальне включення можна визначити як бажану ситуацію, у межах котрої всі члени суспільства володіють достатніми ресурсами та можливостями задля повноцінної та рівноправної участі в усіх сферах суспільної діяльності. Соціальна інклюзія торкається усіх соціальних процесів й фактично сприяє утвердженню у суспільстві соціальної рівності. Проблема розвитку соціальної інклюзії та способів її реалізації для дітей підліткового віку, які опинилися у складних життєвих обставинах лежить в площині розвитку соціально-реабілітаційного туризму, як важливого чинника їх соціалізації.

Дослідження проблеми соціальної інклюзії досить активно проводилося у межах психологічної, соціально-педагогічної та медичної галузей наукового знання. Окремі аспекти зазначеної проблеми були висвітлені й у межах соціології, однак недостатньою залишається кількість праць, що присвячено вивченню специфіки, умов та механізмів перебігу даного процесу. На сьогодні найпоширенішою у сучасному науковому дискурсі стає спроба пояснити концепт «соціальної інклюзії» через доступність освіти для усіх громадян України. В даному випадку соціальна інклюзія практично зводиться до інклюзії освітньої. На думку А. Колупаєвої, включення до системи соціальних стосунків та взаємодій, перш за все, відбувається в рамках того освітнього середовища, до котрого особа чи група осіб намагається долучитися [2, 18]. Окреслюючи шляхи включення, дослідниця звертає увагу на те, що «окрім підготовки такої особи до життя в суспільстві, ще й необхідна підготовка суспільства до прийняття особи. Одним із найважливіших факторів соціальної інклюзії є формування відповідних правових основ держави, що регламентують сприятливі умови для формування позитивних стосунків між усіма членами суспільства, а також передбачають

вплив суспільства і соціального середовища на особистість та активну участь у цьому процесі самої особистості», [2, 9].

Сучасні вітчизняні науковці, серед яких Є. Головаха, О. Дікова-Фаворська, О. Злобіна, С. Катаєв, Н. Костенко, М. Наумова, О. Піронкова, Ю. Романенко, А. Ручка, Л. Скокова, В. Танчер, Л. Хижняк та ін., розглядали ціннісно-нормативні та інституційно-нормативні особливості соціальної інклюзії. Так, Л. Міщик вважає, що соціальна інклюзія - це процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах [3,57]. Соціальна інклюзія охоплює широкий спектр стратегій і ресурсів, які орієнтовані на ті групи населення, які перебувають у несприятливому середовищі. Національна доповідь про людський розвиток «Україна: на шляху до соціального залучення» визначає групи населення, які перебувають у зоні ризику соціального відторгнення. До таких груп населення належать діти-сироти, багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, мігранти, діти трудових мігрантів, люди, які живуть з ВІЛ/СНІД, безпритульні люди. Внаслідок складних суспільно-політичних та соціально-економічних умов в Україні коло вразливих громадян розширюється – це діти із сімей учасників АТО\ООС та внутрішньо-переміщених сімей, діти із малозабезпечених і багатодітних сімей, соціальні сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, кількість яких збільшується з геометричною прогресією і частка з них, які мають інвалідність. Соціальні відхилення і соціальна дезадаптація у підлітків, які знаходяться в складних життєвих обставинах, супроводжується деформацією їхніх соціальних зв'язків, а також відчуженням від сім'ї та однолітків, суспільного життя в цілому.

Подолання соціального відторгнення, зниження його ризиків стає найважливішим завданням вітчизняної соціальної політики і функцією соціальних інститутів як гарантів стабільності українського суспільства, розробки нових форм і методів вирішення проблеми в громаді на рівні соціальних послуг незахищеним категоріям населення.

Соціальний туризм передбачає подорожі, що субсидуються із джерел позабюджетного фінансування та за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на соціальні потреби. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю як сучасний вид туризму, дозволяє включити в туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і розглядається він, насамперед, як потужний засіб активної реабілітації.

Соціально-реабілітаційний туризм – це сучасний вид туризму, подорожі, що субсидуються із джерел позабюджетного фінансування та за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на соціальні потреби, який дозволяє включити у туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних та фінансових можливостей, з урахуванням особливостей її фізично-психологічного стану і забезпеченням доступності до об'єктів туристичної інфраструктури. культурно-спортивні та соціально-побутові заходи.

Вивчення регіонального досвіду міст Умань, Вінниця, Черкаси дозволило констатувати, що інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм виступає інноваційною соціальною послугою для вразливих категорій населення та людей з інвалідністю зокрема, яка сприяє їх соціально-психологічній реабілітації, відновленню соціальних зв'язків та інтеграції у суспільство як повноцінних і повноправних учасників життя. Основними учасниками проекту є переважно дорослі люди відповідних категорій. Участь дітей та молоді в проектах названих громад як окремий напрямок роботи не представлена.

Наявні дослідження та розробки соціальної складової дитячо-юнацького туризму спрямовувалися лише на організацію туристичного обслуговування дітей та молоді з інвалідністю (інклюзивний туризм).

В той же час, на нашу думку, дуже важливим аспектом роботи громади є посилення саме соціально-реабілітаційної функції дитячо-юнацького туризму, яка з одного боку передбачає організацію контактів між представниками різних груп дітей та молоді (незалежно від майнового і соціального статусу батьків, особливих умов проживання і виховання, характеру і причин обмеження можливостей спілкування і адаптації в

суспільстві), з іншого - сприяє усуненню або більш повній компенсації обмежень і ускладнень їх життєдіяльності, відновленню їх повноцінного соціального статусу, актуалізує можливості відновлення та розвитку їх соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство.

Першою спробою вирішення проблеми стало підготовка студентами кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи НДУ імені Миколи Гоголя проекту розвитку соціально-реабілітаційного туризму Ніжинської ОТГ для підлітків, які опинились в складних життєвих обставинах.

Запропонований проект передбачає об'єднання дітей підліткового віку різних категорій, що опинилися в складних життєвих обставинах, створення умов для формування у них навичок комунікації, толерантного ставлення і взаємодії, уникнення соціальної ізоляції цих категорій дітей і поширення негативних явищ у молодіжному середовищі. Його реалізація буде сприяти розвитку їх соціального, духовного, творчого потенціалу через групову взаємодію і спілкування під час подорожей та екскурсій м. Ніжин, ознайомлення з його історичними пам'ятками культури та архітектури. Мета проекту – розробити і впровадити систему екскурсійних подорожей соціально-реабілітаційного туризму у Ніжинській ОТГ, спрямованих на розвиток соціального, духовного та творчого потенціалу підлітків, що знаходяться у складних життєвих обставинах задля їх успішної інтеграції в суспільство.

Запровадження даної послуги передбачає створення на базі КЗ Ніжинський міський молодіжний центр відділу соціально-реабілітаційного туризму для дітей та молоді, що знаходяться у складних життєвих обставинах, де буде здійснюватися підготовка волонтерів, розробка і формування екскурсійних подорожей щодо ознайомлення дітей підліткового віку із архітектурною, історико-культурною спадщиною м. Ніжин, маршрутів еко - стежок, тренінгових та розважальних програм.

Головним завданнями щодо реалізації проекту було визначено:

– розробити структурно - організаційну модель впровадження соціально-реабілітаційного туризму в умовах ОТГ;

– апробувати можливості соціально-реабілітаційного туризму у формуванні провідних компетенцій підлітків, які будуть доступні і для дітей з інвалідністю;

– презентувати результати реалізації проекту на інтернет-сторінці ГО «Лабораторія ініціативної молоді» м. Ніжин.

Алгоритм втілення проекту передбачає наступні етапи:

Підготовчий етап: збір волонтерської групи студентського та громадського активу; залучення спонсорської допомоги на організацію програми подорожей та екскурсій, перевезення по місту, оплату харчування та проживання дітей; формування бази груп підлітків, які опинилися в СЖО міста Ніжин та Ніжинського району;

Впровадження: розробка та узгодження плану проведення екскурсії та подорожей, розповсюдження інформації про Проект в міських державних соціальних структурах та цільових інституціях, до яких має відношення проект, реалізація програми екскурсійних подорожей.

Результативний етап: оцінка ефективності діяльності робочої групи проекту та екскурсійної програми шляхом опитування учасників та рефлексії тренерів, гідів.

Термін реалізації проекту 5 місяців. 2 місяці – організаційні моменти, 3 місяці – безпосередня реалізація екскурсійних програм.

До участі в програмі соціально-реабілітаційного туризму в м. Ніжин планується залучити підлітків цільової аудиторії, розробити туристично-екскурсійні маршрути, організувати групу волонтерів для організаційно-психологічного супроводу та технічної підтримки екскурсійної програми.

Важливе значення проекту, з одного боку, полягає у теоретичному обґрунтуванні шляхів впровадження соціально-реабілітаційного туризму для дітей та підлітків в умовах ОТГ; розробка практичних рекомендацій щодо розвитку нових напрямів соціально-реабілітаційного туризму в соціокультурному середовищі громади м. Ніжин.

З іншого – в проєкті інтерпретовано інноваційний підхід до розвитку соціально-реабілітаційного туризму з акцентом на його соціальній складовій, що посилює орієнтацію форм його реалізації на задоволення потреб соціально незахищених категорій дітей підліткового віку з різними формами інакшості.

Список використаних джерел

1. Белоусова Н. В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. Молодий вчений. 2017. №2. С.14 - 17.
2. Колупаєва А. А. ред., 2012. Основи інклюзивної освіти. Київ: А. С. К., 2012.
3. Міщик, Л., 2012. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання [online] Доступно: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpkhist/2012_5/12mliupn.pdf [Дата звернення 27 квітня 2021 року].

Чалкова І. Ю.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу, гр. СР-171

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Науковий керівник: **Децюк Т. М.,**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ В УКРАЇНІ

Молодь – це майбутнє нашої країни, її інтелектуальний потенціал та основа економічного, політичного та соціального життя. Тому, особливе, стратегічне значення має соціальна робота з молоддю, що повинна базуватися на дослідженнях соціальних умов і соціальних потреб молоді. Дані дослідження можуть включати такі аспекти, як: здоров'я молоді; соціальний статус та добробут молодих людей; молоді сім'ї; працевлаштування та професійне навчання молоді; освіта молоді; молодь та збройні сили, інші українські військові формування; фізична культура та спорт; ціннісні орієнтації молоді; культурні потреби та система духовного світу; небезпечні групи та небезпечна поведінка; економічна діяльність молоді тощо. Кожне нове покоління молоді кардинально відрізняється від попереднього, а отже і підходи до соціальної роботи із сучасною українською молоддю мають відповідати особливостям розвитку даного покоління і задовольняти їх потреби.

Перш ніж аналізувати особливості соціальної роботи з молоддю, необхідно детально проаналізувати наукові підходи до розуміння поняття «молодь». Варто зауважити, що єдиного підходу до розуміння даного поняття не існує, воно є дискусійним. Початок аналізу даного терміну було розпочато ще за античних часів. Проблеми молоді аналізували такі видатні науковці-філософи як Платон та Аристотель. В своїх працях вони приділяли увагу таким питанням як виховання і навчання молоді, особливості її взаємодії з батьками, служіння молодих людей державі, збереження національних традицій, а також виконання молодими людьми свого обов'язку перед богом і суспільством. Ще один відомий філософ Піфагор зазначав, що молодий вік є періодом весни в житті кожної людини, що охоплює дитинство і юність. На його думку молодість триває 20 років. Давньогрецький філософ Сократ (470-399 р. до н. е.) дещо недружелюбно відгукувався у своїх працях про молодь: «...у них погані манери, немає ніякої поваги до старших. Вони весь час сперечаються з батьками...» [1, с. 275]. Таким чином, молодь за всіх часів була однією із складних і водночас важливих категорій населення для суспільства. Різними є вікові характеристики молоді. В середньому нижній віковий показник молоді сягає 14-15 років, а верхній 30-35 років. В Україні молоддю вважаються особи до 35 років.

Слід відмітити, що важливою характеристикою української молоді є розшарування за соціально-економічними показниками. В умовах сьогодення перед молоддю стоять

проблеми, котрі вирішити самостійно вона не може: безробіття, низька оплата праці, недоступність житла, платна освіта, наркоманія, алкоголізм, криміналізація тощо [2, с. 45].

Соціальна робота з молоддю здійснюється відповідно до основних напрямів державної соціальної політики. Серед них можуть бути наступні:

- визначення правових засад соціальної роботи з дітьми та молоддю;
- розробка та реалізація різного рівня програм соціальної підтримки дітей та молоді;
- створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей та молоді необхідним;
- задоволення потреб молоді у виборі виду діяльності, що не заборонено законодавством, активної їх участі в творчій, культурній, спортивній та оздоровчій діяльності;
- надання консультаційних та соціальних послуг, соціально-медичної, психолого-педагогічної, правової, інформаційної та інших видів соціальної допомоги;
- здійснення соціального менеджменту організації діяльності органів влади, громадських організацій, що спрямована на вирішення соціальних проблем молоді;
- здійснення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання наслідкам негативних явищ та подолання таких наслідків в молодіжному середовищі;
- розробка та впровадження комплексу заходів з реабілітації та відновлення соціальних функцій, психологічного та фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокого ставлення, насильства;
- створення сприятливих умов для діяльності дитячих і молодіжних організацій, сприяння фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проектів;
- встановлення тісних зв'язків із соціальними службами для молоді за кордоном та інші [1, с. 247].

Напрямки соціальної політики не є сталими і змінюються відповідно до потреб молоді, суспільно-політичних змін, науково-технічного прогресу.

Значна частина проблем молоді виникає під час соціалізаційних процесів. Науковець Л. Т. Тюпля об'єднує проблеми, що виникають у процесі соціалізації молоді, у дві категорії.

До першої відносяться соціальні проблеми молоді, які визначають роль і статус молоді в сучасному суспільстві, формують ціннісні орієнтації та моральні пріоритети молоді, проблеми працевлаштування, політичної схильності молоді та виборчої поведінки тощо.

До другої категорії відносяться особисті проблеми молоді, серед яких пошук сенсу життя, професійне самовизначення, пошук кохання, побудова власної сім'ї, проблеми виховання дітей, побудова стосунків зі старшим поколінням та однолітками, збереження здоров'я молодих людей [3, с. 4-5].

Тобто, частина проблем мають зовнішні прояви і є об'єктивно обумовленими, а частина проблем пов'язані із особистістю молодої людини, її світосприйняттям та іншими суб'єктивними факторами.

Що до особливостей соціальної роботи з молоддю, то науковець Н. С. Сушик стверджує, що варто виділяти такі основні напрямки соціальної роботи, як: підтримка рівня життя молоді, надання державної допомоги, соціального забезпечення та інших видів соціальної підтримки молоді з низькими доходами, а особливо молодим сім'ям та сім'ям, які виховують дітей-інвалідів (включаючи сім'ї, які піклування про дітей-сиріт); матеріальна підтримка тимчасової або постійної втрати працездатності молоддю; заходи щодо впровадження діючої системи соціального забезпечення для молоді; створення умов для розвитку особистого потенціалу та державна підтримка обдарованої молоді; захист прав працездатної молоді у галузі праці в умовах різних форм власності [4, с. 237].

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що основна особливостями соціальної роботи з молоддю є створення належних умов для активної соціалізації особистості, щоб сприяти соціальній адаптації та самореалізації молоді в сучасних умовах, тим самим відповідаючи інтересам окремих людей і суспільства в цілому. Соціальна робота повинна включати взаємодію таких національних пріоритетів: соціальна

опіка, надання різних видів допомоги різним типам молоді та діяльність, спрямована на вивчення творчого потенціалу та розвиток молоді, виявлення себе та інших соціальних інститутів. Крім того, соціальна робота з молоддю має базуватися на вивченні їх потреб та проблем на даному етапі розвитку українського суспільства.

Список використаної літератури

1. Волков Ю. Г., Добренков В. И., Кадария Ф. Д., Савченко И. П., Шаповалов В. А. Социология молодежи: Учебное пособие / под ред. проф Ю. Г. Волкова. – Ростов-н /Д. : Феникс, 2001. – 576 с.
2. Ревко А. М., Чех О. О. Соціально-економічні проблеми молоді в умовах трансформаційних змін. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. збірник. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т. № 2(8). 2016. С. 143 - 151.
3. Тюпля Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика. К. : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.
4. Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : [зб. наук. праць]. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – № 1 (278). – 188 – 193 с. URL : <https://core.ac.uk>

Шаповалова Т. В.,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Динаміка внутрішньої вимушеної міграції в умовах сучасної України диктує необхідність дослідження ключових аспектів соціальної адаптації ВПО. Існуючи напрямки соціальної адаптації та асиміляції ВПО показують свою незавершеність в аспекті їх пристосування. Внутрішня міграція населення нерідко в своїй основі несе велику кількість проблем, як для ВПО, так і приймаючої спільноти.

Відчуття соціального вакууму у більшості з них посилюється суперечностями між персональними соціальними очікуваннями і тією реальністю, в якій вони опиняються, а смає соціальними, економічними, політичними розбіжностями з місцевим населенням в нових умовах проживання. Все це викликає негативні психологічні переживання, почуття втрати, неповноцінності і знедоленої людини, труднощі в реалізації соціальних ролей і трансформації в системі ціннісних відносин особистості.

В умовах загальної нестабільності соціально-економічного становища населення в Україні зростає роль громадської думки з питань сприйняття ВПО.

Проблеми ВПО вирішуються дуже повільно, не приділяється належної уваги вирішенню завдань надання їм первинної допомоги до створення умов для нормального життя, забезпечення житлом, роботою та дотримання прав людини.

Дослідженням різноманітних аспектів соціальної адаптації ВПО займалися різні українські вчені. Так, Балакірева О. М. виділяє соціо-економічні та соціокультурні аспекти інтеграції ВПО в Україні. На думку вченої соціо-економічні аспекти включають в себе проблеми відторгнення від ринку праці і доступу до житла, а соціокультурні аспекти включають проблеми взаємовідносин ВПО з приймаючою громадою та аспекти формування соціального капіталу [Балакірева, 2015].

Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі досліджує і науковець Риндзак О. Т. За результатами його авторського дослідження він дійшов висновку, що вимушені переселенці здебільшого обирають регіони, де домінують світоглядні орієнтації та настрої, близькі особисто їхнім. Тому виражених ознак

соціокультурної напруги між внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та населенням досліджуваних регіонів виявлено не було. Ридзак О. Т. з'ясував, що внутрішні вимушені мігранти у західних областях відчувають до себе здебільшого доброзичливе, а у східних – позитивно-нейтральне ставлення місцевого населення [Ридзак, 2016, с.120].

В свою чергу Блинова О. Є. говорить про соціально-психологічні аспекти адаптації ВПО. Вона стверджує, що в психологічному плані міграція для окремої особистості є складною у тому, що супроводжується важкими внутрішньо особистісними переживаннями, які, перш за все, пов'язані з пристосуванням мігранта до зовсім нових умов та обставин життя [Блинова, 2016, с.59].

На думку Турбавіної А. М. важливим елементом соціальної адаптації ВПО є соціально-педагогічний аспект. На її думку соціальним педагогом можуть бути надані внутрішньо переміщеним особам інформаційні, консультативні, соціально-економічні, соціально-медичні, соціальні послуги, соціально-педагогічні послуги, здійснено сприяння в реалізації їх прав, навчити ними користуватися задля успішної соціальної адаптації, примирення, подолання проблем соціалізації сім'ї та кожного її члена [Турбавіна, 2015, с.441].

Посилаючись на результати проведеного вище аналізу літературних джерел дослідження ключових аспектів соціальної адаптації ВПО, узагальненням якого є Рис. 1, соціальні, соціально-економічні, соціокультурні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні в значній мірі взаємопов'язані, а відтак їх слід аналізувати, оцінювати в сув'язі, а не окремо один від одного. Зрозуміло, що між досліджуваними аспектами є відмінності, які за природою, характером і часовим виміром можна розглядати умовно.

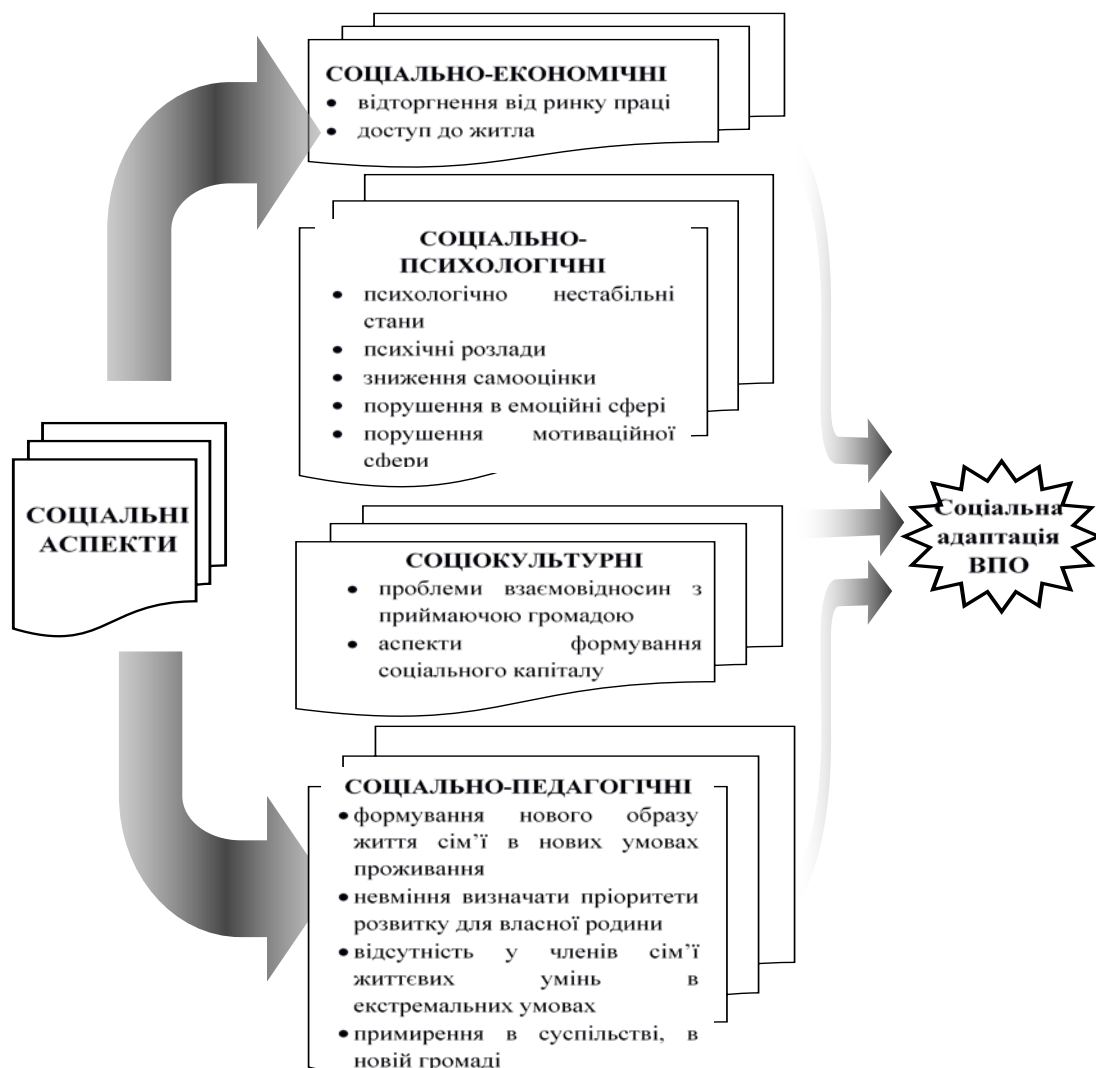

Рис 1. Діаграма класифікації ключових аспектів соціальної адаптації ВПО

Отже, є достатньо важливим дослідити соціально-економічний аспект соціальної адаптації ВПО у сучасному українському суспільстві.

Соціально-економічний аспект включає в себе, як вже зазначалось раніше, вирішення проблеми відторгнення від ринку праці. Дійсно проблеми, з якими стикаються ВПО, пов'язані з браком робочих місць або перекрыттям доступу до ринку праці у нових місцях їх проживання. У зв'язку з переміщенням з окупованих територій, переважна більшість вимушених переселенців втратила роботу, а разом з нею і джерела до існування, тому можна стверджувати про виникнення феномену раптової бідності серед представників цієї групи [Черенько, 2015, с.12].

За результатами досліджень ГО «Інститут розвитку та соціальних ініціатив» за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» зазначено, що важливими для переселенців в Україні залишаються потреби у роботі (постійному заробітку), житлі, доступі до ліків, медичного обслуговування тощо [Звіт за результатами дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині», 2015].

Головною ознакою соціального відторгнення є відсутність можливості участі ВПО в основних формах професійної діяльності, які є доступними для членів приймаючої громади. Вважається, що людина є соціально відторгнутою, якщо вона проживає в межах певної громади, але через причини, що знаходяться поза межами її контролю вона не може брати участі в нормальній діяльності, характерній для більшості членів цієї громади, разом з тим людина хотіла би брати участь у такій діяльності [Burchardt, 1999; Mathieson, 2008].

Не менш важливим аспектом відторгнення є доступність до ресурсів, які можна отримати від державних інституцій, що їх розподіляють. Визначення міри доступності ресурсів і благ, необхідних для задоволення першочергових потреб, є необхідним компонентом оцінки подальшої адаптації у нових місцях проживання [Наукова доповідь «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції», 2016, с.74].

Другою проблемою соціально-економічного аспекту є доступ до житла. Цю проблему теж можна розглядати як прояв відторгнення. Майже за сім років кризової ситуації в Україні, яка пов'язана з проблемами доступності до житла для внутрішніх переселенців відсутня комплексна політика щодо житла для ВПО, яка б була зобов'язана діяти на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Доступ до власного житла як проблеми, яка лежить в площині соціально-економічного аспекту соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб є відсутність власного житла, яка має ознаки: проблеми пошуку орендованого житла; придбання житла або оренди житла меншої площі; житло у модульних містечках; досить мала сума виплат на 1 члена родини–переселенця (842 гривні на житло для пенсіонерів протягом перших 2-х місяців), що замало для міста для винаймання квартири, 442 грн на місяць виплат на 1 безробітного працездатного члена родини теж протягом 2-х місяців, половина суми протягом наступних 2-х місяців.

Список використаних джерел

1. Балакірева О. М., Близнюк В. В., Бородіна О. М. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України» за ред.О. М. Балакіревої. Київ, 2016. – 140 с.
2. Блинова О. Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. *Актуальні проблеми психології. Том ІХ: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія.* 2016. Вип. 9. С. 58 – 66.
3. Звіт за результатами дослідження «Проблеми адаптації та працевлаштування ВПО на Луганщині». URL: з <http://www.irf.ua/> (дата звернення: 18.04.2021)
4. Риндзак О. Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка.* 2016. № 3. С. 120 – 126.

5. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8 (52). С. 434 – 444.

6. Черенько Л.М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1. С. 11–21.

7. Burchardt T., Le Grand J., Piachaud D. Social exclusion in Britain 1991–1995 // *Social Policy & Administration*. Т. 33. 1999. № 3. Р. 227–244.

8. Mathieson J. et al. Social Exclusion Meaning, measurement and experience and links to health inequalities // A review of literature. WHO Social Exclusion Knowledge Network Background Paper. 2008. Т1.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Інноваційний потенціал соціальної
роботи в сучасному світі:
на межі науки та практики**

Комп'ютерна верстка і макетування К. П. Гузь

Підписано до друку 01.06.2021. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. – 11,63. Тираж 100 пр. Замовлення № 20/21

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.